

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/2. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Kiadja a Honvéd Vezérkar

A kiadásért felel: Szabó István vezérőrnagy

Szerkesztőbizottság

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Orosz Zoltán altábornagy (PhD)

Tagok:

Dr. Bali Tamás ezredes

Dr. Besenyő János ezredes (PhD)

Dr. Földesi Ferenc ny. ezredes (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Koller József dandártábornok (PhD)

Dr. Lippai Péter ezredes (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Ruzsin Romulusz dandártábornok (PhD)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Dr. Rudolf Urban (CSc) (Védelmi Egyetem, Brno)

Dr. Wagner Péter (PhD)

Tanácsadó testület:

Dr. Fóris Ágota (PhD)

Horváth Gábor dandártábornok

Dr. Kalmár Zoltán (PhD)

Korom Ferenc vezérőrnagy

Lamos Imre dandártábornok

Dr. Pogácsás Imre dandártábornok (PhD)

Dr. Szilágyi István (DSc)

Szpisják József dandártábornok

Takács Attila dandártábornok

Dr. Tarrósy István (PhD)

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Benkóczy Zoltán ügyvezető

Ágazati igazgató: Vigh Mihály

Szerkesztőségvezető:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán

Nyelvi lektor: Eszes Boldizsár

Tervezőszerkesztő: Dancs Katalin

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Török Judit

Szerkesztőségi titkár: Szabó Anita

Telefon: 272-02 (HM); 459-5355

e-mail: hsz@hm.gov.hu; kisszoltan@armedia.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B

Nyomdai kivitelezés: HM Zrínyi Térképészeti és

Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Sokszorosítóüzem

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó könyvesboltjában, valamint a HM Zrínyi Kft. webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a parbeszed.hm.gov.hu és a honvedelem.hu portálon. HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemlét az MTA Hadtudományi Bizottság

„A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődői: Ludovica Academia

Közlönye, Magyar Katonai Közlöny, Magyar Mars,

Magyar Katonai Szemle, Honvéd, Katonai Szemle,

Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja az Európai Katonai

Sajtószövetségnek (EMPA)

Szerzőinkhez

Tájékoztatjuk a Honvédségi Szemle szerzőit,
hogy a folyóiratunkban való publikálás feltételei és szabályai a
www.honvedelem.hu portál Kiadványok rovatában
(http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/40386/szemle_kozlesi_feltetelek.pdf),
valamint a Honvédségi Szemle számaiban olvashatók.

A szerkesztőség

Honvédségi Szemle

146. ÉVFOLYAM
2018/2. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Farkas Sándor őrnagy:

Az ISIL alkalmazott eljárásai és stratégiája 3

Kis Kelemen Bence:

Drónok háborúja (2.) 16

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Spitzer Jenő:

Az önvédelem és a terrorizmus ütközete: hajlik vagy törik a nemzetközi jog? 30

Forgács Márton:

Csád: konfliktusgócból stabilizáló tényező? (2.) 42

Vecsey Mariann százados:

Az 5. Afrikai Unió–Európai Unió-csúcstalálkozó eredményei 55

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Szegedi Péter alezredes:

A magyar katonák felkészítése a hadviselés generációváltásainak és a szövetségek elvárásainak tükrében (1.) 62

Károly Krisztián főhadnagy:

Globális műholdas navigációs rendszerek alkalmazási lehetőségei katonai és polgári célú flotta- és erőkövetési rendszerekben (2.) 77

Szalay Zoltán sz. ny. ezredes:

A Központi Tiszthelyettes Iskolától az Altiszti Akadémiáig (1957–2017) 89

Jasztrab Jácint Szilárd orvos százados:

A katonarovosi pályaválasztás és pályaelhagyás motivációi 101

LOGISZTIKA

Országné Faragó Éva alezredes:

A Magyar Honvédség állománya fizikaialkalmasság-vizsgálatainak kutatásában alkalmazható matematikai statisztikai módszerek 114

HADTÖRTÉNELEM

Gulyás Géza alezredes:

Tűzérfelderítésünk kezdetei és működése a Nagy Háborúban (2.) 123

FÓRUM

Mező András alezredes:

A honvédség és a társadalom kapcsolatrendszere – tudományos szemmel 140

SZEMLE

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

Nemzetközi katonai és haditechnikai szemle 153

Nagy László ny. mk. ezredes:

Egy magyar katonadiplomata visszaemlékezései 160

ABSTRACT 163

Szerzőink gyűjtemébe 166

E SZÁMUNK SZERZŐI

Farkas Sándor őrnagy, gyakorlati oktató (NKE HHK), doktorandusz

Dr. Kis Kelemen Bence doktorandusz (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi- és Európaijogi Tanszék)

Dr. Spitzer Jenő kormánytisztviselő (Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztály)

Forgács Márton történész, gyűjteménykezelő (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

Vecsey Mariann százados, a NATO Erőket Integráló Elem Magyarország elemzője, az NKE doktorandája

Dr. Szegei Péter alezredes (PhD), kutató (MH HFKP HVK Tudományos Kutatóhely)

Károly Krisztián főhadnagy, honvédtiszt (MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred)

Szalay Zoltán sz. ny. ezredes

Dr. Jasztrab Jácint Szilárd orvos százados, adjunktus (MH Egészségügyi Központ Csapatorvosi és Foglalkozás-egészségügyi Alosztály)

Országné Faragó Éva alezredes, kiemelt főtiszt (MH Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Repülőorvosi-, Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet Magassági Élettani Osztály)

Dr. Gulyás Géza alezredes (PhD), kiemelt hadművelési főtiszt, képviseletvezető-helyettes (Szövetséges Transzformációs Parancsnokság, Norfolk)

Mező András alezredes, kiemelt főtiszt (MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság Doktrinális Kidolgozó és Szabályzatfejlesztési Osztály), az NKE doktorandusza

Gál Csaba ny. mk. ezredes

Dr. Nagy László ny. mk. ezredes (DSC)

Farkas Sándor őrnagy:

AZ ISIL ALKALMAZOTT ELJÁRÁSAI ÉS STRATÉGIÁJA

Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében

ÖSSZEFOGLALÓ: *Napjainkban a legtöbbet emlegetett és sokak által a legveszélyesebbnek¹ tartott dzsihádistá szervezet az ISIL.² A terrorista tevékenységeket elkövető „magányos farkasok”³; a belőlük formálódó terrorista sejtek támadásai, valamint a közel-keleti régióból érkező emberáradat jelentős kihívást jelentenek hazánknak, az Európai Uniónak és legerősebb szövetségesének, az Amerikai Egyesült Államoknak is. Az írás – mely egy átfogó tanulmány része – központi témája, hogy jelenünk legsikeresebben működő terrorista szervezete milyen elemeket vett át az elmúlt évszázadok során a gerilla katonai gondolkodásmód elve alapján küzdelmüket megvívó csoportoktól, különös tekintettel a Mao Ce-tung által vezetett gerillatevékenységre.*

KULCSSZAVAK: *Mao Ce-tung, elhúzódozó háború, gerilla-hadviselési mód, stratégia, eljárás mód*

BEVEZETÉS

A globalizált világ folytonos társadalmi és gazdasági változásai, valamint a biztonsági környezet szakadatlan átalakulása egyre újabb kihívásokkal szembesítik az államokat és azok haderőit. A közérdeket érvényesítő közszolgálatoknak, a jó és stabil kormányzásnak, benne a jól felszerelt és kiképzett haderővel korszerű tudományos ismeretekre kell épülniük.⁴ Napjaink hadtudományi kutatásai között fontos szerep jut az egyre gyakrabban jelentkező nem állami – állam alatti – szereplők ellen megvívott küzdelmeknek, melyek aszimmetrikus, gerilla-, felkelő-, valamint hibrid műveletek formájában valósulnak meg. E hadviselési formák és módok elterjedésének következtében egyre inkább előtérbe kell helyezni a civilek és a katonák együttműködését, valamint a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, a katonai és a

¹ Az Institute for the Study of War (ISW) által 2016. januárban kiadott háromrészes tanulmány első moduljában – U.S. Grand Strategy, al Qaeda and ISIS: Existential Threat to US and Europe – szereplő következtetések szerint az an-Nuszra társadalmi mozgósítás terén véghez vitt eredményei és más ellenálló szervezetekkel való hatékony együttműködése miatt hosszú távon sikeresebb lesz, mint az ISIL. Frederick W. Kagan – Kimberly Kagan – Jennifer Cafarella – Harleen Gambhir – Katherine Zimmerman: Al Qaeda and ISIS: Existential Threats to the U.S. and Europe. ISW, 2016, 24. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/PLANEX%20Report%201%20-%20FINALFINALFINAL.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 03.)

² Islamic State in Iraq and the Levant – Iszlám Állam Irakban és Levantban. Használatos még – többek között – az ISIS (Islamic State in Iraq and Syria) és az IS (Islamic State) rövidítés is.

³ Kagan–Kagan–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m.

⁴ Pohl Árpád: Az új tisztképzés – a logisztikus megoldás. Hadtudományi Szemle, 2014/4. szám, 356–367.; Jobbágy Zoltán: Effects-Based Operations and the Age of Complexity: A Critical Reflection. Militaire Spectator, 2006/5., 235–242.

civil hírszerző és elhárító intézmények kooperációját. Mivel jelenünk hadviselésében egyre nagyobb hangsúly kerül a nem katonai tényezőkre és szereplőkre, ezért a hadtudomány és a hadelmélet is elkerülhetetlenül közelebb kerül a civil kutatásokhoz.⁵

Tanulmányomban a nem katonai szereplők közül a legbrutálisabb eszközöket alkalmazó szalafista dzsihadista szervezet stratégiáját és alkalmazott eljárásait elemzem a Honvédségi Szemlében megjelent – Mao Ce-tung tevékenységét elemző – korábbi írásaimban (HSz 2017/2., 2017/6., 2018/1.) megállapított tényezők és alapelvek tükrében. A napjainkban tapasztalható területveszteségeik és a szervezet gyengülésének ellenére az ISIL-t továbbra sem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel bármennyit is veszít erejéből, teljes mértékben nem tűnik el. Létezhet más néven, más területen, más szervezeti felépítésben, de új vezetőkkel és a maihoz hasonló ideológiával, az újabb körülményekhez adaptálódott stratégiával és eljárás-módokkal továbbra is fenn fog maradni, és egy megújult formában ismét meg fog erősödni.

AZ ISIL ÁLTAL ALKALMAZOTT ELJÁRÁSOK, MÓDSZEREK

Az ISIL megalakulását követően – társadalmi bázis hiányában – a gerilla katonai gondolkodásmód alacsony és közepes intenzitású tevékenységi módjait alkalmazta. Az-Zarkávi 2004-ben Zavahirinek írt levelében kifejtette, hogy bár az öngyilkos merényletek és gerilla-támadások rendkívül hatásosak, de az ő szándéka a hagyományos hadviselésre történő lehető leggyorsabb áttérés. Ennek megfelelően a fő fókusz Zarkávi tevékenysége során egy „*nagy fokú szaktudással rendelkező, tapasztalt és szívós*” emberekből álló, század- és zászlóalj szintű kötelékekből felépülő, jelentős erőt képviselő harcoló alakulat felállítása, mely képes „*területek elfoglalására, felderítés végrehajtására és az ellenség – amerikaiak, rendőri erők és katonaság – elpusztítására az utakon és az összecsapások során*”.⁶ Ennek megfelelően az ISIL saját műveleti tevékenységét két fajtára osztotta, mely tipizálást a Dábik⁷ nevű újságban közölték.

A felosztás szerint egyrészt létezik a *nikayah* típusú támadás, mely „*az ellenség megsebesítésére, megölésére és veszteségek okozására fókuszál*”, másrészt vannak „*a gyakran tamkin néven emlegetett, összetettebb, nagyobb szabású műveletek, melyek fő célja a területfoglalás*”.⁸ Ezek az eljárásmodok egyértelműen a gerillaharcmodort és a reguláris erőkkel vívott hagyományos hadviselést írják le. Ebből megállapítható, hogy bár Zarkávi a lehetőségekhez képest törekedett a reguláris katonai erő legrövidebb idő alatt történő kialakítására, továbbra is számolt a szervezet kezdeti időszakában sikerrel alkalmazott kislevegységekkel végrehajtott gyors rajtaütések és lesállítások alkalmazásával.⁹

⁵ Porkoláb Imre: Az irreguláris hadviselés adaptációja és működési mechanizmusa. Honvédségi Szemle, 2015/3. szám, 3–11.; Bakos Csaba Attila: Hagyományostól eltérő vezetésszemlélet. Társadalom és Honvédelem, 2015/3. szám, 44–45.; Ujházy László: Az EUFOR ALTHEA-művelet parancsnoki struktúrája. Hadtudomány, 2014/1–2. szám, 71.

⁶ Kagan–Kagan–Kimberly–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 23.

⁷ A Dábik magazin az ISIL propaganda- és toborzókiadványa, melyet elektronikus formában terjesztettek az interneten. Az újság először 2014 júliusában jelent meg. Annak érdekében, hogy minél szélesebb közönséget meg tudjanak szólítani, nemcsak arab, hanem számos más nyelven – például angolul is – kiadták. 2016-ban a magazin neve megváltozott Rumiyah-ra (jelentése: Róma). Ennek oka arra vezethető vissza, hogy az ISIL elvesztette Dabiq [Dábik] városát (Szíria), mely egy iszlám szent írás (Hadisz) szerint a muszlim erők és a hitetlenek közti végső harc színhelye lesz valamikor a jövőben. Az új elnevezés szintén a Hadiszból származik, mely szerint a muszlimok meghódítják Konstantinápolyt és Rómát is.

⁸ Kagan–Kagan–Kimberly–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 23.

⁹ Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 30.

A reguláris erő kialakításához azonban időre volt szükség. Ennek oka egyrészt a szervezetet aktívan támogatók létszámának növelése érdekében végrehajtott tevékenységek elhúzó jellege, másrészt a katonai képzettség nélkül irreguláris hadviselést folytató fegyelmetlen csoportok szervezett erővé alakításának időigényes folyamata. Ezek a tények és az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció iraki jelenléte vezetett a nagyobb csapatösszevonást igénylő, komplex műveletek mellőzéséhez és a gerillaharcmodor alkalmazásához. Az alkalmazott módszerek között többnyire az öngyilkos merényletek különböző típusai, improvizált robbanószerkezetek által elkövetett robbantásos támadások és kis erővel végrehajtott lesállítások, rajtaütések szerepeltek.

A támadások nem korlátozódtak az iraki kormány képviselőire, illetve az iraki és a koalíciós biztonsági erőkre. Az amerikaiak támogatását élvező Málíki által vezetett államhatalom túl nagy és egységes erőt képviselt az ISIL-lel szemben, ezért a társadalmi tér vonatkozásában Zarkávi elsődleges célja ennek az egységnek a bomlasztása volt. Ennek megvalósítását a síiták elleni támadások által gerjesztett felekezeti szembenállás megvalósításával tervezte. A síita közösségek ellen elkövetett támadások, valamint vallási-etnikai tisztogatások célja az volt, hogy megtorló cselekményeket váltson ki a síiták részéről.

Az erőszak erőszakot szül elv alapján a cél az, hogy ennek az öngerjesztő folyamatnak az egyre intenzívebbé válásával és elmélyülésével – a környező államok területére is kiterjedő konfliktus következtében kialakuló káoszt és hatalmi űrt kihasználva – az ISIL további előnyökre, területszerzésre tehesen szert, ami hozzásegítheti a szervezetet a végső politikai céljának – a kalifátus kiterjesztésének – a megvalósításához.¹⁰ A Zawahirinek címzett 2004-es levelében így írt erről Zarkávi: „...vallási, politikai és katonai téren történő támadásuk rákényszeríti őket [a síitákat], hogy kimutassák a méregfogukat a szunnita közösségek irányába [...] amennyiben sikeresen bevonjuk őket egy szektáriánus alapú konfliktusba, abban az esetben a küszöbönálló veszély és a megsemmisülés érzete miatt lehetségessé válik a közömbös szunnita rétegek aktivizálása.”¹¹ Sok esetben azonban a konfliktus ilyen jellegű szítása, a túlzott mértékű kegyetlenség alkalmazása miatt az események nem Zarkávi terveinek megfelelően alakultak. A brutális módszerek még a szunnita törzsek jelentős részét is elidegenítették az ISIL-től. Ennek egyik legkiemelkedőbb példája az El-Anbári Ébredés volt.¹²

A koalíciós erők kivonulásának és a Málíki elnök irányítása alatt működő – jelentős síita többséggel rendelkező és a szunnitákat a társadalmi lét szinte minden szegmenséből mellőző – kormány tevékenységének eredménye vezetett az ISIL mozgásterének jelentős mértékű növekedéséhez. Az ISIL cselekvési szabadságának fokozódása teremtette meg a lehetőségét – a gerilla katonai gondolkodásmód alacsony intenzitású tevékenységi módjainak megőrzése mellett – egyre több és egyre jobban szervezett, valamint intenzitásában is egyre magasabb harctevékenységi formák alkalmazásának.

Az irreguláris harcot folytató csapatok reguláris erővé történő átalakítására, az összetettebb feladatok tervezési, szervezési, kiképzési, feltöltési és egyéb felkészülési tevékenységeinek végrehajtására a Szíriában kibontakozó káosz teremtette lehetőségek között

¹⁰ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 66.

¹¹ Kagan–Kagan–Kimberly–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 23.

¹² Farkas Sándor őrnagy: A földrajzi és társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem.

^{Az} ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében. Honvédségi Szemle, 2018/1., 12–25.

kialakított stabil térségek, bázisok – mint például Minbidzs város¹³ – biztosítottak megfelelő körülményeket.

Az ISIL által végrehajtott komplex feladatok közé tartozott például a korábban már említett „Falak Ledöntése” művelet,¹⁴ egy damaszkuszi katonai parancsnokság ellen elkövetett, öngyilkos merénylőket és kisebb rajtaütést végrehajtó gerillacsapatokat magában foglaló művelet,¹⁵ az Abu Graib és a Tadzsi börtönök ellen,¹⁶ valamint az Aleppó tartományban található Minnigh légibázis¹⁷ ellen végrehajtott támadások.

Számos alkalommal tettek tanúbizonyságot arról, hogy képesek a hagyományos hadviselés során alkalmazott háborús tevékenységek és manőverek végrehajtására is.¹⁸ Ilyen műveletek közé a nagyobb városok ellen végrehajtott támadások sorolhatók, melyek közül legismertebb a 2014. június 10-i moszuli csata, mely a jelentős erőfölénnyel rendelkező iraki katonák megfutamodásával és az ISIL öt nap utáni fényes győzelmével zárult.¹⁹ Az alkalmazott eljárás a damaszkuszi katonai parancsnokság ellen végrehajtottáéhoz hasonló volt. Különbség volt azonban, hogy a műveletet megelőzően a város polgári, rendőri és katonai vezetői ellen a korábban betelepített, majd aktivizált alvősejtek merényleteket hajtottak végre,²⁰ valamint több öngyilkos merénylőt alkalmaztak és harcost vetettek be. Itt már nem egy öngyilkos merénylő és négy fegyveres katona összehangolt támadásáról, hanem több száz harcos koordinált tevékenységéről beszélünk.

Fontosnak tartom újra megemlíteni, hogy a tanulmány előző részében bemutatott „*Kardok csengése*”²¹ propagandavideó által az iraki biztonsági erőkre kifejtett lélektani hatás milyen nagy jelentőséggel bírt a több ezer főt számláló, amerikai felszereléssel ellátott iraki biztonsági erők. A videóban bemutatott brutális eljárások következtében az iraki katonák harci moráljuk teljes elvesztése után, felszerelésüket hátrahagyva, fejvesztve menekültek egy

¹³ Farkas: i. m.

¹⁴ Jessica D. Lewis: Al-Qaeda in Iraq Resurgent – The Breaking the Walls Campaign. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf és http://www.understandingwar.org/sites/default/files/JessVBIED_PartII_3Oct.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 02. 12.); David Ignatius: How ISIS Spread in the Middle East. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/how-isis-started-syria-iraq/412042/> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 21.)

¹⁵ Bill Roggio: Al Nusrah front claims complex suicide assault on Syrian Army HQ. http://www.longwarjournal.org/archives/2012/09/al_nusrah_front_clai_5.php (Letöltés időpontja: 2016. 03. 03.)

¹⁶ Adam Schrek: Abu Ghraib Prison Break: Al Qaeda in Iraq Claims Responsibility for Raid. http://www.huffingtonpost.com/2013/07/23/abu-ghraib-prison-break-al-qaeda-iraq_n_3639101.html (Letöltés időpontja: 2016. 01. 08.); Kareem Raheem – Ziad al-Sinjary: Al Qaeda militants free Iraq jail in violent mass break out. <http://www.reuters.com/article/us-iraq-violence-idUSBRE96L0RM20130723> (Letöltés időpontja: 2016. 01. 08.)

¹⁷ Bill Roggio: Islamic State of Iraq and the Levant leads charge to take Syrian airport. http://www.longwarjournal.org/archives/2013/08/islamic_state_of_ira_5.php (Letöltés időpontja: 2016. 03. 10.)

¹⁸ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 30.

¹⁹ Az ISIL 5 nap leforgása alatt foglalta el Irak második legnépesebb városát pár száz katonával és minimális veszteséggel, de mintegy 100 ezer katonára és kilenc hónapra (2016. október – 2017. július) volt szükség a város visszafoglalásához, ami számos civil és katonai áldozattal járt. Martin Chulov: ISIS insurgents seize control of Iraqi city of Mosul. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/10/iraq-sunni-insurgents-islamic-militants-seize-control-mosul> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.); Angela Dewan – Tim Lister: Mosul completely freed from ISIS: What's next for the city left in ruins? <http://edition.cnn.com/2017/07/10/middleeast/mosul-what-next/index.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 10.)

²⁰ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 37.

²¹ Farkas: i. m.

pár száz fős támadó csoportosítás elől.²² Ez a támadás és az ehhez hasonló, katonai objektumok ellen végrehajtott sikeres támadások nemcsak az ISIL-katonák és az őket támogatók morálját növelték, hanem jelentős mértékben hozzájárultak a szervezet fegyverarzenáljának kibővítéséhez is.²³

Műveleteik során nem csak támadó manővereket hajtottak végre. A hagyományos hadviselés ideiglenesen vállalt vagy kikényszerített formájának, azaz a védelemnek az alkalmazására is rákényszerültek. A 2015–2017-ben az iraki és a kurd hadsereg az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció légi támogatásai, a szír hadsereg pedig Oroszország légerejének támogatása mellett számos nagyobb város és terület visszafoglalását hajtotta végre. Tikrit,²⁴ Ramádi, Palmüra,²⁵ Hít és Moszul²⁶ városának ISIL-uralom alóli felszabadítása során az ISIL eljárás módjait a szervezett védelmi harc mellett a rajtaütések, a lesállítások, a járművekkel végrehajtott öngyilkos merényletek, valamint az egyedi készítésű robbanóeszközök alkalmazása jellemzi. Az utakra, járművekbe, épületekbe telepített meglepőknak és az egyedi készítésű robbanóeszközök a hagyományos hadviselés során használt zártrendi aknamezők feladatrendszerét látják el. Az általuk lelassított, megállított, vagy az ISIL számára kedvező irányba terelt iraki, kurd vagy szír erők elleni rajtaütések, lesállítások alkalmasak jelentős veszteségek okozására.

Az ISIL további tevékenységei közé tartoznak a pénzszerzés reményében rendszeresen elkövetett emberrablások²⁷ és bankrablások. Az uralma alá hajtott területeken a műkincsek, műemlékek, szúfi és síita síremlékek, valamint vallási építmények megsemmisítését is rendszeresen végrehajtja, ezzel feltételezett célja az elfoglalt területek vallási, kulturális és történelmi megtisztítása.²⁸

Az ISIL a tanulmányban bemutatott gerilla- és reguláris műveletek váltakozó használatára jelen pillanatban kizárólag Irakban és Szíriában, azaz a belső zónában²⁹ képes. A közeli külső zóna területén – a hagyományos hadviselésre alkalmas katonai erő hiánya miatt – már csak gerilla-hadviselést és terrorcselekményeket, míg a távoli külső zónában kizárólag terrortevékenységeket tud megvalósítani. Tehát az egyetlen tevékenységi mód, melynek alkalmazására a világ szinte bármely pontján lehetősége van, az a terrorizmus.

Az ISIL által elfoglalt területeken élő lakosság ellenállásának megtörésére,³⁰ az iraki, a szír és a koalíciós erők harci akaratának megsemmisítésére, valamint a nyugati világ megfélemlítésére, országainak politikai szinten történő egymás ellen fordítására és káoszba taszítására irányuló, a gerilla katonai gondolkodásmód közepes és magas intenzitású tevékenységi módjaival párhuzamosan alkalmazott, világszinten propagált terrortevékenységek

²² Chulov: i. m.; Gazi Hars: The fall of Mosul: anatomy of a city's collapse. <http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/100620153> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 02.)

²³ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 38–40.

²⁴ Dan Lamothe: Photos: The battle in Tikrit as the Islamic State loses control. <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/03/31/photos-iraqs-battle-of-tikrit-as-the-islamic-state-loses-control/> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 22.); Jessica D. Lewis: ISIS Sanctuary: April 3, 2015. <http://www.understandingwar.org/background/isis-sanctuary-april-3-2015> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 27.)

²⁵ Syrian forces battle ISIS fighters in Palmyra. <http://www.theguardian.com/world/2016/mar/26/syrian-state-media-army-palmyra-isis-observatory-human-rights> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 27.)

²⁶ Dewan–Lister: i. m.

²⁷ Greg Botelho: ISIS captures hundreds of Syrian cement factory workers. <http://edition.cnn.com/2016/04/07/middleeast/syria-war/index.html> (Letöltés időpontja: 2016. 04. 07.)

²⁸ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 187–190.

²⁹ A zónákat lásd Farkas: i. m.

³⁰ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 182.

végrehajtása kiemelkedő fontosságú a terrorista szervezet végső politikai céljának megvalósítása szempontjából.

AZ ISIL STRATÉGIÁJA

Az ISIL stratégiájának intézményrendszeri alapjai

A földrajzi és társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem című tanulmányomban (HSZ 2018/1.) megállapítottam, hogy az ISIL tevékenységének legjelentősebb súlypontját a terület feletti kontroll, azaz a kalifátus fizikai léte, tényleges földrajzi megtestesülése jelenti.³¹ Ennek a kvázi államnak az irányítása nagyfokú szervezettséget igényel, ami egy hatékonyan működő, a központi államhatalomtól független intézményrendszer kialakítását és működtetését teszi szükségessé.

Az ISIL felső vezetése – a szervezet fénykorában – az iraki Moszulból és a szír Rakkából irányította a szervezet tevékenységét. Az elfoglalt területeket tizenhat *vilajetre* (tartományra) osztották, melyek élén a *válik* (tartományi kormányzók) állnak. A tartományok *kevátikból* (járásokból) állnak, élükön egy emírrrel és egy vagy több katonai parancsnokkal.³²

Az elfoglalt területeken a legnagyobb hangsúly a „*szívek és elmék*”³³ megnyerésére irányul, amit a Saria Minisztérium, a *da'wa*-hivatalok, a sariaintézmények, valamint a saria és a közrend betartását felügyelő vallási rendőrség szervein keresztül valósítanak meg. A *da'wa*-hivatalok felelősek a közösségépítő vallási rendezvények, közös imádságok szervezéséért és levezetéséért, melyek legfontosabb célja az ISIL-t aktívan támogatók táborának a növelése. Ugyanezt a célt szolgálja a közkapcsolatok ápolására kialakított hivatal is, melynek kiemelt célja az Irak és Szíria területén élő törzsekkel való együttműködés kialakítása, és ennek révén az ISIL közvetve képes egyes területeken a hatalmát érvényesíteni.

A szervezet rendkívül nagy hangsúlyt fektet a jogszolgáltatás megvalósítására, hogy a helyi lakosság szemében a rend fenntartója szerepkörében tetszeleghessen. Három, egymástól elkülönülő igazságszolgáltatási ágat hoztak létre: a vallási rendőrség által felterjesztett ügyekben eljáró bíróságokat, a sariát szélsőségesen konzervatív értelmezéssel alkalmazó iszlám bíróságokat, valamint az ISIL saját harcosaival szemben ítélező Sérelmek Bíróságát. E szervek döntéseit a vallási rendőrségtől független rendőri erők hajtják végre, melyek feladatköre kiterjed a közrend fenntartására, járőrözésre, ellenőrző pontok üzemeltetésére, közlekedési szabályok betartására, ellenőrzésére. A harcok során meghalt vagy megsérült katonák pótlásának elősegítésére számos katonai toborzóirodát működtetnek. Ezek más gerillaharcmodort alkalmazó szervezetek verbuváló intézményeivel ellentétben nem rejtetten, hanem nyíltan végzik a csatlakozásra buzdító tevékenységüket, mivel az ISIL külső hatalmak által fenyegetett államnak tekinti magát, és annak érdekében, hogy szembe tudjon szállni az agresszióval, polgárait katonai szolgálatra szólítja fel. A csatlakozók katonai és vallási felkészítést követően kerülnek harctéri alkalmazásra.

³¹ Jennifer Cafarella – Harleen Gambhir – Katherine Zimmerman: Jabhat al Nusra and ISIS: Sources of Strength. 12. <http://understandingwar.org/backgrounder/us-grand-strategy-destroying-isis-and-al-qaeda> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 26.)

³² Michael Weiss – Hassan Hassan: Az Iszlám Állam, a terror hadserege belülről. HVG Kiadó, Budapest, 2015, 268.

³³ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 52.

Az infrastrukturális létesítmények – úthálózat, öntözőberendezések, kutak, vztisztító berendezések, duzzasztógátak, erőművek – karbantartására, építésére és fejlesztésére is nagy figyelmet fordítanak. E tevékenységeket a kőolaj-kitermelés és -értékesítés révén szerzett, valamint a válságdíjként és a műkincsekért kapott, valamint bankokból rabolt pénzből finanszírozzák. A kalifátus iszlám vallású lakosságáról történő gondoskodás elősegítése érdekében létrehozták a Közszolgáltatások Muszlim Adminisztrációja elnevezésű hivatalt. Ez a szerv felelős a kommunális és a postai szolgáltatás végrehajtásáért, az alamizsnaosztó pontok megnyitásáért, az ingyenkonyhák üzemeltetéséért, a közutak karbantartásáért, a villamos áram előállításáért, a köztisztaság biztosításáért, az élelmiszer-előállításért, valamint az üzemanyagosztással, az egészségügyi biztosítással és az árvákról történő gondoskodással kapcsolatos feladatok végrehajtásáért.

A bemutatott szolgáltatások sokasága és sokrétűsége mellett azonban nem szabad megfeledkezni a terror, valamint a megfélemlítés eszközeiről sem, melyekkel az ISIL tudatosan ülteti el azt a gondolatot az emberek fejében, hogy aki ellenük fordul, az az életével fizet.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy minden fent felsorolt szolgáltatás csak azokban a régiókban valósulhat meg, melyeket az ISIL szilárdan a kezében tart (*control zone*). E bázisterületek mellett nagy jelentőségűek azok az ISIL által uralt területek mentén elhelyezkedő „támogató övezetek” (*support zone*), ahol az iraki vagy a szír kormány csak kismértékben képes politikai és katonai befolyását érvényesíteni. Ezekben a „támogató övezetekben” az ISIL ugyan nem képes fizikai ráhatás és lélektani befolyásolás révén akarátát a lakosságra rákényszeríteni, de katonai alakulatai viszonylag nagy szabadsági fokkal tudnak műveleteket, logisztikai feltöltéseket végrehajtani. Egy harmadik típusú terület a „támadási övezet” (*attack zone*), ahol az iraki és szír kormány érdekérvényesítő képessége még jelentős mértékben érvényesül, ezért az ISIL nem tudja befolyását a lakosságra kiterjeszteni, és kizárólag gerillaműveletek és terrorista merényletek végrehajtására képes.³⁴

Mivel a kalifátus nem földalatti mozgalomként akar létezni, ezért az ISIL célja, hogy a bázisokról indított ideológiai, lélektani, katonai műveletek, valamint a terror által előidézett megfélemlítés révén a társadalom minél szélesebb rétege fölött terjessze ki uralmát, az iraki és a szír kormányok hatalmát minél több helyen semlegesítse, majd a „támogató” és a „támadási övezetek” elfoglalásával minél nagyobb bázisterületet alakítson ki.

A végső politikai cél megvalósításáért folytatott, hosszan elhúzódó aszimmetrikus hadviselés során – a felkelés különböző időszakainak megfelelően – különböző eljárásmodok és elvek alkalmazása válik szükségessé. Ennek megfelelően Abu Bakr Nádzsi *A brutalitás kormányzása*³⁵ című könyvében az Iszlám Állam megalakításához vezető utat három, egymástól elkülönülő fázis megvalósításán keresztül mutatja be.

³⁴ E területek nagysága azzal arányosan nő, ahogy az ISIL uralma alatt lévő területek (*control zone*) mérete csökken. Ezzel egy időben a gerilla katonai gondolkodásmód legalacsonyabb intenzitású változatának – a terrorcselekményeknek – a száma nő.

³⁵ Abu Bakr Naji: *The Management of Savagery*. 36. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 24.)

A háromfázisú stratégia

Az első – megítélésem szerint a szervezet megalakulásától az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció kivonulásáig tartó – „zaklatás és kifárasztás”³⁶ fázis célja ugyanaz, mint Mao hadászati védelem fázisának a kitűzött célja, azaz a gerilla-hadviselés alapjainak megteremtése, mely a gerilla katonai gondolkodásmód alacsony és közepes intenzitású tevékenységeinek végrehajtásával valósul meg. A fő hangsúly a kormány koncentrált erőinek szétforgácsolásán, valamint a gerilla-hadviselés – az iszlám vallási indíttatás lévén a dzsihád – feltételeinek kialakításán van, mely tevékenységet kezdetben a központi hatalom által gyengén ellenőrzött területeken terveznek megvalósítani. Mivel ebben az időszakban a szervezet még sérülékeny, a központi hatalom viszont erős, ezért a műveleteiket kisebb csoportokban – sejtekben – és olyan módon igyekeznek végrehajtani, hogy a hatalmon lévő kormány figyelmét elkerüljék. A fázis elérendő végső célja olyan bázisok létrehozása, melyek biztos kiindulópontként szolgálnak az ideológia terjesztésére, a gerillaharcot folytató csapatok támogatására, valamint a terület lakossága feletti jelentős befolyás kialakítására.

A második – véleményem szerint a koalíció kivonulásától 2014 elejéig – Fallúdza, Tikrit, Ramádi és Moszul elfoglalásáig³⁷ – tartó, a „brutalitás kormányzása”³⁸ fázis az anarchia kialakítására koncentrál, mely akkor lehet eredményes, ha a kormánytól elszigetelt területeken a központi hatalommal legalább megegyező szinten képesek a lakosság feletti kontroll megvalósítására. Ennek a periódusnak a fő céljai közé tartozik a minél nagyobb terület feletti kontroll megszerzése, annak egységes hálózattá történő szervezése, a területek logisztikai összeköttetésének megvalósítása, az ISIL ideológiájának széles körű terjesztése és hatalmának megszilárdítása. A felsorolt célok és azok megvalósításának módja jelentős mérvű hasonlóságot mutatnak Mao második – hadászati egyensúly – fázisának céljaival. Az ISIL-nek e tevékenység megvalósítására a polgárháború által káoszba süllyedt Szíria területén elfoglalt Rakka, Aleppó és Idlib városok elfoglalása révén nyílt lehetősége.

Kiemelkedő fontosságú feladat a lakosságnak az állami intézményrendszerektől történő elszigetelése, ami jelentős mértékben csökkenti, vagy teljesen megszünteti a központi hatalom lakosság feletti kontrollját. A társadalmi rend megőrzése és a lakosság megnyerése érdekében – a központi hatalom által nyújtott szolgáltatások pótlása céljából – az ISIL-nek fel kell készülnie a kormányzásra, ki kell alakítania saját igazgatási rendszerét. Gondoskodnia kell a biztonságról, az igazságszolgáltatásról, az egészségügyről, az oktatásról, az étkeztetésről, be kell vezetnie a saríaalapú törvénykezést, és a teljes társadalmat militarizálnia kell. Az intézményrendszer kialakítása és működtetése mellett vissza kell vernie az ellenség támadásait, és a gerillaharcok folytatása által folyamatos nyomás alatt kell tartania a kormányerőket.

A harmadik, az „állam létrehozása”³⁹ szakasz megítélésem szerint 2014 januárjától, Fallúdza, Tikrit és Ramádi elfoglalásától számítható, és a hatalmi központnak számító Moszul június 10-i elfoglalásában csúcsonodott ki. Azzal, hogy Abu Bakr al-Bagdadi 2014. június 29-én kikiáltotta a kalifátust, formális keretet adott a harmadik fázis kezdetének, valamint az „*Iszlám Állam*” megalakulásának. Mao harmadik – hadászati támadás – fázisához hasonlóan ennek az időszaknak a legfontosabb jellemzője, hogy a korábban területileg elhatárolt, stabilan ellenőrzés alatt tartott (biztonsági) zónák egyre nagyobb összefüggő területekké szerveződnek.

³⁶ Naji: i. m. 36–53.

³⁷ Chulov: i. m.

³⁸ Naji: i. m. 54–145.

³⁹ Naji: i. m. 36.

Az ISIL által ellenőrzött lakosság létszámbeli növekedése, a kormányerőktől zsákmányolt és a külső támogatóktól kapott haditechnikai felszerelések növekvő száma, a küzdelem során szerzett harci tapasztalatok, valamint az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció szárazföldi erőinek Irak területéről történő kivonása a szemben álló felek közt a küzdelem első fázisában még fennállt erőforrásbeli különbség kiegyenlítődéhez vezettek. Az egységes hálózattá szervezett bázisterületek által körbevett kormányhatalmi központok (például Moszul, Rakka, Palmüra, Bagdad) ellen végrehajtott támadások koncentrált erő-kifejtést igényeltek, ami szükségessé tette a gerillacsapatoknak és a terrorista sejteknek a hagyományos hadviselés mozgó hadműveleteinek végrehajtására alkalmas kvázi reguláris erővé történő alakítását.

Az ISIL által uralt területek nagyságának növekedése – a 2013 szeptemberétől 2015 szeptemberéig terjedő időszakot vizsgálva⁴⁰ – jól tükrözi, hogy a gerilla katonai gondolkodásmód három különböző intenzitású tevékenységi fajtájának kombinált alkalmazása – ötvözve az internet nyújtotta lehetőségekkel – milyen rövid idő alatt, milyen jelentős siker elérésére tette képessé az ISIL-t.

A fent említett tényezők mellett nagymértékben járult hozzá az ISIL hadműveleteinek sikeréhez, hogy küldetésközpontú harcászati rugalmas megvalósítása érdekében decentralizált parancsnoki láncolatot működtetnek. A frontvonalon szolgáló parancsnokok számára a központi vezetés kizárólag az elérendő végcél határozza meg, de a művelet kivitelezését a harctéri parancsnokok a saját tervük alapján hajtják végre, a rendelkezésükre álló erők és eszközök figyelembevételével.⁴¹ A szervezet rugalmasságát és ellenálló képességét tovább fokozza a „*ma maradjunk életben, hogy holnap tovább harcolhassunk*”⁴² elv alkalmazása, ami a kvázi reguláris, a gerilla-hadviselés és a terrorizmus eljárásmodok közti váltás képességén alapul.

Ahogy Maónál is megfigyelhettük, hogy a kialakult körülményekhez igazodva rugalmasan váltogatta a hadászati fázisokat (hadászati védelem – hadászati egyensúly – hadászati támadás), ugyanúgy az ISIL esetében is látszik, hogy a stratégia három fázisa nem feltétlenül lineárisan követi egymást.⁴³ Szükség esetén – ha azt a szervezet túlélése megköveteli – lehetőség van egy magasabb intenzitású fázisból egy alacsonyabb intenzitású fázisba történő visszalépésre, melyet az ISIL számára kedvező feltételek megvalósulása esetén egy újbóli magasabb intenzitású fázis követhet. Ez az alacsonyabb intenzitású fázisba történő visszalépés tapasztalható napjainkban, miután sorra veszítik el a korábban az uralmuk alatt tartott városokat, sűrűn lakott területeket: 2017. május 20-án Bagdadban és Baszrában több mint 50 áldozattal járó merényletsorozatot követtek el autókba szerelt robbanószerkezetekkel;⁴⁴ 2017. június 9-én legalább 30 halálos áldozatot követelő öngyilkos támadást hajtott végre egy nő Irak egyik többségében síiták által lakott településén (Kerbela);⁴⁵ 2017. július 3-án

⁴⁰ Lewis: Al-Qaeda in Iraq...

⁴¹ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel: i. m. 37.

⁴² Kagan–Kagan–Kimberly–Cafarella–Gambhir–Zimmerman: i. m. 23.

⁴³ Jobbágy Zoltán: A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere. *Hadtudomány*, 25. évf. e-szám, 73–74. http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/8_JOBAGY_ZOLTAN_2.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 01. 08.)

⁴⁴ Iraq: Dozens killed in wave of suicide car bomb attacks. <http://www.aljazeera.com/amp/news/2017/05/iraq-dozens-killed-wave-suicide-car-bomb-attacks-170520074414747.html> (Letöltés időpontja: 2017. 05. 20.)

⁴⁵ Bethan McKernan: Karbala suicide bombing: 30 killed in Iraq terror attack. <http://www.independent.co.uk/News/world/middle-east/baghdad-suicide-bombing-11-killed-isis-a7781316.html?amp> (Letöltés időpontja: 2017. 06. 09.)

öngyilkos merényletet követtek el Anbár tartomány Ramádi településétől nyugati irányban lévő ideiglenes menekülttáborban.⁴⁶

Napjainkban az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció légi támogatása mellett az iraki és a kurd fegyveres erő, valamint Oroszország támogatását élvezve a szír hadsereg jelentős ellentámadásokat folytat. A nyugati hatalmak támogatása révén kiújuló nagyarányú erőforrásbeli különbség az ISIL robbanásszerű térnyerésének a kifulladásához vezetett. Az ISIL kiszorult az iraki és a szír kormányok hatalmi központjával szolgáló legfontosabb városok – Bagdad, Erbil, Moszul, Tikrit és Damaszkusz – körzetéből.

Chris Harmer, az ISW elemzőjének⁴⁷ korábbi véleménye szerint az ISIL veresége kizárólag harcászatinak-hadműveletinek volt tekinthető 2016 elején, hiszen a szíriai és az iraki stratégiai fontosságú hátszágban nem szenvedtek vereséget, kizárólag a frontvonalak mentén szorultak vissza.⁴⁸ „Kizárólag katonai szemszögből vizsgálva számomra az a feltűnő, hogy mindig az ISIS kezében volt a stratégiai kezdeményezés. Van, amikor egy helyütt aktívabbak, mint máshol, de soha nem kényszerültek hadászati védelembe. Harcászatilag persze védekező állást vettek fel: elfoglalták a moszuli gátat, majd elveszítették. Elfoglalták a baidzsi olajfinomítót, majd elveszítették. De vajon tényleg veszít az ISIS? Szerintem nem.”⁴⁹

Véleményem szerint a napjainkban tapasztalható területvesztés már nem könnyen kezelhető taktikai vereséget jelent az ISIL számára, de stratégiai vereségnek semmi esetre sem mondanám. Ennek oka, hogy az ISIL szorongatott helyzetében a gerilla katonai gondolkodásmód valamely alacsonyabb intenzitású tevékenységi módjához tér vissza, és ennek megfelelően tevékenykedik tovább, várva a megfelelő időpontra vagy helyszínre, ahol újra egy magasabb szintre léphet. Míg Maónak csupán Kína állt rendelkezésére tervei megvalósításához, addig az ISIL a világ minden olyan régióján megjelent és a jövőben is meg fog jelenni, ahol egyrészt jelen van az iszlám, másrészt instabilitás jellemzi. Számos ilyen terület és gyengén kormányzott állam található akár Afrika, akár Délkelet-Ázsia területén.⁵⁰

ÖSSZEGZÉS

Jelen tanulmányomban napjaink legtöbbet emlegetett, legsikeresebb és sokak által a legveszélyesebbnek tartott dzsihádistá csoportjának a stratégiáját és alkalmazott módszereit mutattam be, melyek véleményem szerint igazolják, hogy az ISIL nem pusztán egy terrorista szervezet. A terület birtoklása, az államszerű működés, a gerilla katonai gondolkodásmód mindhárom intenzitású tevékenységi formájának alkalmazása alapján az ISIL egy olyan lázadó szervezetként írható le, amely az iszlám világ jelenlegi politikai szereplőinek megbuktatását követően saját, szélsőséges nézeteket valló politikáját kívánja érvényre juttatni. Végső politikai célja, hogy az 1923-ig fennállt Oszmán Birodalom legnagyobb területi kiterjedésének megfelelő nagyságú kalifátust hozzon létre, amely Európa és Észak-Afrika területeinek egy jelentős részét is magában foglalja.

⁴⁶ Euan McKirdy – Hamdi Alkashali: At least 14 killed in Iraqi IDP camp suicide bomb. <https://amp.cnn.com/cnn/2017/05/28/asia/isis-threat-southeast-asia/index.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 03.); Suicide bomb blast kills Iraqis at camp for displaced. <http://www.aljazeera.com/amp/news/2017/07/deadly-suicide-bomb-blast-rocks-iraq-camp-displaced-170702181156452.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 03.)

⁴⁷ Az Intsitute for the Study of War Közel-Kelettel foglalkozó rangidős haditengerészeti elemzője.

⁴⁸ Weiss–Hassan: i. m. 278.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ James Griffith: ISIS in Southeast Asia: Philippines battles growing threat. <https://amp.cnn.com/cnn/2017/05/28/asia/isis-threat-southeast-asia/index.html> (Letöltés időpontja: 2017. 05. 29.)

Céljainak teljesítése érdekében – a gyors taktikai sikerek elérése mellett – az ellenség pszichikai és fizikai kifárasztására törekszik, amit stratégiai szinten egy hosszan elhúzódó folyamat keretei között tervez megvalósítani. Ennek a háromfázisú folyamatnak a bemutatása Abu Bakr Nádzi *A brutalitás kormányzása* című könyvében szerepel, ahol az Iszlám Állam megalakításához vezető folyamatot a „zaklatás és kifárasztás”, a „brutális kormányzása” és az „állam létrehozása” szakaszok megvalósításán keresztül mutatja be. A fázisok során a gerilla katonai gondolkodásmód három eltérő intenzitású tevékenységi módjának kombinált és rugalmas alkalmazása rendkívüli túlélőképességet biztosít a szervezet számára. Az ISIL szempontjából kedvezőtlen helyzet kialakulása esetén a biztos vereséggel járó döntő ütközetek elől való – esetenként területfeladással járó – kitérés is a túlélés zálogául szolgál. Az ISIL tevékenységének súlypontja a területbirtoklásban van, ezért napjainkban már a stratégiai háterszágot is érintő területvesztések jelentős veszteséget okoznak a szervezetnek.

Meg kell jegyezni azonban, hogy ha egy fronton erős ellenállásba ütköznek, úgy tevékenységüket más régiókba – és a gerilla katonai gondolkodásmód egy alacsonyabb intenzitású szintjére – helyezik át. Ezt az teszi lehetővé, hogy az iraki és a szír kormányoknak nem áll rendelkezésükre megfelelő létszámú, képzettségű és motivált sereg állami biztonsági erő, amely a földrajzi tér nagyságából kifolyólag az állam teljes területén képes lenne érdekérvényesítő feladatát hatékonyan megvalósítani.

Továbbá – Irak és Szíria területi korlátai közül kilépve – már nemcsak ebben a régióban, hanem Délkelet-Ázsiában (Fülöp-szigetek) is törekednek a saját uralmuk alá hajtani területeket. Az ISIL tevékenységének kezdeti fázisában – és jelenleg is – olyan területeken képes terjeszkedni, ahol a központi hatalom nem tudja teljes mértékben megvalósítani érdekérvényesítő képességét, és amely területek nem rendelkeznek megfelelő számú rendőri és katonai erővel. Az ezekben a régiókban kialakított bázisok területén képes az ISIL a lakosság kormánytól történő elszigetelésére, hatalmának megszilárdítására, valamint a lakosság feletti kontroll kialakítására.

A társadalom széles rétege feletti ellenőrzés kulcsfontosságú az ISIL sikeres tevékenysége szempontjából, ezért ennek megvalósítása érdekében a központi hatalomtól független intézményrendszert alakítanak ki, mely működtetése által a rend fenntartója szerepkörben tűnnek fel a lakosság szemében. Az elfoglalt területeken élő lakosság ellenállásának megtörése céljából alkalmazott megfélemlítő módszerek, a brutális terrorcselekmények és azoknak a modern kor vívmányai által részletekbe menő propagálása lehetővé teszi a szervezet számára, hogy ne kizárólag az ISIL uralma alatt élő emberekre, hanem a nyugati világ társadalmaira is jelentős befolyással legyenek.

Ennek a hatásnak a fokozása céljából az Európa és az Amerikai Egyesült Államok területén elkövetett terrortámadások elérhető közelségbe hozzák a nyugati emberek számára is a brutalitást. Ezekre a cselekményekre a nyugati világ által politikai és társadalmi szinten adott válaszok gyakran az ISIL által elérendő cél megvalósítását segítik elő.

Jelen írásomban is arra igyekeztem rámutatni, hogy az ISIL tevékenysége számos területen mutat jelentős hasonlóságot a korábbi gerilla-hadviselést folytató lázadó szervezetek – köztük Mao Ce-tung partizánjainak – cselekedeteivel. Újszerűsége abban rejlik, hogy műveleteinek sikerét már elsősorban nem a haditechnikai előny, hanem a világszintű gazdasági, piaci, pénzügyi, társadalmi egységesedési folyamat, a robbanásszerű információtechnológiai fejlődés, valamint az internet megjelenésének és elterjedésének következtében a szűken értelmezett műveleti területen túlnyúló információfölény és társadalom feletti kontroll biztosítja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bakos Csaba Attila: *Hagyományostól eltérő vezetésszemlélet*. Társadalom és Honvédelem, 2015/3.
- Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
- Botelho, Greg: *ISIS captures hundreds of Syrian cement factory workers*. <http://edition.cnn.com/2016/04/07/middleeast/syria-war/index.html>
- Cafarella, Jennifer – Gambhir, Harleen – Zimmermann, Katherine: *Jabhat al Nusra and ISIS: Sources of Strength*. <http://understandingwar.org/backgrounder/us-grand-strategy-destroying-isis-and-al-qaeda>
- Chulov, Martin: *ISIS insurgents seize control of Iraqi city of Mosul*. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/10/iraq-sunni-insurgents-islamic-militants-seize-control-mosul>
- Dewan, Angela – Lister, Tim: *Mosul completely freed from ISIS: What's next for the city left in ruins?* <http://edition.cnn.com/2017/07/10/middleeast/mosul-what-next/index.html>
- Farkas Sándor őrnagy: *A földrajzi és társadalmi tér megszerzéséért folytatott küzdelem. Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében*. Honvédségi Szemle, 2018/1.
- Griffith, James: *ISIS in Southeast Asia: Philippines battles growing threat*. <https://amp.cnn.com/cnn/2017/05/28/asia/isis-threat-southeast-asia/index.html>
- Hars, Gazi: *The fall of Mosul: anatomy of a city's collapse*. <http://rudaw.net/english/middleeast/iraq/100620153>
- Ignatius, David: *How ISIS Spread in the Middle East*. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/10/how-isis-started-syria-iraq/412042/>
- Iraq: *Dozens killed in wave of suicide car bomb attacks*. <http://www.aljazeera.com/amp/news/2017/05/iraq-dozens-killed-wave-suicide-car-bomb-attacks-170520074414747.html>
- Jobbágy Zoltán: *A háború antropológiája: primitív hadviselés, gerilla hadviselés és a szövetséges összhaderőnemi műveletek sikere*. Hadtudomány, 25., e-szám. http://mhht.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/8_JOBAGY_ZOLTAN_2.pdf
- Jobbágy Zoltán: *Effects-Based Operations and the Age of Complexity: A Critical Reflection*. Militaire Spectator, 2006/5.
- Kagan, Frederick W. – Kagan, Kimberly – Cafarella, Jennifer – Gambhir, Harleen – Zimmermann, Katherine: *Al Qaeda and ISIS: Existential Threats to the U.S. and Europe*. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/PLANEX%20Report%201%20--%20FINALFINAL.pdf>
- Lamothe, Dan: *Photos: The battle in Tikrit as the Islamic State loses control*. <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/03/31/photos-iraqs-battle-of-tikrit-as-the-islamic-state-loses-control/>
- Lewis, Jessica D.: *Al-Qaeda in Iraq Resurgent, The Breaking the Walls Campaign*. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf; http://www.understandingwar.org/sites/default/files/JessVBIED_PartII_3Oct.pdf
- Lewis, Jessica D.: *ISIS Sanctuary: April 3, 2015*. <http://www.understandingwar.org/backgrounder/isis-sanctuary-april-3-2015>
- McKernan, Bethan: *Karbala suicide bombing: 30 killed in Iraq terror attack*. <http://www.independent.co.uk/News/world/middle-east/baghdad-suicide-bombing-11-killed-isis-a7781316.html?amp>
- McKirby, Euan – Alkashali, Hamdi: *At least 14 killed in Iraqi IDP camp suicide bomb*. <https://amp.cnn.com/cnn/2017/05/28/asia/isis-threat-southeast-asia/index.html>

- Naji, Abu Bakr: *The Management of Savagery*. <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-naji-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf>
- Pohl Árpád: *Az új tisztképzés – a logisztikus megoldás*. Hadtudományi Szemle, 2014/4.
- Porkoláb Imre: *Az irreguláris hadviselés adaptációja és működési mechanizmusa*. Honvédségi Szemle, 2015/3.
- Raheem, Kareem – al-Sinjary, Ziad: *Al Qaeda militants free Iraq jail in violent mass break out*. <http://www.reuters.com/article/us-iraq-violence-idUSBRE96L0RM20130723>
- Roggio, Bill: *Al Nusrah front claims complex suicide assault on Syrian Army HQ*. http://www.longwarjournal.org/archives/2012/09/al_nusrah_front_clai_5.php
- Roggio, Bill: *Islamic State of Iraq and the Levant leads charge to take Syrian airport*. http://www.longwarjournal.org/archives/2013/08/islamic_state_of_ira_5.php
- Schrek, Adam: *Abu Ghraib Prison Break: Al Qaeda in Iraq Claims Responsibility for Raid*. http://www.huffingtonpost.com/2013/07/23/abu-ghraib-prison-break-al-qaeda-iraq_n_3639101.html
- Suicide bomb blast kills Iraqis at camp for displaced. <http://www.aljazeera.com/amp/news/2017/07/ deadly-suicide-bomb-blast-rocks-iraq-camp-displaced-170702181156452.html>
- Syrian forces battle ISIS fighters in Palmyra. <http://www.theguardian.com/world/2016/mar/26/syrian-state-media-army-palmyra-isis-observatory-human-rights>
- Ujházy László: *Az EUFOR ALTHEA-művelet parancsnoki struktúrája*. Hadtudomány, 2014/1–2.
- Weiss, Michael – Hassan, Hassan: *Az Iszlám Állam, a terror hadserege belülről*. HVG Kiadó, Budapest, 2015.

Kis Kelemen Bence:

DRÓNOK HÁBORÚJA (2.)

A dróntámadások jogszerűségének vizsgálata a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok tükrében

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Amerikai Egyesült Államok 2001 óta alkalmaz a Közel-Keleten pilóta nélküli harci légi járműveket (felfegyverzett drónokat) a terroristák ellen. A két részben közreadott tanulmány a drónok alkalmazásának jogszerűségét vizsgálja a témával kapcsolatos vita bemutatásával. A polémia különböző aspektusai vannak, például politikai, filozófiai és katonai, így a drónokkal végrehajtott csapások jogszerűsége csak egyike az aspektusoknak. A vita még nem hozott eredményt. Az írás célja a felfegyverzett drónokkal végrehajtott célzott likvidálások jogszerűségének a vizsgálata a nemzetközi jog lencséjén keresztül. A tanulmány második része a több mint másfél évtizede tartó dróntámadások legalitásának kérdését járja körbe a korábbi cikk *jus ad bellum elemzése*¹ után a *jus in bello* (hadijog) és az emberi jogok nemzetközi rendszere oldaláról.

KULCSSZAVAK: drónok, humanitárius jog, emberi jogok, hatóság és ellenőrzés, hatékony ellenőrzés, folyamatos harci funkció

A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS ÉS A HUMANITÁRIUS JOG

Általánosságban elmondható, hogy minden dróntámadásra az emberi jogok az alkalmazandó jogi rezsim, a humanitárius jog csak bizonyos esetekben mint *lex specialis* – különös szabály, amely lerontja az általánost – érvényesülhet.² Utóbbi esetekben is megállapítható azonban valamilyen szintű kölcsönhatás a két joganyag között, amelyet részletesen az emberi jogokkal foglalkozó fejezet elején tárgyalok. A humanitárius jog alkalmazhatósága abból a premisszából indul ki, hogy valamilyen fegyveres konfliktus áll fent a hadviselő felek között, legyenek ezek akár államok, nem állami szereplők, vagy ezek kombinációi. A drónprogramok vonatkozásában e fegyveres konfliktus létezése, sőt – mint a drónt alkalmazó állam és egy nem állami szereplő, terrorszervezet között fennálló ellenségeskedés – hasonlóan a programok közel minden vonatkozásához vita tárgyát képezi.³ A célzott likvidálások humanitárius jogi alapvetéseit így dogmatikailag meg kell előznie a fegyveres konfliktusok tipizálásának, valamint az alkalmazandó joganyagra gyakorolt hatás vizsgálatának.

¹ Kis Kelemen Bence: Drónok háborúja (1.). Honvédségi Szemle, 2018/1. Vö. Kis Kelemen Bence: Gondolatok a *jus ad bellum* körében a célzott likvidálás tükrében. Közjogi Szemle, 2017/3., 76–83.

² A humanitárius jog alkalmazási hatáiról európai kontextusban. Lásd Mohay Ágoston: A humanitárius jog alkalmazási határainak egyes kérdései – európai bírói fórumok szemszögéből. Jura, 2017/2.

³ Avery Plaw – Matthew S. Frickers – Carlos R. Colon: The Drone Debate – A primer on the U.S. use of unmanned aircraft outside conventional battlefields. Roman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London, 2016, 128–140.

A fegyveres konfliktusok fennállásának az alkalmazandó joganyagra gyakorolt hatásáról

A fegyveres konfliktus létezése határozza meg, hogy melyik jogi rezsimet alkalmazhatjuk: a humanitárius jogot (a továbbiakban LOAC⁴) vagy az emberi jogokat. A joganyag alkalmazhatósága azonban – mint ahogy lentebb rámutatok – esetről esetre megállapítandó még fegyveres konfliktus létezése esetén is, de ezekben az esetekben is kulcsfontosságú a fegyveres konfliktus és annak jellemzői az elhatárolás nexusában. Mint azt tudjuk, a LOAC jóval kedvezőbb abban az esetben, ha egy állam célzott likvidálásokat kíván kivitelezni, ezért számos szerző törekszik a fegyveres konfliktusok létének igazolására nem állami szereplőkkel, különösen az al-Kaidával szemben.⁵

Mindenekelőtt célszerű áttekinteni a témára vonatkozó, politikainak tekinthető megnyilvánulásokat. *Bár a politikai nyilatkozatoknak e körben jogilag releváns jelentősége nincsen, a konfliktusok fennállása vonatkozásában mindig figyelemmel kell lenni a szemben álló felek szándékaira, hiszen utóbbi nélkül fegyveres konfliktus sem létezhet.*⁶ Mindkét oldal vezetése, így 2001 után az Amerikai Egyesült Államok elnökei, George W. Bush és Barack Obama is – ugyan eltérő szóhasználattal, de – kijelentették, hogy *háborúban állnak az al-Kaidával*. Ezzel párhuzamosan, sőt megelőzően az al-Kaida részéről is olyan kommunikációról számolhatunk be, amely egyértelműsíti, hogy a szervezet folyamatosan merényleteket tervez az Amerikai Egyesült Államok ellen. Oszama bin Laden szavaival élve „[értsd: az al-Kaida] declared *jihād* against US government”.⁷

Tekintsük most át azokat az elméleteket, amelyeket különböző szerzők és bíróságok váltakoztak fel a LOAC alkalmazhatóságának kérdésében.

A Bush-koncepció

Elsőként érdemes megemlíteni a Bush-adminisztráció álláspontját, amely szerint a genfi egyezmények egyáltalán nem alkalmazhatók az extraterritoriális célzott likvidálásokra. A fenti nézőpont megértéséhez be kell mutatni a nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusok közötti különbséget.⁸

Nemzetközi fegyveres konfliktusról államok közötti fegyveres összeütközés esetén beszélhetünk. Ez tehát azt jelenti, hogy nemzetközi fegyveres összeütközésnek (a továbbiakban IAC⁹) tekinthető két vagy több szerződő fél [értsd: az 1949. évi genfi egyezmények aláírói] között a megüzent háború és minden más fegyveres összeütközés, még akkor is, ha a hadiállapot fennállását valamelyik fél nem ismeri el. Másrészt nemzetközi fegyveres konf-

⁴ Law of armed conflict – a fegyveres konfliktusok során alkalmazott jogi rezsim.

⁵ Robert Kolb – Richard Hyde: *An Introduction to the International Law of Armed Conflict*. Hart Publishing, Oxford, 2008, 74. és Richards Murphy – Afsheen Radsan: *Due Process and Targeted Killing of Terrorists*. *Cardozo Law Review*, 31, 2009, 405., 416. Idézi: Plaw–Fricker–Colon: i. m. 128. Vö. Kis Kelemen Bence (2018): i. m.

⁶ Noam Lubell: *Fragmented Wars: Multi-Territorial Military Operations against Armed Groups*. *International Law Studies*, Volume 93, No 1., 2017, 235–236.

⁷ Alex Spillius: *Barack Obama: U.S. is at War with al-Qaeda*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/6950879/Barack-Obama-US-is-at-war-with-al-Qaeda.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 21.) és Vö. Plaw–Fricker–Colon: i. m. 129.

⁸ Sasha Radin: *Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflict*. *International Law Studies*, Volume 89, No. 1. 2013, 702–703.

⁹ *International armed conflict*.

liktusnak minősül valamely fél területe egészének vagy egy részének bármilyen megszállása, tekintet nélkül arra, hogy a katonai művelet katonai ellenállásba ütközik-e. Mindez kiegészül az 1977. évi I. jegyzőkönyv szerint a nemzeti felszabadító háborúkkal, és Bruhács szerint a nemzetközi terrorizmus elleni háborúval is.¹⁰ A magam részéről ez utóbbi megállapítást vitatom, álláspontom kifejtését jelen írásom tartalmazza.

A nem nemzetközi fegyveres összeütközés fogalmának meghatározása azonban nehézségbe ütközik. Az említett 1949. évi genfi egyezmények közös harmadik cikke minimum standardokat állapít meg a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre, annak fogalmát azonban nem határozza meg. Az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv ezt a hiányt pótolja, amely így szól:

„A jelen Jegyzőkönyv [...] vonatkozik minden olyan fegyveres összeütközésre, [...] [amely nem minősül nemzetközi fegyveres konfliktusnak] (*kiegészítés a szerzőtől*) és amely az egyik Magas Szerződő Fél területén annak fegyveres erői és olyan kormányellenes fegyveres erők, illetve más szervezett fegyveres csoportok között tör ki, amelyek felelős parancsnokság alatt állnak és ellenőrzést gyakorolnak az ország területének egy része felett, ami lehetővé teszi számukra, hogy folyamatos és összehangolt harci tevékenységet hajthassanak végre, és jelen Jegyzőkönyvet alkalmazhassák.”¹¹

Ezt maga a jegyzőkönyv szűkíti le, így nem minősülnek nem nemzetközi fegyveres konfliktusnak: a zendülések, az elszigetelt vagy szórványos erőszakos cselekmények és egyéb hasonló természetű cselekmények.¹²

Bruhács arra is rámutat, hogy ezzel a nemzetközi szerződéses megoldással a fogalom kétféleképpen értelmezhető. Míg az 1949. évi egyezmények fényében tágabban, addig a jegyzőkönyv esetében szűkebben. Ezt az álláspontot a magyar Legfelsőbb Bíróság is kimondta 1999 júniusában.¹³

Ennek alapján a nem nemzetközi fegyveres konfliktus (a továbbiakban NIAC¹⁴) klasszikus fogalmát úgy határozhatjuk meg, hogy államok és nem állami szereplők, vagy csak utóbbiak közötti fegyveres összeütközések, amelyek tradicionálisan a területi államhoz kötöttek.¹⁵ A hagyományos értelmezés ugyanakkor nem kizárólagos, napjainkban általánosan elfogadott a transznacionális nem nemzetközi fegyveres konfliktusok létezése is.

A fentiekben bemutatott első nézőpont elutasítja a genfi egyezmények alkalmazhatóságát az al-Kaida elleni extraterritoriális ellenségeskedésre. Állításukat az elmélet támogatói arra alapozzák, hogy ez sem IAC-nak, sem NIAC-nak nem tekinthető. Előbbi esetében azért, mert nem államok, hanem egy állam és nem állami szereplő közötti összeütközésről beszélünk, utóbbi esetet pedig azért tartják elfogadhatatlannak, mert ellenkezik a NIAC klasszikus területi restriktívumával, hiszen nem az USA területén, hanem azon kívül harcolnak az al-Kaidával.¹⁶ Az utóbbi álláspontot nemzetközi jogászok egész sora kritizálta,

¹⁰ Bruhács János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest Pécs, 2010, 2011, 196–197. Vö. 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk, 4. pont. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.34_AP-I-EN.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 01. 05.)

¹¹ 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk, 1. pont. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.35_AP-II-EN.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 01. 05.)

¹² Uo. 2. pont.

¹³ Bruhács: i. m. 197.

¹⁴ Non-international armed conflict.

¹⁵ Radin: i. m. 697–698.

¹⁶ Sasha: i. m. 703.

sőt maga az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága is ezzel ellentétes döntést hozott a *Hamdan-ügyben*.¹⁷

A nemzetközi fegyveres konfliktus elmélete

A második elmélet szerint a határon átvélő bármilyen jellegű konfliktust IAC-nak kell tekintenünk. E mellett tört lándzsát Izrael Legfelsőbb Bírósága is egy 2006-os ítéletben. Ez az álláspont figyelmen kívül hagyja azt az általánosan elfogadott tételt, amely szerint csak államok között lehet szó nemzetközi fegyveres konfliktusról, természetesen a nemzeti felszabadító háború említett kivételével. Ez az ítélet akár felhasználható is lenne arra, hogy szokásjogi alapon megállapítható legyen az IAC a nemzetközi terrorizmus elleni célzott likvidálások esetében, ehhez azonban arra lenne szükség, hogy az államok gyakorlata ezt támassza alá, valamint ezt tükrözze az *opinio juris*,¹⁸ de ezek kétségkívül hiányoznak.

Terrorszervezet esetében akkor állapítható meg nemzetközi fegyveres konfliktus, ha azt egy állam irányítja – ezt támasztja alá a Nemzetközi Büntetőbíróság egy ítélete is¹⁹ –, vagy ha külön állapítunk meg nem nemzetközi fegyveres konfliktust a terrorszervezet és az azzal fegyveresen összecsapó állam, valamint nemzetközi fegyveres konfliktust azzal az állammal szemben, amelyben a terroristacsoport tevékenykedik és/vagy ahonnan támadást indít a másik állam ellen.²⁰

A magam részéről úgy vélem, hogy IAC az említett esetek kivételével semmi esetben sem állapítható meg az extraterritoriális célzott likvidálásokra az al-Kaidával szemben. A kivételek egységesen olyan szituációkra vonatkoznak, amikor vagy kimutatható a másik állam felelőssége, vagy hozzájárulás hiányában egy államon belül harmadik állam által alkalmazott erőszak esetén az előbbi szuverenitása megsértését olyan ellenségeskedésnek tekintti, amely magával hozza a fegyveres konfliktus kialakulását.

Nyilvánvalóan felhozható az az érv a nemzetközi fegyveres konfliktusok mellett, hogy ha más esetben eltérhetünk a fegyveres konfliktusok klasszikus értelmezésétől, ez esetben miért ne tehetnénk? Ez a kérdés véleményem szerint megoldható, ha figyelembe vesszük a fegyveres konfliktusokra irányadó joganyag rendelkezéseinek célját. A nemzetközi fegyveres konfliktusok szabályait tipikusan az államközi erőszak alkalmazása *esetére tervezték*, így kétségtelen, hogy a vonatkozó normákat kontextusokon kívül alkalmazzunk, ami nem egyezhet a nemzetközi közösség eredeti szándékaival.

A de lege ferenda compositum koncepció

Harmadikként egy *de lege ferenda*²¹ javaslat emelhető ki. E szerint az elmélet szerint sem IAC, sem NIAC nem állapítható meg a terrorszervezetek elleni extraterritoriális fegyveres

¹⁷ Hamdan v. Rumsfeld, 548 U.S. 557 (2006). Idézi: Sasha: i. m. 703.

¹⁸ Malcom N. Shaw szerint az állami gyakorlat akkor válik joggá a nemzetközi jog tekintetében, ha az államok abbéli meggyőződésükben cselekszenek, hogy az rájuk nézve jogilag kötelező. Macolom N. Shaw: International Law. Seventh Edition, Cambridge University Press, 2014, 60. Vö. Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011, 147–156.; Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László: Nemzetközi jog. Complex Kiadó, Budapest, 2014, 145–155.

¹⁹ HCJ 769/02 Public Committee against Torture in Israel v. Government of Israel 2006, 18. bek., (2) PD 459 [2006] (Isr.). Az Ellentétes álláspontot lásd The International Criminal Court in Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Case No. ICC-01/04-01/06-2842, Judgment, 541. bek., 2012. március 14. Idézi: Sasha: i. m. 703–704.

²⁰ Lubell: i. m. 231–238.

²¹ Megokolt javaslatok a jogalkotó számára új norma kialakítására. Corrado Roversi (szerk.): A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Springer, Dordrecht, 2015, 4.

konfliktusokra, ezért egy új, harmadik kategória megalkotását javasolják. Ez egyesíti a NIAC és az IAC elveit és szabályait, így rendezve a célzott likvidálásokra irányadó normákat. Ezzel az állásponttal az a probléma, hogy nem világos, mely szabályokat alkalmaznának ilyen esetben. Az elmúlt évek jogalkalmazása és számos szerző is kritikusan viszonyult ehhez a nézőponthoz.²² Az IAC-szabályok alkalmazása elleni, fent megfogalmazott kifogások ezekben az esetekben is érvényesülnek.

A nem nemzetközi fegyveres konfliktus elmélete

Végül, de nem utolsósorban a negyedik és egyben leginkább elfogadottabb nézet az, hogy a NIAC szabályai alkalmazhatók az Amerikai Egyesült Államok al-Kaida elleni küzdelmére. Ezt az álláspontot képviseli a jelenleg domináns *opinio juris* és a *Hamdan-ügyben* hozott amerikai legfelsőbb bírósági ítélet is. Az emellett voksoló szerzők akként érvelnek, hogy a NIAC területiális korlátai nem állják meg a helyüket napjaink megváltozott viszonyai között, a jelenleg hatályos jogot azonban alkalmazhatónak és alkalmazandónak tartják ezekre az esetekre is.²³ Számos neuralgikus pontot fedezhetünk fel a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok napjaink célzott likvidálásaira vetített elemzése során,²⁴ ezek azonban külön tanulmány tárgyát képezhetnék.

A humanitárius jog alkalmazása jelentette kihívások

A hadijogra – hasonlóan más jogterületekhez – meghatározott, kötelező erővel bíró alapelvek, normatív szabályok vonatkoznak. Az elvek megfelelő ismerete és együttes szem előtt tartása révén a hadviselés során felmerülő legtöbb kérdésre megközelítőleg helyes válasz adható, így különösen fontos ezek elsajátítása. A nemzetközi humanitárius jog területén a szakirodalom négy alapelvet különböztet meg, ezek az *emberiség, a szükségesség, a megkülönböztetés és az arányosság elvei*.²⁵

A katonai *szükségesség* elve a magatartások egyfajta korlátjaként jelenik meg. Addig minősül jogszerűnek egy hadicselekmény, amíg azt megfelelő katonai szükségesség indokolja, azaz meghatározott katonai előny származik belőle. Tekintettel arra, hogy ez az

²² Jelena Pejic: The Protective Scope of Common Article 3: more than meets the eye. *International Review of Red Cross*, Volume 93, No. 881. 2011, 1–37. Idézi: Sasha: i. m. 704.

²³ Sasha: i. m. 704–705.

²⁴ Az Amerikai Egyesült Államok álláspontját lásd Department of Justice: Lawfulness of Lethal Operation Directed Against a U.S. Citizen, Who is a Senior Operational Leader of Al-Qa’ida or An Associated Force (White Paper). A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok intenzitási kritériumához lásd Plaw–Fricker–Colon: i. m. 133–139. Vö. Sasha: i. m. 718–741. A konfliktusok időbeli hatályához lásd Prosecutor v. Dusko Tadic, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995, 70. bekezdés. A szövetséges vagy együttműködő csoportok kérdéséhez lásd Jeh C. Johnson: National Security Law, Lawyers and Lawyering in the Obama Administration. Beszéd, Yale Law School, New Haven, Connecticut, 2012. február 22. és Ghaleb Nassar Al-Bihani v. Barack Obama, 2010. január 5.

²⁵ „Ezek az alapelvek nevesítve, felsorolásként nem lehettek fel a vonatkozó nemzetközi szerződések [az 1949-es négy genfi egyezmény, kiegészítés a szerzőtől] szövegeiben, azokat a szakirodalom és a bírói gyakorlat kristályosította ki, ugyanakkor leggyakrabban olyan egyezményi konkrét előírásokban jelennek meg, melyek önmagukban is szokásjogi erővel bírnak, és általában már mind a belső, mind pedig a nemzetközi bírói gyakorlat is megerősítette őket konkrét vitás ügyekben.” Lásd Lattmann Tamás: Fegyveres konfliktusok és az emberi jogok – miért nehéz kérdés. In: Elspeth Guild: Mikor bűncselekmény a háború? Biztonság és európai emberi jogok: az egyéni jogok védelme szükséghelyzet és fegyveres összeütközés idején. L’Harmattan, Budapest, 2009, 14–17.

alapelv elég tág határokat szab meg, ezért fontos itt is felhívni a figyelmet arra, hogy a többi alapelv ezzel együtt értelmezendő, ami árnyalja a meghúzott tág határokat. A *megkülönböztetés* (vagy Lattmann szerint helyesebben: a különbségtétel) elve a hadviselő feleket terhelő olyan kötelezettség, amely a polgári lakosság és a kombattánsok között tesz különbséget. Az *arányosság* követelményéből az következik, hogy a jogszerű katonai támadás a hatályos nemzetközi jog előírásai szerint nem támadható személyi és tárgyi kör tekintetében, ha csak a lehető legcsekélyebb mértékű kárt okozza, így kizárólag azt, ami feltétlenül szükséges, továbbá ez nem haladhatja meg a támadással elérhető katonai előny mértékét. Az *emberieség* követelménye – mintegy záróköve a fentieknek – az olyan cselekmények elkövetésétől történő tartózkodásra kötelezi a hadviselő feleket, amelyek az emberi méltóságból eredő legalapvetőbb morális parancsból fakadnak. Ilyennek tekinthető a szükségtelen szenvedés okozása a másik félnek.²⁶

A fegyveres pilóta nélküli repülőgépek felhasználásra vonatkozó *jus in bello* elméletek is két részre oszthatók. Egy részük generálisan támogatja a programot, a másik pedig kategorikusan elutasítja azt.

A drónprogramot támogatók a humanitárius jog elveinek kérdéskörében általában abból a premisszából indulnak ki, hogy gondosan megtervezett és kivitelezett támadások esetében betartható a *jus in bello* követelményrendszere. Hivatkoznak továbbá arra is, hogy az Obama-adminisztráció kijelentette: a végrehajtott támadások mindenben megfelelnek a nemzetközi jog előírásainak. E szerzők kiemelik, hogy bár a Nemzetközi Bíróságnak drónok alkalmazása kérdésében még nem volt lehetősége kifejtenie álláspontját, de a nukleáris fegyverek legalitása ügyében „hasonló” esetben nem tudott egyértelműen állást foglalni utóbbi fegyverek alkalmazását illetően. Ebből véleményük szerint az következik, hogy a dróncsapások legalitásánál is nehéz lenne bizonyítani, hogy azok sohasem lehetnek jogszerűek a háború joga szerint.²⁷

A támogatók körében főként a különbségtétel elve kapcsán merültek fel bizonyítandó kérdések. E tekintetben azt állítják, hogy a fegyveres pilóta nélküli repülőgépek használata a korábbiánál példátlanul nagyobb lehetőséget biztosít precíz találatok kivitelezésére, ezért ezeket elfogadhatónak tartják.²⁸ Az arányosság követelménye kapcsán szintén arra hivatkoznak, hogy a drónokat irányító szakemberek képesek mérlegelni adott helyzetben, hogy milyen célpont jelent arányos károkozást az ellenfélnek.²⁹

Az ellenzők csoportja szintén a különbségtétel és az arányosság elvéből indul ki. Egyrészt arra hivatkozva támadják a precíz támadások lehetőségét, hogy legyen a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgép (UCAV³⁰) kameraképe bármilyen éles, az operátor nem képes arra, hogy

²⁶ Lattmann: i. m. 18–22. Vö. Milena Sterio: The United States' Use of Drone in the War on Terror: The (II) legality of the targeted killings under international law. Case Western Reserve Journal of International Law, Volume 45, No. 1. 2012, 210. és Andrew C. Orr: Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law. Cornell International Law Journal, Volume 44. No. 3. 2011, 748.

²⁷ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 1996, 226. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 05.) és Harold Hongju Koh: The Obama Administration and International Law. 15. <http://www.state.gov/documents/organization/179305.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 08.) Idézi: Sterio: i. m. 211.

²⁸ Steven Groves: Drone Strikes: The Legality of U.S. Targeting Terrorists Abroad. Backgrounder, No. 2788. 2013, 11.

²⁹ Orr: i. m. 747–748.

³⁰ Unmanned Combat Aerial Vehicle.

a civil ruhába öltözött terroristát megkülönböztesse a valóban polgári lakosságtól, és azok az információk, amelyekre a program irányítói támaszkodnak, egyáltalán nem nevezhetők bizonyosnak. Ezenfelül egy megkezdett dróntámadásnál nincs esély a fegyver letételére sem.³¹ Megjegyzem, ez igaz majdnem minden rakéta vagy egyéb légitámadás esetében is.

Különösen élesen jelentkezik az ún. *unlawful combatant*³² koncepciójának már korántsem új keletű vitája. Felmerül a kérdés, hogy létezik-e egy új, harmadik kategória a polgári lakosságon és a kombattánsokon kívül. A civilekre vagy a kombattánsokra vonatkozó szabályanyag, esetleg más szabályok, vagy egyáltalán semmilyen szabályok nem vonatkoznak rájuk? Ezekre a kérdésekre kell választ találni e fogalom meghatározásakor.

Kombattánsnak tekinthető az, akinek joga van közvetlenül részt venni a fegyveres konfliktusban, így számos szerző használja rá a *legitimate, lawful* vagy *privileged*³³ jelzőket. A kombattánsok élveznek bizonyos előnyöket, de elszenvednek bizonyos hátrányokat is, nevezetesen nem büntethetők az ellenségeskedésben való részvételért, csupán a humanitárius jog megsértéséért, és elfogásuk esetén élvezik a harmadik 1949-es genfi egyezmény védelmét, ezzel szemben viszont jogszerűen támadhatók.³⁴ Civilnek tekinthető az, aki a kombattánsi minőségnek nem felel meg. Ők általánosságban védettek a közvetlen támadástól, valamint az egyes támadások mellékhatásainak elszenvedésétől, de a *levée en masse*³⁵ szűk kivételét eltekintve nem vehetnek részt az összeütközésben. Azok a civilek viszont, akik közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben, kizárólag arra az időre legitim célpontokká válnak, de megtartják elsődlegesen civil státusukat.³⁶ *Megjegyzendő azonban, hogy csak nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén beszélhetünk kombattánsokról. A nem nemzetközi fegyveres összeütközésekben kizárólag civilek állnak szemben az állami rendfenntartó és/vagy katonai erőkkel, ezek a civilek viszont közvetlenül részt vesznek a harcban.*

Roland Otto nagymonográfiájában bemutatja az *unlawful combatantokra* vonatkozó elméleteket,³⁷ ezek közül a magam részéről a terroristákra vonatkozó legmeghatározóbb állításokat kívánom kiemelni. Elmondható, hogy a terrorizmus jelentette fenyegetés következtében egyfajta jogfosztott státust kívánnak létrehozni, amelyet a 18–19. századi kalózokra is alkalmaztak. Ezek alapján a terroristák bárhol és bármikor jogszerűen támadhatóak lennének, ugyanakkor nem élveznék a kombattánsokra irányadó védelmet, mert nem jogszerűen harcolnak. Ráadásul nemcsak a kombattánsokat, hanem a civileket megillető védelmet sem kaphatják meg ugyanebből az okból kifolyólag, így egy olyan státus létrehozásán fáradoznak, amely kiüresíti az emberi jogokat, sőt talán nem is személyként tekintenek ezekre az emberekre.³⁸

³¹ Mary Ellen O'Connell: Unlawful Killing with Combat Drones. A Case Study of Pakistan, 2004–2009. Notre Dame Law School, Legal Studies Research Paper No. 09–43. 2010, 21–26.

³² Illegális/jogellenes harcos.

³³ Legitim, jogszerű, kiváltságos.

³⁴ Herbert Schwab: Irreguläre Kombattanten als Kriegsgefangene. Würzburg, 1976, 147. Idézi: Roland Otto: Targeted Killings and International Law, with special respect to Human Rights and International Humanitarian Law. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, Vol 230., Springer, Berlin, Heidelberg, 2012, 325.

³⁵ Tömeges felkelés.

³⁶ Otto: i. m. 325–326.

³⁷ Otto: i. m. 326–346.

³⁸ Otto: i. m. 331–340.

2009-ben a Nemzetközi Vöröskereszt kiadott egy értelmező iránymutatást az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő személyi körre nézve a humanitárius jog tekintetében.³⁹ Ebben megalkotott egy új funkció szerinti kategóriát, a *folyamatos kombattánsi funkcióval* rendelkezők csoportját. Az iránymutatás szerint azok a személyek, akik közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben és tagjai egy fegyveres csoportnak, folyamatos kombattánsi funkcióval rendelkeznek, amiből adódóan bárhol és bármikor támadhatók.

Az iránymutatás három konstitutív, konjunktív feltételt támaszt a folyamatos kombattánsi funkció megállapíthatósága irányába. Elsőként *megkívánja a kárnak egy olyan küszöbértékét, amely a személy katonai cselekményének egyenes következménye*. Másodikként az első körben meghatározott *kárt közvetlenül, egy lépcsőben kell okoznia a megadott személynek*, végül harmadikként ezeknek a cselekményeknek *ellenséges töltetűnek* kell lenniük.⁴⁰ Egyes szerzők ebben az új kategóriában is találnak kivétnevelőt, nevezetesen a funkció szerinti támadhatóságot. Ezzel arra a gyakorlati nehézségre világítanak rá, hogy a döntéshozó hogyan különbözteti meg funkciójukban adott esetben egy terroristakonvojban haladókat, tekintettel arra, hogy elképzelhetőnek tartanak egy olyan érvelést, amely csak a csoport fegyveres tagjait tekinti funkció szerint terroristának, a többieket továbbra is civilnek.⁴¹

Összegzés

Összességében elmondható, hogy ha elfogadjuk az előzőekben kifejtett premisszáinkat, akkor napjaink dróntámadásaira a humanitárius jog és az emberi jogok nemzetközi rendszerének kölcsönhatása alkalmazható.

A megadott humanitárius jogi elvekre vonatkozóan úgy vélem, hogy ezek megtartása a technika jelenlegi állása mellett mindenképpen lehetséges és szükséges is. Ahogy Leon E. Panetta, az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (CIA⁴²) akkori igazgatója 2009-ben fogalmazott: „[...] [Drones are] the only game in town in terms of confronting and trying to disrupt the al-Qaeda leadership”⁴³ (*kiegészítés a szerzőtől*). A drónokat irányító pilóták ma már akár az utcán haladó autók rendszámát is képesek megállapítani. Úgy gondolom, hogy ez mindenképpen lehetőséget biztosít a szükségesség, az arányosság, a különbségtétel és az emberiség követelményeinek megtartására. Ezt támasztják alá az elérhető statisztikai adatok is, amelyek az utóbbi években figyelemre méltó javulást mutatnak.⁴⁴

³⁹ Nils Melzer: Interpretive guidance on the notion of Direct participation in hostilities under international humanitarian law. ICRC, 2009, 27–36.

⁴⁰ Üdvözlendő továbbá, hogy ez a támadhatók köréből kizárja a harcolókat csupán politikailag vagy más módon támogatókat. Lásd Melzer (2009): i. m. 46–65. Idézi: Philip Alston: Report of the Special Rapporteur on the extrajudicial, summary or arbitrary executions. Study on targeted killings. United Nations, General Assembly, A/HRC/14/24/Add. 6., 2010, 19–20.

⁴¹ Ian Henderson – Bryan Cavanagh: Unmanned Aerial Vehicles: Do They Pose Legal Challenges? In: Hitoshi Nasu – Robert McLaughlin (szerk.): New Technologies and the Law of Armed Conflict. Asser Press, Springer, Hága–Berlin–Heidelberg, 2014, 207.

⁴² Central Intelligence Agency.

⁴³ „[A drónok] az egyetlen lehetséges eszköz(ök), amellyel szembeszállhatunk az al-Kaida vezetésével és megpróbálhatjuk megsemmisíteni azt.” <https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/directors-remarks-at-pacific-council.html> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 20.)

⁴⁴ Plaw–Fricker–Colon: i. m. 30., 38. Az utóbbi években megfigyelhető egy drámai és a járulékos veszteség tekintetében, amelyet mind a négy nagy adatbázis kimutat. Az általam preferált forrás a Bureau of Investigative Journalism: Drone Wars: The full data. <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-01/drone-wars-the-full-data> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 20.)

Meg kell azonban emlékeznünk arról, amiben minden szerző egyetért. A dróntámadások legalitásának kérdését mindig esetről esetre vizsgálni kell. Csak ilyen módon kerülhető el az emberi jogok tömeges megsértése.

Az *unlawful combatant kategória* kapcsán Roland Otto érvelésével értek egyet. Ez úgy szól, hogy e koncepció pusztán egy retorikai fogásként értelmezhető, így ezek a személyek civilek, ily módon csak akkor és addig támadhatók, amikor közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben. A folyamatos kombattánsi funkcióval rendelkező civilek új kategóriája viszont elfogadható választ adhat a terrorista csoportok jelentette növekvő fenyegetésre, alkalmazása jogszerűvé minősítheti az egyébként megkérdőjelezhető támadásokat is.

DRÓNTÁMADÁSOK AZ EMBERI JOGOK TÜKRÉBEN

Az emberi jogok nemzetközi rendszere alkalmazandó marad fegyveres konfliktusok idején is. Ha ebből az alapvetésből indulunk ki, akkor megállapíthatjuk, hogy bár a humanitárius jog – mint *lex specialis*⁴⁵ – fegyveres összeütközések esetén előtérbe kerül, ettől függetlenül az emberi jogokkal való kölcsönhatása tagadhatatlan. Az aktív harcoktól való távolság és az elfogásra való lehetősége meghatározza azt, hogy mely jogi normák alapján kell cselekedni egy adott szituációban.

Noam Lubell szokatlan példájával élve, ha egy tálib harcos az Amerikai Egyesült Államokban a drónokat irányító pilóták megtámadását tervezi, akkor tekintet nélkül arra, hogy a nemzetközi humanitárius jog mint ilyen előtérben van, és elméletileg megengedhető lenne e fegyveresek célzott likvidálása, de ha az amerikaiaknak lehetőségük van halálos erőszak alkalmazása nélkül elfogni a potenciális merénylőt, akkor ezt kell választaniuk. Ebben rejlik a kölcsönhatás e két joganyag között.⁴⁶

Tanulmányomban a célzott likvidálások egyik leghangsúlyosabb emberi jogi kérdésével foglalkozom, mégpedig az emberi jogi nemzetközi szerződések extraterritoriális hatályával. A szóban forgó eset alapkérdése annyit tesz, hogy a drónt küldő állam joghatósága alá tartozik-e a célzottan likvidált személy, tehát nyújthat-e be keresetet egy megsebesített személy vagy egy elhunyt rokona a légicsapás(ok) után.

Talán meglepő, hogy az extraterritoriális emberi jogok tekintetében magas fokú koherencia mutatkozik az egyes regionális emberi jogokkal is foglalkozó testületek gyakorlatában, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) és az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága.⁴⁷ Ugyanakkor számos esetben találkozhatunk olyan jelenleg megoldatlan problémákkal, amelyek főként a terrorizmus elleni küzdelem fenti mintájába illenek. Itt szeretném kiemelni Luzius Wildhaber volt EJEB-elnök 2002. január 31-én tartott beszédét, amelyben hangsúlyozta, hogy a terrorizmus elleni fellépés olyan alapvető fontosságú a modern világban, amelyre az emberi jogoknak valamilyen módon reagálniuk kell, hiszen a terror éppen azt a rendszert támadja, amely lehetővé teszi az emberi jogok élvezetét. Felhívja a figyelmet arra is, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) nem lehet ennek a harcnak az eszköze.⁴⁸

⁴⁵ Nils Melzer: Human Rights Implications of the Usage of Drones and Unmanned Robots in Warfare. Directorate-General for the External Policies of the Union, Directorate B, Policy Department, 2013, 15–16.

⁴⁶ Lubell: i. m. 247–249.

⁴⁷ A koherenciát lásd Oona A. Hathaway et al: Human Rights abroad: When do Human Rights Treaty Obligations Apply Extraterritorially? Arizona State Law Journal, Volume 43, No. 0389, 2011, 1–2.

⁴⁸ European Court of Human Rights, Annual Report 2002. http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2002_ENG.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 20.)

Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy az emberi jogokat komolyan kell vennünk, az extraterritoriálisan is cselekvő államoknak pedig felelősséget kell vállalniuk a nekik betudható aktusokért. Hosszú távon a terrorizmus elleni küzdelem és a békefenntartás is csak kamatoztathatja az emberi jogok fokozott érvényesülését.⁴⁹

Az EJEB gyakorlata nem teljesen egyértelmű ebben a vonatkozásban. Kiemelendőnek tartom a *Banković-ügyet*, amelyben az EJEB Nagykamarájának egy, a volt Jugoszlávia elleni NATO-légicsapásban (bombázás) elhunytak kapcsán kellett állást foglalnia. A Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény extraterritoriálisan csupán két kivétel egyikének érvényesülése esetén alkalmazható. Az egyik ilyen kivétel, amikor egy állam katonai megszállás, egy másik állam hozzájárulása vagy hívása okán *effektív ellenőrzése* alatt tart egy, a sajátján kívül eső területet. A másik kivételnek az tekinthető, ha egy állam diplomatái vagy konzuli képviselői útján külföldön vagy más joghatósága alá tartozó járművön (hajó, repülőgép) cselekszik. Ennek értelmében a testület elutasította a keresetet.⁵⁰

Az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága egy hasonló, bár nem teljesen megegyező elmélet⁵¹ alapján tekinti extraterritoriálisan is hivatkozhatónak az egyezményben rögzített jogokat. Ez az elmélet az ún. *authority and control*, vagyis *rendelkezés és ellenőrzés*. E tézis alapján a Bíróság az elé kerülő ügyekben arra fókuszál, hogy a szerződésben részes állam ellenőrzést gyakorol-e egy jól meghatározható személy vagy szituáció felett.⁵²

Az EJEB újabb gyakorlata kezd eltérni a *Banković-ügyben* rögzített elvektől. Itt említhető példának okáért az *Ócalan-ügy*, az *Issa-ügy* és a *Pad-ügy*, amelyekben már egy EJEE szerződő fél által letartóztatott, ügynökeink keresztül joghatósága alá került vagy helikopterről kilőtt személyek kapcsán is alkalmazhatónak tekintette az EJEE rendelkezéseit. Kiemelendő, hogy nem egyértelmű, hogy az EJEB valóban paradigmát váltott volna az extraterritoriális alkalmazhatóságot illetően, de az *Issa-ügyben* kifejezetten az *authority and control* elméletére hivatkozik. Ez az álláspont a szakirodalomban is megjelenik.⁵³ Ezzel ellentétesen hat az *Al-Skeini és mások kontra Törökország ügy*, amelyben öt iraki állampolgár kapcsán nem állapította meg az EJEB a szerződő állam joghatóságát.⁵⁴

A drónsapások kapcsán a szakirodalom szintén megosztott. Egy részük a citált *Banković-ügyre* hivatkozva joghatóság hiányában – tekintet nélkül arra, hogy ez csupán az EJEE hatálya alá tartozik – nem tartja alkalmazhatónak az emberi jogok nemzetközi rendszerét. Érvelésüket a bombázás és a drónok Hellfire rakétái közötti hasonlóságra alapozzák.⁵⁵ Más szerzők különbséget tesznek pilóta nélküli fegyveres rendszerek és a hagyományos gépek

⁴⁹ Nicola Wenzel: *Human Rights, Treaties, Extraterritorial Application and Effects*. Oxford Public International Law, 2008, 23.

⁵⁰ Wenzel: i. m. 11.

⁵¹ A különbség abban ragadható meg, hogy míg az EJEB effektív ellenőrzési tesztje területre vonatkozik, addig az EJAB rendelkezési és ellenőrzési tesztje már személyek és szituációk feletti kontroll esetén is megállapítja az egyezmény alkalmazhatóságát.

⁵² Sarah H. Cleveland: *Embedded International Law and the Constitution Abroad*. *Columbia Law Review*, Volume 110, No. 2. 2010, 251. Az esetjogot lásd Rafael Ferrer-Mazorra et al. v. United States, Report N. 51/01 - Case 9.903, Inter-American Commission on Human Rights (IACHR), 4 April 2001. Idézi: Hathaway et al.: i. m. 26.

⁵³ Wenzel: i. m. 14. és 16–19., valamint Issa and others v. Turkey (Application no. 31821/96) 14. bekezdés. A többi ügyet lásd Ócalan v. Turkey (Application no. 46221/99) és Pad and others v. Turkey (Application no. 31821/96).

⁵⁴ Al-Skeini and others v. United Kingdom (Application no. 55721/07).

⁵⁵ Marko Milanovic: *Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg*. *The European Journal of International Law*, Volume 23, No. 1. 2012, 130.

között, és az előbbieket „javára” térnek el.⁵⁶ Tehát véleményük szerint az UCAV-okra vonatkoznak az extraterritoriális emberi jogok, ezt pedig a drónok hosszabb ideig tartó repülési idejével és azzal a képességével indokolják, hogy a drónt irányító operátornak megvan a lehetősége, hogy bármikor lesújtson a kiválasztott célpontra. Ezt nevezik az ún. „várakozó joghatóságnak”, angolul *jurisdiction in waiting*nek. Különbséget kell tennünk még a két álláspont között oly módon is, hogy míg előbbi elutasítja az Egyezményben rögzített jogok oszthatóságát és „mértetre szabását”, addig utóbbi erre alapozva is a drónok kapcsán megállapíthatóvá tenné az emberi jogok megsértését.⁵⁷

Meggyőződésem, hogy egy adott dróntámadás esetében, amikor egy UCAV célba veszi a célpontját, az állam képviselője teljes mértékben ellenőrzése alatt tartja az adott személyt és szituációt, hiszen az operátor és/vagy felettese maga dönti el, hogy mikor veszi el az illető életét, és a célszemélynek nincs reális lehetősége arra, hogy védekezzen a támadójával szemben. Állítom ezt attól függetlenül, hogy az EJEB szerint az extraterritoriális ölési képesség nem teremt joghatóságot.⁵⁸ Állításomat inkább az Emberi Jogok Amerikai Bíróságának gyakorlatára alapozom.⁵⁹ Erre az álláspontra helyezkedik Melzer is, aki azt mondja, hogy az individuális módon kivitelezett csapások inkább eshetnek egy állam joghatósága alá, mint a széles körű bombázás.⁶⁰ Eszerint az Amerikai Egyesült Államokkal szemben helye lenne ilyen emberi jogi vélt vagy valós jogsérelmekkel kapcsolatos igényérvényesítésnek az Emberi Jogok Amerikai Bírósága előtt. Az Egyesült Királysággal szemben azonban – amely szintén hajt végre dróntámadásokat – ameddig az Emberi Jogok Európai Bírósága nem terjeszti ki jelenlegi elméletét a dróntámadásokra, akár a fent meghatározott szituációs szabállyal, akár a Melzer által kiterjesztően értelmezett hatékony ellenőrzés elmélettel, ilyen és ehhez hasonló igények érvényesítése nem lehetséges.⁶¹

KONKLÚZIÓ

A fent leírtakat összegezve végső konklúzióként pusztán néhány megállapítást kell tennünk. Egyrészt elmondhatjuk, hogy a terrorizmus mára olyan erőre tett szert, amely egyértelműen fenyegeti a nemzetközi békét és biztonságot. Ebből következően az államoknak fel kell lépniük a fenyegetéssel szemben minden olyan eszközzel, amely egyfelől megtartja a jogállamiság követelményeit, másfelől pedig kellően hatékony eszköznek bizonyul a terrorizmus elleni küzdelemben.

Ha elfogadjuk, hogy fegyveres konfliktus állhat fenn államok és nem állami szereplők, terrorszervezetek között, akkor – az emberi jogok mellett – a humanitárius jog is alkalmazást nyerhet. Ezeket az előírásokat a dróntámadások során napjainkban lehetséges lenne

⁵⁶ Melzer (2013): i. m. 17–18. Melzer azt is megjegyzi, hogy nem a két testület [értsd EJEB és EJAB] közötti felfogásbeli különbség a fő, hanem a légicsapások minősége a döntő.

⁵⁷ Robert Frau: Unmanned Military Systems and Extraterritorial Application of Human Rights Law. Groningen Journal of International Law, Volume 1. No. 1. 2013, 8–11.

⁵⁸ Milanovic: i. m. 129.

⁵⁹ Armando Alejandro Jr., Carlos Costa, Mario de la Pena y Pablo Morales v. Republica de Cuba, Case 11.589, Report No. 86/99, OEA/Ser.L/V/II.106 Doc. 3 rev. at 586, 1999. Idézi: Wenzel: i. m. 19–20.

⁶⁰ Al-Skeini and others v. United Kingdom (Application no. 55721/07). Bonello bírő különvéleménye. Idézi: Melzer (2013): i. m. 18.

⁶¹ A szóban forgó esetek részletes és friss elemzését lásd Daka Marija – Kis Kelemen Bence: Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában. JURA, 2017/1., 207–218.

tiszteletben tartani, ameddig azonban a teljes kompiláció csak utópia, addig a csapások (il) legalitása esetről esetre vizsgálendő.

Az emberi jogok vonatkozásában – fegyveres konfliktus hiányában vagy bizonyos körülmények között – megállapítható, hogy egy dróntámadás esetében az UCAV-t küldő állam ellenőrzést gyakorol az adott szituáció felett. Ennek alapján az Amerikai Egyesült Államokkal szemben mindenképpen fennáll az emberi jogok tiszteletben tartásának kötelezettsége saját területén kívül is. Úgy vélem, hasznos lenne, ha ez a gyakorlat elterjedne az emberi jogi bírói testületek előtt.

Végül a fent leírt követelmények és tesztek megtartása rendkívül körültekintő és óvatos joggyakorlást igényel, amikor fegyveres pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására ad lehetőséget a terrorizmus ellen vívott küzdelemben. E kritériumok betartása nem lehetetlen és talán utat mutathat egy terrorizmus nélküli világ felé, de a *rule of law*⁶² keretein belül maradva.

(Vége)

A tanulmány alapját képező pályamunka a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Nemzetközi Jogi Tagozatában második helyezést ért el, valamint elnyerte a Honvédelmi Minisztérium Különdíját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.34_AP-I-EN.pdf
1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.35_AP-II-EN.pdf
- Alston, Philip: *Report of the Special Rapporteur on the extrajudicial, summary or arbitrary executions, Study on targeted killings*. United Nations, General Assembly, A/HRC/14/24/Add. 6., 2010.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog II. Különös rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 2011.
- Bureau of Investigative Journalism: *Drone Wars: The full data*. <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-01/drone-wars-the-full-data>
- Cleveland, Sarah H.: *Embedded International Law and the Constitution Abroad*. Columbia Law Review, Volume 110, No. 2. 2010.
- Daka Marija – Kis Kelemen Bence: *Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában*. JURA, 2017/1.
- European Court of Human Rights, Annual Report 2002. http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2002_ENG.pdf
- Frau, Robert: *Unmanned Military Systems and Extraterritorial Application of Human Rights Law*. Groningen Journal of International Law, Volume 1. No. 1. 2013.
- Groves, Steven: *Drone Strikes: The Legality of U.S. Targeting Terrorists Abroad*. Backgrounder, No. 2788. 2013.
- Hathaway, Oona A. et al.: *Human Rights abroad: When do Human Rights Treaty Obligations Apply Extraterritorially?* Arizona State Law Journal, Volume 43, No. 0389. 2011.

⁶² Joguralom.

- Henderson, Ian – Cavanagh, Bryan: *Unmanned Aerial Vehicles: Do They Pose Legal Challenges?* In: Nasu, Hitoshi – McLaughlin, Robert (szerk.): *New Technologies and the Law of Armed Conflict*. Asser Press, Springer, Hága–Berlin–Heidelberg, 2014.
- Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2014.
- Kis Kelemen Bence: *Drónok háborúja (1.)*. Honvédségi Szemle, 2018/1.
- Kis Kelemen Bence: *Gondolatok a jus ad bellum körében a célzott likvidálás tükrében*. Közjogi Szemle, 2017/3.
- Koh, Harold Hongju: *The Obama Administration and International Law*. <http://www.state.gov/documents/organization/179305.pdf>
- Kolb, Robert – Hyde, Richard: *An Introduction to the International Law of Armed Conflict*. Hart Publishing, Oxford, 2008.
- Lattmann Tamás: *Fegyveres konfliktusok és az emberi jogok – miért nehéz kérdés*. In: Guild, Elspeth: *Mikor bűncselekmény a háború? Biztonság és európai emberi jogok: az egyéni jogok védelme szükséghelyzet és fegyveres összeütközés idején*. L'Harmattan, Budapest, 2009.
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 1996. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>
- Lubell, Noam: *Fragmented Wars: Multi-Territorial Military Operations against Armed Groups*. *International Law Studies*, Volume 93, No 1. 2017. 215–250.
- Melzer, Nils: *Human Rights Implications of the Usage of Drones and Unmanned Robots in Warfare*. Directorate-General for the External Policies of the Union, Directorate B, Policy Department, 2013.
- Melzer, Nils: *Interpretive guidance on the notion of Direct participation in hostilities under international humanitarian law*. ICRC, 2009.
- Milanovic, Marko: *Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg*. *The European Journal of International Law*, Volume 23, No. 1. 2012.
- Mohay Ágoston: *A humanitárius jog alkalmazási határainak egyes kérdései – európai bírói fórumok szemszögéből*. Jura, 2017/2.
- Murphy, Richards – Radsan, Afsheen: *Due Process and Targeted Killing of Terrorists*. *Cardozo Law Review*, 31, 2009.
- O'Connell, Mary Ellen: *Unlawful Killing with Combat Drones. A Case Study of Pakistan, 2004–2009*. Notre Dame Law School, Legal Studies Research Paper No. 09–43. 2010.
- Orr, Andrew C.: *Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law*. *Cornell International Law Journal*, Volume 44. No. 3. 2011.
- Otto, Roland: *Targeted Killings and International Law, with special respect to Human Rights and International Humanitarian Law*. *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, Vol 230., Springer, Berlin, Heidelberg, 2012.
- Pejic, Jelena: *The Protective Scope of Common Article 3: more than meets the eye*. *International Review of Red Cross*, Volume 93, No. 881. 2011.
- Plaw, Avery – Frickers, Matthew S. – Colon, Carlos R.: *The Drone Debate – A primer on the U.S. use of unmanned aircraft outside conventional battlefields*. Roman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, London, 2016.
- Radin, Sasha: *Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflict*. *International Law Studies*, Volume 89, No. 1. 2013.
- Roversi, Corrado (szerk.): *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Springer, Dordrecht, 2015.

Schwab, Herbert: *Irreguläre Kombattanten als Kriegsgefangene*. Würzburg, 1976.

Shaw, Macolom N.: *International Law*. Seventh Edition, Cambridge University Press, 2014.

Spillius, Alex: *Barack Obama: U.S. is at War with al-Qaeda*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/6950879/Barack-Obama-US-is-at-war-with-al-Qaeda.html>

Sterio, Milena: *The United States' Use of Drone in the War on Terror: The (Il)legality of the targeted killings under international law*. Case Western Reserve Journal of International Law, Volume 45, No. 1. 2012.

Wenzel, Nicola: *Human Rights, Treaties, Extraterritorial Application and Effects*. Oxford Public International Law, 2008.

<http://idegen-szavak-szotara.hu/de-lege-ferenda-jelent%C3%A9se>

<https://www.cia.gov/news-information/speeches-testimony/directors-remarks-at-pacific-council.html>

A Zrínyi Kiadó könyvajánlata

Magyarország hadtörténete I.

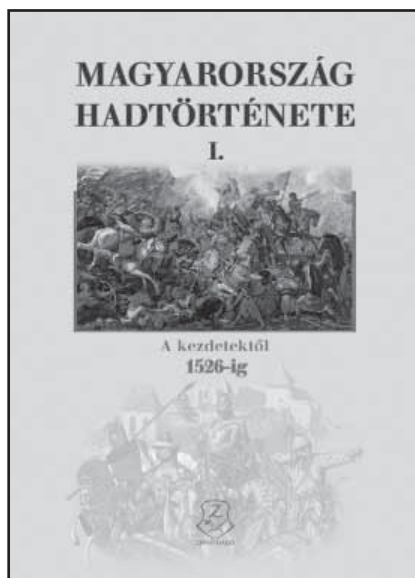
A kezdetektől 1526-ig

Hermann Róbert (szerk.)

A négy kötetre tervezett sorozat első kötete a középkorról szól: a honfoglalás előtti időszakról, a római kortól halad az 1526. évi mohácsi csatáig a kronológiában, kiegészítve azt a történeti földrajzi, valamint a vár- és fegyverzettörténeti kutatások eredményeivel.

A 21. század első évtizedére a magyarországi középkori hadtörténeti kutatások eddig nem látott módszertani és tematikus változatosságban bontakoztak ki, aminek eredményeivel jelen kötetben az olvasó is megismerkedhet.

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017

Információ, vásárlás, megrendelés:
www.hmzrinyi.hu

Spitzer Jenő:

AZ ÖNVÉDELEM ÉS A TERRORIZMUS ÜTKÖZETE: HAJLIK VAGY TÖRIK A NEMZETKÖZI JOG?¹

ÖSSZEFOGLALÓ: A 21. századi terrorcselekmények sorozata tűszűrőként ékelődött a nemzetközi béke és biztonság több évtizedes rendszerébe. Miként befolyásolják – egyfajta modern kori kihívásként – a nem állami szereplők az Egyesült Nemzetek Szervezete által kimunkált normatív kereteket? Hogyan állja meg a helyét az erőszak tilalma és a jogos önvédelem a nemzetközi viszonyok dinamikus transzformációjában? A szerző tanulmányában e kérdésekre igyekszik választ adni.

KULCSSZAVAK: jogos önvédelem, kollektív biztonság, betudhatóság, arányosság, megelőző önvédelem, kritériumok tágulása

BEVEZETÉS

Az al-Kaida 2001. szeptember 11-i terrortámadása nem csupán az Egyesült Államokat és a nemzetközi közösséget rázta meg tragikusságával, hanem egyúttal kihívás elé állította a nemzetközi jog kimunkált kereteit is. Az ENSZ Alapokmány szellemisége, az évszázadokon keresztül keretek nélküli *jus ad bellum* (a háború indítására vonatkozó szabályok) hatékony szűkítését jelentő 2. cikk (4) bekezdésében foglalt általános átfogó erőszaktilalom, valamint az ahhoz szervesen kapcsolódó önvédelmi jog az újraértelmezés célpontjába került.

Habár a terrorizmus már 1963-ban a nemzetközi jog látóterében volt, ezen egyezmények a kérdést kizárólag büntetőjogi síkon tárgyalták.² 9/11, valamint az arra reagáló Biztonsági Tanács 1368. számú határozatának homályos megfogalmazása, illetőleg a Bush-kormány terrorizmus elleni háborúra önkényesen deklarált szándéka már határozottan túllépte a büntetőjogi szankcionálás mértékét. Az Afganisztán elleni háború – mint az Egyesült Államok legitimitást megkérdőjelező önvédelmi akciója – megnyerte a nemzetközi közösség hallgatólagos beleegyezését egy meglévő normakeret sajátos értelmezésére. Ezen internacionális szolidaritást felhasználva az Egyesült Államok kiterjesztette a terrorizmus elleni harcot, amikor 2003-ban Irak ellen indított háborút. Mindamelllett, hogy az önvédelmi jog klaszszikus keretei és funkciói új nézőpontból nyertek állami támogatottságot, kérdésként vetült fel a Biztonsági Tanácsnak mint a nemzetközi béke és biztonság legfőbb letéteményesének hatásköri hatékonysága is.

Munkámnak nem célja az Afganisztán és Irak elleni háborúk kiértékelése és megítélése, ugyanakkor objektív szemszögből jelenthető ki: azok sem a célkeresztbe kerülő al-Kaida, sem más terrorszervezetek teljes körű felszámolását nem eredményezték. E szélsőséges cso-

¹ A tanulmány a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójában, a Nemzetközi Jog Tagozatban III. helyezést ért, valamint a Honvédelmi Minisztérium Különdíját elnyerő pályamunka egyes részeinek átdolgozott, bővített változata.

² Bővebben lásd <http://www.un.org/en/terrorism/instruments.shtml> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 25.)

portok az elszenvedett támadásokból – talán éppen dzsihadista tudatukból adódóan – újult és minden eddiginél nagyobb erővel nyertek teret azon közel-keleti térségben, ahol részben a nyugati hatalmak beavatkozása, részben a polgárháborúk és alkalmatlan kormányzatok miatt meggyengült államok területei védtelenül álltak velük szemben. Az Iszlám Állam – kihasználva az Irakban a Szaddám-rezsim után felálló kormány okozta belviszályokat és a szíriai polgárháborút – hatalmas területek felett szerzett uralmat. Állami törekvéseivel, valamint a technológia nyújtotta lehetőségek figyelemre méltó kiaknázásával új szintre emelte a szélsőséges csoportok által eddig jelentett veszélyeket. A 2014-ben kikiáltott kalifátus tagjai nem csak ellenőrzött területeiken tevékenyek, az iszlám szellemiség mögé bújtatott terrorizmustól való retteget az egész világra zúdították rá. A minden eddiginél nagyobb fenyegetettség a nemzetközi közösség egészét készíti fellépésre. A helyzet megoldása – ahogyan azt 9/11 után is láthattuk – a vélt észszerűség és jog nem teljesen egybevágó síkjain mozog.

AZ ÖNVÉDELEM JOGA, JELENE ÉS JÖVŐJE

ENSZ Alapokmány 51. cikk – Az önvédelmi klauzula

Az általános és átfogó erőszaktilalom alól a nemzetközi jog két jogszerű kivételt ismer, amelyek egyikét az ENSZ Alapokmányának 51. cikke, az úgynevezett önvédelmi klauzula tartalmazza³. A cikk értelmében minden állam természetes joga az ellene intézett fegyveres támadással szemben egyéni vagy kollektív önvédelmet gyakorolni mindaddig, amíg a nemzetközi béke és biztonság védelme érdekében a Biztonsági Tanács a szükséges határozatokat meg nem hozza. Ezen önvédelmi tevékenységről az azt foganatosító államnak tájékoztatási kötelezettsége áll fenn a BT irányában.⁴ Ezen kereteken túlmenően nincs egyetlen államnak sem jogosultsága erőszakot alkalmazni.

A Nemzetközi Bíróság az USA Nicaragua elleni katonai akciói ügyében *expressis verbis* mondta ki, hogy az önvédelmi jog gyakorlásának kötelező feltétele a fegyveres támadás.⁵ A bíróság állásfoglalásából egyértelművé válik, hogy a fegyveres támadásnak nem minősülő, ám adott esetben az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését sértő, kisebb súlyú támadások nem biztosíthatnak alapot a megtámadott állam általi önvédelem gyakorlására. A fegyveres támadásnak mint megkötésnek a szükségszerűsége nemzetközi jogi vita alapját képezi. A tág értelmezés képviselőinek szkepticizmusával szemben az 51. cikket szűken, szigorúan nyelvtanilag, logikailag és rendszertanilag értelmező gondolkodóinak többségi álláspontja áll.⁶ Az 51. cikket e tekintetben szűken értelmezők meggyőződését a Nemzetközi Bíróság Nicaragua-ügyben hozott ítélete újfent alátámasztja. A bíróság azt a megállapítást tette, hogy az államoknak – függetlenül a szokásjogi vagy a nemzetközi jogi keretektől – nincs joga olyan esetben fegyveres reakciót tanúsítani, amely fegyveres támadást meg nem valósító cselekményekkel szembeni választ jelentene.⁷

³ A másik kivétel az Alapokmány 42. cikk szerinti, a BT által foganatosítható fegyveres szekciók köre.

⁴ Charter of the United Nations Chapter VII. Article 51. 1945. A fordítás forrása: 1956. évi I. törvény.

⁵ Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). ICJ Reports 1986. 14. (Továbbiakban: Nicaragua-ügy.) 195., 237. bekezdés.

⁶ Lásd Hans Kelsen: The Law of United Nations. A Critical Analysis of Its Fundamental Problems. The Lawbook Exchange, Ltd., 1950, 268.

⁷ Nicaragua-ügy, 211. bekezdés.

Fegyveres támadás

Mennyiségi feltétel

A fegyveres támadás vizsgálatakor a térbeli és időbeli tényezőkön túl a mennyiségi és minőségi kérdésekre mint két konjunktív feltételre is választ kell adnunk. A kvantitatív tényező értelmében az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésébe ütköző cselekmény egy bizonyos mértéket meghaladva tekinthető fegyveres támadásnak. Ez az Alapokmány szellemiségéből, az államok gyakorlatából és a Nemzetközi Bíróság esetjogából is következik.⁸

A bíróság a már említett Nicaragua-ügyben a fegyveres támadást az erőszak tilalmába ütköző legsúlyosabb formájának minősítette.⁹ Az Etiópia és Eritrea fegyveres konfliktusa ügyében eljáró ügydöntő bíróság szögezte le továbbá, hogy a fegyveres erők közötti összeütközések az 51. cikk értelmében még abban az esetben sem minősülnek szükségszerűen fegyveres támadásnak, ha emberélet kioltásával járnak.¹⁰ A fegyveres erőszak és a fegyveres támadás következetes elhatárolása túlmutat a dogmatikai árnyalatokon. Amennyiben a fegyveres támadás mint a fegyveres erőszak legsúlyosabb formája nem állna fent szűk feltételként, azaz az önvédelmet már maga a fegyveres erőszak is megalapozná, az a kisebb volumenű fegyveres erőszak felduzzadásával a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetését eredményezné. Szintén problémát eredményezne a fegyveres erőszak elemeinek szűkítése is. A fegyveres erőszak tág értelmezése mind nyelvtanilag, mind logikailag összhangban van a 2. cikk (4) bekezdésével. Amennyiben megemelésre kerülne a fegyveres erőszak szintje, számos kisebb intenzitású akció kerülne ki az erőszaktilalom kereteiből, ami ez utóbbinak a hatástalanságához, végeredményként pedig a nemzetközi béke és biztonság garanciájának veszélyeztetéséhez vezetne. A két fogalom megkülönböztetése tehát biztosítja a fegyveres erőszak megfelelő mederben tartását azzal, hogy csak annak legsúlyosabb eseteire biztosítja az önvédelem jogos gyakorlását, fenntartva az egyéb esetekre a békés úton történő vitarendezés elengedhetetlenségét.¹¹

Minőségi feltétel

Vizsgálni kell a kvalitatív feltételek körét is. Ezen obszerváció célja az állami elkövetés, illetőleg az államnak való betudhatóság kritériuma. A minőségi feltétel tehát a fegyveres támadást tökéletesen illeszti az erőszak tilalmának államközi jelleget viselő szabályozási keretébe, az ENSZ korai joggyakorlatában kizárva abból a nem állami szereplők tevékenységeit. A nemzetközi szokásjog a fegyveres támadás bekövetkezésének térbeli követelményeinek értékelésében is útmutatást ad. Egy állam ellen intézett fegyveres támadás alapvetően egy másik állam szuverén területén következhet be, azonban egy államnak a szuverenitása alá tartozó egyéb területein is végrehajtható.¹²

⁸ Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. ELTE Jogi Kari Tudomány 29. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 73.

⁹ Nicaragua-ügy, 191. bekezdés.

¹⁰ Lásd Ethiopia-Eritrea Claims Commission, Partial Award (Jus ad Bellum). 45 ILM 430, 10–12. bekezdés.

¹¹ Bruno Simma: The Charter of the United Nations – A Commentary. Beck, 2002, 790.

¹² Rosalyn Higgins: Problems and Process. International Law and How We Use It. OUP, 1994, 243.

Szükségesség, időbeliség, arányosság

A jogszerű önvédelem alkalmazásának kitételei között tisztázásra szorul a szükségesség kérdése. Az Alapokmány Preambuluma, a viták békés rendezésének alapelve, valamint a tény, hogy egy fegyveres támadás bekövetkeztéhez kötött az önvédelemnek mint jogos erőszak alkalmazásnak a gyakorlása, alátámasztja a szükségesség követelményének megalapozottságát. Ezt úgy kell értelmezni, mint az önvédelem jogszerű gyakorlásának kizárólagosan a fegyveres támadás elhárítására és visszaverésére szorított funkcionalitását.¹³ Ezen szükségszerűség húzza meg a dogmatikai határvonalat a jogos önvédelem és a jogellenes önségély, valamint a szintén nemzetközi jogi tilalom alá eső fegyveres represszália között.¹⁴

Egy adott államnak egy ellene intézett fegyveres támadás ellen alapvetően azonnal kell fellépnie, tárgyalandó tehát az időtényező is. Az azonnaliság – csakúgy, mint a szükségszerűség és az arányosság – a Caroline-ügyhöz kapcsolódó és jogi kiindulási pontként értékelhető Webster-formula eleme, aminek az abban meghatározott tartalma nem feleltethető meg sem az ENSZ Alapokmányának önvédelmi koncepciójával, sem az állami gyakorlattal. Ez természetesen nem jelenti az időbeli korlát teljes hiányát, hiszen az – ahogyan azt többek között Oscar Schachter is vallja¹⁵ – az általános erőszaktilalom teljes kiüresedéséhez vezetne, egy szankcióvá torzult önvédelem-felfogás eszköze által. Az önvédelemnek mint egyfajta reaktív fellépésnek klasszikus értelemben mindenképpen egy bekövetkezett fegyveres támadásra kell válaszul szolgálnia. Azonban e kitétel árnyalása a fegyverkezés technikai szintje miatt – akár csak a nukleáris hadviselés vagy a nem állami szereplők problematikáját tekintve – minden túlzás nélkül elkerülhetetlen. A nemzetközi jog alesetként tekint a feltartóztató önvédelem (*interceptive self-defence*) intézményére, ami legitimálja az éppen bekövetkező fegyveres támadás elleni fellépést is. Ennek megállapításához elengedhetetlen egy már megindult, de az államhatáron át nem lépő támadás meglétének bizonyítása. Egy időbeli síkon ilyen módon kifejtett önvédelem esetében különös figyelmet kell szentelni a kritériumok egészére, hiszen a fegyveres támadás tényének és a szükségszerűségnek is kellő minőségű és mennyiségű evidencián kell nyugodnia.¹⁶

A joggyakorlat azonban ennél is tovább megy: elismeri a megelőző önvédelmet (*anticipatory self-defence*) mint a még be nem következett fegyveres támadás elleni reakciót. Ezen önvédelmi aktusok esetében fontos elhatárolni a küszöbönálló (preemptív) és a fegyveres támadás vélhető bekövetkezése elleni (preventív) önvédelmi aktusokat mint aleseteket. Ahogy már említettem, a megváltozott hadviselési dimenziók megléte nagyban formálja az önvédelem időbeliségének kritériumát. Kitűnően igazolja ezt az, hogy amíg preemptív védelemmel szemben a nemzetközi jog sokkalta elfogadóbb, a preventív védelmet abszolút tilalma alá helyezte.¹⁷ Úgy gondolom, ennek indokoltsága megkérdőjelezhetetlen. A preventív célú, önvédelemre hivatkozó fellépés a végletekig gyengítené az erőszak tilalmának korlátait, és felszínre hozhatná a *jus ad bellum* önkényes alkalmazásának veszélyét. A preemptív és preventív védelem elhatárolásának alapja – túl a jogszerűség meglétén vagy

¹³ Nicaragua-ügy, 176. bekezdés.

¹⁴ Kajtár: i. m. 97.

¹⁵ Oscar Schachter: *The Lawful Resort to Unilateral Use of Force*. 10 *Yale J. Int'l L.*, 1985, 292.

¹⁶ C. Humphrey Waldo: *The Regulation of the Use of Force by States In International Law*. RCADI, 81. 1952, 498.

¹⁷ Lásd *Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change: A More Secure World – Our Shared Responsibility*, 2004. december 2. UN Doc. A/59/565, 189–192. pont.

hiányán – véleményem szerint a fegyveres támadás küszöbön állásának a megkérdőjelezhetetlen bizonyítása.¹⁸ A realitás talajáról vizsgálva mindemellett nehezen elképzelhető egy minden kétséget kizáróan bizonyítható fegyveres támadás küszöbön állása, hiszen pontosan a fegyverkezés szintje és az információs fejlettség ad okot a szkepticizmusra, egyúttal a megelőző védelem és az Alapokmány összhangjának megkérdőjelezésére.¹⁹

A szükségesség és időbeliség kritériuma mellé szorosan társul az arányosság kitétele. Egy állam az őt ért fegyveres támadással szemben arányosan élhet önvédelmi jogával.²⁰ Amennyiben a reakció mértéke túlmutat a fegyveres támadásén, újból a fent említett jogellenes önségély és fegyveres represszália halmazába sodródik. Judith Gardam szerint az önvédelem úgy arányos, ha az elérendő célt szolgálja oly módon, hogy a célállam területi integritását, infrastruktúráját és veszteségeit is szem előtt tartja. Ezek betartása megelőzi a támadó hadereje ellen bevetett védekező erő méretének és fegyverzetének arányosságát. Gardam véleménye szerint habár e feltételek a tudományos életben háttérbe szorultak, az államok gyakorlatában a szokásjog révén mindenképpen jelen vannak.²¹ Elengedhetetlen az arányosság vizsgálatakor a *jus ad bellum* és a *jus in bello* (a hadviselés nemzetközi szabályai) arányossági elvárásait összevetni. Amíg a *jus in bello* esetében a tervezett katonai akció eredményeit kell a bekövetkező kárral szembeállítani, addig a *jus ad bellum* esetében a fegyveres támadásra való reakció e téren való jogszerűségét kell mérlegelni.²²

Új kihívások az ezredfordulón: a kritériumok tágulása

Hogyan állnak meg az önvédelem kritériumai a terrorizmus kihívásaival szemben? Miként értékelhetjük a fegyveres támadás feltételeit a nem állami szereplők magatartásának tükrében? Sor kerülhet-e egy szükséges, arányos és időbeliségében is jogszerű egyéni vagy kollektív önvédelem gyakorlására az ENSZ Alapokmány 51. cikkében biztosított normatív korlátok között?

A nem állami szereplők elleni önvédelem lehetősége korunk egyik legkomolyabb jogi vitájának táptalaja. A 2001. szeptember 11-i eseményeket követően alapvetően változott meg a nemzetközi jogi vélekedés. Míg a 20. századig a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelemnek az Alapokmány államközi felfogása miatt nem volt relevanciája,²³ a kétezres évek elejére komoly erőt képviselő terrorszervezetek rendszeres, célzott, a nemzetközi közösséget megrázóan kegyetlen és a jövőre tekintve elhatározott támadásai teljes fordulatot eredményeztek a nemzetközi jogászok jelentős hányadának gondolkodásában. Abraham

¹⁸ A bíróság a Nicaragua-ügyben kimondta, hogy önmagában az ország militarizálódásának ténye nem biztosít jogalapot az önvédelemre. Nicaragua-ügy, 269. bekezdés.

¹⁹ Simma szerint egyetlen olyan eset képzelhető el, amikor a megelőző védelem biztosan megáll. Ez pedig az a fiktív eset, amikor a fegyveres támadást foganatosító fél előre bejelenti a szándékát. Lásd Simma: i. m. 803.

²⁰ Lásd Nicaragua-ügy, 176. bekezdés.

²¹ Judith G. Gardam: A Role for Proportionality in the War on Terror. *Nordic Journal of International Law* 74:2005, 5.

²² Theresa Reinold: State Weakness, Irregular Warfare, and the Right to Self-Defense Post-9/11. *American Journal of International Law*, 2011/2, 248.

²³ Példaként lásd a BT 268. (1969) számú határozatát, ami Portugália és Zambia fegyveres konfliktusában nem fogadta el a portugálok önvédelemre hivatkozó támadását a zambiai fegyveres csoportok ellen, hanem megállapította Zambia területi integritásának sérelmét, és felszólította Portugáliát a támadások beszüntetésére. Izrael 1981-ben szintén eredménytelenül hivatkozott terroristák elleni önvédelemre a Libanont célzó támadásaival kapcsolatban, aminek a beszüntetésére a BT 490. (1981) számú határozata szólította fel.

Sofaer meglátása szerint a nemzetközi jog kénytelen lehetőséget biztosítani a nem állami szereplők elleni önvédelmi helyzet legitimitására, ugyanis ennek hiányában a terroristák „bevetésével” történő, akár államközi hadviselés is komoly visszaélésként mutakozhat a jövőre nézve.²⁴ A terrorizmustól való félelem előmozdította az ENSZ erőszakot korlátozó rendszerében foglaltak újragondolásának igényét. A nemzetközi jogászok érvelése általában kettős alapon nyugszik: egyfelől a Caroline-ügyre való támaszkodással, másfelől a szükséghelyzetre, mint az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésének megsértéséből eredő jogellenesség kizáró okra való hivatkozással igyekeztek az önvédelmi jog kitágítása mellett állást foglalni.

A 2001. szeptember 11-i támadásokra az ENSZ Biztonsági Tanácsa először 1368. (2001) számú határozatában reagált. A határozat terrortámadásnak minősítette az eseményeket, és az elkövetőkkel szemben, még ha csak kontextualitásból következtethetően, biztosította a sértett félnek az önvédelem jogát.²⁵ Ráadásul a határozat szövegében a válaszlépésekre vonatkozóan szerepel az „all necessary measures” kifejezés, amely tágan értelmezhető jogalap, adott esetben a háborús beavatkozást is magában foglalhatja. Fontosabb azonban leszögezni: a BT erősen tartózkodott attól, hogy az események tekintetében megállapítsa a fegyveres támadás meglétét, határozta kizárólag preambulumban, ott is a szereplők nevesítése nélkül mondja ki az önvédelemhez való jog meglétét. Az „all necessary measures” szóhasználat valós felhatalmazásként való értelmezését nagyban csorbítja annak a BT fegyveres konfliktust érintő határozataiban történő gyakori előfordulása.

Az 1368. számú határozatra két bíró, Pieter Kooijmans és Bruno Simma is tett hivatkozást, amelynek jelentősége korántsem elhanyagolható. Habár azt a Kongói Demokratikus Köztársaság és Uganda ügyében megfogalmazott különvéleménye tartalmazza, Simma kijelenti: maga a tény, hogy elkövetőként egy nem állami szereplőt tekintünk, nem zárja ki tevékenységük fegyveres támadásként történő minősítését, valamint az így velük szemben alkalmazható önvédelmi aktust. Az önvédelem jogszerűségének a megtagadása ezen a címen észszerűtlen lenne és az Alapokmány szellemiségét sem tükrözné.²⁶ Az Alapokmány szellemiségét tehát a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának elsődlegességében látja, a 2. cikk (4) bekezdésének államköziségét pedig azzal magyarázza, hogy az okirat keletkezésakor a nem állami szereplőkkel szembeni fegyveres konfliktusok nem bírtak relevanciával. Kooijmans ugyanezen ügyszámhoz tartozó különvéleményével alapvetően helyt adott Uganda önvédelmi jogának, javarészt Dinstein gondolataira alapozva jelentette ki: nem lehet jogszerűtlen a nem állami szereplők elleni önvédelem joga, függetlenül attól, hogy megnevezésében önvédelem, szükséghelyzet vagy extraterritoriális jogérvényesítés szerepel.²⁷ Rosalyn Higgins az izraeli biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadó véleményében azon értelmezésének adott hangot, miszerint az 51. cikk lényegében nem követeli meg az államiság feltételét a támadó oldaláról.²⁸ Szintén ezen ügyben fogalmazta meg különvéleményét Thomas Buergenthal,

²⁴ Abraham D. Sofaer: *Terrorism as War*. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol. 96. 2002. március 13–16. 256.

²⁵ Lásd még Valki László: *A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog*. In: *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. SVKH–Chartapress, Budapest, 2002, 116.

²⁶ *Armed Activities on the Territory of the Congo (Dem. Rep. Congo v. Uganda)*, 2005 ICJ Rep. Separate opinion of judge Simma. 334.

²⁷ Uo. Separate opinion of judge Kooijmans. 306.

²⁸ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, 2004 ICJ Rep. Separate opinion of judge Higgins. 207.

aki többek között Thomas Franck gondolataira alapozva látta az 51. cikk szerint jogszerűnek Izrael önvédelmi jogra való hivatkozását.²⁹

Így tehát megállapíthatjuk, hogy nemcsak maga a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem mint egész áll a viták keresztútjében, de az Alapokmány nyelvtani értelmezése és a bírói, jogtudósi álláspontok a nélkülözhetetlen feltételként megszabott fegyveres támadás tekintetében is ütköznek. A fegyveres támadás mennyiségi feltételét érintően fel kell tennünk a kérdést: Megállja-e a helyét egy terrorszervezet terrortámadásai, illetőleg az ellenőrzése alatt tartott területen végzett cselekményei által létrejövő állami sérelmek vonatkozásában olyan szintű erőszak alkalmazást megállapítani, ami a fegyveres támadás mennyiségi kitételének eleget tesz? Az már a Nicaragua-ügy kapcsán leszögeződött, hogy még maga az emberi élet kioltásának ténye sem elegendő egy cselekmény fegyveres támadásként való értékeléséhez. Egy-egy terrortámadás – habár jelentős emberáldozattal jár – nem kétséget kizáróan váltja ki a szükséges mértéket.

Említést kell tennem a sorozatos, ám a fegyveres támadás súlyosságát el nem érő erőszakos akciók elleni fellépésre válaszul szolgáló „események felhalmozódásának” (*accumulation of event*)³⁰ doktrínájáról, amely több kisebb támadás összegzésével váltja ki az önvédelmi helyzethez szükséges fegyveres támadást. Ily módon a terrorizmus elleni önvédelmi fellépésben egy akadály elhárulhat, azonban fontos a doktrína kritikájára is hangsúlyt fektetni. Az események felhalmozódása által az önvédelem időbeli kritériuma jelentősen háttérbe szorul, ugyanis az önvédelmi reakció a fegyveres támadás mértékéhez szükséges utolsó, kisebb volumenű támadás után következhetne be, amiből adódóan az azt megelőzőekkel szemben nem azonnal lépne fel a sérelmet szenvedő fél. Mindez pedig felveti az önvédelem ezen esetének jogszerűtlenségét.

A fegyveres támadás elkövetését tekintő térbeli megkötés szintén lazulni látszik a terrorizmus fenyegettségében. 2001. szeptember 11. előtt szilárd volt a meggyőződés afelől, hogy sem külföldön tartózkodó nagyköveteiért, sem állampolgáraiért vagy akár a nem szolgálatban álló katonáiért nem kelhet védelemre egy állam a nem állami szereplőkkel szemben, fegyveres támadásra adott önvédelemre hivatkozva.³¹ A BT 1368. és 1373. számú határozata, valamint a nemzetközi közösségek hallgatólagos támogatása részben elfogadottá tette a terrorizmus – mint internacionális és civil jellegű hadviselés – fegyveres támadásként való értékelésének lehetőségét. Az Iszlám Állam által elkövetett terrortámadások esetében számos nemzet állampolgára vesztette már életét, amiből adódóan több állam érintettsége is felmerült. Elegendő a 2015. november 13-i párizsi terrortámadás-sorozatára gondolni, ahol a géppisztollyal és robbanószerkezetekkel felszerelt terroristák többek között a Bataclan Színházban és a rue Bichat-on közel 130 emberrel végeztek, akik közül sokan külföldiek voltak.³² Azonban az elhunytak állampolgársága szerinti államot ez az egyéni önvédelem gyakorlására nem jogosította és nem is jogosíthatja fel, sokkal inkább a nemzetközi béke

²⁹ Uo. Declaration of judge Buergenthal. 240.

³⁰ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, ICJ. Reports 2003, 161.

³¹ Példaként említhető meg Izrael londoni nagykövete ellen 1982. június 3-án elkövetett merénylet esete. A nagykövet ellen palesztin terroristák kíséreltek meg támadást, akik nem jártak sikerrel. Az elkövetőket elfogták, és súlyos börtönbüntetésre ítélték. Izrael ekkor önvédelemre hivatkozva június 6-án megtámadta Libanont, mélyen behatolva annak területére, lebombázva Bejrút városát is. A fellépést a BT „izraeli invázióként” és a nemzetközi jogot súlyosan sértő magatartásnak értékelte. Bővebben lásd a BT 517. (1982) számú határozatát.

³² Paris shootings: Casualties in city centre and explosion at the Stade de France. BBC News, 2015. november 13. <http://www.reuters.com/article/us-france-shooting-idUSKCN0T22IU20151114> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 25.)

és biztonság súlyos megsértésére adhat alapot, és a kollektív önvédelem is csak ezen aspektus vonatkozásában releváns.

A fegyveres támadás minőségi kritériumához, azaz a betudhatósághoz való viszonyulás is a változás útjára lépett 2001. szeptember 11-én. Az al-Kaida támadását követően a BT a korábban említett 1373. határozatában felszólítja az ENSZ tagjait, hogy azonnal szüntessék be a terroristák pénzügyi támogatását; fagyasszák be a terrorszervezetekhez köthető összes pénzügyi forrást; hagyjanak fel a menedéknyújtással, illetve működjenek együtt a terroristák kézre kerítésében és az igazságszolgáltatás elé állításukban.³³ Ezt a határozatot gyakran ultimátumként szokták emlegetni, arra utalva, hogy ha Afganisztán átadta volna Oszama bin Laden és minden egyéb téren is együttműködött volna, talán elkerülhette volna a háborút. Afganisztán tálib vezetése nemcsak hogy azt a feltételezést nem tudta eloszlatni, miszerint az al-Kaida számára finansiális és fegyveres támogatást, valamint menedéket nyújtott, de nem is volt hajlandó Oszama bin Laden szervezetének tagjait a nemzetközi közösségnek kiadni. Így az Egyesült Államok hallgatólagosan elismert önvédelmének célterületévé Afganisztán vált.

Az önvédelem gyakorlásának – függetlenül a különböző, kitágulni látszó szabályok megletétől – elengedhetetlen eleme maradt a betudhatóság a nem állami szereplőkkel szemben. A nemzetközi jog továbbra is csak az államok közötti önvédelmi jog legitimitását ismeri el, az érintett államok szuverenitásának sérülése pedig szükségszerűen igényli azok valamilyen módon megteremtett érintettségét. A fegyveres támadás tehát közvetlenül, vagy – ahogyan azt Afganisztán és az al-Kaida viszonyában tett intézkedések esetében megállapíthatjuk – közvetve egy állam cselekménye kell hogy legyen. A betudás fontosságát, központi szerepét még a nem állami szereplők elleni közvetlen önvédelmet támogató jogtudósok sem kérdőjelezik meg, hiszen az önvédelem szinte minden esetben (hacsak azt nem valamely állam szuverén területén alkalmazják³⁴) egy adott állam területén, annak közigazgatási és katonai infrastruktúrája elleni támadásban manifesztálódik.³⁵ Felmerül a kérdés: milyen jogilag alátámasztott fellépési lehetőség adott, ha egy állam a területén vonakodik, vagy nem képes a terroristákat az ellenőrzése alatt tartani?

Michael Reisman egy 1999-es írása szerint az adott állam elleni erőszak alkalmazására még abban az esetben sem nyílnak lehetőségek, ha az nem tett eleget a nemzetközi jogi kötelezettségeinek a terrorizmus elleni fellépés tekintetében. Arra a következtetésre jut, hogy ilyen formában a nemzetközi döntéshozatal védelmi lehetőséget nyújt a terroristákat finanszírozó államoknak, így a nemzetközi jog inkább támogatja, semmint szankcionálná, vagy időben elfojtaná a terrorizmust.³⁶ Az úgynevezett *due diligence* elmélet 9/11 utáni természetét tekintve megállapítható: azt az állami gyakorlat és a nemzetközi érdek is tágitotta, azonban fontos annak a betudhatóság tekintetében való alkalmazásának aggályaira hangsúlyt fektetni. Különbség van aközött, hogy egy nem állami szereplő tevékenysége az állam magatartásának *in concreto* betudható, vagy ezen állam a nemzetközi jogi kötelezettségnek nem tesz eleget a kellő gondosság elmulasztásával. Előbbi esetben út nyílnak a fegyveres támadás minőségi követelményeinek a teljesülésére, utóbbi esetben – ami a *due diligence* sokkalta inkább valós tartalma – az emberi jogok, a humanitárius jogi jellegéből adódóan

³³ S/RES/1373 (2001).

³⁴ Ez alapvetően nem tekinthető többnek egyszerű fikciónál, hiszen ehhez az Antarktisz vagy a világűr szolgálhatna hadszíntérül.

³⁵ Kajtár: i. m. 341.

³⁶ Michael W. Reisman: *International Legal Responses to Terrorism*. Faculty Scholarship Series, Paper 1016, 1999, 3–60.

keletkezhet államfelelősségi betudás, ami azonban már messze rugaszkodik az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésnek a megsértésétől.³⁷ Zegveld megállapítást tesz továbbá arra, hogy az államfelelősség a terület megfelelő ellenőrzésének és a kormányzat hiányában nem állapítható meg.³⁸ Ennek kimutatása, tehát az államok gyenge vagy bukott státusa végképp bezárja a *due diligence* elvére támaszkodó önvédelmi reakció lehetőségének kapuját.

A BT 1373. számú határozatahoz és annak következményeihez a betudhatóság tágitásának drasztikus mértékét támogató koncepciók is sorakoztak az úgynevezett *harboring* elmélet keretében, ami már magát az állami passzivitást is a betudhatóság szintjére emeli. Frederic Kirgis véleménye szerint az Egyesült Államok Afganisztán elleni, önvédelemre hivatkozó erőszak-alkalmazása és annak a nemzetközi közösség általi hallgatólagos elismerése folytán az önvédelem joga szokásjogi alapon kitágult, a fegyveres fellépés jogszerűségét biztosítva a terroristáknak menedéket nyújtó államok ellen.³⁹ Az elmélet támogatói szerint az Afganisztán elleni fellépés államok általi egyhangú elfogadása a BT 1368. számú határozatából adódik, amely bár nem a tálib kormányra irányítva, de kijelentette a terrorizmust támogató vagy annak menedéket nyújtók felelősségét. Az al-Kaida és a tálib rezsim e viszonya pedig nem kérdőjelezhető meg.⁴⁰

A *harboring* elmélet – csakúgy, mint a BT határozatai – fő gyengesége a kellő precízió és definiáltság hiánya, ugyanis a menedéknyújtás nem mutat objektív mértéket. A kérdés, hogy elegendő-e az ilyen entitások megtűrése és tudomásulvétele, vagy szükséges-e a nyilvánvaló akaratból következő befogadás, nem rendelkezik objektív válasszal. Ez nemcsak a *due diligence* elvénél már említett erőszak tilalmától és az 51. cikktől való elrugaszkodással veszélyeztet, de könnyen támaszthatja az államok felé a mindenhatóság észszerűtlen követelményét. Az Afganisztánnal szembeni fellépés tekintetében mindazonáltal Michael Byers azt az egyébként általam is támogatott megállapítást teszi, hogy a 2001. szeptember 11-i események vonatkozásában az önvédelem szokásjogában nem kellett változásnak beállnia, ugyanis a tálibok és az al-Kaida közötti kapcsolat kellőképpen erős és bizonyítható volt ahhoz, hogy a betudhatóság már meglévő követelményeit elérje.⁴¹ Az Egyesült Államok, így George W. Bush a terrortámadások kezdetétől használta a menedéknyújtás fogalmát, azonban a fellépés valós jogi alapjához nem volt szükség a *harboring* elmélet kiterjesztésére.

Véleményem szerint mindettől függetlenül nem tekinthetünk el 9/11 betudhatóságtágitására gyakorolt hatásától. A 2001. szeptember 11-i események folyamatindító hatását erősíti a BT 1701. számú határozata, amit az izraeli–libanoni konfliktus során fogadott el. A határozat jelentőségét a nemzetközi jogászok egy része a nem állami szereplők elleni önvédelem jogának kiterjesztésében látja. A Biztonsági Tanács aggodalmát fejezi ki a Hezbollah Izrael elleni támadásaival szemben, amit a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetéseként ítél meg. A rendelkező részben egyúttal felszólítja Libanont arra, hogy terjessze ki ellenőrzését az ország területének egészére, és tegyen intézkedést a nem államhoz köthető fegyveres csoportok lefegyverzésére.⁴²

³⁷ Liesbeth Zegveld: *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*. CUP, 2002, 9–58.

³⁸ Uo. 207–210.

³⁹ Frederic L. Kirgis: *Israel's Intensified Military Campaign Against Terrorism*. ASIL Insights, 2001. december.

⁴⁰ Thomas M. Franck: *Terrorism and the Right of Self-Defense*. AJIL, 95., 2001, 841.

⁴¹ Michael Byers: *Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September*. 51 *International and Comparative Law Quarterly*, 2002, 401–414.

⁴² S/RES/1701 (2006).

Giuliana Ziccardi Capaldo szerint a határozat komoly jelentőséggel bír, olyan általános normatív elemeket sorol fel, amelyek alkalmasak a betudás szabályainak általános jellegét megállapítani. A határozat lényegében válasz elé állítja Libanont:⁴³ a terrorizmus mellett, vagy ellen kíván állást foglalni? Libanon ez utáni cselekményei lényegében külpolitikájaként értékelhetőek, ugyanis tisztában kell lennie nemzetközi jogi kötelezettségeivel és felelősségével. A BT „kvázi jogalkotóként” rögzít egyfajta új felelősségi szabálykeretet, új betudhatósági mechanizmust. Capaldo mindenesetre nem tekint a határozatra úgy, mint a *jus contra bellum* alternatív mechanizmusára, azt az erőszak tilalmán és az önvédelmen kívül helyezi el.⁴⁴ Álláspontom megegyező a szerzőével, hozzátéve: a BT feltehető szabályozási szándéka minden bizonnyal a 2001. szeptember 11-i események hatására is alakult, annak szellemiségét kívánta úgy továbbfűzni, hogy a nem állami szereplők nemzetközi békére és biztonságra veszélyes cselekményei ellen hatékonyan felléphessen, a nemzetközi jog kereteinek állami gyakorlaton keresztül történő szétfeszítése nélkül.

Az al-Kaida New York és Washington ellen intézett támadása nemcsak a fegyveres támadás kritériumainak tágítását eredményezte, hanem az önvédelem Webster-formulából eredő azonnaliság–szükségyszerűség–arányosság feltételhármásának újragondolását is. Az azonnaliság, azaz időbeliség tekintetében a nemzetközi jogászok egy része határozottan foglal állást a kritérium teljes mértékű elhanyagolhatósága mellett. John Yoo véleménye szerint (habár ennek alátámasztására részletesen nem törekedett) az időbeliség figyelmen kívül hagyásával az önvédelem rendszere teljesen megfelelő lehetne az államok hatékony és jogszerű fellépésének.⁴⁵

KÖVETKEZTETÉSEK

A kihívások jellege kettős, hiszen nem csupán a fegyverkezés jellegében és fejlettségében bekövetkező változások, valamint a nemzetközi jogba beszivárgó nem állami szereplőkkel szembeni fellépés problematikája, de az erőszak tilalmát és az önvédelem jogát sokszor saját érdekeik szerint értelmező államok gyakorlata is kérdések elé állította a nemzetközi jogi szintér egészét.

Habár alapvetően az Alapokmány szellemiségének szem előtt tartásával, de mindamellett az erőszak tilalma és önvédelmi jog normatív kereteit olykor már-már kétségbe vonó, azt nemegyszer a fegyveres represszália szintjéig süllyesztő, az önségély és a szükséghelyzet irányába tévesen elmozdító, valamint a kollektív biztonság tartalmát és funkcióját tévesen értelmező álláspontok sora vezetett parttalan vitákhoz. Az így teremtődött helyzet számos nemzetközi jogász szerint egyenes utat kövezett ki az erőszak tilalmának mint kogens normának a totális kudarcához.

Thomas Franck az általános erőszaktilalom és a nagyhatalmak érdekei közötti összhang végleges megbomlását már jóval az ezredforduló előtt vizionizálta, amit az Egyesült Államok 2003-as iraki offenzíváját követően úgy ítélte meg, mint a 2. cikk (4) bekezdésének

⁴³ Csakúgy, mint ahogy Afganisztánt az 1373. számú BT-határozat.

⁴⁴ Giuliana Ziccardi Capaldo: Providing a Right of Self-Defense Against Large-Scale Attacks by Irregular Forces: The Israeli-Hezbollah Conflict. Harvard ILJ Online, Vol. 48, 2007, 101–112.

⁴⁵ John Yoo: International Law and the War in Iraq. The American Journal of International Law, Vol. 97, No. 3. 2003, 563–576.

a hidegháború utáni rövid feltámadást követő megőlését.⁴⁶ Jean Combacau még Franck gondolatainál is tovább megy: a nemzetközi közösség már nem képes az ENSZ-rendszerének hatékony működésében hinni, ezért az államok de facto visszavették a jogukat értékeiknek a védelmére, a saját módjukon. Ez pedig 1945 előtti állapotok közé taszította a nemzetközi jogot, ahol az önvédelem intézménye nem bír relevanciával.⁴⁷

Véleményem szerint egy rendszer előre nem látható hibái még abban az esetben sem tekinthetők teljes kudarcnak, ha e hibák kiküszöbölésére nem mutatkozik támadhatatlan konszenzus, hiszen ez nem jelentheti a meglévő keretek teljes alkalmatlanságát. A 9/11-re válaszul szolgáló afganisztáni, majd iraki fellépést valóban nem övezte teljes legitimitás, az Obama-adminisztráció fontos objektívaként kezelte az Egyesült Államok katonai akciónak a 2. cikk (4) bekezdésének medrébe terelését. Az Iszlám Állam elleni harcban érintett államok fellépéseiket – ha nem is a szűken értelmezett normatív és szokásjogi feltételek mentén – minden esetben az Alapokmány tartalmának megfeleltethető indokokkal kívánják alátámasztani. Mindezek alapján túlzó az általános erőszaktilalom haláláról beszélni.

Az Iszlám Állam elleni önvédelmi részletes jog dimenzióiról és az abból fakadó dogmatikai kérdésekről, illetőleg a kapcsolódó állami gyakorlatból kirajzolódó észrevételeimről külön tanulmányban értekezem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ENSZ-dokumentumok

Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, San Francisco, 1945. június 26. (Fordítás forrása: 1956. évi I. tv.)

BT-határozatok:

UN Doc. S/RES/268 (1969)

UN Doc. S/RES/517 (1982)

UN Doc. S/RES/1368 (2001)

<https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/sres1368-2001>

UN Doc. S/RES/1373 (2001)

[http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20\(2001\).pdf](http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20(2001).pdf)

UN Doc. S/RES/1701 (2006)

<http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/PKO%20SRES1701.php>

Egyéb ENSZ-dokumentumok:

UN Doc. A/59/565. (2004)

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/602/31/PDF/N0460231.pdf?OpenElement>

Bírósági ítéletek

Armed Activities on the Territory of the Congo (Dem. Rep. Congo v. Uganda), 2005 ICJ Reports

⁴⁶ Thomas M. Franck: What Happens Now? The United Nations after Iraq. The American Journal of International Law, Vol. 97. No. 3. 2003, 607–620.

⁴⁷ Jean Combacau: The Exception of Self-Defence in UN Practice. In: Antonio Cassese (szerk.): The Current Legal Regulation of the Use of Force. Dordrecht, 1986, 29–32.

Ethiopia-Eritrea Claims Commission, Partial Award (Jus ad Bellum). 45 ILM
Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, 2004 ICJ Rep.
Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, ICJ. Reports 2003.
Paramilitary Activities in and against (Nicaragua v. United States of America). 1986 ICJ Rep.

Szakirodalom

- Byers, Michael: *Terrorism, the Use of Force and International Law After 11 September*. 51 International and Comparative Law Quarterly, 2002.
- Capaldo, Giuliana Ziccardi: *Providing a Right of Self-Defense Against Large-Scale Attacks by Irregular Forces: The Israeli-Hezbollah Conflict*. Harvard ILJ Online Vol. 48., 2007.
- Combacau, Jean: *The Exception of Self-Defence in UN Practice*. In: Cassese, Antonio (szerk.): *The Current Legal Regulation of the Use of Force*. Dordrecht, 1986.
- Franck, Thomas M.: *Terrorism and the Right of Self-Defense*. AJIL, 95., 2001.
- Franck, Thomas M.: *What Happens Now? The United Nations after Iraq*. The American Journal of International Law, Vol. 97. No. 3. 2003.
- Gardam, Judith G.: *A Role for Proportionality in the War on Terror*. Nordic Journal of International Law 74:2005.
- Higgins, Rosalyn: *Problems and Process*. International Law and How We Use It. OUP. 1994.
- Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. ELTE Jogi Kari Tudomány 29. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.
- Kelsen, Hans: *The Law of United Nations. A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*. The Lawbook Exchange, Ltd., 1950.
- Kirgis, Frederic L.: *Israel's Intensified Military Campaign Against Terrorism*. ASIL Insights, 2001. december.
- Reinold, Theresa: *State Weakness, Irregular Warfare, and the Right to Self-Defense Post-9/11*. American Journal of International Law, 2011/2.
- Reisman, Michael W.: *International Legal Responses to Terrorism*. Faculty Scholarship Series. Paper 1016., 1999.
- Schachter, Oscar: *The Lawful Resort to Unilateral Use of Force*. 10 Yale J. Int'l L., 1985.
- Simma, Bruno: *The Charter of the United Nations – A Commentary*. Beck, 2002.
- Sofaer, Abraham D.: *Terrorism as War*. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol. 96. 2002. március 13–16.
- Valki László: *A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog*. In: *Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. SVKH-Chartapress, Budapest, 2002.
- Waldock, C. Humphrey: *The Regulation of the Use of Force by States In International Law*. RCADI, 81. 1952.
- Yoo, John: *International Law and the War in Iraq*. The American Journal of International Law, Vol. 97, No. 3. 2003. július
- Zegveld, Liesbeth: *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*. CUP, 2002.
<http://www.reuters.com/article/us-france-shooting-idUSKCN0T22IU20151114>
<http://www.un.org/en/terrorism/instruments.shtml>

Forgács Márton:

CSÁD: KONFLIKTUSGÓCBÓL STABILIZÁLÓ TÉNYEZŐ? (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: A kétrészes írás második fele Csád 1990-től napjainkig tartó történetét mutatja be, melyet az elnöki pozíciót 1996 óta folyamatosan betöltő Idrisz Deby neve fémjelez. A Líbiával való ellentétet (Auzu-sáv megszállása) sikerült békésen rendezni, a 2003-ban kitört dárfúri konfliktus azonban új kihívást teremtett. Szudánból menekültek százezrei érkeztek az országba, ráadásul Kartúm pénzzel és fegyverrel támogatott csádi felkelőcsoportokat, ami újabb polgárháborúhoz (2005–2010) és nemzetközi beavatkozáshoz (EUFOR Tchad/RCA, MINURCAT) vezetett. A 2011-es arab tavasz eseményei Észak-Afrikában ismét átrendezték az erőviszonyokat. Csád belső helyzete eddigre stabilizálódott, és jól kiképzett hadseregének Líbia káoszba süllyedésével egyre fontosabb szerep jut a térségben. Nigériával, Nigerrel és Kamerunnal együtt sikeresen lép fel a Boko Harammal szemben, és napjainkban úgy látszik, az EU a menekültválság kezelésében is kulcsszerepet szán az országnak.

KULCSSZAVAK: Csád, Idrisz Deby, dárfúri konfliktus, MINURCAT, EUFOR

A DEBY-KORSZAK: FEGYVERES KONFLIKTUSOK CSÁD BAN 1990-TŐL

Noha Deby viszonylagosan jó kapcsolatot ápolt Kadhafival, az Auzu-sáv megszállásába ő se nyugodott bele. A kérdést végül békés úton rendezték: a hágai Nemzetközi Bíróság 1994-ben úgy döntött, hogy a terület Csád része. Líbia az ítéletnek eleget téve, április–május folyamán kivonta csapatait Észak-Csádból. Deby demokratikus választásokat ígért a lakosságnak, amire azonban végül egészen 1996-ig kellett várni. Az elnökválasztáson Kamugue indult vele szemben, akit a második fordulón győzött le. (Jellemző és sokatmondó a szavazatok rendkívül eltérő megoszlása: az északi területeken Deby több mint 90%-ot ért el, Kamuguét viszont a déli szavazók 80–95%-a támogatta.)¹ A választások tisztaságát azonban számos kritika érte, így például sok jelöltet bebörtönöztek, vagy nem is engedtek elindulni a választásokon. Deby 2001-ben ismét nyert, több mint 63%-os arányban. A csádi alkotmány eredetileg csak két elnöki ciklust engedélyezett, de ezt egy népszavazás 2005-ben eltörölte. Deby azóta az összes választást megnyerte (2006, 2011, 2016), így a mai napig ő Csád elnöke.

Fegyveres lázadók csoportjai továbbra is tevékenykedtek az országban, olykor nagyon eltérő célokkal és háttérrel. Anélkül, hogy a szinte osztódással szaporodó kisebb mozgalmak sűrűjébe belevesznénk – sokszor a nevük is rendkívül hasonló, általában a „demokrácia”, a „fejlődés”, az „igazságosság” szavak tetszőleges kombinációja – emeljük ki a jelentősebbeket:²

¹ Kimuri Kasala – James Fearon – David Laitin: Chad. Stanford University, 2006, 17–18. <https://web.stanford.edu/group/ethnic/Random%20Narratives/ChadRN2.6.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 12.)

² Kasala–Fearon–Laitin: i. m. 18–19.

Comité de Sursaut National pour la Paix et la Démocratie (Nemzeti Ébredés Bizottsága a Békéért és Demokráciáért, CSNPD): 1991-ben alakították déli katonák Moïse Kette főhadnagy vezetésével. A Közép-afrikai Köztársaságban is bázisokkal rendelkező mozgalom Csád föderális átalakításáért szállt síkra, és 1992-ben sikertelenül puccsot is megkísérelt Deby ellen. Az 1994-ben megkötött békéig az összecsapások több száz halálos áldozatot követeltek.

Forces Armées pour la République Fédérale (Fegyveres Erők a Föderatív Köztársaságért, FARF): A CSNPD-ből Laokein Barde vezetésével kivált csoport, amely Logonban 1998-ig folytatta a harcot a kormányzat ellen. (Az 1994–1998 közötti időszakot utólag gyakran emlegetik második csádi polgárháborúként.)

Mouvement pour la Démocratie et la Justice au Tchad (Mozgalom a Demokráciáért és Igazságért Csádban, MDJT): Deby egykori védelmi minisztere, Juszuf Togoïmi (1953–2002) alakította 1998-ban. Az elsősorban az északi, tubu területeken tevékenykedő csoport a mai napig aktív.

Mouvement pour le Développement et la Démocratie (Mozgalom a Fejlődésért és Demokráciáért, MDD): Habre egykori hívei alkották ezt a csoportot, amely a Csád-tó térségében tevékenykedett.

Front National du Tchad Rénové (Nemzeti Front a Megújult Csádjért, FNTR): Kelet-Csádban, Vadáiban jött létre, alapítója Ahmat Jákub Dobio ellenzéki értelmiségi. Hosszú éveket töltött franciaországi emigrációban, azóta bocsánatot nyert és visszatérhetett Csádba. 2009 óta kormányzati szerepet is vállal a *Médiateur de la République*³ megbízott tanácsadójaként.

Union des Forces pour la Démocratie et le Développement (A Fejlődés és a Demokrácia Erőinek Szövetsége, UFDD): Az ország egyik legerősebb felkelőcsoportja, 2006-ban alakította a daza Mahamat Nuri tábornok, aki több miniszteri posztot is betöltött 1995 és 2004 között, de a 2006-os választások során szembekerült Debyvel.

Az állandósuló konfliktusok egyik legfőbb oka az északi területek évtizedek óta tartó folyamatos elszivatagosodása, az egyre gyakoribb és súlyosabb aszályok. Ez az állattenyésztő népek dél felé irányuló migrációját váltotta ki, ami magától értetődően komoly összetűzésekhez vezetett a letelepedett földműves lakossággal. Mivel a folyamat az „északiak” (Habre, majd Deby) hatalomra jutásával egy időben erősödött föl, ezt a déli lakosság sok esetben irányított északi „invázióként” értelmezte. A nomádotkat ráadásul gyakran a kormányerők látták el fegyverekkel.⁴ Nem kerülheti el a figyelmünket, hogy ez a belső migráció ismét azt a közép-csádi földművelő réteget sújtotta leginkább, amelyik a megfizethetetlen adók miatt 1965-ban kirobbantotta a Tombalbaye-kormány elleni felkelést. Az állattartó nomádok általában rendelkeztek annyi jövedelemmel, hogy elviseljék ezeket a terheket (vagy egyszerűen „elnomadizáltak” az adószedők elől), ezért kevésbé voltak hajlamosak a fegyveres lázadásra.⁵ Az érdeküknek inkább a békés kereskedelem felelt meg, de mindehhez szükség volt megfelelő kiterjedésű legelőterületre. Bonyolítja a kérdést, hogy a Száhel természeti adottságai miatt sok félnomád népcsoport az állattenyésztés mellett valamilyen mértékben földművelést is folytat.

³ Az ombudsmanhoz hasonló tisztség a frankofón országokban.

⁴ Kasala–Fearon–Laitin: i. m. 20.

⁵ Peter Fuchs: Nomadic society, civil war, and the state in Chad. *Nomadic Peoples*, Nr. 38/1996, 151–152.

A DÁRFÚRI KONFLIKTUS

Itt kerül a képbe egy másik, a nemzetközi közvéleményben jóval nagyobb figyelmet kapott eseménysorozat, amely a 2000-es évek folyamán egyre inkább összefonódott a csádi történetekkel: a dárfúri konfliktus. Észak-Szudán e nyugati, Csáddal határos területén a következő népcsoportokat találjuk nagyobb számban:

- *Fúr*: a muszlim vallású, fekete-afrikai népről kapta a terület a nevét (روف داد *Dár Fúr*, 'fúrok otthona'), 1650–1916 között állt itt fenn szultanátusuk,⁶
- *Mászálit*: ugyancsak fekete-afrikai népcsoport, marhatenyésztéssel és földműveléssel egyaránt foglalkoznak, többségük muszlim, de sok iszlám előtti szokást is megőriztek, és meglehetősen nagy szegénységben élnek; összlétszámuk 350 ezer körüli, Vadáiban a számuk 67 ezerre tehető,⁷
- *Zagáva*: róluk már többször volt szó Csáddal kapcsolatban; fontos ismét kiemelni, hogy Deby elnök is ehhez a néphez tartozik;
- *Arabok*: életmódjuk nem sokban különbözik a csádi arabokétól, sokan közülük marhapásztorok (*baggara*), borszín alapján őket sem igen lehet megkülönböztetni a fekete-afrikai népektől.

Szudán történetének felvázolására itt nincs lehetőség,⁸ a dárfúri konfliktus fontosabb eseményeit azonban szükséges röviden ismertetni. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a széles körben elterjedt közvélekedéssel szemben nem muszlim–keresztény ellentétről (vagy akár „vallásháborúról”) van szó, hiszen Dárfúr lakosságát szinte kizárólag muszlimok alkotják.⁹ Sok elmélet született már arról, hogy mi válthatta ki ezt a szerzteágazó felkelést:¹⁰

- a központi kormányzat politikája, amely kizárta a hatalomból és a helyi döntéshozatalból is az ország perifériáján élő népcsoportokat;
- Szudán instabil állami felépítése („turbulens állam”), amely magában rejtje az erőviszonyok folytonos változását;
- az „arabok” és az „afrikaiak” etnikai ellentéte;
- az iszlám különböző irányzatai közötti konfliktus;
- a Csád, Líbia és Szudán között vívott kliensháborúk és következményeik;
- a nomádok és letelepedettek közötti harc a vízért és földért.

Az afrikai konfliktusokkal foglalkozó publikációk rendre kiemelik, hogy „az okok rendkívül összetettek”, ami ugyanannyira jól csengő, mint semmitmondó megállapítás, elvégre ez minden történelmi folyamatról elmondható. Az utóbbi időkben egyre gyarapodó

⁶ Carolyn Fluehr-Lobban – Richard A. Lobban – John Obert Voll: Historical Dictionary of the Sudan. Scarecrow Press, Metuchen, N. J. & London, 1992, 63. A történelmi Dárfúr ma öt szövetségi államból áll: Samál (Észak-) Dárfúr, Gharb (Nyugat-) Dárfúr, Vaszat (Közép-) Dárfúr, Dzsanzúb (Dél-) Dárfúr, Sark (Kelet-) Dárfúr.

⁷ Samuel Decalo: Historical Dictionary of Chad. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997, 287.; Encyclopedia of African Peoples. The Diagram Group, London, 2000, 144.

⁸ Szudán és Dárfúr történelméről számos publikáció született az utóbbi években. Magyar nyelven nagyon jó átfogó bevezető munka Besenyő János: Országismertető: Szudán. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010. A bibliográfiában megtalálhatjuk a témával foglalkozó további szakirodalmat is.

⁹ A dárfúri események minden bizonnyal sok híradásban összemosódtak a szudáni észak–déli polgárháborúval, aminek valóban volt vallási vetülete.

¹⁰ Paul D. Williams – David R. Black: International society and the crisis in Darfur. In: The international politics of mass atrocities. The case of Darfur. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2010, 6–8.

afrikanisztikai kutatási munkáknak köszönhetően azonban belátható időn belül tisztábban láthatunk ezekben a zavarosnak tűnő kérdésekben is.

2003 elején jelentek meg először szervezettebb fegyveres ellenálló csoportok a fúrok lakta hegyekben, amelyeket a *Darfur Liberation Front* (Dárfúri Felszabadító Front, DLF), majd újabb nevén *Sudan Liberation Movement/Army* (Szudáni Felszabadító Mozgalom/Hadsereg, SLM/SLA) fogta össze. A felkelés hamar kiterjedt a zagávák területére is. Március folyamán elfoglalták Mellitet és a csádi határ melletti Tinát, április végén pedig meglepetés-szerű rajtaütést hajtottak végre Észak-Dárfúr fővárosában, el-Fáserben. Több száz katonát és rendőrt megöltek, elfoglalták a repülőteret, majd a földön megsemmisítették az ott talált Antonov bombázó-repülőgépeket¹¹ és helikoptereket.¹²

Umar al-Basír¹³ kormányszata erőteljes választ adott, Észak-Dárfúrt bombázókkal és harckocsikkal támadták. A hadműveletek már ekkor is több tízezer embert kényszerítettek menekülésre – elsősorban Csádba. 2003 szeptemberében született – csádi közvetítéssel – egy fegyverszüneti egyezmény, amelyet azonban a másik felkelőcsoport, a zagávák által vezetett *Justice and Equality Movement* (Igazság és Egyenlőség Mozgalom, JEM) nem fogadott el. Ekkor jelentek meg a hírhedt *dzsandzsavíd* alakulatok¹⁴ a színen.

A szudáni kormányzat mindvégig tagadta, hogy bármi köze lenne az arab milíciákhoz, de valószínűsíthető, hogy legalábbis fegyverekkel támogatták őket. Szemtanúk beszámolóí szerint sokszor a légierő bombázásai után tűntek fel a megtámadott falvakban, ahol gyilkoltak, raboltak és pusztítottak.¹⁵ 2004 folyamán olyan mértéket öltöttek a kegyetlenkedések, tömeges kivégzések, kínzások és erőszakolások, hogy a Human Rights Watch már tudatos etnikai tisztogatásnak minősítette a történeteket.¹⁶ A *dzsandzsavíd* milíciák gyakran átkeltek a csádi határon is, sokszor a menekülttáborok környékén tűzifát kereső asszonyok sem voltak

¹¹ Az afrikai országok légierői gyakran használnak szovjet szállítórepülőket, elsősorban Antonov An-24 és An-26 típusúakat bombázásra. Ezeket sokszor a tényleges típustól függetlenül is „Antonov-bombázóknak” nevezik. A hordóbombákat különösebb célzás nélkül, egyszerűen kilövik a gépekből nagyjából 5000 méteres magasságból. Eric Reeves: The infamous Antonov (An-24 and An-26) cargo planes/crude retrofitted bombers. 2015. <http://sudanreeves.org/2015/02/05/the-infamous-antonov-an-24-cargo-planecrude-retrofitted-bomber/> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 14.)

¹² Kurt Beck: Die Massaker in Darfur. In: Zeitschrift für Genozidforschung. 2004, 54. http://www.ethnologie.uni-bayreuth.de/_downloads/Mitarbeiterdateien/darfur_massakar2004.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 12.)

¹³ Másképp Omar al-Basír, arab írással: ري شبلارم ع 1993 óta (Észak-) Szudán elnöke. Északi muszlim családból származik, tekintélyes pályát futott be a hadseregben, ejtőernyősként vett részt az Izrael elleni Jom Kippur-i háborúban (1973), majd később egészen altábornagyi rendfokozatig vitte. 1989-ben puccsot hajtott végre a kormány ellen, azóta az ország megkérdőjelezhetetlen vezetője. 2008-ban azonban ő volt az első hivatalban lévő államelnök, aki ellen a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság elfogatóparancsot adott ki. A vád szerint al-Basír népiirtással gyanúsítható a fúrok, a mászálitok és a zagávák ellen a dárfúri háború idején. Tárgyalásra azonban a mai napig nem került sor. Tribunal erlässt Haftbefehl gegen Sudans Präsidenten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/verdacht-auf-kriegsverbrechen-tribunal-erlaesst-haftbefehl-gegen-sudans-praesidenten-a-611323.html> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 21.)

¹⁴ Nemzetközi átírásban janjaweed, arab írással: ديوجن ع A szó eredete nem teljesen tisztázott, a legnépszerűbb értelmezés szerint az arab *dzsinn* ('gonosz szellem') és *dzsavad* ('ló') fogalmakból származik. Mások szerint a szó első eleme a német MG 3 géppuskára utal, amelyet a szudáni hadsereg is használ. Anders Hastrup: Violating Darfur: The emergent truth of categories. In: The politics of violence, truth and reconciliation in the Arab Middle East. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2009, 61.

¹⁵ Beck: i. m. 55–56.

¹⁶ Human Rights Watch: Darfur destroyed. Ethnic cleansing by government and militia forces in Western Sudan. 2004. <https://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/sudan0504full.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 14.)

biztonságban tölük.¹⁷ A halálos áldozatok számáról nincsenek megbízható adatok, a becslések általában legalább 200–300 ezer közötti számokból indulnak ki; más jelentések több mint félmillióról beszélnek, míg a szudáni kormány mindössze kilencezerről.¹⁸

A csádi és a szudáni konfliktusok – képletesen kifejezve – fogaskerekeként értek össze, kölcsönösen mozgásban tartva egymást. 2007-ben közel 2,4 millió menekült élt táborokban Dárfúron belül, 400 ezer Csádban és további 200 ezer a Közép-afrikai Köztársaságban.¹⁹ Deby kezdetben az öt korábban támogató szudáni kormányzat mellett állt ki, aminek következtében szembekerült saját népcsoportjával, a zagávakkal, de ez lázongásokat eredményezett a csádi hadseregben, amelynek tisztí állománya ugyancsak zagávából állt. A dárfúri felkelőknél talált menedéket Deby két unokatestvére, Timan és Tom Erdimi is, miután kétszer is sikertelen puccsot kíséreltek meg az elnök ellen. 2005-re kliensháború alakult ki: N'Djamena a dárfúri, Kartúm a csádi lázadók csoportjait támogatta pénzzel és fegyverekkel. Deby helyzete sosem volt szilárdnak tekinthető, tekintettel arra, hogy egyedül a zagávákra támaszkodik, de azok mindössze 1–2%-át alkotják a csádi lakosságnak.²⁰

A csádi elnök számíthatott azonban Franciaország támogatására. Nagyrészt Párizs nyomására döntött végül az ENSZ a nemzetközi beavatkozás mellett: 2008. március 15-től megkezdte tevékenységét az *EUFOR Tchad/RCA* áthidaló missziója, amelyet 2009. március 15-én váltott fel a MINURCAT (*Mission des Nations Unies en République Centrafricaine et au Tchad*, Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója a Közép-afrikai Köztársaságban és Csádban, 2010. december 31-ig).

Itt kell néhány szót ejtenünk a harmadik „fogaskerékről”, a Közép-afrikai Köztársaságról, amely bár a világ egyik legszegényebb országa, hatalmas arany- és gyémántlelőhelyekkel, gazdag erdőségekkel és jelentős vízkészletekkel rendelkezik (ez az ellentmondásos jelenség sajnos nem egyedi az ún. „harmadik világban”). François Bozizé²¹ 2003. március 15-én Csád aktív támogatásával megpuccsolta az éppen külföldön tartózkodó Ange-Félix Patassé (1937–2011) elnököt. 2004-ben az ország északkeleti, Csáddal és Szudánnal határos területén felkelések törtek ki Bozizé uralma ellen (az ún. „bozótháború”). Ezeket a csoportokat nagyrészt Kartúm képezte ki és látta el fegyverekkel.

¹⁷ Beck: i. m. 58.

¹⁸ Lühr Henken: Sudan und Tschad im Visier der Großmächte. Teil 1. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008, 7. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/755/pdf/2008_01a.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 15.)

¹⁹ Thilo Thielke: Krieg in Darfur. In: Wegweiser zur Geschichte: Sudan. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Schöningh, Paderborn, 2008, 68.; Henken: i. m. 7.

²⁰ Gérard Prunier: Patt im Tschad. <http://www.monde-diplomatique.de/pm/2008/03/14.mondeText.artikel,a0043.idx,11> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 19.); Lühr Henken: Sudan und Tschad im Visier der Großmächte. Teil 2. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008. 01. 03. <http://www.imi-online.de/2008/01/03/sudanundtschadim/> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 19.)

²¹ 2013. március 24-én neki kellett Banguiból elmenekülnie a Séléka (Szövetség) lázadócsoporthoz. Az ország mintegy negyedét kitevő muszlimok ugyanis úgy érezték, másodrendű állampolgárokként kezelik őket, és szemére vetették a kormányzatnak, hogy az északkeleti régiók semmiféle fejlesztésben nem részesülnek. A lázadók vezetője, Michel Djotodia (szül. 1949) személyében először lett muszlim elnöke a Közép-afrikai Köztársaságnak. Bár a Séléka nem tekinthető ideológiailag nagyon szélsőséges szervezetnek, harcosai a fővárosban számos súlyos atrocitást követtek el, így hamarosan megalakultak a keresztény többségű „antibalaka” fegyveres csoportok. Az ország élén azóta több elnök váltotta egymást: Djotodia lemondása után Alexandre-Ferdinand Nguendet (2014. január 10–23.), a N'Djaménában született Catherine Samba-Panza (2014. január 20. – 2016. március 30.), majd Faustin Archange Touadéra. Vesev Mariann: A Séléka és az antibalaka csoportok. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 379–397.; Balogh Andrea – Besenyő János – Miletics Péter – Vogel Dávid: Országismertető: Közép-afrikai Köztársaság. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – MH GEOSZ, 2015.

2007 elején a bangui kormányt csak az mentette meg az összeomlástól, hogy Gabon, Kongo-Brazzaville és Csád közös kontingense – francia Mirage F1 vadászbombázók támogatásával – harapófogóba vette és visszaszorította a lázadókat. Kartúm célja mindezzel az volt, hogy dél felől próbálja meg átkarolni a csádi kormánycsapatokat és dárfúri szövetségeit. A szoros összefonódásra az is utal, hogy Tom Erdimit az újságírók gyakran szudáni telefonszámon tudták elérni, és az UFDD tagjairól is többször készültek olyan képek, amelyeken szudáni egyenruhában láthatóak. Sőt mi több, Kartúm – állítólag – a Nigerben élő *mahamidok* közül is toborzott dzsandzsavídeket, így a konfliktus még tovább gyűrűzött.²²

A második (vagy más értelmezések szerint harmadik) csádi polgárháború (2005–2010) folyamán is két „n'djamenai csatára” került sor. 2006. április 13-án Mahamat Núr Abdel-Kerím²³ vezetésével egy nem sokkal azelőtt összeállt lázadószövetség, a *Forces Unies Pour le Changement* (Egyesült Erők a Változásért, FUC) mintegy másfél ezer harcosa elérte a fővárost, ahonnan azonban gyorsan kiszorították őket a kormányerők. A másik n'djamenai csatában (2008. február 2–3.) a felkelők a szudáni hadsereg aktív támogatásával egészen a belvárosáig nyomultak előre, és még az elnöki palotát is tűz alá vették. A kormányerők néhány nap alatt azonban ezúttal is visszaverték a támadást, és súlyos veszteségeket okoztak a felkelőknek.

Egyes elemzések szerint a lázadók egyszerűen alábecsülték a csádi hadsereg képzettségét és felszerelését, és túl kevés katonával, tüzérség nélkül próbálták meg bevenni a fővárost. A kormányerők azonban rendelkeztek három Mil Mi–24 harci helikopterrel, melyeket ukrán zsoldos pilóták vezettek, valamint húsz T–55 harckocsival. A felkelők 2–300 harcosukat és járműveik mintegy kétharmadát elvesztették, és kénytelenek voltak visszavonulni. Deby a dárfúri JEM lázadócsoporthoz sikeresen felhasználta arra, hogy az újraformálódó támadókat még a csádi határ ismételt átlépése előtt szétverje. A megghiúsult támadás után megtorlásként a dzsandzsavídek a csádi határ mentén fekvő több falut megtámadtak, a helyiek beszámolásai alapján a szudáni hadsereg támogatásával. Ezek során több mint 200 ember vesztette életét, akiket azzal gyanúsítottak, hogy a JEM támogatói.²⁴

Egyes feltételezések szerint az elkapkodott támadás még a nemzetközi beavatkozás előtt kísérelt meg új helyzetet teremteni, továbbá az is felmerült, hogy a dárfúri lázadók éppen azzal a céllal provokálták ki a szudáni kormányerők erőszakos fellépését, hogy ezt a beavatkozást elérjék.²⁵ Bár nem zárható ki ez utóbbi lehetőség sem, túlságosan is öngyilkos taktikának tűnik.

²² Drohender Flächenbrand im zentralen Afrika. <http://www.nzz.ch/articleeukxt-1.102710> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.) A mahamidok szudáni-arab, tevetartó népcsoport, több állam területén szétszórva élnek. Dárfúri vezetőjük Músa Hilál (szül. 1961) dzsandzsavíd parancsnok, akit 2008. március 18-án a szudáni külügyminisztérium különleges tanácsadójának neveztek ki. Musa Hilal from a convicted felon to a government official. <http://www.sudantribune.com/spip.php?article25660> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 21.)

²³ Mahamat Núr Abdel-Kerím (szül. 1960) a fekete-afrikai tama népcsoportozhoz tartozik, amely Vadáiban, Biltinben és Nyugat-Dárfúrban él. Számuk 40-50 ezer főre becsülhető, keleti szudáni dialektust beszélnek, és bár muszlimok, számos iszlám előtti szokást is megtartottak. Decalo: i. m. 407.

²⁴ Prunier: i. m.

²⁵ Henken (Teil 2): i. m.; Thielke: i. m. 72–73.

NEMZETKÖZI SZEREPVÁLLALÁS

Az EUFOR Tchad/RCA hivatalosan a menekültek és a civilek, valamint az ENSZ munkatársainak a védelmét látta el, bár Kartúm úgy vélte, hogy a valódi cél Deby kormányának katonai támogatása volt.²⁶

Az EUFOR létszáma 2008 októberében 3265 fő volt, és 23 ország haderejéből állt össze.²⁷ A legnagyobb létszámú kontingenseket Franciaország (1669 fő), Írország (419), Lengyelország (404), Ausztria (186), Olaszország (99) és Spanyolország (91) adták. Horvátország különleges alakulatának 15 katonájával, Magyarország három törzstiszttel járult hozzá a misszióhoz, utóbbiak azonban nem a helyszínen, hanem a párizsi parancsnokságon segítették a munkát.²⁸ (Egyikük, Nagy Ferenc alezredes egy ízben logisztikai bejárást végzett Csádban.)²⁹

Az 1861-es számú ENSZ-határozat³⁰ (2009. január 14.) maximum 5200 fős katonai és 300 fős rendőri állomány bevetésére adott felhatalmazást, 25 összekötő tiszt és határozatlan számú civil segítő támogatásával. A célokat a következőkben határozták meg: együttműködés a helyi kormányokkal, a rendfenntartó erőkkel és az Afrikai Unióval (AU), a menekültek védelme és visszatérésük biztosítása, a bűnözés elleni harc, az újjáépítés feltételeinek megalapozása és a térség stabilitásának megteremtése. A misszió vezetője a portugál Victor da Silva Angelo, a katonai parancsnok a szenegáli el-Háddzsi Mahamadu Kandzsi vezérőrnagy, a rendőri megbízott az argentin Gerard Chaumont csendőr vezérőrnagy volt.³¹ A legfontosabb főhadiszállásokat N'Djaménában és Abesében állították fel, és további alközpontokat alakítottak ki a szudáni határ mentén Iribában, Gueredában, Farsanában, Goz Beidában, valamint Biraóban, a Közép-afrikai Köztársaság északkeleti csücskében.³²

²⁶ Az ENSZ BT 1778-as számú határozata (2007. szeptember 25.) döntött a MINURCAT mandátumáról és hatalmazta fel az Európai Uniót az egyéves EUFOR-bevetésre. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CAR%20SRES1778.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

²⁷ A résztvevők és a létszám kisebb mértékben folyamatosan változtak. Az itt feltüntetett adatok forrása: Force Strength by Nations in AOO: 3265. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081009_Force_Stength_by_Nations_in_AOO.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

²⁸ Kiss Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011, 105. A további részt vevő országok: Svédország (77 fő), Hollandia (73), Albánia (63), Belgium (62), Finnország (61), Szlovénia (15), Egyesült Királyság (4), Németország (4), Görögország (4), Bulgária (2), Csehország (2), Ciprus (2), Litvánia (2), Luxemburg (2), Portugália (2), Románia (2), Szlovákia (1.) Vö. Force Strength... i. m.

²⁹ Besenyő János: Magyar békefenntartók Afrikában. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2013, 394–411. A kötetben olvasható beszélgetésben különösen az üzemenyag- és az ivóvízhiányt emeli ki, továbbá a májustól októberig tartó esős időszak megpróbáltatásait, amikor a burkolatlan utakon szinte lehetetlen a közlekedés és így az utánpótlás biztosítása is.

³⁰ http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1861%282009%29 (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

³¹ Minurcat: Mission Leadership. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=267> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.) A misszió céljai között a helyi rendőrség kiképzése is szerepelt. Ennek érdekében az ENSZ életre hívott egy új rendfenntartó alakulatot, a Détachement Intégré de Sécuritét (Integrált Biztonsági Különítmény, DIS). Csádi rendőrtisztek egy négyhetes fizikai és elméleti képzést követően (amelynek fontos részét képezte az emberi jogok tiszteletben tartása) válhattak a szervezet tagjaivá. In Chad, UN mission starts training local police. UN News Centre, 2008. 04. 08. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26248&Cr=chad&Cr1#.V76OcH2ZhqA> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) Rendőröket a következő országok küldtek: Franciaország, Svédország, Portugália, Törökország, Jordánia, Jemen, Egyiptom, Líbia, Benin, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Guinea, Kamerun, Madagaszkár, Mali, Niger, Ruanda, Szenegál és Togo.

³² Minurcat: Office Locations. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=278> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.)

A helyzet 2010-re többé-kevésbé stabilizálódott. Hogy ez mennyire a nemzetközi misziónak köszönhető, az vitatott; Deby éppen a látványos eredmények hiányára hivatkozva kérte a MINURCAT befejezését 2010 elején. Az viszont nagyon fontos eredmény, hogy Kartúm és N'Djamena 2010. január 15-én egyezményt írt alá, amellyel formálisan véget ért a polgárháború, és a két ország viszonya ismét normalizálódott. A határokat megnyitották, és a csádi felkelők nagy része elhagyta Szudán területét, februárban Deby pedig hat év elteltével először látogatást tett Kartúmban.³³ Umár al-Basír júliusban viszonzta a látogatást, ami pozitív jel volt a konfliktust illetően, mégis nemzetközi felháborodást váltott ki. Csád ugyanis ratifikálta a Római Statútumot, amely a Nemzetközi Büntetőbírósággal való együttműködésre kötelezi. A csádi kormány ennek ellenére megtagadta a szudáni elnökre kiadott elfogatóparancs végrehajtását.³⁴

ÁTALAKULÁSOK, VÁLTOZÁSOK A TÉRSÉGBEN

A 2011-es „arab tavasz” következtében radikálisan átalakult a fennálló rend Észak-Afrikában. Kadhafi és Csád ellentmondásos viszonyára már rávilágítottunk. Deby hatalomra kerülése és az Auzu-konfliktus rendezése után a kapcsolatok végig jók maradtak. Kadhafi sok esetben vállalt közvetítő szerepet is szudáni–csádi viszály alatt. Algéria és Niger mellett így Csád is Kadhafit támogatta a líbiai polgárháború során (míg Szudán, Tunézia és Egyiptom a felkelőket). Hogy azok a csádiak, akik aktív szerepet vállaltak a harcokban, kormánykatonák vagy zsoldosok voltak-e, nem tisztázott.

A NATO beavatkozása után Deby mindazonáltal óvatosan változtatni kezdett álláspontján, és a konfliktus békés rendezésére ösztönözte a feleket – mint ismeretes, sikertelenül. A szubszaharai Afrika iránti érdeklődés Kadhafi személyes ambícióiból táplálkozott, és nem élvezte a líbiai lakosság támogatását. A különböző lázadócsoportok líbiai támogatásának megszűnése optimális esetben akár a térség stabilitását is előremozdíthatta volna. Az újabb fegyveres konfliktusok és az Iszlám Állam³⁵ térnyerése következtében Líbia azonban szinte teljesen elvesztette befolyását a Száhel-térségben, és a déli területeken élő tubuk gyakorlatilag már teljesen függetlenné váltak a központi kormányzat(ok)tól.³⁶

A térség növekvő instabilitása Csádot aktívabb szerepvállalásra készítette. Így közel 2000 katonával részt vett az *Opération Servalban*, többek között ők foglalták vissza és biztosították

³³ Human Rights Watch: World Report 2011: Chad. Events of 2010. <https://www.hrw.org/world-report/2011/country-chapters/chad> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.)

³⁴ Trotz Haftbefehl: Sudans Präsident besucht unbehelligt den Tschad. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/trotz-haftbefehl-sudans-praesident-besucht-unbehelligt-den-tschad-a-707804.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) A Római Statútumot számos ország nem ratifikálta, így Szudán és Irán mellett Kína, Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok sem.

³⁵ Kadhafi szülővárosa, Szirte 2015 februárjában került uralmuk alá, és csak 2016 decemberében sikerült a líbiai egységkormány erőinek visszafoglalniuk.

³⁶ The case of Chad after Gaddafi. <http://www.africareview.com/Special-Reports/The-case-of-Chad-after-Gaddafi/-/979182/1261366/-/cmxj6rz/-/index.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 25.); Wolfram Lacher: Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf#page=47 (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

Kidal városát Északkelet-Maliban.³⁷ A csádi hadsereg emellett azt is állította, hogy megölték Észak-Afrika egyik legkeresettebb szélsőséges vezetőjét, Mohtár Belmohtárt,³⁸ de ezt nem sikerült igazolni, halálhírért azóta is többször keltették, illetve cáfolták.³⁹ Az utóbbi néhány évben pedig a Boko Haram⁴⁰ már nem csak Nigériában jelent veszélyt, egyre több merényletet követ el a szomszédos államok területén is. Csádot az első támadás 2015. február 12-én érte: fegyveresek egy csoportja motorcsónakon éjszaka átkelt a Csád-tavon, és legalább tíz embert ölt meg a Ngubua nevű kis halászfaluban.⁴¹ A terror nemsokára elérte a fővárost is: június 15-én több tucat ember vesztette életét N'Djaménában, amikor öngyilkos merénylők kettős robbantást követtek el a rendőrség központi épülete ellen.⁴² Október 10-én a Csád-tó melletti Baga Szolában robbantottak a zsúfolt halpiacon: 41 ember meghalt, a túlélők szörnyűséges vérfürdőről számoltak be, ráadásul az áldozatok közül sokan éppen a Boko Haram elől menekültek Nigériából a biztonságosnak gondolt Csádba.⁴³ Ugyancsak nigériai menekültek vesztették életüket 2015. december 5-én a Csád-tavon lévő Kulfua szigetén: három merénylő robbantotta fel magát a piacon, az áldozatok száma meghaladta a 30-at.⁴⁴

A terror által leginkább sújtott országok – Nigéria, Csád, Niger és Kamerun – a közel-múltban közös katonai hadműveletek indításáról döntöttek. 2015 februárjában az Amerikai Egyesült Államok háromhetes nemzetközi hadgyakorlatot tartott Csádban, amelynek során

³⁷ A francia vezetésű hadműveletre azt követően került sor, hogy a központi mali kormányzattal mindig is feszült viszonyban álló tuaregek 2012 januárjában kikiáltották függetlenségüket (Azavád állam néven), sorra foglalták el az ország északi, majd középső területeit, és egyre közelebb kerültek a fővároshoz, Bamakóhoz is. (Számos tuareg Kadhafi oldalán harcolt a líbiai polgárháborúban, akinek halála után rengeteg fegyverrel tértek vissza Maliba.) A lázadásban azonban egyre inkább teret nyertek olyan szélsőséges iszlamista elemek, amelyeknek az eredeti célhoz, a tuareg függetlenséghez semmi közük nem volt. Franciaország ezért katonai beavatkozás mellett döntött. Az Opération Serval 2013. január 11-től 2014. augusztus 1-jéig tartott, melynek során a felkelést felszámolták. Lásd ehhez: Chad send 2000 soldiers to Mali. <http://www.couriermail.com.au/news/breaking-news/chad-to-send-2000-soldiers-to-mali/story-e6freoo6-1226555842447> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.); Mali: Soldaten aus dem Tschad sichern frühere Islamisten-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/mali-soldaten-aus-dem-tschad-sichern-ex-islamisten-hochburg-kidal-a-881629.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

³⁸ Az algériai születésű, Afganisztánt is megjárt Mohtár Belmohtár nem véletlenül kapta az uncatchable, „elkapathatatlan” melléknevet (de ismerik úgy is, mint „a félszemű” vagy „Mr. Marlboro” – utóbbit azzal érdevelte ki, hogy tevékenységét többek között cigarettacsempészettel pénzeli). Az általa vezetett al-Murábítún (Örök) nevű szervezet 2013-ban vált ki az Iszlám Mágrebi al-Kaidából. Lásd ehhez Búr Gábor: Az AQIM, az Iszlám Magreb al-Káida szervezete; Póczik Szilveszter: Al-Mourabitoun: az „örök” szervezete Észak-Afrikában. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 161–178., 179–196.

³⁹ Wüste Krieger. Der Spiegel, 18/2013. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-93419410.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁰ A szervezetet 2002-ben alapította Usztáz Mohamed Juszuf Maiduguriban, a nigériai Borno szövetségi állam fővárosában. Kezdetben csak a nyugati oktatás, öltözködés és életmód ellen léptek fel, miután azonban 2009-ben az elfogott Juszufot a rendőrség kivégezte, a szervezet rendkívül gyorsan radikalizálódott, 2015 márciusában pedig hűségeskütt tett az Iszlám Államnak. Tagjai Észak-Nigéria nincstelen, képzetlen és mindenféle jövőkép nélküli fiataljainak tömegéből kerülnek ki. A témáról kiváló összefoglaló Keresztes Vivien Kata – Mayer Ádám: A Boko Haram és társadalmi háttere. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 295–317.

⁴¹ Terror in Westafrika: Boko Haram greift erstmals im Tschad an. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-greift-dorf-im-tschad-an-a-1018332.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴² Tschad: Dutzende Menschen sterben bei Selbstmordattentaten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-dutzende-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1038892.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴³ Tschad: Dutzende Tote bei drei Bombenanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-dutzende-tote-im-tschad-bei-bombenanschlaegen-a-1057199.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁴ Tschad: Mindestens 30 Tote bei Selbstmordanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-mindestens-27-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1066305.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

a különleges alakulatok 255 tagja a csádi katonákat modern hadviselésre képezte ki.⁴⁵ Az ország – központi elhelyezkedésének köszönhetően – kiemelt jelentőségű lett az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei számára a terror elleni harcban, akik egyre nagyobb létszámú, állandó kontingensekkel folytatnak dróntámadásokkal támogatott akciókat a térségben.⁴⁶ A csádi hadsereg még ugyanebben a hónapban behatolt Nigériába, és francia különleges erők támogatásával elfoglalta a határ menti Gamboru városát. A Boko Haram több mint 200 harcosával végeztek, a csádi veszteség mindössze 9 fő volt. A kelet felé menekülő milicistákat Fotokolnál pedig a kameruni hadsereg vette erős tűz alá.⁴⁷ Franciaország 3000 katonával van jelen a térségben a 2014. augusztus 1-jén indult *Opération Barkhane* keretei között.⁴⁸ A hadművelet célja a Száhelben tevékenykedő szélsőséges mozgalmak határokon átfelölő felszámolása, illetve újjászerveződésük megakadályozása. Haditechnikai felszerelésük: hat harcászati repülőgép (Mirage 2000 és Rafale), 10 teherszállító repülőgép, 20 helikopter, három drón és 200 páncélozott gépjármű. A főhadiszállást és a légbázist N'Djaménában állították föl, és további állandó katonai bázisokat létesítettek Gaoban (Mali), Vagaduguban⁴⁹ (Burkina Faso) és Niamejben (Niger). A harcok jelenleg is folynak, a francia erők vesztesége 2018. január közepéig 10 fő volt.⁵⁰ 2017 elején az látszik, hogy a nemzetközi összefogás sikeresen nyomás alá helyezi a Boko Haramot (2016 decemberében a nigériai hadsereg elfoglalta utolsó fontos támaszpontjukat a Szambisza-erdőben),⁵¹ illetve a Száhel egyéb fegyveres csoportjait (Anszár ad-Dín,⁵² Iszlám Magrebi al-Kaida, al-Murábitún). Legfrissebb hírek szerint a Boko Haram mintegy ezer harcosa önként megadta magát a nigériai hadseregnek.⁵³

Ha áttekintjük az utóbbi évek fejleményeit, megállapíthatjuk, hogy míg a térség számos országa – Mali, Niger, Nigéria, Közép-afrikai Köztársaság – destabilizálódik, vagy akár az összeomlás szélére került, Csád minden ismert negatívum és probléma mellett viszonylag biztos ponttá vált a térségben. Ez köszönhető a belső konfliktusok csillapodásának, továbbá földrajzi helyzetének, ami fontos bázissá tette a nyugati hatalmak terrorellenes

⁴⁵ Terrorismus: Aufrüsten gegen Boko Haram. Der Spiegel, 9/2015. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-131927861.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁶ Trumps leise Killer über der Sahara. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trump-und-der-krieg-in-afrika-drohnen-ueber-der-sahara-a-1176731.html> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 17.)

⁴⁷ Einsatz in Nigeria: Tschad meldet Tötung von 200 Boko-Haram-Kämpfern. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-tschad-meldet-200-tote-kaempfer-in-nigeria-a-1016648.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.); Einsatz in Nigeria: Nachbarländer ziehen in den Kampf gegen Boko Haram. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-in-nigeria-militaer-aus-tschad-und-niger-rueckt-an-a-1022500.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁸ Welcome to France's New War on Terror in Africa: Operation Barkhane. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) A barkán egy jellegzetes, általában sarló formájú, vándorló sivatagi dűnetípus. A hadműveletben Franciaországon és Németországon kívül a „Száhel G5”, vagyis Csád, Niger, Mali, Mauritánia és Burkina Faso vesz részt. Lásd még <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/dossier-de-presentation-de-l-operation-barkhane/operation-barkhane> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁹ Francia írásmóddal Ouagadougou.

⁵⁰ <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/in-memoriam/in-memoriam> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

⁵¹ Nigeria: Militär erobert letzte Boko-Haram-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-militaer-erobert-hochburg-der-terrorliz-in-nigeria-a-1127467.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 26.)

⁵² Másképp átírva Anszár Dine, 'a hit segítői'. Ez a szervezet 2011 novemberében alakult Ijád Ágh Gháli vezetésével, a 2012-es tuareg felkelés „fárvízén” váltak meghatározó szereplővé a Száhelben. Lásd ehhez Remek Éva: Anszár Dine – Egy iszlamista szervezet. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 233–254.

⁵³ 1000 Boko-Haram-Kämpfer sollen sich ergeben haben. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-1000-kaempfer-ergeben-sich-laut-nigerianischem-militaer-a-1186547.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

műveleteihez. Az EU több vezető országának – Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország – az elképzelése szerint a nagyszámú afrikai menekült menedékkérelmét még magán a kontinensen vizsgálnák meg, és ebben kiemelkedő szerepet szánnak Líbia és Niger mellett Csádnak.⁵⁴ Afrikai viszonylatban a csádi hadsereg kifejezetten jól képzettnek és harcedzettnek számít, amit jól bizonyít a közelmúltban elért számos katonai sikere. Hogy a stabilitás mennyire bizonyul tartósnak, az ebben a térségben természetesen teljességgel megjósolhatatlan.

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1000 Boko-Haram-Kämpfer sollen sich ergeben haben. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-1000-kaempfer-ergeben-sich-laut-nigerianischem-militaer-a-1186547.html>
- 1861-es számú ENSZ-határozat. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1861%282009%29
- Balogh Andrea – Besenyő János – Misetics Péter – Vogel Dávid: *Országismertető: Közép-afrikai Köztársaság*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – MH GEOSZ, 2015.
- Beck, Kurt: *Die Massaker in Darfur*. In: Zeitschrift für Genozidforschung, 2004. http://www.ethnologie.uni-bayreuth.de/_downloads/Mitarbeiterdateien/darfur_massakar2004.pdf
- Besenyő János: *Magyar békefenntartók Afrikában*. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2013.
- Besenyő János: *Országismertető: Szudán*. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010.
- Búr Gábor: *Az AQIM, az Iszlám Magreb al-Káida szervezete*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Chad send 2000 soldiers to Mali. <http://www.couriermail.com.au/news/breaking-news/chad-to-send-2000-soldiers-to-mali/story-e6freoo6-1226555842447>
- Decalo, Samuel: *Historical Dictionary of Chad*. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997.
- Die Vorfeldkontrolle. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-gipfel-in-paris-wie-die-eu-ihr-fluechtlingsproblem-auslagern-will-a-1164996.html>
- Drohender Flächenbrand im zentralen Afrika. <http://www.nzz.ch/articleeukxt-1.102710>
- Einsatz in Nigeria: Nachbarländer ziehen in den Kampf gegen Boko Haram. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-in-nigeria-militaer-aus-tschad-und-niger-rueckt-an-a-1022500.html>
- Einsatz in Nigeria: Tschad meldet Tötung von 200 Boko-Haram-Kämpfern. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-tschad-meldet-200-tote-kaempfer-in-nigeria-a-1016648.html>
- Encyclopedia of African Peoples. The Diagram Group, London, 2000.
- ENSZ BT 1778-as számú határozata. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CAR%20SRES1778.pdf>
- Fluehr-Lobban, Carolyn – Lobban, Richard A. – Voll, John Obert: *Historical Dictionary of the Sudan*. Scarecrow Press, Metuchen, N. J. & London, 1992.
- Force Strength by Nations in AOO: 3265. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081009_Force_Stength_by_Nations_in_AOO.pdf

⁵⁴ Die Vorfeldkontrolle. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-gipfel-in-paris-wie-die-eu-ihr-fluechtlingsproblem-auslagern-will-a-1164996.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

- Fuchs, Peter: *Nomadic society, civil war, and the state in Chad*. Nomadic Peoples, Nr. 38/1996.
- Hastrup, Anders: *Violating Darfur: The emergent truth of categories*. In: The politics of violence, truth and reconciliation in the Arab Middle East. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2009.
- Henken, Lühr: *Sudan und Tschad im Visier der Großmächte*. Teil 1–2. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/755/pdf/2008_01a.pdf; <http://www.imi-online.de/2008/01/03/sudanundtschadim/>
- Human Rights Watch: *Darfur destroyed. Ethnic cleansing by government and militia forces in Western Sudan*. 2004. <https://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/sudan0504full.pdf>
- Human Rights Watch: *World Report 2011: Chad. Events of 2010*. <https://www.hrw.org/world-report/2011/country-chapters/chad>
- In Chad, UN mission starts training local police. UN News Centre, 2008. 04. 08. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26248&Cr=chad&Cr1#.V76OcH2ZhqA>
- Kasala, Kimuri – Fearon, James – Laitin, David: *Chad*. Stanford University, 2006. <https://web.stanford.edu/group/ethnic/Random%20Narratives/ChadRN2.6.pdf>
- Keresztes Vivien Kata – Mayer Ádám: *A Boko Haram és társadalmi háttere*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011.
- Lacher, Wolfram: *Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya*. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf#page=47
- Mali: Soldaten aus dem Tschad sichern frühere Islamisten-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/mali-soldaten-aus-dem-tschad-sichern-ex-islamisten-hochburg-kidal-a-881629.html>
- Minurcat: Mission Leadership. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=267>
- Minurcat: Office Locations. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=278>
- Musa Hilal from a convicted felon to a government official. <http://www.sudantribune.com/spip.php?article25660>
- Nigeria: Militär erobert letzte Boko-Haram-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-militaer-erobert-hochburg-der-terroriliz-in-nigeria-a-1127467.html>
- Póczik Szilveszter: *Al-Mourabitoun: az „örök” szervezete Észak-Afrikában*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Prunier, Gérard: *Patt im Tschad*. <http://www.monde-diplomatique.de/pm/2008/03/14.mondeText.artikel,a0043.idx,11>
- Reeves, Eric: *The infamous Antonov (An-24 and An-26) cargo planes/crude retrofitted bombers*. 2015. <http://sudanreeves.org/2015/02/05/the-infamous-antonov-an-24-cargo-planecrude-retrofitted-bomber/>
- Remek Éva: *Ansar Dine – Egy iszlamista szervezet*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Terror in Westafrika: Boko Haram greift erstmals im Tschad an. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-greift-dorf-im-tschad-an-a-1018332.html>
- Terrorismus: Aufrüsten gegen Boko Haram. Der Spiegel, 9/2015. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-131927861.html>

- The case of Chad after Gaddafi. <http://www.africareview.com/Special-Reports/The-case-of-Chad-after-Gaddafi/-/979182/1261366/-/cmxj6rz/-/index.html>
- Thielke, Thilo: *Krieg in Darfur*. In: Wegweiser zur Geschichte: Sudan. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Schöningh, Paderborn, 2008.
- Tribunal erlässt Haftbefehl gegen Sudans Präsidenten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/verdacht-auf-kriegsverbrechen-tribunal-erlaesst-haftbefehl-gegen-sudans-praesidenten-a-611323.html>
- Trotz Haftbefehl: Sudans Präsident besucht unbehelligt den Tschad. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/trotz-haftbefehl-sudans-praesident-besucht-unbehelligt-den-tschad-a-707804.html>
- Trumps leise Killer über der Sahara. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trump-und-der-krieg-in-afrika-drohnen-ueber-der-sahara-a-1176731.html>
- Tschad: Dutzende Menschen sterben bei Selbstmordattentaten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-dutzende-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1038892.html>
- Tschad: Dutzende Tote bei drei Bombenanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-dutzende-tote-im-tschad-bei-bombenanschlaegen-a-1057199.html>
- Tschad: Mindestens 30 Tote bei Selbstmordanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-mindestens-27-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1066305.html>
- Vecsey Mariann: *A Séléka és az antibalaka csoportok*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Welcome to France's New War on Terror in Africa: Operation Barkhane. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029>
- Williams, Paul D. – Black, David R.: *International society and the crisis in Darfur*. In: The international politics of mass atrocities. The case of Darfur. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2010.
- Wüste Krieger. Der Spiegel, 18/2013. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-93419410.html>
- <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/dossier-de-presentation-de-l-operation-barkhane/operation-barkhane>
- <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/in-memoriam/in-memoriam>

Vecsey Mariann százados:

AZ 5. AFRIKAI UNIÓ–EURÓPAI UNIÓ- CSÚCSTALÁLKOZÓ EREDMÉNYEI

*„If you want to go fast, go alone. If you want to go far, go together.”
(Ha gyorsan akarsz haladni, menj egyedül. Ha messzire akarsz jutni,
menj másokkal együtt.)*

Donald Tusk (5. Afrikai Unió–Európai Unió-csúcstalálkozó)

ÖSSZEFOGLALÓ: 2017 novemberében került sor az 5. Afrikai Unió–Európai Unió (AU–EU)-csúcstalálkozóra, amely a két kontinens közötti stratégiai együttműködés jövőbeni irányvonalait volt hivatott meghatározni. Az új együttműködés keretei az elmúlt évek legsúlyosabb problémájának tekintett migráció köré épültek. A megjelölt stratégiai prioritások a béke és biztonság, a mobilitás és migráció, a fiatalok gazdasági lehetőségei, valamint a kormányzás területén való együttműködés lettek. E célkitűzések jobban fókuszálnak az egyénre, mint eddig bármikor. Kérdés: ez vajon elég lesz a migráció visszaszorítására?

KULCSSZAVAK: Afrikai Unió, Európai Unió, csúcstalálkozó, stratégiai partnerség, migráció, befektetés az ifjúságba

BEVEZETŐ

2017. november 29–30-án került sor az 5. Afrikai Unió (AU)–Európai Unió (EU)-csúcstalálkozóra Abidjanban, Elefántcsontparton. A rendezvény folytatása a 2000-ben, Kairóban tartott EU–Afrika-csúcstalálkozónak, amely megnyitotta az utat a két kontinens közötti stratégiai együttműködés felé. A 2017-es csúcstalálkozóra úgy tekintettek a szintén 2000-ben aláírt Cotonoui Megállapodás közeli, 2020-as lejáta miatt, mint amely definiálni fogja a két kontinens közötti stratégiai kapcsolatok jövőbeni irányát. Emellett a Közös Afrika–EU Stratégia (Joint Africa–EU Strategy, JAES) 10 éves tapasztalatait is igyekeztek felhasználni az együttműködés formálásánál.

EGYÜTTMŰKÖDÉS NÉGY STRATÉGIAI TERÜLETEN

Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke a csúcstalálkozót megnyitó beszédében két témát javasolt a jövőbeni együttműködés alapjául: a béke és biztonság, valamint a migráció kérdéskörét.¹ A közös nyilatkozat a csúcstalálkozó témájául „az ifjúságba való befektetést a gyors és intenzív növekedésért és fenntartható fejlődésért” jelölte meg. A találkozó ezen elvárásoknak eleget téve fogadta el az Együttes Nyilatkozatot, mely az együttműködés prioritásait négy

¹ Opening remarks by President Donald Tusk opening the 5th African Union–European Union summit in Abidjan. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/11/29/remarks-by-president-donald-tusk-opening-the-5th-african-union-european-union-summit-in-abidjan/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

stratégiai területben határozta meg: a fiatalok gazdasági lehetőségei, mobilitás és migráció, béke és biztonság, együttműködés a kormányzás területén.² Ezen területek összessége az elmúlt években súlyos problémát okozó migrációra fókuszál, és nem tekinthető a korábbi csúcstalálkozók szerves folytatásának, amelyeken a gazdasági vagy demokratikus fejlődés kérdéseit részesítették előnyben. Így most olyan stratégiai irányt fogalmazott meg a csúcstalálkozó, amelynek megoldása mind Afrika, mind Európa legnagyobb kihívása. Napjainkban mindkét fél megoldást akar, nem forgácsolódnak szét az erők több stratégiai cél elérésére. Európában a kontinensen kívülről érkező migráció okozza a legnagyobb problémákat, míg Afrika tekintetében a kontinensen belüli migráció a legsúlyosabb kérdés.

A FRONTEX³ adatai alapján 2017 első háromnegyed évében 126 178 migráns érkezett az EU területére illegálisan, különböző útvonalakon az afrikai kontinensről.⁴ Jóllehet ez igen magas számadatnak tűnik, az ISPI⁵ jelentéséből kiderül, hogy – bár Európa az afrikai migránsok legkedveltebb célállomása a kontinensen kívüli migráció tekintetében – az afrikai népesség fele a kontinensen belül választ célországot.⁶ A szubszaharai térségben a migránsok közel 75%-a marad a kontinensen.⁷ Ezen információ tudatában kijelenthető tehát, hogy a mobilitás és migráció megfelelő közös együttműködési alap lehet a két kontinens közötti stratégiai partnerséget illetően. A korábbi – gazdasági, valamint demokratikus fejlődést célzó – programok során az AU és az EU egyaránt másra helyezte a hangsúlyt, Afrika a gazdasági tényezőkre, Európa pedig a demokratikus fejlődésre, ami folyamatos diszharmóniát, valamint értelmezési nehézségeket okozott az együttműködésben.

A csúcstalálkozón felmerült négy stratégiai irányvonal tehát, közvetve vagy közvetlenül mind a migrációval kapcsolatos, és annak visszaszorítását tűzte ki célul.

BEFEKTETÉS AZ IFJÚSÁGBA

Az első prioritásként megjelölt „befektetés az ifjúságba” fontos eleme az együttműködésnek, hiszen azon túl, hogy Afrika népességének 60%-a 25 év alatti, ők a migrációban leginkább érintett réteg is. A kontinens megtartóképesége hosszú távon növekedhet egy jól átgondolt befektetési programnak köszönhetően. A gazdasági szempontból megfogalmazott problémára a válasz az EU új külső beruházási terve lehet. A tervezetten 88 milliárd euró értékű beruházásokra 2020-ig kerül sor, amely összeg az Afrika és az EU szomszédságpolitikájában megjelölt országok között oszlik el. A befektetések legfőbb célja a fenntartható fejlődés és minél több új munkahely létrehozása az említett régiókban.⁸ A külső beruházási terv mellett Afrika más pénzügyi támogatást is kap, ilyen a hivatalos fejlesztési segély, amelynek

² 5. Afrikai Unió–Európai Unió-csúcstalálkozó, 2017. november 29–30. <https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/international-summit/2017/11/29-30/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

³ Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség.

⁴ Migratory Routes Map. <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

⁵ Italian Institute for International Political Studies – Nemzetközi Politikai Tanulmányok Intézete (olasz).

⁶ Besenyő János: Security preconditions: Understanding migratory routes. *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol 6, 1. sz. 2016, 5–26. https://www.researchgate.net/publication/308886933_Security_preconditions_Understanding_migratory_routes (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

⁷ Giovanni Carbone: Out Of Africa Why People Migrate. 77–78. http://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/out_of_africa_web.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

⁸ The EU's Key Partnership With Africa. http://www.consilium.europa.eu/media/31793/au-eu-summit_factsheet-v27nov.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

szege minden évben megközelítőleg 42 milliárd euró az egész kontinens tekintetében.⁹ Még ennél is nagyobb az afrikai diaszpóra által hazautalt összeg, amely az elmúlt években folyamatosan 50 milliárd euró körül mozgott.¹⁰ A 2020-ban lejáró Cotonoui Megállapodás a 2014–2020-ig terjedő időszakban 31 milliárd eurót jelentett Afrikának.¹¹ E támogatások mellett a külső beruházási terv csak gyorssegélynek tűnik, amely nem alkalmas arra, hogy áttörést eredményezzen. Aggasztóbb lehet Afrikára nézve az, hogy a 2020-ban megszűnő Cotonoui Megállapodás egy évtizedek óta állandó pénzügyi támogatási forrástól fosztja meg a kontinentet. Arról, hogy ezek után hogyan tovább, a csúcstalálkozó az elvárások ellenére nem alakított ki határozott álláspontot.

A munkahelyteremtésre való összpontosítás szintén új eleme a partnerségnek, hiszen eddig a gazdasági fejlesztést célzó programok leginkább az országok gazdasági teljesítményének növekedésére fókuszáltak, az egyénekre való tekintet nélkül. Ez a munkahelyteremtés nélküli gazdasági fejlődés időszakát hozta el az afrikai kontinensre az 1990-es évektől, ami szintén melegágya volt a migrációnak. A munkahelyteremtés önmagában azonban nem feltétlenül fogja egy csapásra megoldani a helyzetet. Rövid távon eredményezheti a migránsok számának megugrását is, hiszen több ember kerül majd olyan anyagi helyzetbe, amely lehetővé teszi számára lakóhelyének elhagyását.¹²

MOBILITÁS ÉS MIGRÁCIÓ

A csúcstalálkozón megállapodtak a legális migrációt segítő, eddig is létező eszközök kibővítésében, mint például az ERASMUS+ program. Ez a csereprogram az EU és a világ országai közötti, főként tanulmányi és sporttevékenységet támogató program, amely a jelentkezők iskolarendszerű képzéseken, tréningeken és szakmai gyakorlaton való részvételét támogatja.¹³ Ezenkívül a találkozó résztvevői megállapodtak a hallgatók, az alkalmazottak és a tudományos dolgozók mobilitásának támogatásában az afrikai kontinensen belül. Tárgyaltak az embercsempészet visszaszorításának lehetséges módszereiről, az irreguláris migráció kiváltó okainak megszüntetéséről, amelyek pontosabb feltérképezése érdekében létrehoztak egy AU–EU–ENSZ-munkacsoportot. Továbbá a csúcstalálkozó résztvevői elfogadtak egy Együttes Nyilatkozatot a migránsok líbiai helyzetéről, amelyben elítélték az afrikai migránsokkal és menekültekkel szembeni embertelen bánásmódot. Az európai és afrikai vezetők kötelezettséget vállaltak arra, hogy összefognak az embertelen bánásmód megszüntetése érdekében. Az összefogás kézzelfoghatóvá vált, amikor egy, a líbiai helyzetről napvilágot látott CNN-videó után Ruanda felajánlotta migránsok befogadását Líbiából.¹⁴ Megegyeztek arról, hogy a migrációs helyzet megoldása érdekében az azt kiváltó okokat

⁹ OECD. <http://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:1,5:3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,240,241,242,243,244,245,246,249,248,247,250,251,231+6:2005,2006,2007,2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 02.)

¹⁰ Migration and Remittances Factbook 2016. <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 02.)

¹¹ European Development Fund. https://ec.europa.eu/europeaid/funding/funding-instruments-programming/funding-instruments/european-development-fund_en (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹² Giovanni Carbone: i. m. 21–22.

¹³ What is Erasmus+? https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹⁴ Lauren Said-Moorhouse: Rwanda offers refuge to 'migrants held captive in Libya'. <http://edition.cnn.com/2017/11/24/africa/rwanda-reaction-libya/index.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 02.)

kell tartósan megszüntetni, amit egy koordinált nemzetközi együttműködés keretein belül szükséges kivitelezni.¹⁵

A legális migráció támogatása érdekében a csúcstalálkozó gyakorlatilag ugyanazokat az irányelveket követte, mint eddig. A magas képzettséggel rendelkező népesség migrációját, valamint a diákcseraprogramokat már eddig is nagy számban használták ki főként a fejlettebb gazdasággal rendelkező afrikai országok, így a kontinensen problémát okoz az „agyelszívás” jelensége.¹⁶ Ennek visszaszorítására, a magasan képzett munkaerő visszaáramlásának elősegítésére eddig még nem készült program, habár Afrika egyes régiói, például a nyugat-afrikai államokat tömörítő ECOWAS¹⁷ igyekszik támogatni a régióon belüli mozgást a vízummentes övezet létrehozásával. Ez az övezet gyakorlatilag az EU schengeni határainak mintájára, az emberek és javak szabad mozgását hivatott garantálni az ECOWAS-országok között.¹⁸ Ez azonban nem terjed ki a teljes kontinensre, és nem foglal magában olyan irányelveket, amelyek a származási országba való visszatérést segítik elő.

Az Európai Unió oldaláról a cél már évek óta az embercsempészet visszaszorítása, valamint a más illegális módon történő határátlépések számának csökkentése. Ezt azonban az elmúlt esztendőkre egyre szigorúbbá váló menekültügyi rendszere és az erősödő határvédelem sem volt képes garantálni. Mint alább látható, a megnövekedett migráció éppen az egyre rosszabbá váló körülményeknek köszönhető. A migráció mértékének változása nemcsak azért szembeötlő, mert az elmúlt években a közfigyelem erre terelődött, hanem az évtizedes trendekhez képest is változott. 2015-ben az afrikai kontinens népességének kevesebb mint 3%-a élt a származási országán kívül. A számadatokban látható növekedés követi a demográfiai változásokat. 2000-ben a szubszaharai népesség összessége 493 millió fő körül mozgott, amelyből 21,6 millió fő élt a származási országán kívül. 2015-re a térség lakossága megduplázódott, meghaladta az 1 milliárd főt, a migránsok száma pedig 32,6 millió főre növekedett. A kontinens azonban körülbelül 25%-uk hagyta el a szubszaharai népesség tekintetében, amely kevesebb mint 4 millió főt jelent.¹⁹ Az Európába való egyre nehezebb bejutás fordított hatást ért el a potenciális migránsok körében, akik a szigorodó szabályozás következtében tömegével döntöttek az útra kelés mellett, amíg az Afrika és Európa közötti határokat nem zárják le hermetikusan.²⁰ A szigorodó rendszerek természetesen magukban hordozták azt a lehetőséget is, hogy egyre többen vállalkoznak majd illegális módszerekre az EU-ba való bejutás érdekében. A szigorodó EU-s határátlépési környezet tehát rövid távon hatalmas növekedést hozott mind a legális, mind az illegális határátlépések számában. Emellett a már az EU területén tartózkodó migránsok is nehezebben térnek majd vissza a származási országukba, hiszen sokkal nehezebb lesz az Európába való visszajutás.²¹

Természetesen Európa nem nyithatja meg szabályozás nélkül a kapuit a migránsok számára, és a vízummentesség sem feltétlenül lenne ideális megoldás a migrációs problémára.

¹⁵ Joint Statement on the Migrant Situation in Libya. <https://www.consilium.europa.eu/media/31871/33437-pr-libya20statement20283020nov2010.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹⁶ Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán: Migrációs tendenciák napjainkban. IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2014.

¹⁷ Economic Community of West African States – Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége.

¹⁸ Travel. <http://www.ecowas.int/life-in-the-community/education-and-youth/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹⁹ Giovanni Carbone: i. m. 77–78.

²⁰ Besenyó János: Fences and Border Protection: The Question of Establishing Technical Barriers in Europe. AARMS, Vol 16, 1. sz. 2017, 77–87. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/aarms-2017-1-07-besenyo.original.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

²¹ Giovanni Carbone: i. m. 44–48.

A migrációs politika és a menekültügyi rendszer felülvizsgálatára azonban mindenképpen szükség van a probléma tartós megoldása érdekében. Ez nemcsak a jelenlegi helyzetre adhatna hatékony választ, hanem megoldás lehetne a 2007-es olasz külpolitikai stratégiai dokumentum felhívására, amely már ekkor a közös, európai szintű együttműködés szükségességét hangsúlyozta a migrációs folyamatok hatékony kezelése érdekében.²²

EGYÜTTMŰKÖDÉS A BÉKE ÉS BIZTONSÁG TERÜLETÉN

A béke és biztonság területén való további együttműködés szintén helyet kapott a stratégiai prioritások között. A csúcstalálkozó előkészítő dokumentumának tanúsága szerint ez a prioritás az APSA²³ további támogatását és a konfliktusok megelőzése melletti elköteleződést foglalja magában.²⁴ Donald Tusk emellett azt is hangsúlyozta nyitóbeszédében, hogy az Európai Unió a továbbiakban is támogatja az afrikai problémák afrikai megoldását a béke és biztonság területén. Beszédében azt is kiemelte, hogy Afrika és Európa több konfliktussal és krízissel néz szembe napjainkban. Szerinte a radikalizáció és a terrorizmus elleni küzdelem területén további együttműködésre lenne szükség.²⁵

Az EU 2005-ben megalkotta terrorellenes stratégiáját, melyben Afrikát együttműködő partnerként jelöli meg. Ezt 2011-ben a „Stratégia a biztonságért és fejlődésért a Száhel-övezetben” című dokumentum követte, melynek egyik eleme szintén a radikalizáció, valamint a terrorizmus elleni küzdelem volt. Mindkét stratégia több éve készült, így a csúcstalálkozón tett kijelentés a radikalizmus, valamint a terrorizmus elleni küzdelem területén szükséges további együttműködésről egy új stratégia előszele is lehet.

Emellett a csúcstalálkozón figyelembe vették az EU 2016-os kül- és biztonságpolitikai globális stratégiáját is, melyből a reziliencia kapta a legnagyobb figyelmet. Az állami és társadalmi ellenálló képesség megerősítése a stratégia második prioritásában szerepel, melynek fókuszpontjai között jelölték meg a szomszédságpolitika országait (esetünkben Észak-Afrika), valamint a Közép-Afrikáig terjedő területeket. A stratégia az ellenálló képesség megerősítése érdekében széles eszköztárat sorol fel, melybe beletartozik a biztonsági szektor reformjától a fejlesztéspolitikáig minden. Az ellenállóképes demokratikus társadalom kialakítása azért fontos, mert az képes védekezni a válságokkal szemben, így fontos eleme a csúcstalálkozó béke és biztonság stratégiai prioritásának is.²⁶

EGYÜTTMŰKÖDÉS A KORMÁNYZÁS TERÜLETÉN

A negyedik stratégiai prioritásként megjelölt „együttműködés a kormányzás területén” vonatkozásában a csúcstalálkozó résztvevői üdvözölték a demokratikus fejlődésben elért eredményeket (jogrend, emberi jogok, jó kormányzás), valamint elismerték a további fejlődés és a korrupció elleni harc szükségességét minden kormányzási szinten. Emellett elkötele-

²² Molnár Anna: A menekült- és migrációs kérdés nemzeti és uniós szintű politikai aspektusai Olaszországban. In: Tóth Péter (szerk): Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Dialóg Campus, Budapest, 2015.

²³ African Peace and Security Architecture – Afrikai Béke és Biztonsági Szerkezet.

²⁴ 5th African Union – European Union summit Abidjan, Côte d’Ivoire, 2017. november 29–30. <http://www.consilium.europa.eu/media/31747/171123-au-eu-background-final.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

²⁵ Opening remarks by President Donald Tusk opening the 5th African Union-European Union summit in Abidjan.

²⁶ Molnár Anna: Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája. http://archiv.netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-9-az-eu-globalis-strategiaja-molnar-a.original.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 22.)

zettek a mobilitás erősítésében, valamint a honi erőforrások hatékony felhasználásában, támaszkodva az *Addisz-Abeba* akciótervre (*Addis Abeba Action Agenda – AAAA*).²⁷ Ez gyakorlatilag az ENSZ által meghirdetett fenntartható fejlődési célok megerősítése, melyeket 2030-ig kellene elérnie a világ országainak, és amelynek finanszírozásához az *Addisz-Abeba* akcióterv biztosítja a keretet.

A négy prioritáson kívül a csúcstalálkozón elfogadott közös nyilatkozat tartalmaz egy klímaváltozással és erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos pontot. Ebben – amellet, hogy megerősítik a Párizsi Megállapodás teljes megvalósítása melletti elköteleződést – támogatják az Afrikai kezdeményezést a megújuló energiáért (African Initiative on Renewable Energy – AREI), valamint az afrikai–európai együttműködést szorosabbra fűző AU–EU-energia-partnerséget (AU–EU Energy Partnership – AEEP).²⁸

A közös dokumentum végül meghatározza a végrehajtási mechanizmusokat, valamint a feladatokat és a programokat a közösen kialakított prioritások területein.²⁹

ÖSSZEZÉS

Az 5. AU–EU-csúcstalálkozó a korábban megalkotott stratégiákra építve a jelen kihívásaira kereste a választ. Ezek a béke és biztonság, valamint a mindkét kontinenst nagyban érintő migráció voltak. A csúcstalálkozón valóban sikerült olyan problémakört feltárni, amely mindkét fél számára fontos, hiszen a migráció mind Afrikában, mind Európában meghatározó kérdés.

A csúcstalálkozón alkalmazott megközelítés is célravezetőbb, mint az eddigiek, hiszen az egyénekre való összpontosítás új eleme az együttműködésnek, amely hosszú távon sikeres stratégia lehet, ha párosul a szintén beígért, munkahelyteremtést célzó programokkal. Ezek a projektek mikro-, kis- és közepes vállalkozások támogatásával, finanszírozásával, technikai segítségnyújtással igyekeznek megfelelő környezetet biztosítani a vállalatok növekedéséhez és ezáltal a munkahelyteremtéshez.³⁰

Az európai uniós vezetőknek azonban azt sem szabad szem elől téveszteniük, hogy ez a folyamat várhatóan előbb a migráció, valamint az „agyelszívás” felpörgését fogja eredményezni, és csak ezután fog nagyobb megtartóerőt kölcsönözni az afrikai kontinens országainak.

Az EU-nak a migráció csökkentését célzó törekvései a csúcstalálkozóval intenzívebben indultak el a migrációt kiváltó okok megszüntetésének irányába. Kérdés az, hogy az afrikai kontinensen korábban is jelen lévő korrupció mily mértékben fog a tervek megvalósításának útjába állni.

Az Európán kívüli partnerekkel való együttműködés a migráció kérdésében nem új keletű. Eddig is voltak különböző bilaterális együttműködések, de az EU-nak is fel kellett ismernie, hogy ezek nem elegendők a probléma megoldására. Azt azonban hajlamosnak látszik elfelejteni az EU, hogy a saját háza táján még nem rakott rendet migrációs kérdésekben, hiszen amíg nincs összehangolt migrációs politika, amelynek minden eleme úgy-ahogy működik is, addig a további megállapodások csak félkarú óriások lesznek a probléma megoldását illetően.

²⁷ AU–EU/ Decl. 1(V). http://www.consilium.europa.eu/media/31991/33454-pr-final_declaration_au_eu_summit.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 20.)

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ EU External Investment Plan. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/factsheet-eip-20171120_en.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

5. Afrikai Unió–Európai Unió-csúcstalálkozó, 2017. november 29–30. <https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/international-summit/2017/11/29-30/>
- 5th African Union – European Union summit Abidjan, Côte d’Ivoire, 2017. november 29–30. <http://www.consilium.europa.eu/media/31747/171123-au-eu-background-final.pdf>
- AU–EU/ Decl. 1(V). http://www.consilium.europa.eu/media/31991/33454-pr-final_declaration_au_eu_summit.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 20.)
- Besenyő János: *Fences and Border Protection: The Question of Establishing Technical Barriers in Europe*. AARMS, Vol 16, 1. sz. 2017. http://uni-nke.hu/uploads/media_items/aarms-2017-1-07-besenyoy.original.pdf
- Besenyő János: *Security preconditions: Understanding migratory routes*. Journal of Security and Sustainability Issues, 2016. szeptember, Vol 6, 1. sz. https://www.researchgate.net/publication/308886933_Security_preconditions_Understanding_migratory_routes
- Carbone, Giovanni: *Out Of Africa Why People Migrate*. http://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/out_of_africa_web.pdf
- EU External Investment Plan. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/factsheet-eip-20171120_en.pdf
- European Development Fund. https://ec.europa.eu/europeaid/funding/funding-instruments-programming/funding-instruments/european-development-fund_en
- Joint Statement on the Migrant Situation in Libya. <https://www.consilium.europa.eu/media/31871/33437-pr-libya20statement20283020nov2010.pdf>
- Migration and Remittances Factbook 2016. <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>
- Migratory Routes Map. <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>
- Molnár Anna: *A menekült- és migrációs kérdés nemzeti és uniós szintű politikai aspektusai Olaszországban*. In: Tálás Péter: Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság. Dialóg Campus, Budapest, 2015.
- Molnár Anna: *Az EU globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája*. http://archiv.netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2016-9-az-eu-globalis-strategiaja-molnar-a.original.pdf
- OECD. <http://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:5,3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,240,241,242,243,244,245,246,249,248,247,250,251,231+6:2005,2006,2007,2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015>
- Opening remarks by President Donald Tusk opening the 5th African Union-European Union summit in Abidjan. <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/11/29/remarks-by-president-donald-tusk-opening-the-5th-african-union-european-union-summit-in-abidjan/>
- Said-Moorhouse, Lauren: *Rwanda offers refuge to 'migrants held captive in Libya'*. <http://edition.cnn.com/2017/11/24/africa/rwanda-reaction-libya/index.html>
- Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán: *Migrációs tendenciák napjainkban*. IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2014.
- The EU’s Key Partnership With Africa. http://www.consilium.europa.eu/media/31793/au-eu-summit_factsheet-v27nov.pdf
- Travel. <http://www.ecowas.int/life-in-the-community/education-and-youth/>
- What is Erasmus+? https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en

Szegedi Péter alezredes:

A MAGYAR KATONÁK FELKÉSZÍTÉSE A HADVISELÉS GENERÁCIÓVÁLTOZÁSAINAK ÉS A SZÖVETSÉGEK ELVÁRÁSAINAK TÜKRÉBEN (1.)

„A hadviselés olyan bonyolult szerkezet működésére emlékeztet, amelyben hatalmas a súrlódás, így a papíron könnyűszerrel elvégzett számítások csak óriási erőfeszítés árán ültethetők át a valóságba.”

Carl von Clausewitz

ÖSSZEFOGLALÓ: A magyar katonai hagyományok számos példával szolgálnak arra, hogy értékeink megtartása mellett hogyan voltunk képesek lépést tartani a fejlődéssel. Egy katonai szervezetben a fejlődés egyik kulcsa a felkészítés és a kiképzés stratégiai fejlesztése. A sikeresség mértéke attól is függ, hogy a szakemberek (katonai és civil szakértők) mennyire, milyen pontossággal képesek az elkövetkező háború jellegét, jellemzőit megjósolni, illetve ebből a saját haderő erőforrásrendszerének ismeretében a politikai vezetés számára a célok kijelöléséhez és az ország háborús felkészítéséhez megfelelő javaslatokat megfogalmazni. A napjainkban meghozott, a Magyar Honvédség felkészítésére irányuló döntések meghatározóak lesznek a honvédség – a 21. század későbbi évtizedeiben elvárható – képességeire, eredményeire. A szerző tanulmányában nyílt forrásokból elérhető dokumentumok feldolgozásával elemzi a problémakört.

KULCSSZAVAK: hadviselés generációi, hadviselés fejlődése, kiképzési rendszerek, felkészítési rendszerek

BEVEZETÉS

„A Magyar Honvédség kiképzési rendszere a honvédelmi tárca Védelmi Tervező Rendszerének szerves része, amely a katonai doktrínákon, a hadászati, hadműveleti és harcászati követelményeken, illetve a magyar haderő alkalmazásának elvein alapuló, egymással meghatározott kapcsolatban levő, tervszerűen létrehozott alrendszerek és elemek összessége” – írja a Honvéd Vezérkar főnöke egy publikációjában.¹ „Békében a felkészítés irányai abszolút pontossággal nem határozhatók meg, de mind a politikai, mind a katonai vezetésnek arra kell törekednie, hogy minél teljesebb adatok birtokában hozza meg a hadsereg felkészítésére vonatkozó döntéseit” – fogalmaz Füzi Imre doktori értekezésében.² A feladatok teljesítésére történő felkészülés szempontjából különleges fontossággal bír az oktató- és kiképzőállomány

¹ Dr. Benkő Tibor vezérezredes: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra. Honvédségi Szemle, 140. évfolyam, 2012/6. szám, 15. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

² Füzi Imre: A Horthy-hadsereg felkészítésének lehetőségei és állapota a Szovjetunió elleni hadba lépést megelőzően a magyar katonai nézetek és haditapasztalatok tükrében. Egyetemi doktori értekezés, 1982, 1–2.

szakmai és módszertani felkészültsége, hiszen a fegyveres küzdelem, a harc az az „ismeretkör”, amelyben a szemben álló ellenfél szándékai, képességei és lehetőségei, módszerei a legkevésbé állapíthatók meg, jelezhetők előre teljes pontossággal. Ugyanakkor a kiképzés – akár tantermekben, kiképzőbázisokon, gyakorló- és lőtereken valósul is meg – a leggondosabb elő- és felkészítést követően sem tudja teljes mértékben bemutatni, megismertetni a háborús körülményeket a kiképzendőekkel.

Carl von Clausewitz a 17–18. század haderőit és az általuk fegyelmezett „koreografáltan” megívott háborúk jellemzőit vizsgálva alkotta meg a katona, a polgár és az állam elhíresült háromságát. Az államok létének, biztonságának alapkövetelménye a túlélés. Egy ország autonómiáját olyan mértékben tudja megőrizni, amennyire képes azt hatalmi erővel biztosítani, vagyis érdekei védelme érdekében folyamatosan konfliktusokba bocsátkozik. A háború egy sztochasztikus folyamat³ és a hatalmi erőviszonyok időleges megváltoztatásának lehetséges eszköze. A nemzeti érdek biztosításának szükségszerű velejárója, hogy az állam külpolitikai érdekérvényesítő képességének egyik eszköze a hadsereg. A történelem során megjelentek azok az állandó haderők – felváltva a kevésbé megbízható zsoldoseregetek –, amelyek biztosították az államok politikájának megfelelő hátteret nyújtó fegyveres erőt. Az erős központi hatalommal rendelkező államok monopolizálták az erőszakot, a háborúk fokozatosan államok közötti, általuk finanszírozott, fenntartott és kiképzett fegyveres erőkkel vívott folyamatosan változó küzdelemmé váltak.⁴

Joggal tehető fel a kérdés: Napjainkra mindez megváltozott? Avagy a történelem fura játéka, esetleg a mindenki által ismert „spirális” vagy inkább hektikus fejlődés erősíti örökérvényűségét? És a háború mint eszköz újra „mindenki” rendelkezésére áll a maga totalitásával, kiszámíthatatlanságával, és „a „naprakész, azonnal alkalmazható tudás” mindig „tegnaprakész” akkor is, ha ma még talán valóban jó eséllyel juttat munkahelyhez – igaz, nem a legnívósabb fajtához, mert ott már ma is mást kell tudni, mint tegnap, amikor a „naprakész” tananyagot összeállították.”⁵

ELŐZMÉNYEK

Már a 15. századot megelőzően is léteztek olyan államok, amelyek egységes kiképzéssel felkészített és állandóan fegyverben tartott hadseregekkel rendelkeztek, de ezek az idők folyamán mind eltűntek. A testőrségeket és a várőrségeket leszámítva a középkori államok gyakorlatilag nem rendelkeztek tényleges haderővel. A 15. század második felétől az európai

³ Szani Ferenc: Néphadsereg 1957–1989. In: Dr. Szántó Mihály ezredes (szerk.): A Magyar Honvédség 150 éve. 8. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999, 118–119.

⁴ Egresi Katalin: Nemzetállami külpolitika és szuverenitás a XX. század második felében. <http://dfk-otka.sze.hu/images/Szuv-k%C3%B6tet%20T%20-%2006%20Egresi.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 20.); Somkuti Bálint: A 4. generációs hadviselés jellemzői. Hadtudományi Szemle, 2009/2. szám. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_somkuti_balint_42_51.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 03. 17.); Kiss Álmos Péter: A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai. Doktori (PhD-) értekezés, ZMNE, Budapest, 2011. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/kiss_almos_peter.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.); A vesztfáliai béke – Fordulópont Európa történelmében. <http://wol.jw.org/hu/wol/d/r17/lp-h/2004205#h=2> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 17.); Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): A magyar hadtörténelem évszázadai. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 462.

⁵ Mérő László: Ha én iskolaigazgató lennék. <http://magyarnarancs.hu/egotripp/maga-itt-a-tancanar-96161> (Letöltés időpontja: 2017. 07. 02.)

uralkodók hatalmi érdekeiktől vezérelve rövidebb-hosszabb ideig tartottak haderőt szolgálatukban. A független, de megkérdőjelezhető megbízhatóságú zsoldoseregek alkalmazhatóságuk fenntartása érdekében folytattak kiképzést, különböző harceljárásokat tanultak meg és gyakoroltak be.⁶

1648-ban a 30 éves vallásháborút lezáró vesztfáliai békeszerződésben új paradigma jelent meg a korabeli Európa hatalomértelmezésében. A szerződés elismerte a teljes állami függetlenség alapelvét, elsőként definiálta a modern értelemben vett szuverén állam fogalmát. A politikai cselekvés racionális normájává vált az államérdek. A vesztfáliai államok hatalmának forrása a területiség. A kölcsönös függésen alapuló nemzetközi rendszerben való állami szuverenitást az országok közötti kapcsolatrendszer korlátozta. A versengéseknek véget vetni képes „felsőbb hatalom”, döntéshozó szerv hiányában az államok kizárólag önmaguk határozták meg egymáshoz való viszonyukat. A feudális uralkodóházak versengését megöröklő államok vezetői rájöttek, hogy elavult az a középkori elképzelés, amely szerint a területek birtoklása a hatalom kizárólagos alapja. Fontossá vált a gazdasági hatalom, a gyarmatosításból és a kereskedelemből származó bevételek.

Olyan államközpontú rendszer alakult ki, amelyben a politikai kapcsolatokat, a nagyhatalmak egymás közötti viszonyait előbb dinasztikus, majd egyre inkább nemzeti jelleggel megfogalmazott érdekek biztosításáért vívott konfrontációk jellemezték. Az élőerő koncentrációján, a harceljárások fegyelmezett végrehajtásán alapuló, időben és térben korlátozott méretű háborúk közös jellemzője az alaposan kiképzett csapatok megléte volt. Az alkalmazott harceljárások rendezettség, szabályozottsága olyan katonai kultúrát teremtett, amely napjainkig érezteti a hatását. A kiképzett és felszerelt, folyamatosan hadra fogható haderő megléte legalább olyan fontos követelmény volt, mint az ellenség legyőzése. A csaták formális hadüzenetekkel kezdődtek, általánosan elfogadott forgatókönyv szerint zajlottak és békekötéssel zárultak. A háborúk alapvetően területszerzésre irányultak, és olyan előny kivívása volt a cél, amely biztosította a békekötéshez szükséges előnyös pozíció meglétét.⁷

A 15. század végén, a 16. század elején a kialakított erődítmények elfoglalása módszeres ostrommal volt lehetséges. A háborúk jellemzően két formában folytak: (1) ostromok sorozatából álltak (megnövekedett az ember- és hadianyagigény); (2) ahol nem épültek erődrendszerek, ott a két szemben álló hadsereg „mezei” összecsapása döntötte el a küzdelmet. A löfegyverek 16. századi elterjedését követően az ostromló erők az ostromgépeknél hatékonyabb eszközökkel rendelkeztek, ami a várak védelmi lehetőségeinek csökkenését eredményezte.

Az európai haderőkben egyre nagyobb szerepet kaptak a gyalogság és a zárt rendben harcoló, tömegharcra kiképzett gyalogoscsoportok. A tüzfegyverek terjedése a taktika átalakítását hozta magával, és kialakult a vonalharcazat. Az új harcrend módszeresen kiképzett és fegyelmezett katonaságot követelt meg. A harcászati elvek az alaki formák

⁶ Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870). I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). Hadtudományi Szemle, VIII. évfolyam, 2015/1. sz.; Veszprémi László: Hadügy a kora középkori Nyugat-Európában. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2002, 6/1. <http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/alt/veszprem.html> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 20.)

⁷ Egresi: i. m.; Tarján M. Tamás: 1648. október 24. A vesztfáliai béke. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1648_oktober_24_a_vesztfaljai_beke/ (Letöltés időpontja: 2017. 03. 17.); Varga Gergely: A vesztfáliai szuverenitás érvényessége a nemzetközi kapcsolatokban. Nemzet és Biztonság, 2015/1. sz., 30–38. https://www.google.hu/search?q=varga+gergely+vesztf%C3%A1lia&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gfe_rd=cr&ei=TxTQWL22E6bi8AeHobnABw (Letöltés időpontja: 2017. 03. 20.)

megfelelő ismeretén és begyakorlottságán alapultak. A szakmai hatékonyságot és a megbízhatóságot növelő kiképzések során a katonák az egyéni (a fegyverzet kezeléséhez szükséges mozdulatsorokat) és a kötelékharcot egyaránt gyakorolták. A napi gyakorlások folyamán elsajátított és begyakorolt alakzatváltások az egységek közötti együttműködés hatékonyságát és a tűzkiváltás gyorsaságát is fokozták. Az erődítések kialakítására is katonákat képeztek ki a kényszerrel toborzott civil munkások helyett. Katonai tapasztalatokon alapuló taktikai, szolgálati, kiképzési és fegyverkezelési szabályzatok jelentek meg. Az utasításokban leírtak gyors és egységes végrehajthatása javította a harc hatékonyságát. A 16. és a 17. század legfőbb katonai eredménye a modern hadseregek kialakulásához hozzájáruló kiképzés fontosságának felismerése volt. A kiképzett haderők sikeres alkalmazásának egyik fontos feltétele a tömeghadseregeket a kiképzés és a harc folyamán egyaránt kiválóan szervező és vezető parancsnoki állomány (hivatásos tisztikar) és a hadvezér megléte volt.

A 16. századtól a fő fegyvernemmé váló gyalogság mellett a lovasság kiegészítő fegyvernemként van jelen. A 15. századtól kezdődően a tüzfegyverek meghatározó jellege folyamatosan nő. Ennek egyik következménye, hogy a nehézfegyverzetű lovagokat felváltotta a dragonyos lovasság, illetve a könnyűlovasság. A dragonyosok fegyverzete olyan volt, mint a gyalogságé, és lóháton, illetve gyalogsként egyaránt harcoltak. A könnyűlovasság (huszárok, ulánusok stb.) fegyverzete lőfegyver (karabély, pisztoly), szablya stb. volt. A 16. századtól megjelent a tüzérség, fontosságának elfogadásához nem kis mértékben járult hozzá a lovagló tüzérség megjelenése.⁸

Az állandó kiképzés több és jobban képzett csapattisztet igényelt. A hadmérnöki ismeretek és tevékenységek kezdtek jelentőssé válni. A 16. századi holland egyetemeken – úttörőként – a szakmai és a tudományos képzést integrálták az egyetemi életbe. A katonai mesterséghez szükséges ismeretek oktatása érdekében Stein és Móric herceg 1600-ban Leidenben az egyetemen földmérési és hadmérnöki szakot alapított, a tisztikar felkészültségének biztosítása érdekében pedig 1598-ban Siegenben felállították az újkor első katonai akadémiáját.⁹

A KIKÉPZÉS ELVEINEK VÁLTOZÁSA A MAGYAR HADERŐKBEN

A hadügyben végbemenő változások oka a technológiai, technikai fejlettséget tükröző haditechnika, ezen belül is a haderők fegyverzetének, valamint a hadtudománynak a fejlődése. A korszerű fegyverek elterjedése, az azt alkalmazók kiképzettsége és a hadművészet elveinek megfelelő és szervezett alkalmazása alapvetően határozzák meg a háborúk kimenetelét és jellegét.

⁸ Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A tüzérség szerepének átalakulása az ipari fejlődés hatására a 18–19. században, I. rész. *Hadtudományi Szemle*, 2013/3. szám, 49–59. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00016/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2013_3_049-059.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 02.); Gottreich László (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1974, 76.; Bárczay Oszkár: *A hadügy fejlődésének története*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-vállalata, második kötet, Budapest, 1895, 306.

⁹ Andrew Roberts (szerk.): *A hadviselés művészete*. Nagy hadvezérek az újkorban. Kossuth Kiadó, 2010.; Horváth Lajos: *Az inszurrekciós gyalogság 1809-ben*. *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Értesítője*, 2004/7. szám, 11–34. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_07_2004/?pg=27&layout=s (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.); Mikonya György: *Az európai egyetemek története (1230–1700)*. ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 263., 398. http://www.eltereader.hu/media/2014/05/Mikonya_Europai_egyetemek_READER.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.)

A hadviselés első generációja

Lind és társainak a háborúk generációira vonatkozó modelljét figyelembe véve a *hadviselés első generációjának* fő jellemzője az élőerő koncentrálásán alapuló harctevékenység (a vonalban, oszlopban és négyszögben harcoló embertömegekkel megvívott csaták, illetve a lovasságon alapuló manőverező, mozgáscentrikus, valamint a blokádon, partraszállásokon és a gerillák támogatásán alapuló hadviselés¹⁰).¹¹

A 15. század végén és a 16. század elején egyre nagyobb szerepet kapott a zárt rendben harcoló, tömegharcra kiképzett gyalogság. A tűzfegyverek terjedésével a taktika átalakult, létrejött a vonalharcászat. A harcászati elvek az alaki fogások ismeretén és begyakoroltságán alapultak. A harcrend kiképzett és fegyelmezett katonákat követelt meg. A kiképzés alapját a fegyelem, a szolgálati út, a gyakorlatozás és a katonai szakértelem elsajátítása jelentette. A kiképzések során a katonák egyéni és kötelékharcot egyaránt gyakoroltak. Az állandó kiképzés több és jobban képzett csapattisztet igényelt. A gyakorlatozások célja a feltétel nélküli engedelmesség és az egységek összetartásának kialakítása volt. Katonai tapasztalatokon alapuló szabályzatok jelentek meg. A 16. és a 17. század legfőbb katonai eredménye a kiképzés fontosságának a felismerése volt.¹²

A magyar katonai gondolkodás alapjait Zrínyi Miklós teremtette meg a 17. század második felében. Forgách Simon tábornok 1705 nyarán kinyomtatatta Zrínyi Miklós „Az török áfium ellen való orvosság” című művét, amivel az volt a célja, hogy elméletileg megalapozza a kuruc haderő regularizációját. Forgách úgy vélte, hogy a korabeli hadszervezési elveket sajátosan kell alkalmazni a magyar viszonyokra. Úgy gondolta, hogy a reguláris hadsereg gyalogságból, reguláris lovasságból és mezei lovasságból álljon. A lovassági parancsnokok kiválasztásának alapelvéként a tapasztalatot jelölte meg.

Egy korszerű haderő kiépítésén fáradozott II. Rákóczi Ferenc is. A tisztképzés központjává a 1707-ben felállított nemes ifjak társaságát tette, és fontosnak ítélte, hogy a katonai ismeretek magyar nyelven is elérhetőek legyenek. A szatmári békeegyezményt követően kialakult helyzet viszont csak azt tette lehetővé, hogy a magyar katonai erőt integrálják a Habsburg-hadseregbe. 1711-ben Pálffy János, a magyarországi császári parancsnok az Udvari Haditanácsnak tett felterjesztésében kiemelte a hadsereg fegyelmi helyzetének megszilárdítását és a kiképzés rendszeressé tételét. A hadkiegészítést, az újoncozást a szabadcsapatokból

¹⁰ Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A gyalogság szerepe az elöltöltő fegyverek korszakában (1648–1866), I. rész. *Hadtudományi Szemle*, 2014/3. szám, 75. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00024/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_03_070-111.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 07. 02.)

¹¹ Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00005/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2009_2_010-018.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 03. 17.); Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html (Letöltés időpontja: 2017. 03. 20.); Mikonya: i. m.; Bagi Zoltán Péter: A Nyugat felemelkedése és a hadügyi forradalom elmélete. <https://arkadiafolyoirat.wordpress.com/2015/01/10/a-nyugat-felemelkedese-es-a-hadugyi-forradalom-elmlete/> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.); Kiss Álmos Péter: Háború a nép között – Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből. Zrínyi Kiadó, 2016.

¹² Turcsányi–Hegedűs (2013): i. m.; Gunther E. Rothenberg: Nassaui Móric, Gustav Adolf, Raimondo Montecuccoli és a 17. századi „hadügyi forradalom”. In: Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok*. Zrínyi Kiadó, 2005.; Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudománysszervező Főosztály*, Budapest, 2001, 307.; Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország Hadtörténete*, 1. kötet. A honfoglalástól a kiegyezésig. Zrínyi Kiadó, 1984.; Ács Tibor: *A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai*. In: Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.; Bárczay: i. m.

gondolta megoldani. Az 1715. évi VIII. törvénycikk rendelkezett a „regulata militia”, az állandó hadsereg felállításáról. A magyar katonai gondolkodást a 18–19. században a feudális és a polgári rend közötti átmenet következtében kialakult társadalmi, politikai, gazdasági, technikai, technológiai, kulturális, tudományos és hadügyi változások befolyásolták.¹³

A Habsburg Birodalom hadereje a 18. század első évtizedére vált állandó fegyverben tartott reguláris hadsereggé. A kiképzést a formalizmusra alapuló, a tömegharcra kiképzett gyalogsági szabályzatok határozták meg. Az 1807. évi szabályzat vezette be a három fegyvernem (gyalogság, lovasság, tüzérség) együttműködésén alapuló harcot. Fontossá vált a műszaki egységek és a hadmérnökök, majd a tüzérség szakkiképzése. A katonai szakmát a művelői alapvetően a gyakorlatban sajátították el, tanulták ki. Képzésük főképpen ezekben történt.¹⁴

Az 1790/91. évi X. törvénycikk alapján Magyarország a kapcsolt részeivel együtt szabad, és törvényes kormányára nézve független ország. A törvényben kimondták Magyarország és hadügyének önállóságát. Ennek ellenére Magyarország 1848 előtt mégsem rendelkezett hadügyi önállósággal. Az 1848. március 15-től szerveződő nemzetörségről elfogadott 1848. évi XXII. törvénycikk 35. paragrafus az új magyar honvédelmi rendszer és az önálló nemzeti hadsereg megalakítását tette lehetővé. A gróf Batthyány Lajos miniszterelnök vezette kormány megteremtette az önálló országvédelem, a honvédelem, a hadügy alapjait, valamint bevezette az általános védkötelezettséget. 1848. december 1-jétől a magyar honvédsereg biztosította, hogy a férfilakosság elsajátíthassa a katonai alapismereteket, a fegyverkezelés alapelemeit. Az újoncok (besorozottak és önkéntesek) újonctelepekre kerültek, ahol felszerelték őket, majd ezt követően rövid kiképzésben részesültek.¹⁵

A tüzérségnek ekkor még nem volt hagyománya, néhány magyar származású, tapasztalattal rendelkező tiszt és tiszthelyettes kezdte meg a tüzérség felállítását. A tüzérütegekhez besorozott állomány többnyire értelmiségi foglalkozású fiatalok, illetve a diákok közül került ki. A műszaki, mérnökhari csapatok felállításakor is hasonló problémákat kellett megoldani. A forradalom és szabadságharc idején elsődleges volt, hogy a honvédsereg kiképzéséhez szükséges magyar nyelvű szabályzatok rendelkezésre álljanak.¹⁶ A honvédseregben a kora-

¹³ Czigány István: A magyar hadtudomány és hadtudományi gondolkodás a XVIII. században. In: Ács Tibor (szerk.): i. m.; Ács (1995): i. m.

¹⁴ Czigány István: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1715–1740). In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország Hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Zrínyi Kiadó, 2015.; Lázár Balázs: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). In: Hermann (szerk.): i. m.; Molnár András: A nemzeti haderő megteremtésének reformkori előzményei (1825–1848). In: Hermann (szerk.): i. m.; Balla Tibor: Magyar katonák a dualizmus korabeli haderőben. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.

¹⁵ 1790/91. évi X. törvénycikk Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4884> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.); Szegedi Péter: Egy non-profit szervezet értékeinek közvetítése tömeg kommunikációs csatornákon keresztül. Tanulmány a Magyar Honvédség hagyományainak, jelképeinek, tradícióinak, értékeinek közvetíthetőségéről. 2016. <http://docplayer.hu/27339181-Egy-non-profit-szervezet-ertekeinek-kozvetitese-tomeg-kommunikacios-csatornakon-keresztul.html> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.); Szegedi Péter: Gondolatok a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájának fontosságáról. Repüléstudományi Konferencia, 2011, Szolnok. Véget ért a MiG-korszak, Repüléstudományi Közlemények különszám, 2011. április 15. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2011_cikkek/Szegedi_Peter.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

¹⁶ Ács (2001): i. m. 307.; Liptai (1984): i. m.; Dr. Csikány Tamás alezredes: Magyarország hadügye 1848–1849. In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): A Magyar Honvédség 150 éve, 1. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1998.; Kedves Gyula: Nemzetörség és honvédség – 1848–1849. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József (szerk.): Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.

beli harcászati elvek (pl. oszlopharcászat) érvényesültek, a honvédsereg hadművészetében azonban újításokat is alkalmaztak. Fontos szerepet kapott az aktivitás, a kezdeményezés, a manőver, a meglepetés, a megtévesztés és az erő döntő irányba történő koncentrálása. Haditervekben dolgozták ki a célok elérésének módját, szem előtt tartva az erő, a tér, az idő és az anyagszükséglet optimális felhasználását.¹⁷

A 19. század közepétől kezdődően a csapatok vezetésének idő- és térbeli korlátai lényegesen megváltoztak. Az elektromos, illetve elektromágneses jelenségek kihasználásával új információközlési (parancs, jelentés és tájékoztatási) lehetőségek jelentek meg a tömeghadseregek parancsnokai kezében. A gőzgép és a kötött pályás közlekedés együttes alkalmazásának eredményeként elindult a vasúti szállítás fejlődése, ami a haderők logisztikai problémái megoldásának egy új és hatékonyabb eszközét jelentette. Létrejöttek azok a képességek, amelyek biztosították a tömeghadseregek tűzerejének növekedéséhez szükséges haditechnika, felszerelés és hadianyag rendelkezésre állását. Ebben az időszakban rohamosan fejlődtek a gyalogsági és a tüzérségi fegyverek, illetve új hadieszközök jelentek meg, amelyek megváltoztatták a csatátér kiterjedését, valamint a harcéljárások újragondolására, illetve a haderők szervezeteinek átalakítására készítették a hadtudománnyal foglalkozókat. A politikai cél megvalósítása nem egy, az erők koncentrálásával megvívott mindent eldöntő összecsapásban, hanem ütközetek sorozatával valósult meg. A hadseregek vezetésének komplexitása annyira megnövekedett, hogy szükségessé vált a mai értelemben vett törzsek létrehozása. A hadászati tervezés alapján megvalósuló hadműveletek kivitelezésében, a csapatok vezetésében jelentős szerepet kaptak a korszak technikai vívmányai. A haderők méretének növekedése és a haditechnika korszerűsödése a híradó-, a hadtáp- és a műszaki csapatok külön egységekbe, alegységekbe szervezését tette szükségessé. A háború erőforrásrendszerében végbement változás a hadviselés jellemzőinek olyan mértékű módosulását okozta, amelyet a kutatók a hadviselés második generációjaként definiáltak.¹⁸

A hadviselés második generációja

A *hadviselés második generációját* a koncentrált tüzert (huzagolt hátultöltő tüzérségi eszközöket és sorozatlövésre alkalmas fegyvereket) alkalmazó és nagy mennyiségű hadianyag felhasználásával megvívott ütközetek jellemezték. A fegyvernemek között a gyalogság szerepe jelentős maradt. A fegyveres küzdelem térbeli és időbeli kiterjedése megnőtt. A harcéljárások célja az ellenség haderejének és háborús potenciáljának megsemmisítése. A feladat-végrehajtás meghatározó eleme továbbra is a rendezettség és a fegyelem. Az összhang alapja az engedelmesség (a kezdeményezést a célok sikeres teljesítését és a koordinált tevékenységet veszélyeztető viselkedésnek tartották).¹⁹

¹⁷ Polareczki László: A dicső múlt kötelez. Honvéd Altiszi Folyóirat. XXI. évfolyam, 2009/2. szám; Hermann Róbert: Hadsereg és politika 1848–1849-ben. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.; Szegedi (2011): i. m.; Liptai (1984): i. m.; Dr. Csikány (1998): i. m.; Dr. Csikány Tamás: 1848–1868. Az önálló nemzeti haderő megteremtése és honvédő küzdelme a szabadságharcban. A magyar hadügy. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006.; 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5290> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

¹⁸ Somkuti: i. m.; Bagi: i. m.; Rothenberg: i. m. 35.

¹⁹ Kiss (2009): i. m.; Rothenberg: i. m.; Dr. Gonda András: Világostól Szarajevóig. In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): A Magyar Honvédség 150 éve, 2. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.

Az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc bukásával megszűnt az önálló magyar honvédség, betagozódott az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregébe. A kiképzés célja a soknemzetiségű újonccsapatokból az „összosztrák” állameszméhez hűséges alattvalótömeg nevelése volt. A magyar honvédsereg kiképzése a korábbi háborúk rosszul levont és helytelenül értelmezett tapasztalatain alapult és korszerűtlennek bizonyult.²⁰

Az első világháború véres csatáiban részt vevő felek az állóháború eldöntését valamilyen haditechnikai eszköztől, repülőgéptől, harckocsitól stb. várták. A gépesített páncélos- és a légi erők mobilitásán alapuló hadikultúra a gyorsaság, az erő kihasználásával végrehajtott támadás fontosságát tartotta szem előtt. A harc összhaderőnemié vált. Szükség volt lefogóeszközök alkalmazására (tüzérség, légi erők), illetve az ellenség védelmének mélységében deszantcsapatok alkalmazására, csapásmérő, követő és tartalék erők alkalmazására is.

A hadviselés harmadik generációja

Az első világháború végére megjelentek a következő korszak, a *harmadik generációs hadviselés* – a mobil hadviselés, a villámháború – jellemzői: az új, nem lineáris harcéljárások, vagyis a beszivárgó gyalogság, a koncentrált, mélységben csapást mérő páncélosok (váratlanság, gyorsaság), a hátszág bombázása, az ellenség hadipotenciáljának ellehetetlenítése, lélektani egyensúlyának megzavarása, a moráljának megtörésére irányuló erőfeszítések. Erre a hadviselési generációra jellemző a totalitás, katonai célponttá vált a hátszág (lakosság, infrastruktúra). A parancsnok a kívánt eredményt határozta meg, a végrehajtás módját a végrehajtásra kijelölt állomány felkészültségére, kezdeményezőkézségére bízta.²¹

A Monarchia hadseregének háborús katasztrófája következtében 1918. október végére Magyarországon válság alakult ki, és 1919. március 21-én hatalomra került a Tanácsköztársaság. A rövid idő alatt felállított haderő tevékenységére jellemzővé vált: a hadsereg ütközéskézségének helyreállítása; a kis erő, nagy tér problémájának megoldása; a mindenkori helyzetnek megfelelő vezetés; a megalapozott kockázatvállalás; a kezdeményezés és az aktivitás. Minőségi változást jelentett a világháborús sémák elhagyása és új harcászati eljárások alkalmazása. Az egységessé vált hadműveleti irányítás biztosította, hogy a haderő manőverező harcával az arcvonal egy adott szakaszán egy ellenség ellen folytasson döntést kikényszerítő, magas ütemben végrehajtott hadműveletet.²²

A Tanácsköztársaság bukása után megindult az új nemzeti haderő fejlesztése: rejtetten olyan hadrendet igyekeztek kialakítani, amely háborús veszély estén mozgósítással felállítható és képes az országvédelmi feladatokat ellátni. A honvédelmi előképzésre létrehozták a cserkész- és leventeintézményt, valamint a különböző sport- és lövészegyleteket, az utó- és továbbképzésekre pedig bajtársi egyesületeket, illetve vadásztársaságokat alapítottak. A kiképzéshez nem állt rendelkezésre fegyverzet és felszerelés. A kiképzést az elméleti

²⁰ Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország Hadtörténete, 2. kötet. A kiegyezéstől napjainkig. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.; Dr. Gonda: i. m.

²¹ Somkuti: i. m.; Kiss (2009): i. m.; Dr. Turcsányi–Hegedűs (2014): i. m.; Ács (2001): i. m.; Resperger István: A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása, a Blitzkrieg. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00039/pdf/033-048.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

²² Balla: i. m.; Szegedi (2011): i. m.; Ács (2001): i. m.; Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: Az 1918–1919-es forradalmak hadügye. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.; Ravasz István: A Magyar királyi honvédség szervezete és katonai közigazgatása 1868–1945. In: Markó–Lugosi (szerk.): i. m.; Pollmann Ferenc: A forradalmak kora (1918–1919). In: Hermann (szerk.): i. m.; Dr. Horváth Csaba: 1918–1940. A magyar haderő a két világháború között. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004.

oktatás jellemezte, nagyrészt alaki foglalkozásokból állt, és arra irányult, hogy a hadsereg állománya az aktuális rendszer számára megbízható katonákból álljon. A szigorúan megkövetelt elméleti formásokon alapuló felkészülés a második világháborús alkalmazások során korszerűtlennek bizonyult.²³

Az 1945–1948 közötti időszakot az a gondolkodás jellemezte, hogy nincs szükségünk modern hadseregre, mert a Szovjetunió megvéd minket. Az 1951-től létrejött Magyar Néphadseregben a szakmai vezetés helyett a politikai tisztek dominanciája érvényesült. A haderő kiképzése magyarra fordított szovjet harcászati szabályzatok és katonai tanácsadók segítségével valósult meg, mellőzve a magyar sajátosságokat. Egy időben voltak érvényben a második világháborús elveket tükröző szabályzatok előírásai, valamint az atomfegyverek alkalmazását is figyelembe vevő segédletek és utasítások. Az MN képessége a második világháború szintjén megrekedt, és katonai alkalmazhatósága is elmaradt a potenciális ellenség és a szövetséges hadseregek színvonalától. Az 1960-as évek elejére a Magyar Néphadsereg kiképzettségét tekintve nem tudott maradéktalanul eleget tenni a külső ellenség elleni védelem feladatának, illetve a szövetségesi kötelezettségeinek.²⁴

1967. január 1-jétől a szárazföldi haderőnem csapatai áttértek a háromszor 8 hónapos kiképzési rendszerre. Az 1967-ben kiadott összkövetelményi programok meghatározták az elsajátítandó feladatokat. Kiemelten kezelték az erdős-hegyes terepen folyó harcra, a hegyi kiképzésre, a légi szállítású alegységek kiképzésére és az elszigetelt körzetekben önállóan folyó harcselekményekre történő felkészítést. Az 1970-es évektől kezdve a haderő felkészítésének legjelentősebb állomásait az éleslövészettel egybekötött harcászati gyakorlatok alkották. A hagyományos harceszközökkel vívott háborúra történő felkészülést állították előtérbe a korlátlan atomháborúval szemben. Az 1956-os lefegyverzéstől az 1980-as hadügyi reformokhoz való igazodásig tartó időszak alatt az MN fejlődésére a kampányszerűség, a technika és a személyi állomány viszonyának rendezetlensége és a meghozott döntések megalapozatlansága volt jellemző.²⁵

A nyolcvanas években egy kisebb, de korszerűbb, az ország méretének jobban megfelelő hadsereg építését vizionálták, és 1987-ben új harceszabályzatot adtak ki. 1989-től a 12 hónapos sorkatonai szolgálat bevezetése a szárazföldi csapatoknál 2×6 hónapos kiképzést,

²³ Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: A magyar királyi honvédség 1919–1940 között. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.; Szabó Miklós: A magyar repülőfegyvernem létrejötte és tevékenysége 1938–1945. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.; Horváth Csaba: A hazáért – mindhalálig! In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): A Magyar Honvédség 150 éve, 4. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.; Pataki István: Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július). Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.; Dr. Horváth Csaba (2006): i. m.; Füzi: i. m.; A Ludovika Akadémia története. <http://www.honvedelem.hu/container/files/> (Letöltés időpontja: 2017. 03. 22.)

²⁴ Király Béla: Az elvetélt és az első valóságos háború szocialista országok között. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.; Dr. Berek Lajos: A szárazföldi összefegyvernemi csapatok harcának fejlődése 1945–1990 között. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997.; Balló István: A Magyar Honvédség újjászervezése 1945–1948. In: Markó–Lugosi (szerk.): i. m.; Jakus János: A magyar haderőfejlesztés az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején. In: Markó–Lugosi (szerk.): i. m.; Dr. Horváth Miklós: 1944–1956. Honvédségből néphadsereg – a haderő újjászervezésétől a forradalom és szabadságharc leveréséig. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004.

²⁵ Liptai (1985): i. m.; Szani (1999): i. m.; Szani Ferenc: A Magyar Néphadsereg, 1957–1989. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m. Kiss Balázs: A Magyar Néphadsereg 1957–1990. In: Markó–Lugosi (szerk.): i. m.; Háber Péter: A Magyar Néphadsereg szervezete és fegyverzete 1956 és 1990 között. In: Markó–Lugosi (szerk.): i. m.; Dr. Horváth Miklós: i. m.; Dr. Szanyi Ferenc: 1956–1990. A Magyar Néphadsereg a szocializmus évtizedeiben. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004.

a légvédelmi és repülőcsapatoknál pedig a 4×3 hónapos kiképzési ciklusokat indukált. A bonyolult haditechnikai eszközök kezelőinek a felkészítését kiképzőalakulatoknál végezték, és megkezdődött a továbbszolgáló állomány tanfolyamrendszerű felkészítése. A felkészítés fő színtere az alegység, a kiképzés középpontjában az egyes katona állt.²⁶

1990. március 15-én létrejött a Magyar Honvédség, a pragmatikus változás eredményeként a kiképzés során a támadás helyett az aktív védelemre való felkészítés került előtérbe. 1994-re a haderő nem felelt meg a kor követelményeinek, az MH átalakítását – a NATO-hoz történő csatlakozás szándékának a kinyilvánításával – az 1994. júniusi kormányprogram új alapokra helyezte és meggyorsította. Az 1990-es évek közepétől megkezdődött a békefenntartó műveletek során felmerülő feladatokra történő kiképzés-felkészítés, és előtérbe került a NATO-követelményeknek való megfelelés. Az oktatásban, a képzésben és a kiképzésben fontos szemponttá vált a csatlakozáshoz szükséges feladatokhoz tartozó követelményeknek való megfelelés. A tisztek, tiszthelyettesek nyelvi képzése rendszeressé vált, törekedve a szellemi kompatibilitás, az interoperabilitás alapjainak megteremtésére.²⁷

Az 1999-es NATO-csatlakozás eredményeként a Magyar Honvédségen belül különböző feladatokra, műveletekre specializálódott alakulatokat szerveztek. Felfüggesztették az egész haderőre érvényes egységes kiképzési követelményrendszert, a különböző rendeltetésű alakulatoknál feladatorientált és differenciált kiképzési, illetve felkészítési rendszereket vezettek be.²⁸

2004-ben érvénybe lépett az új Nemzeti Biztonsági Stratégia, és az év novemberében a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény. Ezekkel egyidejűleg módosították az Alkotmányt, az önkéntes haderőre történő áttérés miatt béke idejére eltörölték az általános hadkötelezettséget, lezárva ezzel a sorozott haderő időszakát. A honvédelem ügye a közös védelem megvalósítása érdekében kiterjed a haza védelme mellett a szövetség igényelte katonai képességek fenntartására is. 2006 végéig a hadrafoghatósági és a kiképzettségi szint emelése volt az elsődleges feladat, valamint a kiképzés a misszióba kijelölt állomány felkészítésére korlátozódott.²⁹

²⁶ Szedegi (2016): i. m.; Szani (1999): i. m.; Jakus János: A Magyar Honvédség átalakítása 1990–2007. In: Markó-Lugosi (szerk.): i. m.; Dr. Helgert Imre: 1990–2004. A Magyar Honvédség – honvédelem európai dimenzióban. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004.; Tálas Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégia kultúra. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 3–4. szám, 2013. http://mht.eu/hadtudomany/2013/3_4/Hadtudomany_2013_3-4_3.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 03. 20.); Deák: i. m.

²⁷ Deák János altábornagy, az MH vezérkari főnöke, az MHPK első helyettese: A Magyar Köztársaság megváltozott helyzetéből fakadó biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvek. Második bécsi szeminárium a katonai doktrínáról. Bécs, 1991. október 8–18., MHVK Hadművelési Főcsoportfőnökség, Tudományos Munkaszervezési Osztály, 1991.; M. Szabó Miklós ny. altábornagy: A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem a NATO-felkészülés szolgálatában (1998–1999). Honvédségi Szemle, 2013/6. szám, 50–57. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/41086/hsz_2013_06.pdf (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.); Mészáros Ferenc vezérőrnagy, MH kiképzési és szárazföldi főcsoportfőnök, MHPK-helyettes: A Magyar Honvédség felkészítési és kiképzési rendszerének aktuális kérdései. Második bécsi szeminárium a katonai doktrínáról. Bécs, 1991. október 8–18., MHVK Hadművelési Főcsoportfőnökség, Tudományos Munkaszervezési Osztály, 1991.; Dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes: A Magyar Honvédség átalakítása (1989–2012). Honvédségi Szemle, 140. évfolyam 2012/6. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

²⁸ Szántó Mihály: Hazánk NATO-csatlakozásának menetrendje. In: Király–Veszprémy (szerk.): i. m.

²⁹ Benkő: i. m.; Dr. Deák János ny. vezérezredes: A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése. Honvédségi Szemle, 140. évfolyam 2012/6. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

2010-ben megkezdődött a haderő szakmai-erkölcsi megújítása, a HM vezetési és menedzsmentrendszerének átalakítása, valamint új humánpolitikai irányelvek bevezetése.³⁰

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében elmondható, hogy a történelem során a támadók egyre jobb támadóegyvereket, a védekezők egyre jobb védekezőmechanizmusokat hoztak létre, melynek következtében a hadviselők között kialakult egy evolúciós kapcsolat: az egyik fél fejlesztésére a másik is fejlesztéssel válaszol, és viszont.

A katonai sikereket folyamatosan befolyásolja a rendelkezésre álló erőforrások alkalmazhatósági elveinek meghatározása, azok tökéletesítése és a katonák (parancsnokok) kognitív képessége, ami biztosítja az erők, eszközök és módszerek sikeres alkalmazását.

A magyar haderő története során a haderő-modernizálások alkalmával az annak egyik legköltségesebb részét jelentő feladat, a kiképzés feltételeinek a korszerűsítése, teljes kialakítása folyamatosan háttérbe szorult.

(A tanulmány második, befejező részét folyóiratunk 2018/3. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1715. évi VIII. törvénycikk a felkelésről és adózásról. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4397>
1790/91. évi X. törvénycikk Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4884>

1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5290>

2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. http://www.honvedelem.hu/container/files/9/3857/2004._evi_cv_torveny.pdf

Ács Tibor: *A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai*. In: Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.

Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány*. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 2001.

A Ludovika Akadémia története. <http://www.honvedelem.hu/container/files/>

A vesztfáliai béke – Fordulópont Európa történelmében. <http://wol.jw.org/hu/wol/d/r17/lp-h/2004205#h=2>

Bagi Zoltán Péter: *A Nyugat felemelkedése és a hadügyi forradalom elmélete*. <https://arkadiafolyoirat.wordpress.com/2015/01/10/a-nyugat-felemelkedese-es-a-hadugyi-forradalom-elmelete/>

Balla Tibor: *Magyar katonák a dualizmus korabeli haderőben*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.

Balló István: *A Magyar Honvédség újjászervezése 1945–1948*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József (szerk.): *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.

Bárczay Oszkár: *A hadügy fejlődésének története*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-vállalata, második kötet, Budapest, 1895.

Dr. Benkő Tibor vezérezredes: *A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra*. Honvédségi Szemle, 140. évfolyam, 2012/6. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf

³⁰ Szenes: i. m.; Benkő: i. m.

- Dr. Berek Lajos: *A szárazföldi összefegyvernemi csapatok harcának fejlődése 1945–1990 között*. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997.
- Czigány István: *A magyar hadtudomány és hadtudományi gondolkodás a XVIII. században*. In: Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története*. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.
- Czigány István: *A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1715–1740)*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország Hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Zrínyi Kiadó, 2015.
- Dr. Csikány Tamás: *1848–1868. Az önálló nemzeti haderő megeremtése és honvédő küzdelme a szabadságharcban. A magyar hadügy*. In: *A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006.
- Dr. Csikány Tamás: *Magyarország hadügye 1848–1849*. In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): *A Magyar Honvédség 150 éve*, 1. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1998.
- Deák János: *A Magyar Köztársaság megváltozott helyzetéből fakadó biztonságpolitikai és honvédelmi alapelvek. Második bécsi szeminárium a katonai doktrínáról*. Bécs, 1991. október 8–18. MHVK Hadművelési Főcsoportfőnökség, Tudományos Munkaszervezési Osztály, szerkesztette Kiss Jenő, 1991.
- Deák János: *A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése*. Honvédségi Szemle, 140. évfolyam 2012/6. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf
- Deák János: *Napjaink és a jövő háborúja*. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html
- Egresi Katalin: *Nemzetállami külpolitika és szuverenitás a XX. század második felében*. <http://dfk-otka.sze.hu/images/Szuv-k%C3%B6tet%20T%20-%20006%20Egresi.pdf>
- Füzi Imre: *A Horthy-hadsereg felkészítésének lehetőségei és állapota a Szovjetunió elleni hadba lépést megelőzően a magyar katonai nézetek és haditapasztalatok tükrében*. Egyetemi doktori értekezés, 1982.
- Dr. Gonda András: *Világostól Szarajevóig*. In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): *A Magyar Honvédség 150 éve*, 2. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.
- Gottreich László (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1974.
- Háber Péter: *A Magyar Néphadsereg szervezete és fegyverzete 1956 és 1990 között*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Dr. Helgert Imre: *1990–2004. A Magyar Honvédség – honvédelem európai dimenzióban*. In: *A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006.
- Hermann Róbert: *Hadsereg és politika 1848–1849-ben*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Dr. Horváth Csaba: *1918–1940. A magyar haderő a két világháború között*. In: *A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest 2006.
- Horváth Csaba: *A hazáért – mindhalálig!* In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): *A Magyar Honvédség 150 éve*, 4. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.
- Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *A magyar királyi honvédség 1919–1940 között*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *Az 1918–1919-es forradalmak hadügye*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.

- Horváth Lajos: *Az inszurrekciós gyalogság 1809-ben*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Értesítője, 2004/7. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_HADT_OHME_07_2004/?pg=27&layout=s
- Dr. Horváth Miklós: *1944–1956. Honvédségből néphadsereg – a haderő újjászervezésétől a forradalom és szabadságharc leveréséig*. In: A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006.
- Jakus János: *A magyar haderőfejlesztés az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Jakus János: *A Magyar Honvédség átalakítása 1990–2007*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Kedves Gyula: *Nemzetőrség és honvédség – 1848–1849*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Király Béla: *Az elvetélt és az első valóságos háború szocialista országok között*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): A magyar hadtörténelem évszázadai. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Kiss Álmos Péter: *A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai*. Doktori (PhD-) értekezés, ZMNE, Budapest, 2011. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2012/kiss_almos_peter.pdf
- Kiss Álmos Péter: *Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció*. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00005/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2009_2_010-018.pdf
- Kiss Álmos Péter: *Háború a nép között. Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Zrínyi kiadó, 2016.
- Kiss Balázs: *A Magyar Néphadsereg 1957–1990*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Lázár Balázs: *A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815)*. In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország Hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Zrínyi Kiadó, 2015.
- Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország Hadtörténete, 1. kötet. A honfoglalástól a kiegyezésig*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984.
- Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország Hadtörténete, 2. kötet. A kiegyezéstől napjainkig*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
- M. Szabó Miklós: *A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem a NATO-felkészülés szolgálatában (1998–1999)*. Honvédségi Szemle, 2013/6. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/41086/hsz_2013_06.pdf
- Mérő László: *Ha én iskolaigazgató lennék*. <http://magyarnarancs.hu/egotripp/maga-itt-a-tancanar-96161>
- Mészáros Ferenc: *A Magyar Honvédség felkészítési és kiképzési rendszerének aktuális kérdései, Második bécsi szeminárium a katonai doktrínáról*. Bécs, 1991. október 8–18. MHVK Hadműveleti Főcsoportfőnökség, Tudományos Munkaszervezési Osztály, szerkesztette Kiss Jenő, 1991.
- Mikonya György: *Az európai egyetemek története (1230–1700)*. ELTE Eötvös Kiadó, 2014. http://www.eltereader.hu/media/2014/05/Mikonya_Europai_egyetemek_READER.pdf
- Molnár András: *A nemzeti haderő megteremtésének reformkori előzményei (1825–1848)*. In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország Hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Zrínyi Kiadó, 2015.
- Molnár Gábor: *A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870). I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789)*. Hadtudományi Szemle, VIII. évfolyam, 2015/1.

- Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július)*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973.
- Perjés Géza: *Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664)*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Polareczki László: *A dicső múlt kötelez*. Honvéd Altiszti Folyóirat. XXI. évfolyam, 2009/2.
- Pollmann Ferenc: *A forradalmak kora (1918–1919)*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország Hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Zrínyi Kiadó, 2015.
- Ravas István: *A magyar királyi honvédség szervezete és katonai közigazgatása 1868–1945*. In: Dr. Markó György – Dr. Lugosi József: *Hazánk dicsőségére. 160 éves a Magyar Honvédség*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
- Resperger István: *A gépesített hadviselés elmélete és megvalósítása, a Blitzkrieg*. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00039/pdf/033-048.pdf>
- Roberts, Andrew (szerk.): *A hadviselés művészete. Nagy hadvezérek az újkorban*. Kossuth Kiadó, 2010.
- Rothenberg, Gunther E.: *Nassaui Móric, Gustav Adolf, Raimondo Montecuccoli és a 17. századi „hadügyi forradalom”*. In: Veszprémy László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok*. Zrínyi Kiadó, 2005.
- Somkuti Bálint: *A 4. generációs hadviselés jellemzői*. Hadtudományi Szemle, 2009/2. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_somkuti_balint_42_51.pdf
- Szabó Miklós: *A magyar repülőfegyvernem létrejötte és tevékenysége 1938–1945*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Dr. Szani Ferenc: *1956–1990. A Magyar Néphadsereg a szocializmus évtizedeiben*. In: *A Hazáért – A Magyar Honvédség múltja és jelene 1848–2004*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest 2006.
- Szani Ferenc: *A Magyar Néphadsereg, 1957–1989*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Szani Ferenc: *Néphadsereg 1957–1989*. In: Dr. Szántó Mihály (szerk.): *A Magyar Honvédség 150 éve*, 8. kötet. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.
- Szántó Mihály: *Hazánk NATO-csatlakozásának menetrendje*. In: Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003.
- Szegedi Péter: *Egy non-profit szervezet értékeinek közvetítése tömeg kommunikációs csatornákon keresztül*. Tanulmány a Magyar Honvédség hagyományainak, jelképeinek, tradícióinak, értékeinek közvetíthetőségéről. 2016. <http://docplayer.hu/27339181-Egy-non-profit-szervezet-ertekeinek-kozvetitese-tomeg-kommunikacios-csatornakon-keresztul.html>
- Szegedi Péter: *Gondolatok a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájának fontosságáról*. Repüléstudományi Konferencia, 2011, Szolnok. Véget ért a MiG-korszak, Repüléstudományi Közlemények különszám, 2011. április 15. http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2011_cikkek/Szegedi_Peter.pdf
- Dr. Szenes Zoltán: *A Magyar Honvédség átalakítása (1989–2012)*. Honvédségi Szemle, 140. évfolyam 2012/6. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/35165/h_szle_2012-6_beliv_kicsi_oldalankent.pdf
- Tálás Péter: *A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégia kultúra*. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 3–4., 2013. http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/3_4/Hadtudomany_2013_3-4_3.pdf

- Tarján M. Tamás: *1648. október 24. A vesztfáliai béke.* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1648-oktober_24_a_vesztfaliai_beke/
- Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: *A gyalogság szerepe az elöltöltő fegyverek korszakában (1648–1866), I. rész.* http://epa.oszk.hu/02400/02463/00024/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_03_070-111.pdf
- Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: *A tűzérség szerepének átalakulása az ipari fejlődés hatására a 18–19. században, I. rész.* http://epa.oszk.hu/02400/02463/00016/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2013_3_049-059.pdf
- Varga Gergely: *A vesztfáliai szuverenitás érvényessége a nemzetközi kapcsolatokban.* Nemzet és Biztonság, 2015/1. https://www.google.hu/search?q=varga+gergely+vesztf%C3%A1lia&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gfe_rd=cr&ei=TxTQWL22E6bi8AeHobnABw
- Veszprémy László: *Hadügy a kora középkori Nyugat-Európában.* Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2002. 6/1. <http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/alt/veszprem.html>

A Zrínyi Kiadó könyvajánlata

Cseh Valentin

A nándorfehérvári csata 1456

Egy diadal, amely megmutatta, hogy a legyőzhetetlennek hitt Oszmán Birodalom sem verhetetlen. Egy vár, amely egyet jelent ma is a győzelemmel. E vár Nándorfehérvár. Itt aratta a magyar és az egyetemes hadtörténelem egyik legnagyobb diadalát a Hunyadi János, Kapisztrán János és Szilágyi Mihály vezette védősereg II. Mehmed felett. Magyarok, szerbek és más nemzetek fiai és lányai mutatták meg 1456 nyarán a világnak, hogy a Konstantinápolyt elfoglaló szultánt is le

lehet győzni. Munkámmal emléket kívánok állítani a magyar történelem legnagyobb katonai diadalát arató védőknek ma, több mint öt és fél évszázaddal a diadal után.
– Részlet a szerző előszavából

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016

Információ, vásárlás, megrendelés: www.hmzrinyi.hu

Károly Krisztián főhadnagy:

GLOBÁLIS MŰHOLDAS NAVIGÁCIÓS RENDSZEREK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI KATONAI ÉS POLGÁRI CÉLÚ FLOTTA- ÉS ERŐKÖVETÉSI RENDSZEREKBEN (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: A támogató flotta- és erőkövetési rendszerek elengedhetetlen tartozéka a geolokális pozíciót biztosító műholdas navigációs vevőberendezés. Tudományos közleményemben tárgyalom a globális műholdas navigációs rendszerek (GNSS¹) általános felépítését, melyek közül részletesen ismertetem az amerikai GPS-, az orosz GLONASS-, az európai Galileo- és a kínai BeiDou-rendszereket. Kutatásomban vizsgálom a különböző infrastruktúrák műholdas konstellációját, a műholdak által navigációs célból sugárzott jelstruktúrákat. Elemzem továbbá a nyílt és a titkosított csatornák vételi lehetőségeit. Általam konfigurált kísérleti vevőberendezéssel primer méréseket hajtottam végre a GNSS-szolgáltatások tanulmányozása céljából. Kutatásaim alapján javaslatot tettem komplex GNSS-vevőberendezések kifejlesztésére és alkalmazására.

KULCSSZAVAK: GNSS, GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo, műhold, navigáció

BEVEZETÉS

Tanulmányom első részében bemutatam a globális műholdas navigációs rendszerek (GNSS) általános felépítését, melyek közül részletesen ismertetem az amerikai NAVSTAR-,² GPS-,³ az orosz GLONASS-⁴ és az európai Galileo-rendszereket. Elemzésemben kitértem a különböző rendszerek műholdas konstellációjára és a műholdak által navigációs célból sugárzott jelstruktúrára. Ismertettem a nyílt és a titkosított csatornák vételi lehetőségeit, továbbá különböző interneten elérhető források alapján és alkalmazások segítségével (követőrendszerek,⁵ és szimulátorprogramok⁶ segítségével) kísérleteket hajtottam végre, és modelleztem a geolokális pozícióm (álláspontom) felett elérhető GNSS-szolgáltatásokat.

Kutatásomban olyan GNSS-eket tanulmányozok, amelyek feltételezésem szerint hatékonyan alkalmazhatók a közszolgálati célú flotta- és erőkövetésben. Az elsősorban katonai szakterminológiából származó erőkövetési rendszerek kifejezés helymeghatározó és

¹ Global Navigation Satellite System.

² Navigation System with Timing and Ranging – navigációs műholdas idő- és távolságmeghatározás.

³ Global Positioning System – globális helymeghatározó rendszer.

⁴ ГЛОНАСС, Globalnaja Navigacionnaja Szputnyikovaja Szisztyema – globális műholdas navigációs rendszer.

⁵ N2YO.com internetes élő műholdkövető szolgáltatás. <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.)

⁶ QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

jelentőrendszereket takar, amelyek alapvető rendeltetése a csapatok (alegységek, járművek, katonák) aktuális helyzetére vonatkozó geolokációs információk megosztása (periodikus frissítéssel), valamint megjelenítése digitalizált térképi felületeken, hogy a parancsnokok és törzsek felhasználhassák azokat a teljes helyzetismereti kép kialakításához. Az ezzel összefüggő folyamatok korszerű információtechnológiai eljárásokra alapozva automatizáltak, az üzemeltető, illetve a kezelőállomány beavatkozása nélkül mennek végbe.⁷ Flottakövető rendszernek nevezzük azokat a polgári célú, informatikai megoldásokat felhasználó elektronikai rendszereket, amelyek révén lehetővé válik az adott társadalmi szervezet, gazdasági vállalkozás technikai eszközeinek és személyi állományának nyomon követése.⁸ A fenti fogalmi meghatározásokból is jól látható, hogy a globális műholdas navigációs rendszerek által szolgáltatott mérési eredmények, helymeghatározási információk kulcsszerepet töltenek be a nyomon követésben.⁹

Kutatási célom megvizsgálni, hogy milyen formátumban nyerhetők ki a geolokális pozíció adatai a GNSS-vevőkből, és mi az optimális formátum a helymeghatározó és a jelentőrendszerek számára. Végül javaslatot teszek egy többszintű, hazai kivitelezésű navigációs GNSS-vevőcsalád kifejlesztésére.

A KÍNAI BEIDOU-RENDSZER

A globális műholdas navigációs rendszerek közül kétségkívül a kínai rendszer mutatja a legnagyobb fejlődési ütemet. A források feldolgozása során viszonylagos ellentmondások tapasztalhatók a rendszer felépítését illetően. Ez annak köszönhető, hogy akár öt év leforgása alatt is történtek szignifikáns változások a műhold-konstellációt vagy a jelstruktúrát illetően is.

A rendszer tervezése 1997-ben indult meg, majd rövid időre úgy tűnt, hogy beolvad az európai Galileo-projektbe. A kínai globális műholdas navigációs rendszer első fázisa (2000–2007) a BeiDou-1, a második fázisa a BeiDou-2 (2007–2015), a harmadik, jelenlegi fázisa pedig a BeiDou-3 (2015–). A második fázisban megváltoztatták a hivatalos megnevezését BDS-re.¹⁰ A globális lefedettséget a harmadik fázis végén, körülbelül 2020-ra tervezik elérni. A több elnevezés közül (BeiDou, BDS, Compass) az egyértelműség kedvéért a legszélesebb körben elterjedt BeiDou-t használom.

Jelenleg 26 műhold¹¹ kering a globális lefedettséghez tervezett 35-ből, amelyek napjainkban hivatalosan az ázsiai és az ausztráliai régióknak biztosítanak lefedettséget. A konstellációt tekintve 27 műhold kering majd közepes Föld körüli pályán (MEO¹²), öt

⁷ Gulyás Attila, Károly Krisztián, Németh András kutatók által alkotott fogalom, továbbá Károly Krisztián: NATO-hadseregek Erőkötvetési Rendszerei a honi alkalmazhatóság tükrében. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Kutatóhely pályázata, 2015, 5.

⁸ Karmazin György: Flotta menedzsment rendszerek bevezetése és pozitív hatásai. Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok, 2015/06, 1. <http://logisztikaitrendek.hu/wp-content/uploads/2015/06/Flotta-menedzsment-rendszerek.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 12. 04.); Németh András: A katasztrófavédelmi kommunikáció alternatív megoldásai. In: Kommunikáció 2006. Budapest. ZMNE, 2006, 227–255. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2006-NSZTK.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.)

⁹ Gulyás Attila: Force Tracking System in SOF applications. AARMS, Vol. 10, 3. sz. 2012, 601–617. <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume8/Issue4/pdf/08.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Gulyás Attila: Field identifications for Special Operation Forces' applications. AARMS, Vol. 8, 4. sz. 2009, 469–481. <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volumel1/Issue1/pdf/07.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.)

¹⁰ BeiDou Navigation Satellite System – BeiDou műholdas navigációs rendszer.

¹¹ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.)

¹² Medium Earth Orbit.

pedig geostacionárius pályán (GEO¹³) az Egyenlítő felett, és három műhold ugyancsak a Föld forgási periódusával szinkronban, de az Egyenlítővel 55 fokos szöget bezáró, ún. ferde geoszinkron pályán (IGSO¹⁴). Az IGSO pályaelhajlása révén a műhold navigációs jeleit magasabb földrajzi szélességeken is venni tudják.¹⁵

A rendszer várhatóan öt nyílt (ingyenes) és öt katonai (titkos) szolgáltatást biztosít majd. A tervek szerint a rendszer nyílt szolgáltatásai 1-2 méteres, titkosított szolgáltatásai deciméteres helymeghatározási pontosságot tesznek majd lehetővé.¹⁶

Mivel Kína és hazánk nem tartozik közös szövetségi rendszerbe, így a BeiDou titkosított szolgáltatásaihoz nincs hozzáférésünk, a nyílt szolgáltatások azonban hasznosak lehetnek majd hazánk számára is. Jelstruktúráját illetően a BeiDou-rendszer is direkt szekvenciális szórt spektrumú jeleket sugároz kódsztásos hozzáféréssel (CDMA), melyeket az 1. táblázat foglal össze.

1. táblázat *A BeiDou jelstruktúrája (szerkesztette a szerző)*

A BeiDou jelstruktúrája			
Jelenlegi megnevezés	Korábbi megnevezés	Frekvencia	Moduláció
E1	B1-2	1589,74 MHz	QPSK ¹
E2	B1	1561,1 MHz	QPSK
E6	B3	1268,52 MHz	Q/BPSK
E5a		1176,45 MHz	
E5b	B2	1207,14 MHz	BPSK ²

¹ Quadrature Phase-Shift Keying – kvadratúra fázisbillentyűzés.

² Binary Phase-Shift Keying – bináris fázisbillentyűzés.

Forrás: *Xingxin: GNSS over China, The Compass MEO Satellite Codes (2007) és Rodriguez: BeiDou Signal Plan (2011)*

Az 1. táblázatból kiemelem az E5a és az E5b csatornákat, melyeken az orosz GLONASS is sugározni fog interoperábilis jeleket. 2017. február 5-én 13.19-kor álláspontom felett hat BeiDou-műhold volt látható, és 24 órás viszonylatban átlagosan 6–9 műhold volt elérhető.¹⁷ Mint a fenti kísérletről is látható, bár a rendszer még nem közelít teljes műveleti képességeihez, már a hazánk felett rendelkezésre álló műholdak száma is jelentős hatással lehet a geolokális pozíciót meghatározó mérések eredményeire.

¹³ Geostationary Earth Orbit.

¹⁴ Inclined Geosynchronous Orbit – inklinációs geoszinkron pálya.

¹⁵ Busics György: Műholdas helymeghatározás 2. GNSS alaprendszerek. NYME–GEO, Székesfehérvár 2011, 16. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_MHM2/index.html (Letöltés időpontja: 2017. 01. 19.).

¹⁶ Merryl Azriel: US Department of Defense Reports on China's Space Capabilities. <http://www.spacesafetymagazine.com/space-on-earth/international-relations/department-defense-reports-chinas-space-capabilities/> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.); Stan Goff: U.S.–China Economic and Security Review Commission Releases Staff Report on BeiDou. Inside GNSS, 2017. január 17. <http://www.insidegnss.com/node/5296> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 24.)

¹⁷ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.), továbbá a szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 13.19-kor az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

REGIONÁLIS MŰHOLDAS HELYMEGHATÁROZÓ RENDSZEREK HATÁSA A HONI MÉRÉSEKRE

Mint azt tanulmányom első részében is említettem, jelenleg két regionális lefedettséggel bíró rendszer üzemel, a japán kvázi zenit elhelyezkedésű műholdas rendszer (QZSS¹⁸) és az indiai regionális műholdas navigációs rendszer (IRNSS¹⁹). A japán rendszer tervezetten négy műholdból áll majd, három magas elliptikus pályán (HEO²⁰) fog keringeni, a negyedik pedig GEO-műhold lesz. A rendszerből jelenleg még csak egy HEO-műhold üzemel. A szimulációk alapján Magyarországról nézve általában éjszaka pár órára látható a műhold közel a horizonthoz, de a méréseim során (melyeket később részletezek) nem észleltem a műholdat, köszönhetően a nagyon alacsony láthatósági szögnek.²¹

Jelstruktúráját tekintve a GPS-ből ismert L1 C/A, L1C, L2C, L5, illetve a Galileo E6 csatornán fog jeleket sugározni.²² Az interoperabilitás révén bármely GPS/Galileo közcélú vevővel kihasználhatók a rendszer nyílt szolgáltatásai. Bár hazánkban a flotta- és erőkötés során a japán rendszer érdemi hatásait nem tapasztaljuk majd, de a Kelet-Ázsiában, Ausztráliában, Óceániában kiküldetésben lévő magyar közszolgálati funkciót ellátó szervek (katonák, diplomáták, mentőszervezetek) már kihasználhatják a rendszer képességeit. Különösen érdekes lehet ez abból a szempontból, hogy a területen fennállhat a lehetősége a GPS szelektív hozzáférés bekapcsolásának (gondoljunk bele, hogy itt javarészt orosz, kínai, észak-koreai területek vannak), ez esetben a szolgáltatás segítség lehet a közcélú vevőkkel rendelkezők számára.

Az indiai rendszer teljes egészében indiai tulajdonban és irányítás alatt áll, katonai és polgári célú helymeghatározási, navigációs és pontos idő (PNT²³) szolgáltatásokat biztosít. Jelstruktúráját tekintve a GPS-rendszerből is ismert L5 csatornán és a műholdas hírközlésben alkalmazott S sávban (2492,08 MHz) sugároz jeleket. A tervezett hét műhold mindegyikét felbocsátották, közülük három GEO- és négy IGSO-műhold.²⁴ A teljes műveleti képességet a rendszer 2016 szeptemberében érte el.²⁵ Szimulációim során hazánk területéről öt műhold volt egyidejűleg látható²⁶ keleti irányban.²⁷

Megállapítható, hogy ezeknek a regionális műholdas navigációs rendszereknek a hatása a honi helymeghatározásra elhanyagolható, ugyanakkor egyes külföldi kiküldetések során alkalmazásuk hasznos lehet.

¹⁸ Quasi-Zenith Satellite System.

¹⁹ Indian Regional Navigation Satellite System.

²⁰ Highly Elliptical Orbit.

²¹ Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 24 óra időtartamban az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

²² QZSS az Európai Űrügynökség (ESA) NAVIPEDIA oldalán, 2011. <http://www.navipedia.net/index.php/QZSS> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 20.), továbbá a japán rendszer hivatalos oldala. <http://qzss.go.jp/en/> (Letöltés időpontja 2017. 02. 21.)

²³ Position, Navigation, Timing.

²⁴ NAVIC az Európai Űrügynökség (ESA) NAVIPEDIA oldalán, 2011. <http://www.navipedia.net/index.php/NAVIC> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 21.)

²⁵ Az indiai navigációs rendszer hivatalos honlapja. <http://www.isro.gov.in/irns-programme> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 21.)

²⁶ 2017. február 06-án 11.30-kor az 1A, 1B, 1C, 1D, 1F típusjelű műholdak nyalábjai lefedték Magyarországot.

²⁷ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.)

Szimulációkat végeztem egy GPS/GLONASS/BeiDou/Galileo GNSS-vevőre (GPS: L1C; GLONASS: L1OF; BeiDou: E2; Galileo: E1b, E1c) és egy IRNSS (L5 és S sáv) vevőre afganisztáni és indiai mintavételezési pontokra. Új-Delhiből 24 óra leforgása alatt 38–47 GNSS-műhold²⁸ látszott, melyből 8-9 a műholdas kiegészítő rendszer (SBAS²⁹) része.³⁰ Ezzel szemben az IRNSS hét műholdat biztosít. Az afganisztáni Pol-e Kumriből (magaslati pontról) 24 óra alatt 41–53 GNSS-műhold látszott, melyből 8-9 a műholdas kiegészítő rendszer része, nem számítva az IRNSS műholdjait.³¹ Megállapítható, hogy a korábban tárgyalt globális rendszerek kielégítik a felhasználói igények legszélesebb palettáját. A rendszerek lekorlátozása csak rendkívül szélsőséges esetekben valósulhat meg. Ez esetben egyéni cselekvési tervekre és megoldásokra van szükség. A lefedettségi adatok alapján első megközelítésben nem tartom célszerűnek az IRNSS-technológia implementálását a honi flotta- és erőkövető rendszerek GNSS-moduljaiba, ugyanakkor, ha ez jelentős költségnövekedés nélkül megvalósítható a jövőben, a megoldás növelheti a tervezés szabadságát. A QZSS által biztosított nyílt szolgáltatások jeleit a GPS/Galileo-vevők képesek feldolgozni.

GNSS-VEVŐKKEL VÉGZETT MÉRÉSI EREDMÉNYEIM

Kutatómunkám eddigi részében az irodalomkutatás és a szimuláció eszköztárából merítettem. E tudományos módszereken továbblépve általam konfigurált kísérleti GNSS-vevőket alkalmaztam mérések végrehajtására, hogy eddigi kísérleteimet valós primer mérési eredményekkel egészítsem ki. Négy hónap alatt közel 100 ezer automatizált mérést végeztem különböző időpontokban, helyszíneken, műholdas pályageometriák alatt, 1 Hz-es mintavételi idővel, alkalmanként nagy kitakarási szögű területeken.

Mérőeszközöm egy Quectel L76 GNSS (GPS+GLONASS+QZSS) navigációs vevő volt fejlesztői készletbe ültetve, külső antennával, PowerGPS v.2.3.5 szoftverrel. Az eszköz a navigációs célú vevők területén műszaki tartalom szempontjából gyengébb képességűnek számít, de kutatása szükségszerű, tekintettel jelentős piaci részesedésére.³² Képes a GPS L1 C/A jel, a QZSS L1 C/A jel és a GLONASS L1OF jel vételére 1–10 Hz mintavételezési periódussal. 99 csatornát képes figyelni és 33 csatornán a műholdakat követni –167 dBm vevőérzékenység mellett. Emellett interferenciavédett és anti-spoofing technológiákkal látták el.³³ Az eszköz az 1. ábrán látható.

²⁸ GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo.

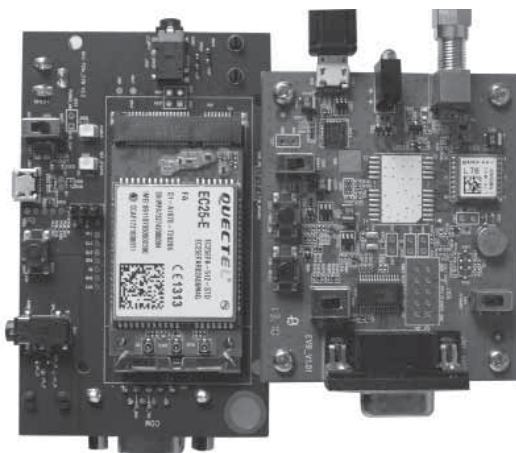
²⁹ Satellite Based Augmentation System.

³⁰ Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 24 óra időtartamban az N 28° 38' E 77° 13' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

³¹ Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 24 óra időtartamban az N 28° 38' E 77° 13' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

³² Quectel's Build a Smarter World Seminar. Kína, Sencsen, 2016. június 17. <http://www.quectel.com/infocenter/news/184.htm> (Letöltés időpontja: 2017. 09. 22.)

³³ Quectel L76 EVB kit GNSS-vevő dokumentációi.

1. ábra EC25–E kommunikációs modul és L76 GNSS-vevő fejlesztői készletbe ágyazva (A szerző fotója)

Másik mérőeszközöm a navigációs célú vevők területén műszaki tartalom szempontjából komolyabb képességű, u-blox M8N navigációs vevő fejlesztői készletbe ágyazva, patch antennával. A rendszer képes fogni a GPS+GLONASS+BeiDou+Galileo jeleit, melyekből egyszerre legfeljebb hármat tud kezelni, a GPS L1 C/A, a GLONASS L1OF, a BeiDou E2 (B1), a Galileo E1b, E1c és a QZSS L1 C/A csatornákon 1–10 Hz mintavételezési periódussal. A vevő érzékenysége 167 dBm, valamint képes detektálni a spoofingot. A vevőt a hozzá készített u-center v.8.23 szoftverrel használtam. Az eszköz képes továbbá más, hasonló vevőkkel összekötve relatív méréseket végezni, ezáltal esetenként lehetséges szubméteres vagy akár deciméteres mérési pontosságot elérni.³⁴ Az eszköz az 2. ábrán látható.

2. ábra U-blox M8N navigációs vevő fejlesztői készletbe ágyazva (A szerző fotója)

Harmadik mérőeszközöm egy Quectel EC25–E LTE³⁵ mobilkommunikációs modul volt fejlesztői készletbe ültetve. A modul tartalmaz egy GNSS-vevőt, mely képes fogni a GPS (L1C), a GLONASS (L1OF), a BeiDou (E2) és a QZSS (L1C) szolgáltatásait 1 Hz-es mintavételi periódussal.³⁶ Az eszköz a navigációs célú vevők területén műszaki tartalom szempontjából gyengébb képességű, mivel a modul elsődlegesen LTE mobilkommunikációs egység, így a helymeghatározó szolgáltatások csak másodlagos szerepet töltenek be. A kompakt kivitelnek köszönhetően azonban széles körben alkalmazzák flottakövető és IoT³⁷-feladatokra. Az eszköz az 1. ábrán látható.

³⁴ U-blox M8N GNSS-vevő dokumentációi.

³⁵ Long Term Evolution – negyedik mobilgenerációs megoldás.

³⁶ Wu Woody: EC-25 Hardware Design v.1.0. Kína, Sanghaj, 2016. 04. 01. https://www.codico.com/shop/media/datasheets/Quectel_EC25_Hardware_Design_V1.0.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 10. 02.)

³⁷ Internet of Things – a „dolgozók internete”.

Kísérleteim első fázisában a GNSS-műholdak láthatóságát tekintve összevettem a szimulátorszoftverek³⁸ számított adatait a GNSS-vevőim által mért értékekkel. A GNSS-vevőket támogató szoftverek segítségével nyomon követhetők a látható és a mérésben részt vevő műholdak. Elmondható, hogy átlagosan egy műhoddal láttam kevesebbet az előre jelzettnél. Ennek oka feltehetően az, hogy mérési helyeimen nem láttam a teljes égboltot, mert egyes részeit a horizont felett benyúló tereptárgyak kitakarták.

A következő lépésben választ kerestem arra a kérdésre, hogy hogyan publikálhatók legcélszerűbben a flotta- és erőkövetési rendszerek számára a GNSS-vevőkből kinyert adatok. A vizsgált GNSS-vevők képesek hexadecimális formában (gépi kódban) és NMEA³⁹ 0183 formátumban kiadni PNT-adataikat. Az NMEA 0183 szabványüzenet a GPS alapértelmezett formátuma, alkalmazása a navigációban széles körben elterjedt. Fontos kiemelni, hogy nem az NMEA 0183 más GNSS-ek alapértelmezett szabványa, az orosz GLONASS például eltérő navigációs üzeneteket alkalmaz az L1OC és az L3OC jeleknél.⁴⁰ A GPS-en kívüli rendszereknél fellépő egyéb karakterkészletek (cirill betűk, kínai írásjelek) és a GPS korai és gyors korai elterjedésének köszönhetően *de facto* az NMEA 0183 került előtérbe.

Ezt a hatást tovább erősíti, hogy az újonnan piacra dobott eszközök esetében a tervezők előnyben részesítik az interoperabilitás kialakítását az említett szabvánnyal, mivel ez többek között gazdasági érdekük is. Hazánk számára ez pozitív hatással van, hiszen a jelenlegi GPS-alapú rendszerekbe jól illeszthetők ezek a navigációs célú GNSS-technológiák. Megállapítható, hogy a honi közszolgálati célú flotta- és erőkövető rendszereket támogató GNSS-eknél célszerű az NMEA 0183 protokoll kialakítása, alkalmazása.

Terjedelmi korlátok miatt jelen publikációmban mérési eredményeim teljes körű kiértékelésére nem kerül sor, ezt egy későbbi tudományos közleményben tervezem. A szemléltetés érdekében azonban kiemelek egy 14 ezer mérésből álló kísérletet, 1 Hz-es mintavételi rátával. A publikációm első részében említett gondolkísérlet saját mérési eredményekkel történő alátámasztása érdekében kiválasztottam egy vasbeton épületet, ahol egy feltételezett katonai tüzérségi megfigyelő tevékenykedik, akinél GNSS-vevővel felszerelt erőkövető rendszer van a magasabb szintű koordináció, illetve a baráti tűz elkerülése érdekében. A figyelőhelyről a kilátás az égboltra korlátozott, ezért alaphelyzetben a GPS-vevőkészülékekkel történő mérés nehézkes lenne.

Mindezen körülmények ellenére az általam alkalmazott GNSS-vevő (Quectel L76 GPS+GLONASS) képes volt helymeghatározásra horizontálisan 32 m pontossággal, vertikálisan 18 m deviációval. Ez az eredmény a két GNSS korrelált alkalmazásának köszönhető, valamint a vevőben használt zavarásellenes és anti-spoofing technológiának. A mérés során a vevő 10 műhold jeleit használta vegyesen GPS/GLONASS/SBAS, illetve az SBAS-műholdak révén differenciális GPS-szolgáltatást alkalmazott a pályakorrekció kiszámítására.

³⁸ <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 07.) és <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 05.)

³⁹ National Marine Electronics Association – amerikai Nemzeti Tengerészeti Elektronikai Egyesület.

⁴⁰ J. Sanz Subirana – JM. Juan Zornoza – M. Hernandez-Pajarez: GLONASS Navigation Message. http://www.navidpedia.net/index.php/GLONASS_Navigation_Message (Letöltés időpontja: 2017. 02. 22.)

NAVIGÁCIÓS CÉLÚ GNSS-FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK

Bár mérési eredményeim alapján a GNSS-vevők elég jól szerepeltek, nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a GPS-hez hasonlóan más GNSS-vevők is zavarhatóak.⁴¹ Ugyanúgy lehet alkalmazni ellenük elnyomó zavarást, spoofingot, meaconingot, de a GNSS-ek komplex jelstruktúrája és redundanciája révén ez sokkal bonyolultabb folyamat, illetve jelenleg még kevésbé elterjedt. Ennek ellenére már ilyen zavarórendszereknek is léteznek képviselői.⁴²

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy hazánkban is választ kell adnia a globális műholdas helymeghatározás biztonságát érintő fenyegetettségekre. Az általam elvégzett kutatómunka során megállapítottam, hogy a piacon fellelhető, számunkra elérhető polgári GNSS-, illetve katonai célú, P(Y)-kódok fogadására is képes GPS-vevők nem elégítik ki az ez irányú igényeinket. Mint azt az írásom első részében is említettem, Magyarországnak gazdaságilag nem reális lehetőség saját globális műholdas navigációs rendszer fenntartása, ehelyett sokkal racionálisabb olyan speciális GNSS-vevők alkalmazása (GPS+GLONASS+BeiDou+Galileo), amelyek egy része képes hozzáférni (szövetségi rendszerünkben fakadóan) a GPS- és a Galileo-rendszer minősített szolgáltatásaihoz is.

Az ilyen speciális, honi K+F+I tevékenység eredményeként fejlesztett GNSS-vevők optimális esetben hozzájárulhatnak a hazai védelmi ipar erősítéséhez is. Ez egybecseng a kormány „Irinyi Tervében” megfogalmazott gondolataival⁴³ és más gazdasági jellegű védelmi ipari kutatásokkal is.⁴⁴ A honi fejlesztésű eszközökkel redundáns módon használhatnánk a rendelkezésre álló nyílt és minősített hozzáférésű GNSS-infrastruktúrát. E vevőberendezések elsődleges felvevőpiaca a hazai közsféra lehetne, de komoly gazdasági potenciált jelenthet az eszközök nemzetközi szinten történő értékesítése.

Tekintettel arra, hogy a klasszikus navigációs feladatok mellett számos olyan alkalmazás is rendelkezik katonai vonatkozásokkal, melyek nagyobb pontosságú helymeghatározást igényelnek (pl. geodéziai, robotikai alkalmazások), a katonai célú vevőberendezések kialakításával kapcsolatban az alábbi javaslatokat fogalmazom meg.

Az első szintű navigációs GNSS-vevő a közsféra szélesebb rétegei számára készülne, elsődlegesen a flottakövetési igények kielégítésére. A vevő a GPS+GLONASS+BeiDou+Galileo+SBAS infrastruktúra nyílt hozzáférésű szolgáltatásait használná. A felhasználó jeleket, csatornaszámot, jelfrissítési ciklust, mérési módot (kód/fázis) úgy kell meghatározni, hogy a létrejövő termék megfelelő ár-érték arányt képviseljen, bizonyos szinten versenyképessé váljon a piac más termékeivel szemben. A versenyképességet nö-

⁴¹ Horváth József: Katonai megtévesztés. Seregszemle, XII. évf. 1. szám, 2014, 172. <http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/46172/seregsz2014-1-jav.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 22.); Horváth József: Az elektronikai zavarás napjainkban. Hadmérnök, X. évf. 1. szám, 2015, 189. http://hadmernok.hu/151_18_horvathj.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 22.)

⁴² Ványa László: Navigációs berendezések zavarása és megtévesztése. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVII. évf. 2015/2., 7–16. http://epa.oszk.hu/02600/02694/00068/pdf/EPA02694_rtk_2015_2_007-016.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 28.); Ványa László: A műholdas helymeghatározó rendszerek elektronikai hadviselési kérdései. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVIII. évf. 2016/2., 145–152. http://www.repulestudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-09-0308_Vanya_Laszlo.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 30.)

⁴³ Nemzetgazdasági Minisztérium: Irinyi Terv, az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról. Budapest 2016. február, 67–69. <http://www.kormany.hu/download/d/c1/b0000/Irinyi-terv.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 23.)

⁴⁴ Petkovics Tamás: A hadiipar fejlesztési lehetőségei Magyarországon. Katonai Logisztika, 24. évf. 2016/1., 54–87. http://real.mtak.hu/40116/1/KatLog7%20doc%20Petkovics_hadiipar.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 23.)

velhetné a zavarvédelmi és az anti-spoofing megoldások integrálása, melyet a mobiltelefon és a földfelszíni trónkölt rádióhálózat (TETRA⁴⁵) bázisállomásai jeleinek háromszögelési módszerrel történő mérésével támogathatna.

A második szintet olyan minőségi navigációs GNSS-vevők képviselnék, amelyek használnák a GPS+GLONASS+BeiDou+Galileo+SBAS és megfelelő adatkommunikációs csatornák esetében a földi bázisú kiegészítő rendszer (GBAS⁴⁶) infrastruktúráinak a nyílt hozzáférésű szolgáltatásait, mely keretében akár hálózatos RTK⁴⁷-információkkal lennének képesek pontosítani a méréseiket. A vett jeleken alkalmaznák a kód- és a fázismérés technológiáját, 1–10 Hz mintavételi frekvenciákon, ezáltal akár szubméteres pontosságot kialakítva. Mindezeket támogatnák fejlett elektronikai védelmi képességeik (anti-spoofing, zavarás elleni védelem, szoftverrádiós technológiák,⁴⁸ adaptív antenna csatlakoztatási lehetősége – modulrendszerű kialakítással).⁴⁹ Háromszögelési módszer alkalmazása révén a mobiltelefon és TETRA-tornyok segítségével kiegészítő helymeghatározó szolgáltatást biztosítanának, melyet keresztkorrelálnának a globális műholdas navigációs rendszerek adataival. E szegmens célcsoportja a nagy pontosságú navigációs adatokat, illetve minőségi szolgáltatásokat igénylő alkalmazások lennének.

A harmadik szintű navigációs GNSS-vevőket két alcsoportra bontom. Az első alcsoport tagjai használnák a GPS+GLONASS+BeiDou+Galileo+SBAS infrastruktúrák nyílt szolgáltatásait, továbbá a GPS+Galileo minősített hozzáférésű szolgáltatásait is. A második alcsoport kiegészül továbbá hozzáféréssel a GBAS-infrastruktúrák nyílt hozzáférésű szolgáltatásaihoz, mely keretében akár hálózatos RTK-információkkal lennének képesek pontosítani méréseiket. Mindkét alcsoport esetében kód- és fázismérési lehetőséggel, 1–10 Hz mintavételezési periódussal és fejlett elektronikai védelmi szolgáltatásokkal (anti-spoofing, zavarás elleni védelem, adaptív antennák alkalmazása). E szegmens célcsoportja a fegyveres és rendvédelmi szervezetek, titkosszolgálatok és egyéb kiemelt közszolgálati tevékenységet ellátó állami szervezetek lennének.

A negyedik szintet geodéziai GNSS-vevők képviselnék, amelyek a geodéziai vevőkkel szemben támasztott követelményeken túlmenően képesek lennének a GPS+Galileo infrastruktúra minősített hozzáférésű szolgáltatásait is igénybe venni. Szerepük a navigációs célú vételtechnikában az RTK-adatok biztosítása nyílt és minősített hálózatokban, továbbá PNT-szolgáltatások biztosítása a közszolgálat egyéb szervezetei és a kritikus infrastruktúrák számára.

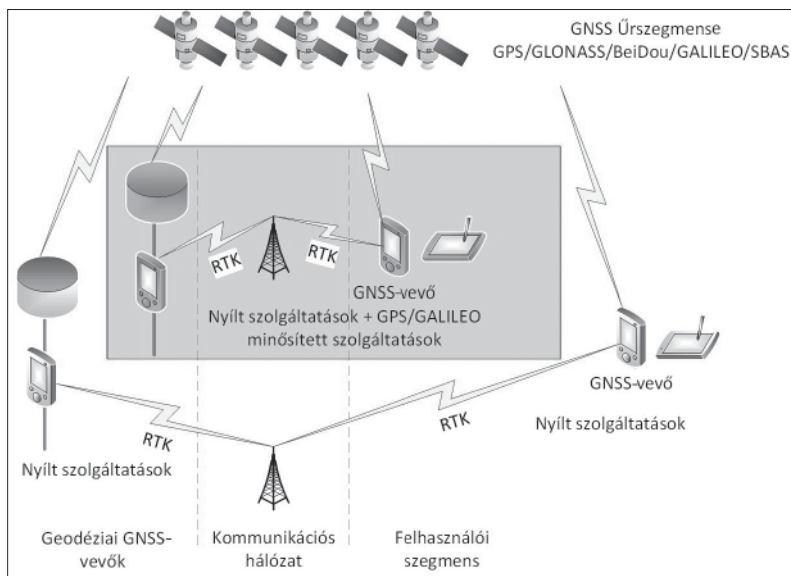
⁴⁵ Terrestrial Trunked Radio.

⁴⁶ Ground Based Augmentation System.

⁴⁷ Real Time Kinematic – valós idejű kinematikus (mérés).

⁴⁸ Szabó András: GNU RADIO based TESTBED (GRaTe-BeD) for Evaluating the Communication Link of Unmanned Aerial Systems. *Acta Universitatis Sapientiae Electrical and Mechanical Engineering* 2016/8., 5–18. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-emeng/C8/emeng8-01.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 12.)

⁴⁹ Németh András: Adaptív antennarendszer szimulációja. In: *Kommunikáció 2003*. Budapest, ZMNE, 2003, 245–253. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2003-NSZTK.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Németh András: Adaptív antennarendszer hardverének realizációja. *Bolyai Szemle*, 2004/1., Budapest, ZMNE, 2004, 75–83. http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2004/1/nemeth_andras.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Németh András – Folkmann Viktor: Direction Finding Based on Adaptive Antennas. *Radioelektronika 2002, 12th International Czech-Slovak Scientific Conference*, Pozsony, Műszaki Egyetem, 2002, 1–4.; Németh András – Folkmann Viktor: Iránymérés adaptív antennarendszerrel. *Híradástechnika*, 2004/3. Budapest, HTE, 2004, 49–54. http://www.hiradastechnika.hu/data/upload/file/2004/2004_03/HT0403-13.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.)

3. ábra RTK-információk biztosítása nyílt és minősített hálózatokban (Szerkesztette a szerző)

Ilyen technikai innováció révén olyan zárt rendszerű minősített hálózatokba lehetne kötni a megfelelő szintű flotta- és erőkövető terminálokat, ahol megvalósulhatna az RTK-információk biztosítása a terminálok titkosító kulccsal feltöltött GNSS-vevői részére. Az általam elgondolt hálózati kialakítást a 3. ábra szemlélteti.

Megítélésem szerint a fenti kialakítású GNSS-vevők és relatív mérési hálózatok hatékonyan növelnék a globális műholdas navigációs rendszerek infrastruktúrájának rendelkezésre állását. Ezzel a fejlesztéssel, illetve az áttéréssel a kizárólag GPS alkalmazásáról a GNSS világába további menedzsment- és vezetés-irányítási rendszerek,⁵⁰ illetve flotta- és erőkövető rendszerek hatékonysága lenne javítható.

BEFEJEZÉS

A negyedik ipari forradalom vívmányainak köszönhetően mára már mindennapos a globális műholdas navigációs rendszerek használata hétköznapi eszközeinkben, de ezeknek a PNT-szolgáltatásoknak a biztonságát is komoly veszély fenyegeti. A kockázat minimalizálásához szükséges, hogy hazánk is megtegye a megfelelő lépéseket.

⁵⁰ Tóth András: A tábori C2 automatizált vezetési és irányítási rendszer alkalmazhatósága a Magyar Honvédség csapatvezetési rendszerében. In: Kommunikáció 2009, 185–192. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2009-NSZTK.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Tóth András: Az automatizált harcvezetési és információs rendszer modell. In: Kommunikáció 2009, 199–206. http://hadmernok.hu/2009_1_toth.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Tóth András: A vezetés-irányítási rendszerek alkalmazásával szemben támasztott követelmények a csapatvezetésben, gyakorlati használata során felmerült észrevételek, tapasztalatok. Hadmérnök, IV. évf. 1. szám, 2009, 276–283. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2009-NSZTK.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.); Farkas Tibor: A katasztrófavédelmi és válságkezelési tevékenységek általános elemzése az irányítás és az infokommunikációs támogatás tükrében. Hadmérnök, XI. évf. 3. szám, 2016, 135–148. http://hadmernok.hu/163_11_farkas.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 25.)

Kutatómunkám során átfogó jelleggel bemutatam a globális műholdas navigációs rendszereket, azok korlátait, valamint a hatékony használatukat veszélyeztető tényezőket. Szimulációkat és saját vevőberendezéssel primer méréseket hajtottam végre a GNSS-szolgáltatások tanulmányozása céljából. Megállapítottam, hogy a honi közszolgálati célú flotta- és erőkövető rendszereket támogató GNSS-eknél célszerű az NMEA 0183 protokoll kialakítása, alkalmazása a széles körű interoperabilitási lehetőségek kihasználása érdekében.

Kutatásaim alapján javaslatot tettem többszintű navigációs GNSS-vevőberendezések kifejlesztésére és alkalmazására. Az elképzelések jól támogathatják a hazánkhoz hasonló méretű gazdasági és katonai potenciállal rendelkező szövetséges államok fejlesztési törekvéseit is.

(Vége)

A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériumának Nemzeti Tehetség Program, Nemzeti Ifjúsági Tehetségeiért Ösztöndíj pályázat (NTP-NFTÖ-17) keretében valósult meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Azriel, Merry: *US Department of Defense Reports on China's Space Capabilities*. <http://www.spacesafetymagazine.com/space-on-earth/international-relations/departement-defense-reports-chinas-space-capabilities/>
- Basics György: *Műholdas helymeghatározás 2. GNSS alaprendszerek*. NYME-GEO, Székesfehérvár, 2011. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_MHM2/index.html
- Farkas Tibor: *A katasztrófavédelmi és válságkezelési tevékenységek általános elemzése az irányítás és az infokommunikációs támogatás tükrében*. Hadmérnök, 2016. XI. évf. 3. http://hadmernok.hu/163_11_farkas.pdf
- Goff, Stan: *U.S.–China Economic and Security Review Commission Releases Staff Report on BeiDou*. <http://www.insidegnss.com/node/5296>
- Gulyás Attila: *Field identifications for Special Operation Forces' applications*. AARMS, Vol. 8, 4. sz. 2009. <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume11/Issue1/pdf/07.pdf>
- Gulyás Attila: *Force Tracking System in SOF applications*, AARMS, Vol. 10, 3. sz. 2012. <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume8/Issue4/pdf/08.pdf> Horváth József: *Az elektronikai zavarás napjainkban*. Hadmérnök, X. évf. 1. szám, 2015. http://hadmernok.hu/151_18_horvathj.pdf
- Horváth József: *Az elektronikai zavarás napjainkban*. Hadmérnök, X. évf. 1. szám, 2015, 189. http://hadmernok.hu/151_18_horvathj.pdf
- Horváth József: *Katonai megítélés*. Seregszemle, XII. évf. 1. szám, 2014. <http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/46172/seregsz2014-1-jav.pdf>
- Karmazin György: *Flotta menedzsment rendszerek bevezetése és pozitív hatásai*. Logisztikai Trendek és Legjobb Gyakorlatok, 2015/06. <http://logisztikaitrendek.hu/wp-content/uploads/2015/06/Flotta-menedzsment-rendszerek.pdf>
- Károly Krisztián: *NATO hadseregek Erőkövetési Rendszerei a honi alkalmazhatóság tükrében*. Pályamű. Magyar Honvédség Összhadmérnöki Parancsnokság Tudományos Kutatóhely pályázata 2015.
- N2YO.com internetes élő műholdkövető szolgáltatás. <http://www.n2yo.com/satellites/?c=35>
- NAVIC az Európai Űrügynökség (ESA) NAVIPEDIA oldalán, 2011. <http://www.navipedia.net/index.php/NAVIC>
- Németh András: *Adaptív antennarendszer hardverének realizációja*. Bolyai Szemle, 2004/1. Budapest, ZMNE, 2004. http://uni-nke.hu/downloads/bsz/bszemle2004/1/nemeth_andras.pdf
- Németh András: *Adaptív antennarendszer szimulációja*. In: Kommunikáció 2003. Budapest, ZMNE, 2003. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2003-NSZTK.pdf

- Németh András: *A katasztrófavédelmi kommunikáció alternatív megoldásai*. In: Kommunikáció 2006. Budapest, ZMNE, 2006. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2006-NSZTK.pdf
- Németh András – Folkmann Viktor: *Direction Finding Based on Adaptive Antennas*. Radioelektronika 2002, 12th International Czech-Slovak Scientific Conference, Pozsony, Műszaki Egyetem, 2002.
- Németh András – Folkmann Viktor: *Iránymérés adaptív antennarendszerrel*. Híradástechnika, 2004/3. Budapest, HTE, 2004. http://www.hiradastechnika.hu/data/upload/file/2004/2004_03/HT0403-13.pdf
- Nemzetgazdasági Minisztérium: Irinyi Terv, az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról. Budapest, 2016. február. <http://www.kormany.hu/download/d/c1/b0000/Irinyi-terv.pdf>
- Petkovics Tamás: *A hadiipar fejlesztési lehetőségei Magyarországon*. Katonai Logisztika, 24. évf. 2016/1. http://real.mtak.hu/40116/1/KatLog7%20doc%20Petkovics_hadiipar.pdf
- Quectel's Build a Smarter World Seminar. Kína, Sencsen, 2016. június 17. <http://www.quectel.com/infocenter/news/184.htm>
- QZSS az Európai Űrügynökség (ESA) NAVIPEDIA oldalán, 2011. <http://www.navipedia.net/index.php/QZSS>
- QZSS navigációs rendszer GNSS view alkalmazása. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
Subirana, J. Sanz – Zornoza, JM. Juan – Hernandez-Pajares M.: *GLONASS Navigation Message*. http://www.navipedia.net/index.php/GLONASS_Navigation_Message
- Szabó András: *GNU RADIO based TESTBED (GRaTe-BeD) for Evaluating the Communication Link of Unmanned Aerial Systems*. Acta Universitatis Sapientiae Electrical and Mechanical Engineering, 2016/8. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-emeng/C8/emeng8-01.pdf>
- Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 24 óra időtartamban az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én. 13.19-kor az N 47° 19' E 20° 18' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- Szerző kísérlete a japán navigációs rendszer GNSS view alkalmazása segítségével 2017. február 5-én 24 óra időtartamban az N 28° 38' E 77° 13' állásponton. <http://app.qzss.go.jp/GNSSView/gnssview.html>
- Tóth András: *A tábortábori C2 automatizált vezetési és irányítási rendszer alkalmazhatósága a Magyar Honvédség csapatvezetési rendszerében*. In: Kommunikáció 2009. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2009-NSZTK.pdf
- Tóth András: *A vezetés-irányítási rendszerek alkalmazásával szemben támasztott követelmények a csapatvezetésben, gyakorlati használata során felmerült észrevételek, tapasztalatok*. Hadmérnök, IV. évf. 1. szám, 2009. http://hadmernok.hu/2009_1_toth.pdf
- Tóth András: *Az automatizált harcvezetési és információs rendszer modell*. In: Kommunikáció 2009. http://www.puskashirbaje.hu/index_html_files/Kommunikacio_2009-NSZTK.pdf
- Ványa László: *A műholdas helymeghatározó rendszerek elektronikai hadviselési kérdései*. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVIII. évf. 2016. 2. http://www.repulestudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-09-0308_Vanya_Laszlo.pdf
- Ványa László: *Navigációs berendezések zavarása és megtévesztése*. Repüléstudományi Közlemények, Szolnok, XXVII. évf. 2015. 2. http://epa.oszk.hu/02600/02694/00068/pdf/EPA02694_rtk_2015_2_007-016.pdf Woody, Wu: *EC-25 Hardware Design v.1.0*. Kína, Sanghaj, 2016. https://www.codico.com/shop/media/datasheets/Quectel_EC25_Hardware_Design_V1.0.pdf
- <http://qzss.go.jp/en/>
- <http://www.isro.gov.in/irnss-programme>

Szalay Zoltán sz. ny. ezredes:

A KÖZPONTI TISZTHELYETTES ISKOLÁTÓL AZ ALTISZTI AKADÉMIAIG (1957–2017)

Honvéd tiszthelyettes- és altisztképzés a Magyar Néphadseregben
és a Magyar Honvédségben

ÖSSZEFOGLALÓ: A magyar hivatásos tiszthelyettes-, altisztképzés nagy utat járt be az elmúlt 60 évben. A honvédség szervezeti és működési korszerűsítése az 1956-os forradalomtól az 1989-es rendszerváltáson és az ország 1999-es NATO-taggá válásán át napjainkig egy permanensen zajló folyamat. A humánpolitikai stratégiák egyik nagy fontosságú célkitűzésévé vált a tiszti és altiszti állományarányok módosítása, a feladatkörök átrendezése, valamint a felkészítés rendjének az új követelményekhez való igazítása. A cél olyan altiszteket képző és oktató intézet működtetése, ahol az egységes alapképzés, a katonai szakképzés, a belső képzés, benne a vezénylőzászlósok képzése egy helyen folyik. Az államilag elismert, iskolarendszerű katonai szakképzés, illetve a felnőttképzési formában megvalósított képzés, valamint 2011. szeptember óta a belső tanfolyami rendszer biztosítja az altiszti utánpótlást és az előmenetelt.

KULCSSZAVAK: felkészítés, képzés, kiképzés, oktatás, katonai szakképzés, tiszthelyettesképzés, altisztképzés

BEVEZETÉS

Eszényi József alezredes írja az altisztekről szóló történeti munkájában: „...a múlt valóságának ismerete segíthet a helyes megoldások keresésében. Ami több évtized gondos kísérleteinek eredményeként jönak bizonyult, valamint az azóta eltelt idő sem tette anakronisztikussá, beépíthető a jelenbe anélkül, hogy ismét végigjárjuk a kísérletezés sok buktatóval és hatékonyság-csökkenéssel járó rögzös útját.”¹ Magam is hiszem és vallom: a múlt részletes ismerete és a tanulságok levonása nélkül hibákat követhetünk el a jövő tervezése során (akár ugyanazon hibákat, melyeket elődeink).

A hivatásos tiszthelyettesképzés intézményrendszere az 1957. évi létrehozása óta folyamatos átszervezések közepette működik. A szervezeti változások az 1970-es évekig elsősorban a növekvő létszám kielégítését szolgálták. Az eltelt hatvan év során a tiszthelyettesképzés formailag és tartalmilag is a folyamatos átszervezés állapotában volt. A képzés rendszere, időtartama, a képző intézmények száma és elhelyezkedése, a szakmai képzés követelményei, valamint a kibocsátási igények is állandóan módosultak.

¹ Eszényi József: A Magyar Királyi Honvédség altiszti kara 1920–1944. Püski Kiadó, Budapest, 1994, 11.

A KEZDETEK

1957. június 1-jével Szentendrén létrehozták az első tiszthelyettesképző intézményt, az MN Központi Tiszthelyettes Iskolát. A megalakítás előzményei: 1955-ben létrejött a Varsói Szerződés, mely megváltozott követelményeket állított a tagországok fegyveres erőivel szemben. Az 1956. októberi forradalom során szétzilálódott a honvédség, az 1957-es év fő feladata a konszolidáció biztosítása volt az országban és a Magyar Néphadseregben is.

A kormány már 1956. december 8-án határozatot hozott a Magyar Néphadsereg átszervezésére. A kormányhatározat a Magyar Néphadsereg békelétszámát 63–64 000, a hadsereg katonalétszámát 50 000, a polgári dolgozók létszámát pedig 13–14 000 főben jelölte meg. 1957. január elején a Magyar Néphadsereg katonalétszáma 16 776 tiszt, 7 171 tiszthelyettes, 19 139 sorkatona, összesen 43 086 fő volt.²

A honvédelmi miniszter májusban kiadta az 1957-es évre vonatkozó kiképzési intézkedését. Ez az úgynevezett „csonka” kiképzési év 1957. május 8-tól október 31-éig tartott, amelynek során a csapatok megkezdték a békeidőszak szerinti kiképzésüket. A kiképzési parancs szerint kezdődött meg a kiképzés és az oktatás.³

A Magyar Néphadseregben 1957-ig a honvédségben csak továbbszolgáló tiszthelyettes állománykategória létezett, a hivatásos tiszthelyettes állománykategóriát, a honvédelmi miniszter 9/1957. (HK 7.) parancsa alapján rendszeresítették ismét.⁴

Ennek előzménye volt, hogy szovjet mintára a hadseregben 1951-ben törölték el a hivatásos tiszthelyettesi állománykategóriát a honvédelmi miniszter 012. számú parancsával.

„1951. évi május hó 1-ével a honvédség hivatásos tiszthelyettesi állománya szűnjék meg. Az eddigi hivatásos tiszthelyettesek kerüljenek át a tsz. tiszthelyettesek állományába.

Tiszthelyettesek lehetnek:

a) sortiszthelyettesek: akik tényleges katonai szolgálati kötelezettségük ideje alatt tiszthelyettesi rendfokozat elnyerésére válnak érdemessé;

b) továbbszolgáló tiszthelyettesek: akik az első tényleges katonai szolgálati kötelezettségük letöltése után tsz-t vállalnak, és jelentkezésük elfogadást nyer.

2. A főtörzsőrmesteri rendfokozatba való előlépéseket beszüntetem.

A jelenleg főtörzsőrmesteri rangban lévő tiszthelyettesek rendfokozatukat továbbra is megtarthatják, és értelemszerűen a tiszthelyettesekhez tartoznak.”

A 9/1957. sz. parancsában a miniszter elrendelte hivatásos tiszthelyettesi állománykategória létrehozását, valamint a hivatásos csapattiszthelyettesek képzését biztosító tiszthelyettes-iskola június 1-jei felállítását is.

A döntés hivatkozik arra, hogy a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozása a továbbszolgáló tiszthelyettesek régi kívánságát valósítja meg.

A parancsban meghatározta az elveket: *„a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozásával olyan alparancsnoki állományt kell kialakítani, amely nagy gyakorlati tapasztalatokkal*

² Szani Ferenc: Néphadsereg 1957–1989. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999, 18.

³ Dr. Balló István ny. ezredes: A Magyar Néphadsereg helyzete és főbb szervezeti változásai 1956 novembere és 1961. december között. http://mhtt.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_4.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 09. 10.)

⁴ A honvédelmi miniszter 9/1957. (HK 7.) parancsa a hivatásos tiszthelyettesi állomány létesítéséről. Honvédségi Közlöny, 1957/7. http://dtl1.ogyk.hu/R/2PCJEIQ9H43C18TKNE6YBF78UUBFV5K1HKB7A8GPC8HLD4GQY9-03454?func=results-jump-full&set_entry=000003&set_number=136389&base=GEN01 (Letöltés időpontja: 2017. 06. 01.)

rendelkezik a katonai szolgálat terén, a hivatásos tiszthelyettesi kiképzés során megfelelő elméleti felkészültséget szerez, erkölcsileg, politikailag szilárd, képes önálló feladatok megoldására, kezdeményezésre neveli alárendeltjeit, és ezáltal képes a tiszteknek a katonák kiképzésében, nevelésében, a különböző szakszolgálatoknál jelentkező katonai, szakmai feladatok végrehajtásában jelentős támogatást nyújtani.”

A hivatásos tiszthelyettesi állományba nem automatikusan sorolták át a továbbszolgáló tiszthelyetteseket és tiszteseket, hanem önkéntes jelentkezés alapján, előjárói javaslatra, a hadsereg legjobb továbbszolgáló tiszthelyettesei kerülhettek át, akiket pályázat útján választottak ki.

A tisztképzés átalakítása mellett (Egyesített Tiszti Iskola – ETI, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia – ZMKA) intézkedtek a tiszthelyettesképzés új rendjéről is. A kiképzési csoportfőnök feladatot kapott a hivatásos csapattiszthelyettesi iskola 1957. június 1-jével történő alapítására.

A miniszteri parancs alapján az MN Vezérkar főnöke a 13/1957. (HK 7.) számú utasításában meghirdette a hivatásos tiszthelyettesi állományba való jelentkezést, elrendelte „Hivatásos Tiszthelyettes Iskola” megalakítását Szentendrén.⁵

„Szolgálatvezető, szakaszparancsnok, szakaszparancsnok helyettes, rajparancsnok, egészségügyi tiszthelyettes beosztásban szolgálatot teljesítő továbbszolgáló tisztesek és tiszthelyettesek, valamint fegyvernemre és beosztásra való tekintet nélkül azok a továbbszolgáló tisztesek és tiszthelyettesek, akik ilyen szakképzettséget kívánnak elsajátítani, jelentkezhetnek hivatásos tiszthelyettes képző iskolára.

Az iskola állomáshelye: Szentendre.

A kiképzés időtartama: 2 év. A folyó kiképzési évben az első évfolyam kivételesen 1957. június 1-én kezdődik és október 15-én fejeződik be.

A különböző szakszolgálati beosztásokban szolgálatot teljesítő és továbbra is a szakszolgálat keretében hivatásos tiszthelyettesi állományban szolgálni kívánó továbbszolgáló tisztesek és tiszthelyettesek jelentkezhetnek hivatásos tiszthelyettesi állományba.

A jelentkezők rövidített hivatásos tiszthelyettesi tanfolyam eredményes elvégzése, illetve szakvizsga eredményes letétele után hivatásos állományba kerülnek.

Azok a továbbszolgáló tisztesek, akik 1951. június 30-a előtt hivatásos tiszthelyettesi állományba tartoztak, hivatásos tiszthelyettesi iskola elvégzése nélkül kérhetik felvételüket hivatásos tiszthelyettesi állományba.”

Szentendrén 1949-től a Táncsics Mihály Műszaki Tiszti Iskola működött, tehát egy meglévő oktatási intézmény bázisán indult meg a képzés 1957. június 15-én. A szervezet megnevezése MN Központi Tiszthelyettes Iskola lett. A tiszthelyettesképzés egyidejűleg öt helyőrségben (Szentendre, Debrecen, Szolnok, Börgönd, Budaörs), a fegyvernemek igényei szerint kezdődött meg: Szentendrén lövész, harcokszó, tüzér, felderítő, műszaki, hadtáp, vegyvédelmi, híradó, fegyverműszerész, Debrecenben rádiótechnikai, Szolnokon repülő-műszaki, Börgöndön légvédelmi rakéta, Budaörsön légvédelmi híradó, Budapesten páncélos- és gépjárműtechnikai szakirányokban. A képzést csapattapasztalatokkal rendelkező, pedagógiai végzettség nélküli tisztek (kiképzők) és tiszthelyettesek hajtották végre.

⁵ MNVKF 13/1957. (HK 7.) utasítása a hivatásos tiszthelyettesi állományba való jelentkezésről. Honvédségi Közlöny, 1957/7. http://dtl1.ogyk.hu/R/2PCJEI9H43C18TKNE6YBF78UUBFV5K1HBK7A8GPC8HLD4GQY9-03454?func=results-jump-full&set_entry=000003&set_number=136389&base=GEN01 (Letöltés időpontja: 2017. 06. 01.)

A Központi Tiszthelyettes Iskola 1963-ban Szentendréről Békéscsabára diszlokált, helyét a tisztképzés vette át. 1967-től 1996-ig a Kossuth Lajos Katonai Főiskola a tisztképzés szentendrei bázisa volt (ahol 1991-től a parancsnoki szakos tiszthelyettesképzés is történt 1996-ig).

KÉPZÉS A KIKÉPZŐ KÖZPONTOKBAN. AZ 1960-AS ÉVEK

Az 1961–1965 közötti időszakban a honvédség átalakítása során, a feszült nemzetközi helyzetben, a VSZ követelményei szerint a szervezeti és az anyagi-technikai fejlesztésre helyezték a hangsúlyt. Ennek megfelelően nagy igény jelentkezett a tiszthelyettesi létszám bővítésére. Ez a helyzet határozta meg a tiszthelyettesképzés módosítását. 1960–1961-ben a tiszthelyettesek rendszeresített létszáma 5666 fő volt.⁶

1963-tól a Békéscsabára diszlokált Központi Tiszthelyettes Iskola mellett a „kiképző központ” megnevezésű szervezetekben, valamint a kijelölt katonai szervezeteknél folyt a hivatásos tiszthelyettesek kiképzése: a Hadtáp Kiképző Központban Budapesten, a Légvédelmi Kiképző Központban Börgöndön, a Híradó Kiképző Központban Budaörsön, a Rádiótechnikai Kiképző Központban Debrecenben, a Páncélos- és Gépjárműtechnikai Kiképző Központban Szabadszálláson, a Híradó Kiképző Központban Vácon, az 5. Gépesített Lövészedrednél Mezőtúron, a 23. Műszaki Zászlóaljnál Orosházán, a 3. Önálló Rádiófelderítő Dandárnál Budapest Ságvári-ligeten, a Kilián György Repülő Műszaki Főiskolán Szolnokon.

A korábbi 10 hónapos képzés után 1967-től a kétéves – fegyvernemenként eltérő – képzés végén kibocsátott tiszthelyettesek csak a honvédségen belül elismert katonai képesítést kaptak. Az utánpótlás a polgári életből jelentkezőkre épült, ezért növelték meg a képzési időt.

NYITÁS A POLGÁRI SZAKKÉPESÍTÉS ÉRDEKÉBEN AZ 1970-ES ÉS 1980-AS ÉVEK⁷

A hetvenes évek meghatározó eleme a fegyveres erők és testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. törvényerejű rendelet, amely szabályozta a beosztásba helyezés és előléptetés feltételeit. A haderőreform keretében a tisztis beosztások csökkentését, a tiszthelyetteslétszám növelését irányozták elő, ezért 1973-ban a képzés tapasztalatainak értékelése alapján módosításokat hajtottak végre a tiszthelyettesképzésben. Megszüntették a Központi Tiszthelyettes Iskolát, a lövészképzést Mezőtúrról Nyíregyházára, majd a Kalocsán megalakított Gépesített Lövész és Harckocsizó Kiképző Központba helyezték át, ahol a lövész- és harckocsizóképzés folyt 1990-ig. A harckocsizóképzés 1973-ban Békéscsabáról Abasárra, a 44. Harckocsizó Ezredhez költözött, majd 1984-től Kalocsán történt. A felderítőket Nyíregyházán, majd Egerben a 24. Felderítő Zászlóaljnál képezték 1990-ig.

A polgári élet felé való nyitás részeként 1974-ben a 20/1974. HM–MŰM együttes rendelet alapján a fegyverzeti, gépjárműtechnikai, a hadtáp, a híradó- és rádiótechnikai szakokon a katonai szakmai képesítést elismerték szakmunkás-képesítésnek is. 1975-ben gépjárműtechnikai szakon a Gépjárműtechnikai Tiszthelyettes és Szakképző Iskolában Szabadszálláson a 3+1 éves (3 év növendéki, egy év tiszthelyettes-hallgatói jogviszonyban), iskolarendszerű, a polgári szakmunkásképzésre alapozott szaktiszthelyettes-képzés indult. A képzésben a honvédség által igényelt szakmai tartalmat (1 év) beépítették az Országos

⁶ Hadtörténeti Levéltár, Magyar Néphadsereg 1966/T-2/1. őrzési egység (1966. 01.).

⁷ Major István: A négyéves tiszthelyettesképzésé a jövő. Honvédelem, 1980/5., 12–21.; A tiszthelyettesképzés és a középfokú katonai oktatás története. HM OTF-kiadvány, 2001, 43–49.

Szakkunskásképzési Jegyzék szerinti (3 év) szakkunskásképzésbe. A végzősök az állami szakkunskásvizsgával együtt tettek tiszthelyettesi kibocsátó vizsgát az 1/1975. HM–MM együttes utasítás alapján. Az élelmezésellátó képzés érdekében 1981-ben megalakították a Vendéglátóipari Tiszthelyettes Szakkunskásképző Iskolát Budapesten, ami 1987-től Élelmezési Tiszthelyettes Szakközépiskolaként működött.

1979-től 1980-ig testnevelő-tiszthelyettesi képzés folyt Szentendrén a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán. A repülő-műszaki képzés 1985-ig Szolnokon folyt, a Kilián György Repülő Műszaki Főiskolán.

Jelentős változás következett be 1984–1988 között, ami a minőségi tiszthelyettesképzés időszakát hozta el. Négyéves szakközépiskolai felkészítés kezdődött 8 helyőrségben, 8 technikai szakon: 1984-től az Elektronikai és Mechanikai Műszerész Szakközépiskolában Tápiószecsőn, 1985-től a Repülőszerelő és Repülőgépműszerész Tiszthelyettesképző Szakközépiskolában Szolnokon, és a Gépjárműtechnikai Tiszthelyettes Szakközépiskolában Szabadszálláson, 1968-tól a Zenész Szakközépiskolában Budapesten, 1987-től az Elektroműszerész Tiszthelyettesképző Szakközépiskolában Debrecenben, és a Gépszerelő és Karbantartó Szakközépiskolában Orosházán, valamint 1988-tól a Híradásipari Műszerész Honvéd Szakközépiskolában Vácon. A képzés állami rendszerű érettségi képesítő vizsgával és tiszthelyettesi kibocsátó vizsgával zárult.

A parancsnoki szakokon a képzés továbbra is a kiképző központokban, illetve a kijelölt katonai alakulatoknál 2 év időtartamban, de állami vizsgarendszerhez nem kötöttek történt. Az avatás után fegyvernemenként szervezett, 3–6 hónapos ismeretkiegészítő, illetve első beosztásba felkészítő tanfolyam segítette a pályakezdést.

A KÉPZÉS ÁTALAKÍTÁSA A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

1991-ben az MH-parancsnok 13/1991. és az MH szárazföldi és kiképzési főcsoportfőnök 44/1991. sz. intézkedésével megszüntették a kiképző központokat, a tiszthelyettesképzést a katonai főiskolákra helyezték át. A szaktiszthelyettesek képzése a szakközépiskolákban folytatódott.

A tiszthelyettesképzésre jelentkezés feltétele az érettségi vizsga lett, de államilag elismert képesítést nem adott. 1992-ben a katonai szakközépiskolákban, Budapesten, Vácon, Szolnokon, Tápiószecsőn, Szabadszálláson és Orosházán megkezdődött a 4+1 éves rendszerű képzés (4 éves műszaki szakközépiskola, valamint az arra épülő egyéves technikusai és tiszthelyettesi követelményrendszer teljesítése).

A képzés átalakításainak társadalmi, gazdasági és haderőszükségleti alapjait az oktatásügyben zajló folyamatok határozták meg, melyek jogszabályi kereteit az 1993. évi oktatási törvények adták. A felsőoktatásról szóló törvény miatt a katonai főiskolákról le kellett választani az ott folyó tiszthelyettesképzést. A közoktatásról szóló törvény szerint az általános műveltségi képzés a 10. osztályig tartott, a 11–12. osztályokban is csak szakmai alapozást engedett, így a szakképzés – mint tiszthelyettesképzés – csak a középiskola befejezése után volt kezdhető. Az új Országos Képzési Jegyzékre (OKJ) olyan szakmák felvételét engedte, melyek követelményrendszerét szakmai és államigazgatási szűrések után jogszabályban tesznek közzé. A honvédelmi tárca – védelempolitikai megfontolások alapján született döntés nyomán – a katonai-szakmai igények figyelembevételével 1993-ban 21 katonai szakképesítést vetetett fel az Országos Képzési Jegyzékre. A katonai szakképzés teljesen az állami szakképzés részévé vált.

Az átalakítás biztonságpolitikai alapjait a szövetségi rendszerekben zajló folyamatok határozták meg.⁸ 1995-ben kidolgozták a honvédség átalakításának középtávú tervét.⁹ A képzés átalakítása során a HM Kollégiuma 1996. március 20-án elfogadta a „Tiszthelyettes képzés megújítása” című szakmai előterjesztést.¹⁰ A döntésnek megfelelően radikálisan csökkentették a középfokú tanintézetek számát, átalakult a tiszthelyettesképzés tartalma, a felkészítés időtartama. Az 1996-ban elfogadott, jogállásról szóló törvények¹¹ hatására kedvező változások történtek a hadsereg belső életének fejlesztésében.

Az 1995 szeptemberében kezdődött tanévben indult el a működő szakközépiskolákban, 15 szakirányban, több mint 200 fővel az Országos Képzési Jegyzéken szereplő új követelményű és tartalmú képzés.

1996-ban a honvédelmi miniszter a tiszthelyettesképző központok és intézmények koncentrációjával, azok jogutódjaként – a tisztképző intézetek bázisán – Budapesten, Szentendrén és Szolnokon új katonai szakképző iskolákat alapított. A Budapesti Katonai Szakképző Iskola és Kollégiumban, a Szentendrei Katonai Szakképző Iskola és Kollégiumban és a Szolnoki Katonai Középiskola és Kollégiumban a közoktatási és szakképzési törvények előírásainak megfelelő egy- és kétéves, államilag elismert katonai szakképzés folyt.¹² Az intézmények a hivatásos tiszthelyettesképzés mellett részt vettek a nem katonai oktatási intézményekben végzett, tiszthelyettes, illetve zászlós beosztásba vett fiatalok tanfolyamrendszerű felkészítésében, az érettségivel nem rendelkezők érettségi vizsgára való felkészítésében, a tartalékos alegységparancsnokok képzésében, és komoly szerepet kaptak a pályán lévők idegen nyelvi képzésében.

A tiszthelyettesképzés teljesen betagozódott az állami szakképzés rendszerébe, annak minden alapszabályát elfogadta és alkalmazza.

A NATO-tagság követelményei miatt tervezett haderő-átalakítás, a tiszthelyettesi létszám és a beosztások mennyiségének jelentős növelése, a tiszthelyettesekkel szemben támasztott új követelmények, az új előmeneteli rend és a hivatásos haderő irányába történő elmozdulás a tiszthelyettesképzésre is hatással volt. A meglévő létszámhiányon a képzési idő rövidítésével szándékoztak enyhíteni, ezért a kétéves képzést először másfél, majd egy évre csökkentették. 1998-ban létrehozták az Altiszti Akadémia Előkészítő Törzset dr. Tompa János dandártábornok vezetésével. A 2322/1999. (X. 7.) számú kormányhatározat meghatározta a hadsereg átalakításának soron következő lépéseit, amelynek hatására a honvédség

⁸ Az Országgyűlés 54/1990. (VII. 3.) sz. határozata alapján a Magyar Köztársaság kilépett a Varsói Szerződésből. 1994. január 11-én a NATO-csúcstalálkozón meghirdetik a Partnerség a békéért (PfP) programot, 1997. július 8-án a NATO madridi csúcstalálkozója úgy határoz, hogy a Szövetség csatlakozási tárgyalásokra hívja meg Magyarországot, Csehországot és Lengyelországot. A folyamat eredményeként a Magyar Köztársaság 1999. március 12-óta a NATO tagja lett. Forrás: NATO. Kézikönyv. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet – NATO Információs és Sajtóiroda, Budapest–Brüsszel, 1997.; Babják Györgyné – Győri László – Hársasi István: Atlanti dosszié. Zrínyi Kiadó, 1997.

⁹ 88/1995. (VII. 6.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=995H0088.OGY> (Letöltés időpontja: 2010. 09. 01.)

¹⁰ Tompa János – Kovács Zoltán: A tiszthelyettesi kar múltja, jelene és jövője. SVKI Védelmi Tanulmányok, No. 29. Budapest, 1999, 66–74.

¹¹ A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (Hszt.).

¹² A 31–33/1996. (HK. 20) HM határozatokkal alapított iskolák az 1/1997. (I. 9.) HM rendelet alapján végezték a szakképzést.

létszáma tovább csökkent. Ebben a tiszthelyettesek hatékony képzését és továbbképzését biztosító koncentrált szakképző intézmény létrehozását határozták meg.¹³

A tárca békelétszáma az 1994. évi csaknem 100 000 főhöz képest 1997 év végére mintegy 38%-kal, 61 500 főre csökkent. 1997 végére lezárult a Magyar Honvédség tervezett átalakításának első, döntően a mennyiségi változásokra épülő szakasza.¹⁴ A honvédség állománytábláiban 1998-ban 9167 tiszthelyettesi beosztás volt rendszeresítve, amiből 1979 feltöltetlen volt.

1. táblázat *A legénységi, a szerződéses és a tiszthelyettes állomány létszámadatai*

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
soráll.	20 329	12 920	12 364	9 885	6 229	2 507
szerz.	5 330	6 175	6 268	7 384	9 841	8 105
tts.	11 161	10 093	10 103	10 017	10 754	10 736

Forrás: HM SZEF

A Magyar Honvédség gerincét alkotó „szárazföldi haderőnél jelenleg 3437 tiszthelyettesi és zászlósi beosztás van rendszeresítve, a meglévő létszám 2877 fő, a feltöltöttség 84%-os” – jelentette Tiszauer alezredes 1999. május 3-án az Altiszt 2000 Konferencián. „A Légierő Vezérkar és alárendelt csapatainál 3524 zászlósi és tiszthelyettesi beosztás van rendszeresítve, a meglévő létszám 3005 fő [...], középiskolai végzettséggel nem rendelkezik 935 fő” – tájékoztatta Gresnyer alezredes a konferencia résztvevőit.

A Szárazföldi Vezérkar szervezeteinél meglévő tiszthelyettesek részletes létszámadatai 1999. májusban:¹⁵

2. táblázat

rf.	örm.	törm.	ftörm.	zls.	tzls.	ftzls.	össz.
létszám	3	172	542	1008	611	541	2877

AZ EGYINTÉZMÉNYES TISZTHELYETTESKÉPZÉS

2001-ben a három katonai szakképző iskola jogutódjaként – augusztus 1-jei hatállyal – létrehozták az egyintézményes tiszthelyettesképzést Szentendrén, MH Központi Tiszthelyettes Szakképző Iskola elnevezéssel (ahol 1957. június 1-jén alakult meg az – első – Központi Tiszthelyettes Iskola). Neve 2003. június 1-jétől MH Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskola (KPTSZI).

¹³ Szűcs Endre – Vartman György: A tiszthelyettes képzés fejlődése. A katonai előképzés egy újszerű lehetősége. Humán Szemle, 2006, különszám, 89–106.; 1/1997. (I. 9.) HM rendelet a katonai szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményei kiadásáról.

¹⁴ Jakus János: A Magyar Honvédség a rendszerváltástól napjainkig. Új Honvédségi Szemle, 2005/7.

¹⁵ Altiszt 2000 tudományos konferencia. Hadtudományi Tájékoztató, 1999/6.; Tiszauer Ferenc alezredes: A tiszthelyettesek és zászlósok jellemzői a szárazföldi haderőnél, 145. és az 1. sz. ábra adatai.

A tiszthelyettesek alap- és kiegészítő alapképzése az államilag elismert szakképzés részeként, iskolarendszerű formájában, modulrendszerben folyt. A HM-szakképesítések száma az 1997-es 41-ről 2002-re 23-ra, majd 2003-ban négyre csökkent.¹⁶

A 2120/2000. kormányhatározattal elrendelt stratégiai felülvizsgálat 10 évre határozta meg az átalakítás feladatait. Kidolgozták és elfogadták (a 2144/2002. (V. 6.) sz. kormányhatározatban nyilvánosságot kapott) nemzeti biztonsági stratégiát is. Ezek a döntések jelentősen befolyásolták a képzési követelményeket. A tiszti és tiszthelyettesi feladatkörök felülvizsgálatával, azok szétválasztásával nőtt a tiszthelyettesek felelőssége, feladatkörük a vezetés részévé vált. 2003-ra létrejött a Magyar Honvédség vezénlyőzászlósi rendszere, és kialakult a tiszthelyettesi támogató csatorna. A 2002-es jelentős (50%-os) illetményemelés pozitív hatással volt a minőségi utánpótlás megteremtésére.

A 14/2004. (III. 24.) számú határozattal az Országgyűlés döntött a sorozott hadsereg intézményének megszüntetéséről és az önkéntes haderő felállításáról, és kitzúta a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányait. Ennek következtében fegyvernemek kerültek a megszűnés határára (tüzérség), kiképző központokat zártak be. 2004-ben megszűnt a kötelező sorkatonai szolgálati kötelezettség. Bizonyos mértékben hazánk európai uniós tagsága is hatással volt a képzésre.

2004-ben Szentendrére került az egységes alapkiképzés a Tapolcai Kiképző Központ felszámolásával. A szervezet neve – újabb név- és szervezeti változás eredményeként – MH Kinizsi Pál Tiszthelyettes Képző Központra módosult. Az oktatásirányítás nem fogadta el az átnevezést, ezért újabb átszervezés után, 2005. július 1-jétől a szervezet régi-új névvel – MH Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskola (MH KPTSZI) – folytatta az államilag elismert katonai szakképzést; mellette az MH Szentendrei Kiképző Központ biztosította a logisztikai feltételeket és végezte a kiképzési feladatokat 2007-ig.

2005-ben az országos szakképzés átalakítása részeként a HM is módosította katonai szakképesítéseit. Megjelent a szerződéses legénységi állomány előmenetelét biztosító felnőttképzési forma.¹⁷ Az MH KPTSZI 2008 szeptemberétől 2012 júliusáig végezte a képzést a felnőttképzési és az iskolarendszerben egyaránt.

Az államilag elismert iskolarendszerű szakképzés mellett igény jelentkezett a szerződéses legénységi állomány tiszthelyettesi előmenetelét biztosító képzésre. Az MH Altiszti Akadémia Előkészítő Törzs 1999-ben kidolgozta a 6 hónapos szerződéses tiszthelyettes képzés programját¹⁸ (örmesteriskola), ami csak belső képzésként adott katonai képzettséget, és nyújtott lehetőséget az örmesteri előléptetéshez. A tapasztalatok feldolgozása után ez a képzési forma 2003. márciustól az érettségivel nem rendelkező, de többéves teljesítményük alapján, a parancsnokuk által örmesteri beosztásra tervezett szerződéses legénységi állományú katonák részére, a hadseregben megjelölt tiszthelyettesi beosztások ellátására feljogosító,

¹⁶ Az Országos Képzési Jegyzékről szóló 37/2003. (XII. 27.) OM rendelet háromféle katonai szakképesítést (Honvéd tiszthelyettes I., Honvéd tiszthelyettes II. és a Honvéd zászlós) határozott meg, melyek az új OKJ-ről szóló 1/2006. (II. 17.) OM rendeletben sem változtak. A katonai szakképzést a 15/2004. (VI. 18.) és a 34/2005. (VIII. 24.) HM rendeletekben megjelentetett szakmai és vizsgakövetelmények, valamint az oktatás megszervezéséhez szükséges általános irányelvek és tantárgyprogramok szabályozták.

¹⁷ A katonai szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeit a 17/2008. HM rendelet tartalmazta. A Honvéd zászlós szakképesítésnél 700 óra, a Honvéd tiszthelyettes I-es szakképesítésnél 1 év/1320 óra, a Honvéd tiszthelyettes II-es szakképesítésnél 1 év/1120 óra, az Alapfokú katonai vezető helyettes I–II. részszerződésesnél 630 óra képzési időt határoztak meg.

¹⁸ 128/1999. sz. Honvéd Vezérkar főnöki parancs. Csak az érintettek kapták meg.

belső tanfolyamrendszerű katonai vezetői felkészítésként folytatódott.¹⁹ A belső képzés csak középiskolai végzettséghez nem kötött tiszthelyettesi beosztás betöltésére jogosította fel a katonát. A képzés levelezőrendszerű volt, és távoktatási elemeket is tartalmazott. 2004-től a legalább kétéves gyakorlati tapasztalattal rendelkező, kiválasztott tisztetek számára nappali, 6 hetes, tanfolyamrendszerű katonai vezetői felkészítést rendeltek el. A belső képzés csak középiskolai végzettséghez nem kötött őrmesteri beosztás betöltésére jogosította fel a szerződéses katonát.

A 106/2007. országgyűlési határozat a „kisebb, de hatékonyabb és takarékosabb haderő” kialakítása céljából 2007. december 31-i hatállyal meghatározza a Magyar Honvédség részletes bontású létszámát. A jogszabály indokolása szerint az ország szövetségi (NATO, EU) viszonyrendszere lehetővé, a költségvetés helyzetében bekövetkező változások ugyanakkor szükségzerűvé tették a haderő létszámának nagyarányú csökkentését. Így a 2005. év végén kialakított 35 574 fő 2007 végére 23 950 főre csökkent.²⁰ A rendszeresített tiszthelyettesi beosztások száma 7950 volt.

2007-ben a Szentendrei Kiképző Központ jogutódjaként megalakították az MH Központi Kiképző Bázist, amely kiszolgálta a tiszthelyettes-iskola képzését is.

ÚJ NÉV, ÚJ SZERVEZET

A 2011-ben kiadott új humánstratégia szerint: „*A katonák sajátos közszolgálatot látnak el, a katonai pálya a közszolgálati életpálya részét képezi [...]. Az altiszti állomány utánpótlásának meghatározó bázisát a katonai tapasztalatokkal bíró, a szervezeti szocializáción átesett, érettségivel és legalább tizedes rendfokozattal rendelkező legénységi állomány jelenti, a másik bázisát azok a legalább érettségivel rendelkező jelentkezők, akik a nappali altisztképzés keretében azokra a szakbeosztásokra kerülnek felkészítésre, melyek a legénységi állományból nem feltölthetőek, illetve szaktudásuk civil képző intézményből nem megszerezhető.*”²¹

A fenti előírás nem új elem, mert a honvédelmi miniszternek a 2009–2010. személyügyi évre kiadott humánpolitikai irányelvei már egyértelműen meghatározták: „*A tiszthelyettesi állomány utánpótlása elsősorban a legénységi állományból belső toborzással történjen, amelynek során a kiválasztás alapja a nyújtott teljesítmény, a megszerzett szakmai tudás és tapasztalat.*”

A fenti elvek alapján új fejezet kezdődött a – 2012. januártól tiszthelyettesiről altiszti megnevezésre változtatott – képzés történetében. A honvédelemért felelős miniszter a 144–41/2011. számú alapító okiratával 2011. november 15-i hatállyal megalakította Szentendrén az MH Altiszti Akadémiát.

Az MH Altiszti Akadémia integrált oktatási, képzési és kiképzési struktúrája két lépésben nyerte el végleges formáját: először a jogelőd Központi Kiképző Bázis szervezeti elemei, továbbá a KPTSZI adminisztratív és kiszolgáló szervezetei integrálódtak, majd 2012. július 31-én a KPTSZI oktatási szervei is beolvadtak az egységes akadémiai struktúrába.

¹⁹ 11/2003. sz. Honvéd Vezérkar főnöki parancs. Csak az érintettek kapták meg.

²⁰ Nem tartoztak ebbe a létszámkörbe a honvédelemért felelős miniszter közvetlen irányítása, illetve felügyelete alá rendelt szervezetek (a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, az Állami Egészségügyi Központ).

²¹ A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021 közötti időszakra. 79/2001. (VII. 29., HK. 12) MH utasítás, 4., 6–8.

A képzés új rendszere a következőképpen alakul. Az államilag elismert szakképzés rendszerében az altiszti pályát választó érettségizett fiatalok katonai szakképzése 2 éves nappali, iskolarendszerű képzés keretében történik.²² Ez a képzési forma a repülő-műszaki, az elektronikai, technikai szakterületek szakbeosztásaiban dolgozók szakmai utánpótlását biztosítja. A nagy értékű, csúcstechnikai eszközök kezelésére jól képzett szakemberekre van szükség, ott, ahol nincs szakmai utánpótlás a legénységi állománykategóriából, sőt a megfelelő szakmai alapok a polgári oktatásban sem szerezhetőek meg.

A szerződéses legénységi karriermodell részeként a már állományban lévő, érettségizett szerződéses legénységi állomány felkészítése a belső szabályozók által meghatározott rendben valósul meg, két részben: első az altiszti alaptanfolyam, a második a szakirányú szakmai tanfolyami felkészítés. A két tanfolyamrész sikeres teljesítése után nevezik ki és helyezik beosztásba a katonát.

A zászlósi előmenetelt a vezetői ismereteket nyújtó tanfolyamrendszerű szakirányú felkészítés biztosítja a főtörzsrörmesterek számára. A tanfolyamok időtartamát a szakmai felelősök határozzák meg.

A 35/2016. számú országgyűlési határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról 9270 főben határozza meg az altiszti létszámot. Legfeljebb a 31 080 fős összlétszám 32%-a lehet altiszt (1957-ben 7171, 1998-ban 9167 tiszthelyettesi beosztás volt rendszeresítve).

BEFEJEZÉS

A NATO-hoz és az EU-hoz történő csatlakozással a nyugati szövetségi rendszer teljes jogú tagjává vált hazánk. Azért, hogy a honvédség gördülékenyen együttműködhessen a szövetséges államok hadseregeivel, a vezetési szemléletet is meg kellett változtatni. Az írásomban bemutatott, a polgári életben és a honvédségben lezajlott változások, a szövetségi követelmények, az előjárók követelménytámasztása nagy hatással voltak és vannak a honvédség képzési-oktatási rendszerére. A tiszthelyettes/altisztképzés mára már történelmi hagyományokat is magában foglaló, folyamatos feladattá vált, mely során a múlt tapasztalatainak ismerete nélkülözhetetlen a jövő alakításához.

Az altisztképzés múltja és jelenlegi helyzetének bemutatása rávilágít azokra a területekre, melyek az altisztképzés alakulását meghatározzák és szabályozzák. A vizsgált időszakban a politikai és katonai vezetés eltérően reagált a honvédelem helyzetére, ezen belül a tiszthelyettesi/altiszti állomány létszámproblémáinak megoldására. Kimutatható, hogy a képzési idő csökkentése és a képző intézetek átszervezése minden időszak jellemzője volt. Ezek az átalakítások véleményem szerint nem, vagy csak átmenetileg nyújtottak megoldást.

Reményeim szerint írásom hozzájárul az altisztképzés folyamatának szélesebb körű megértéséhez és a továbbfejlesztésére irányuló közös gondolkodáshoz.

²² A 150/2012. sz. kormányrendelet tartalmazta a kétéves képzést is magában foglaló új Országos Képzési Jegyzéket, amely alapján a szakképesítésért felelős Honvédelmi Minisztérium a 19/2012. rendeletben kiadta a szakmai és vizsgakövetelményeket..

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1/1997. (I. 9.) HM rendelet a katonai szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményei kiadásáról.
- 1/2006. (II. 17.) OM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről és az Országos Képzési Jegyzékbe történő felvétel és törlés eljárási rendjéről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600001.OM&txtreferred=A1300020.BM
- 106/2007. (XII. 6.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a07h0106.OGY>
- 11/2003. sz. Honvéd Vezérkar főnöki parancs. Csak az érintettek kapták meg.
- 128/1999. sz. Honvéd Vezérkar főnöki parancs. Csak az érintettek kapták meg.
- 14/2004. (III. 24.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányairól. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a04h0014.OGY>
- 15/2004. (VI. 18.) HM rendelet a katonai szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2004&szam=84>
- 150/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet az Országos Képzési Jegyzékről és az Országos Képzési Jegyzék módosításának eljárásrendjéről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1200150.kor
- 17/2008. (VII. 18.) HM rendelet a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozó szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról. https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/rendeletek_es_kozlomenyek/17_2008_VII_18_HM_rendelet.pdf
- 19/2012. (VIII. 28.) HM rendelet a honvédelemért felelős miniszter ágazatába tartozó szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200019.HM&celpara=
1971. évi 10. törvényerejű rendelet a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról. http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_860_1971.pdf
1996. évi XLIII. törvény fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99600043.TV>
- 20/1974. (VII. 31.) MűM–HM együttes rendelet a hivatásos tiszthelyettesképzés alatt szerzett szak-képzettségnek szakmunkásképesítésként, illetőleg szakmai gyakorlatként történő elismeréséről.
- 2073/2004. (III. 31.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról (korábban 2144/2002 (V. 6.) Korm. határozat). http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf
- 34/2005. (VIII. 24.) HM rendelet katonai szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadásáról szóló 15/2004. (VI. 18.) HM rendelet módosításáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2005&szam=115>
- 35/2016. (XII. 19.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról szóló 35/2013. (V. 16.) OGY határozat módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=A16H0035.OGY>
- 37/2003. (XII. 27.) OM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0300037.om
- 88/1995. (VII. 6.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=995H0088.OGY>
- A honvédelmi miniszter 9/1957. (HK 7.) parancsa a hivatásos tiszthelyettesi állomány létesítéséről. Honvédségi Közlöny, 1957/7. http://dtl1.ogyk.hu/R/2PCJEIQ9H43C18TKNE6YBF78UUBFV5K1HBK7A8GPC8HLD4GQY9-03454?func=results-jump-full&set_entry=000003&set_number=136389&base=GEN01
- Altiszt 2000 tudományos konferencia. Hadtudományi Tájékoztató, 1999/6.

- A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021 közötti időszakra. http://www.zrinyimedia.hu/container/files/attachments/28752/humanstrategia_hm_ut.pdf
- A tiszthelyettesképzés és a középfokú katonai oktatás története. HM OTF-kiadvány, 2001.
- Babják Györgyné – Györi László – Hársasi István: *Atlanti dosszié*. Zrínyi Kiadó, 1997.
- Dr. Balló István: *A Magyar Néphadsereg helyzete és főbb szervezeti változásai 1956 novembere és 1961. december között*. http://mhtt.eu/hadtudomany/2011/2011_elektronikus/2011_e_4.pdf
- Eszényi József: *A Magyar Királyi Honvédség altiszti kara 1920–1944*. Püski Kiadó, Budapest, 1994.
- Hadtörténeti Levéltár, Magyar Néphadsereg 1966/T-2/1. őrzési egység (1966. 01.).
- Jakus János: *A Magyar Honvédség a rendszerváltástól napjainkig*. Új Honvédségi Szemle, 2005/7.
- Major István: *A négyéves tiszthelyettesképzése a jövő*. Honvédelem, 1980/5.
- MNVKF 13/1957. (HK 7.) utasítása a hivatásos tiszthelyettesi állományba való jelentkezésről. Honvédségi Közlöny, 1957/7. http://dtl1.ogyk.hu/R/2PCJEIQ9H43C18TKNE6YBF78UUBFV5K1HKBK7A8GPC8HLD4GQY9-03454?func=results-jump-full&set_entry=000003&set_number=136389&base=GEN01
- NATO. Kézikönyv. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet – NATO Információs és Sajtóiroda, Budapest–Brüsszel, 1997.
- Szani Ferenc: *Néphadsereg 1957–1989*. Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.
- Szűcs Endre – Vartman György: *A tiszthelyettes képzés fejlődése. A katonai előképzés egy újszerű lehetősége*. Humán Szemle, különszám, 2006.
- Tiszauer Ferenc: *A tiszthelyettesek és zászlósok jellemzői a szárazföldi haderőnél*. Altiszt 2000 tudományos konferencia. Hadtudományi Tájékoztató, 1999/6.
- Tompa János – Kovács Zoltán: *A tiszthelyettesi kar múltja, jelene és jövője*. SVKI Védelmi Tanulmányok, No. 29., Budapest, 1999.

Jasztrab Jácint Szilárd orvos százados:

A KATONAORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS ÉS PÁLYAELHAGYÁS MOTIVÁCIÓI

ÖSSZEFOGLALÓ: A civil egészségügyi dolgozók, orvosok, szakápolók külföldi munkavállalását több kutatás is vizsgálta a közelmúltban. A katonaeorvosi leszerelés és pályaelhagyás kérdéskörében viszont nagyon kevés a vizsgálódás és a problémabemutató. A szerző – saját kutatásaira támaszkodva – tanulmányában e kérdéskör elemzésére vállalkozott.

KULCSSZAVAK: katonai pályaválasztás, katonaeorvosi pályaválasztás, motiváció, leszerelés, honvédelem, katonaeorvos, hadtudomány

BEVEZETÉS

A magyarországi média, köztük a Magyar Orvosi Kamara (MOK) hivatalos lapja is folyamatosan azt a képet sugallja, hogy súlyos orvoshiány van Magyarországon, ami mára kritikus szintet ért el. Az egészségügyi ellátás problémáját mindenki megtapasztalhatja a kiégett orvosok, a hosszú várólisták és folyamatosan romló infrastruktúra láttán. Ezzel szemben az 1000 lakosra jutó orvosok létszáma megközelítőleg megegyezik az OECD-országok átlagával. Sőt a doktorok létszámának alakulásában emelkedés volt megfigyelhető 2004-ig (38 877 fő). Ez azzal magyarázható, hogy az orvosképzés létszáma folyamatosan emelkedett, azonban ezt a folyamatot ellensúlyozza az aktívan praktizáló doktorok számának fokozatos csökkenése (2015-ben csupán 30 486 orvos dolgozott Magyarországon), tehát az aktív orvosok száma az elmúlt 10 évben 20%-kal csökkent. A fő problémát a *relatív munkaerőhiány* (nővéri, adminisztrátori munkák végzése, szakszemélyzet hiánya), az ágazat *alulfinanszírozása*, az *orvosok túlhajszoltsága* (70 órás munkahét, ami a 40 órás munkahéthez képest 175%-os konstans terhelést jelent), a *betegutak nem megfelelő szervezése* (például egynapos sebészet helyett többnapos bennfekvés), valamint a hierarchikus és a megmaradt *hálapénzrendszer* jelenti.¹

Az orvosi pályaelhagyást 2003 és 2011 között vizsgálva: az orvosok 12%-a külföldre ment, 16%-uk itthon helyezkedett el más, nem egészségügyi területen, és 14%-uk inaktív státusba került, például nyugdíjba ment. Az elhalálozás nagyságrendjét a kutatás nem vizsgálta, mivel ez a teljes mintára vetítve kis valószínűséggel fordult elő.²

¹ OECD (2017): Health Workforce Migration. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI (Letöltés időpontja: 2017. 07. 20.); Lantos Gabriella: Az orvosbárókra megy el a pénz. Mi a baj a magyar egészségüggyel? 1. rész (2016. 04. 18.). http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2016/04/18/korhaz_orvos_egeszsegugy_betegseg_lantos_gabriella_elso_resz/?token=34dc327ee393a579ead5945772ceed93 (Letöltés időpontja: 2016. 09. 27.); A tünetek: hosszú várólista, szakember- és felszerelési hiány. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/tunetek-hosszu-varolista-szakember-es-felszereleshiany> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 31.)

² Varga Julianna: Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon 2003–2011. Budapesti Gazdasági Füzetek. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 2015/6.

A kivándorlás mértéke szintén alacsonyabb a médiában hangoztatottnál, mivel erről pontos nyilvántartás nem készül. A statisztikai adatok alapjául szolgáló hatósági bizonyítványok igénylése önmagában még nem jelenti azt, hogy az egészségügyi dolgozó valóban külföldre fog költözni. A statisztikát torzítják a Magyarországon végzett külföldi hallgatók, akik a képzés után hazájukba visszatérnek, továbbá azok az egészségügyi munkavállalók, akik többször kérik ki a bizonyítványt, de mégsem mennek külföldre, továbbá a külföldön munkát vállalók, akik újból kérik a bizonyítványt, például azért, mert másik külföldi államba szeretnének továbbköltözni, valamint azok az orvosok is, akik a hazai munkájukat megtartva külföldön is dolgoznak. A fenti torzításoktól mentes adat 2014-re vonatkoztatva például 948 helyett *csupán a fele*, 491.³

Mind a MOK által végzett kutatás, mind a saját kutatásom alapján a még rendszerben lévő orvosok 17–22%-a tervezi a kivándorlást. Az általam megkérdezett, már leszerelt kollégáknál ez az arány jóval magasabb (40%).⁴

1. táblázat *EEKH hatósági bizonyítványok kiállításának száma orvosoknál, 2011 és 2014 között*

Hatósági bizonyítványok kiállításának száma	2011	2012	2013	2014
EEKH által kiállított hatósági bizonyítványok száma orvosok esetében	1200	1108	955	948
A külföldi állampolgárokra, illetve a szakképesítésüket a megelőző év június 1. után megszerzett külföldi állampolgárokra vonatkozó adatok nélküli korrigált szám	711	694	498	491

Forrás: ENKK5 *humán erőforrás-monitoringrendszer*

A hazai orvosi pályaelhagyásban elszívó erőt jelentenek a tőkeerős gyógyszeripari cégek, az oktatás, és meglepő módon harmadikként az ingatlanos szakma, illetve ezután következnek az orvoslással nem kapcsolatos területek (üzletvezetési, vezetői tanácsadás, egyéb feldolgozóipari tevékenység, információtechnológiai szolgáltatás, építészmérnöki tevékenység, adminisztratív, kiegészítő egyéb üzleti tevékenység, víztermelés, -kezelés, -ellátás, kiadói tevékenység, gépjármű-, motorkerékpár-kereskedelem stb.).⁶

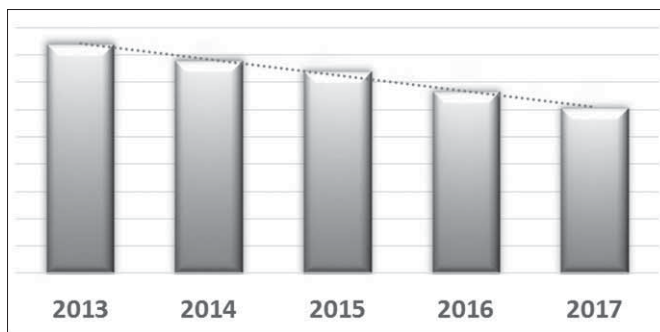
A katonatorvosok száma szintén folyamatos, lineáris csökkenést mutat (lásd az 1. ábrát). Az MH Honvédkórházában az elmúlt 5 évben az orvosok 28%-a szerelt le, néhány éven belül a katonatorvos-hiány eléri azt a szintet, amikor a honvédség már nem lesz képes a missziós és a hazai feladatok biztosításához elégséges orvost kiállítani, és ezzel párhuzamosan egyre nagyobb teher hárul a még rendszerben lévőkre.

³ ENKK: Beszámoló az egységes ágazati humán erőforrás-monitoringrendszer 2014. évi helyzetéről. 87–101. www.enkk.hu/hmr/documents/beszamolok/HR_beszamolo_2014.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁴ Magyar Orvosi Kamara Online: Orvosi látélet 2013 – eredmények. https://www.doki.net/tarsasag/mok/dokumentumok.aspx?web_id=&archiv=1 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁵ Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal.

⁶ Hova lettek az orvosok? 2015. december 22., 18–22. http://www.medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/hova-lettek-az-orvosok?utm_source=newsletter&utm_medium=medicalonline_orvosi_hirlevel&utm_campaign=15590 (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

1. ábra A katonaeorvosok számának alakulása az MH Egészségügyi Központban

Forrás: Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság

A KÉRDŐÍVES KUTATÁS ÉS MINTAVÉTEL MÓDSZEREI

2016-ban végzett kérdőíves kutatásomban az utóbbi 5 évben leszerelt katonaeorvosokat kerestem meg. A témában végzett többi kutatással ellentétben a nóvumot az jelentette, hogy a kizárólag a már leszerelt és rendszerből valóban távozott orvosoktól kapott válaszok pontosabban tükrözik a pályaválasztás és leszerelés motivációit.⁷

A kérdőívet 52 főnek küldtem meg, közülük 16-an küldték vissza azt. Ez 30,7%-os arányt jelent, ami magasabb, körülbelül a duplája, mint a Magyar Orvosi Kamara és a Magyar Rezidens Szövetség hasonló orvoselváborlást vizsgáló felmérése esetében a visszaküldés aránya. Két fő jelezte, hogy nem kíván részt venni a kutatásban, mivel rossz szájjal távoztak a rendszerből (az egyik kollégát kettős állampolgársága miatt szerelték le, a másik kollégára nem tartottak igényt a szerződés lejártá után). Három kérdőívet a posta küldött vissza rossz cím miatt.

Kutatásom alapját a 2010–2011-es kiválás-kutatás továbbfejlesztése és a katonaeorvosokra való adaptálása jelentette, ami lehetőséget biztosított a két vizsgálat eredményeinek összevetésére is. A kiválás-kutatást a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség támogatta, az Európai Gazdasági Térségen és a Norvég Finanszírozási Mechanizmuson keresztül. A nagyjából félmilliárd forintos képzés célja az volt, hogy a már működő és kipróbált norvég mintát alkalmazva, az aktív, illetve a már leszerelt katonáknak munkába helyezéshez szükséges képzéseket, szakképzéseket, személyiségfejlesztő tréningeket nyújtson. A kérdőívet a programban regisztrált összes katonának és közalkalmazottnak kiküldték, a visszaérkezett és feldolgozott kérdőívek aránya mindössze 6% volt. Az akkori kutatás célja az volt, hogy a projektbe jelentkező és részt vevő aktív, a hadseregből már leszerelt egykori katonák, köz-tisztviselők, közalkalmazottak munkahelymegtartó és reintegráció-elősegítő programjának eredményeit felmérje, és a program beválására utókövetést végezzen. A mintát tekintve: a résztvevők tiszték, tiszthelyettesek, közalkalmazottak, az állomány aktív tagjai, illetve nyugdíjasok voltak.⁸

A fenti kutatáshoz használt kérdőívet egészítettem ki az évente kiértékelt „Dolgozói elégedettség kérdőíves vizsgálat” másodelemzésével. 2011 és 2014 között vizsgáltam a

⁷ Dr. Jasztrab Jácint Szilárd: Katonaeorvosi pályaelhagyás. 2017. 07. 31., 128–212. http://hkk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_jasztrab-jacint-szilard-a-katonaeorvosi-palyaelhagyas.original.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

⁸ Dr. habil Kiss Zoltán László – Prof. Dr. Malomsoki József – Dr. habil Krizbai János – Dr. Kanyó Mária: Kiválás, 2010–2011 („Katonák Munkaerő-piaci Reintegrációjának Képzési Programja” elnevezésű projekt keretében.) Empirikus katonaszociológiai kutatás. ZMNE Egyetemi Kiadó, Budapest, 2011.

kapott eredményeket. A mintavétel létszáma évente 412 és 801 között volt, ami 11,5 és 22,5%-os részvételi aránynak felel meg. A nagyobb mintavételi létszám pontosabb képet adva kiegészíti a kutatásomat.

A (CIVIL) ORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

A középfokú közoktatási-köznevelési intézmények színterén a 2000-es évek elejére már mérhetővé váltak azok a beiskolázási tendenciákban beállt változások, melyek a szintér (és a felsőoktatás világának) 1990-es években végrehajtott átalakításainak nyomán jelentkeztek. A végbement vertikális átalakításnak köszönhetően megnőtt a gimnáziumokba, illetve a szakközépiskolába jelentkezők aránya, melyhez hozzátartozik, hogy az iskolatípusok közötti választás szoros összefüggésben áll a szülők végzettségével és családi háttérével. Más kutatások összefüggést mutattak ki az egyes iskolatípusok tanulószáma alakulása és az individuális érvényesülés mint pályaválasztási motivációs faktor között. Már az általános iskolások körében elvégzett preferenciavizsgálatok a kommunikáció, üzleti élet, értelmiségi, illetve humán területek irányába történt elmozdulást igazolják. Az ugyanebben a körben lezajlott friss pályaorientációs kutatás is a családi háttér, az elérni kívánt végzettségi szint és a szülők iskolai végzettsége, valamint az egyéni képességek, egyéni érvényesülést elősegítő preferenciák és önértékelési mutatók közötti összefüggéseket hangsúlyozták. A 14–18 éves kor közötti szakaszban (a pályaválasztás „második” jelentős periódusában) a személyiség fejlődésével egyidejűleg jelentkező identitásváltozások jelentkezésére, a formálódás állandósulására és a (nem kizárólag családtagokra korlátozódó) mintakövető magatartás további erősödésére hívják fel a figyelmet a kutatások. A legutóbbi vizsgálatok pedig arra mutatnak rá, hogy a pályaválasztás mellett Magyarországon a tanulásban nyújtott teljesítménnyel is szoros összefüggést mutat a családi háttér, sőt, „a továbbtanulás különböző irányai és a szülők iskolai végzettsége közt szorosabb az összefüggés, mint ez utóbbi és a továbbtanulás vagy a munkába állás szándéka között”.⁹

Ebből a szerteágazó összefüggésrendszerből a – magyarországi – orvosi pályaválasztás motivációit emelem ki. Az 1980-as évek átfogó kutatásait követően a 2000-es években születtek újabb vizsgálatok a kérdéskör átfogó vizsgálatára. Mind a korábbi, mind a kortárs elemzések az orvosi hivatástudatra és az altruista (önzetlen, jótékony, emberszerető) motivációra helyezik a hangsúlyt mint domináns faktorokra. A (részben kulturális tartalmakkal, filmekkel stb. erősített) köztudatban élő kép arról, hogy az orvosi hivatás választása csa-

⁹ Bukodi Erzsébet – Vukovich György – Harcsai István: A magyar társadalom a jelzőszámok tükrében. Társadalmi riport. Budapest, Tárki, 2000, 20–21. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a789.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 26.); Gebauer Ferenc: Három évtized, érdeklődési tesztek tükrében. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. http://www.mfpi.hu/data/cms53989/Harom_evtized_palyavavaszatasi_tesztek_tukreben.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 25.); Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna: Általános iskolások pályaválasztása 2014. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest, 2014. http://gvi.hu/files/researches/127/palyaorientacio_2014_tanulmany_140724.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 28.); Lukács Fruzsina: A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán II. rész. Életpálya-tanácsadás. 1 (2), 2013, 48–49., 46–51.; Gebauer Ferenc: Pályaválasztás a középiskolában. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. 2009. http://www.mfpi.hu/data/cms54104/Palyavavaszta_a_kozepiskolaban.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 01.); Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit: Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. 2014. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b327.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 25.); Lannert Judit: Pályaválasztási aspirációk. PhD-értekezés, BKG-Szociológia, 2004, 87. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/86/1/lannert_judit.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 28.)

ládon belül gyakran egyfajta öröklődést képvisel, szintén megerősítést kapott, ahogy a szakmához kapcsolt presztízstudat, a (feltételezett) anyagi stabilitás vonatkozása is. Egy nyugat-magyarországi középiskolákban elvégzett kutatás szerint a pályaválasztók körében a motivációk terén, első helyen az egzisztenciális motívum állt, melyet a presztízs és érdeklődés motívuma követett, miközben az orvost a második helyen jelölték meg továbbtanulási célszakmaként. (Megjegyzendő, hogy az egzisztenciális vonatkozásnál a leendő magánpraxist és a hálapénzjelenséget mint társításokat biztosan figyelembe kell vennünk.) Ugyanakkor „a magyarországi egészségügy helyzetében mindenképpen fontos felhívni a figyelmet arra a két amerikai kutatásra, amelyekben az orvosi pályát elutasító döntést vizsgálták azon fiatalok körében, akik tanulmányi eredményeik és érdeklődésük alapján alkalmasak lettek volna az orvosi pályára. Olyan tényezőket találtak, amelyek a jelenlegi magyar feltételek között szintén megfigyelhetők: alacsony várható fizetés, az orvosi pálya hosszú képzési ideje, a nem független munkavégzés és a magas szintű felelősségvállalás”.¹⁰

Az orvosok pályaválasztásának motivációjában kiemelkedő szerep jut annak, hogy erre irányuló döntésüket a vizsgálatok szerint 50% fölötti arányban viszonylag korán (igen gyakran már az alapiskolai tanulmányok végéhez közeledve, 13-14 évesen) meghozzák és formálódó identitásukba illesztik, hogy aztán medikusként a szakmai identitásuk és a tanulmányaik megkezdése előtti énjük között kontinuitást teremtsenek. A nyugat-magyarországi régió középiskoláiban végzett kutatás értékelése ugyanakkor – ahogy az orvostanhallgatók körében végzett vizsgálatok eredményei is – rámutat, hogy az orvos szereppel való korai azonosulás, az orvosi hivatás gyermekkori idealizálása után, az egyetemen a rendkívül magas követelményszinttel való találkozás, a hivatáshoz kapcsolt értékpreferenciák kényszerű felülvizsgálata, a sikeres felvételt követő presztízscsökkenés hamar felerősítik az orvosi pálya konfliktusos jellegét. A következmény összefüggésben áll a pályaelhagyással vagy a hivatástervek módosításával. Az orvos identitás – a pályán maradás tényezőjeként – ugyanakkor erősebb volt azoknál, akik ez irányú döntésüket korábban, célirányosabban meghozták. A magyarországi orvosképző egyetemeken folytatott vizsgálat eredménye szerint „megállapíthatjuk, a pályán maradni szándékozó, illetve a pályaelhagyásra készülő hallgatók között nem volt különbség a származási, családi háttérük, pályaválasztási körülményeik tekintetében, elhelyezkedésük szempontjaiban, anyagi helyzetüket illetően. Különbségek mutatkoztak azonban pályaszocializációjuk kezdetén, a motivációk egy részében: a pályán maradók az orvosi pálya iránt már eleve nagyobb elhivatottságot éreztek [...] Fontosabb volt számukra, hogy alkalmasnak érezték magukat erre a pályára, és jobban motiválta őket, hogy az orvoslás olyan pálya, ahol emberekkel foglalkozhatnak.”¹¹

¹⁰ Kispálné Horváth Mária – Vincze Szilvia: Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők. Új Pedagógiai Szemle, 2009/12., 57–73.; Girasek Edmond: Rezidens orvosok szakterület-választási és vidéki munkavállalási motivációi. Semmelweis Egyetem – Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2012, 26. http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/girasekedmond.d.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 03.)

¹¹ Molnár Regina – Nyári Tibor – Molnár Péter: Az orvostanhallgatók pályán maradásra, pályaelhagyásra vonatkozó elképzelései. Orvosi Hetilap, 2008/149 (18), 845., 846.; Molnár Péter – Csabai Márta – Csörsz Ilona: Orvosi professzionalizáció és magatartástudomány. Magyar Tudomány, 2003/173 (11), 1391.; Molnár Regina – Molnár Péter: Az orvosi pályaszocializáció. Lege Artis Medicinae, 2002/12 (4), 250–254.

A KATONAI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

A katonai pálya választásával kapcsolatban a köztudat – hasonlóan az orvosi pályaszocializációhoz – szintén életben tart néhány általános vélekedést, hiedelmet. Ezek közé tartozik, hogy a katonai pályára lépőkre gyakran gondolunk úgy, mint azokra, akiket a hazaszeretet, a tenni akarás motivál, és akiknek a családjában vélhetően van tradíciója (apai oldalról) e pálya választásának. Az empirikus kutatások eredményei ezeket a vélekedéseket részben megerősítik.

Gimnáziumokban végzett, nem reprezentatív felmérés alapján kirajzolódni látszik egy döntő tényező, amely arra ad részbeni magyarázatot, hogy a pályaválasztás előtt (illetve alatt) álló fiatalok körében miért *nem* merül fel népszerű választási lehetőségként a katonai szolgálat (honvédség) mint életpálya-választás. Eszerint a magyar katonaság megítélésében részben a katonai szolgálattal összefüggő romantikus jellegű képzetek (ezek elősegítik a motivációt), részben viszont (a szülői/nagyszülői generációtól származtatott) negatív képzetek, sztereotip berögződések játszanak szerepet. A honvédségről kialakult társadalmi kép az elutasítók szemében „bemerevedett”, nem követte azokat a változásokat, melyek a rendszerváltást követő években lezajlottak a szervezetben. A sorkatonaság szüneteltetésével és a hivatás professzionalizálódásával nem járt együtt a honvédségről és a katonai életformáról kialakított kép széles körű átértékelődése. Ugyanakkor azok között, akik katonai szolgálatot vállaltak volna, nagyobb arányban fordultak elő azok a fiatalok, akiknek szüleit liberális beállítottság jellemzi, és közvetlen környezetükben nem volt katonai szolgálatot teljesítő személy – míg azok a fiatalok, akiknek környezetében volt ilyen, elutasítóak voltak a szolgálatvállalást illetően.¹²

Ha a honvédségről élő, az időbeni múltra reflektáló kép elutasítást vált ki a katonai pálya iránt, melyek azok a motívumok, melyek *ebbe az irányba* terelik az e hivatást választókat? „Valószínűleg többféle válasz is adható, például a haza védelmének ideája; a magas szintű szakmatanulás lehetősége; új kihívások, karrier vagy éppen a más lehetőség hiánya [...] a társadalmi közvélekedésben ma a honvédelem emocionális töltete háttérbe szorul a társadalmi jelleget felváltó foglalkozási szerep professzionalizmusa mellett.” Ezek szerint tehát azoknál, akik pályaválasztásuk során a katonai szolgálat mellett döntenek, a jellemző motívumok (család, hazaszeretet, közösségi munkavégzésre vágyás) mellett a szakmaiság vonatkozása erősödik meg, a hivatásjelleg helyett a foglalkozásjelleg válik dominánssá a katonaságról való gondolkodásban. S természetesen sem az orvosi, sem a katonai pályaválasztás során nem feledkezhetünk meg a pszichológiai és szociokulturális vonatkozásokról, az értékek, normák elfogadásáról, az azokkal való identifikációról. A katonai pálya választásának motivációja (tekintettel az empirikus vizsgálatokban feltárt motívumokra) a pályaorientáció folyamatára irányítja a figyelmet, melynek során az egyén személyes kompetenciáit és készségeit hozza összhangba a pályáról kialakított képével.¹³

¹² Bakos Csaba Attila: A magyar honvédség megítélése pályaválasztás előtt álló fiatalok körében. *Hadtudományi Szemle*, 2013/6. 1–5. http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_1/2013_1_hm_bakos_csaba.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 10.)

¹³ Lengyel Zsuzsanna: A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról. *Hadtudományi Szemle*, 2008/1., 71. http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_1/2008_1_tt_lengyel_zsuzsanna_69_74.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 12.); Dr. Bolgár Judit – Szekeres György: A pályaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályaalakulással vizsgálattal. *Hadtudományi Szemle*, 2015/8., 284. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_bolgar_szekeres.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 08.)

Adekvát, differenciált kutatás eredményeként összevethető a katonai pálya iránti (korábbi) motivációspektrum és a honvédelmi tanulmányaikat megkezdők viszonyulása a katonai pályához. A katonai szerephez kapcsolt, nem konkrét tapasztalatokból, hanem vélekedésekből és medializált tartalmakból (filmek, könyvek, számítógépes játékok) kialakított – romantikus jellegű – attitűdök megléte és a család (a családi háttér stabilitása) kiemelkedően fontos tényező. A tanulmányaikat megkezdett fiatal felnőttek esetében a *pályán maradás* tényezői között a karrierlehetőség, a férfias viselkedéshez kapcsolt kihívásoknak megfelelés, a közösségben végzett tevékenység, a rend és fegyelem személyiségfejlesztő megélése, a jártasság megszerzése egyes műszaki-harcászati kérdésekben, a várt külföldi kapcsolatok/kiküldetések jelentkeztek motívumként. A nyitott kérdésre adott válaszok feltárják a hallgatók belső motivációit. A leginkább szembetűnő, mindkét vizsgálati szegmensben megjelenő tényező ugyanakkor az anyagi biztonság, a „biztos állás” volt.¹⁴

Ez az idealizált pályaképpel szemben az egyéni motiváció racionális oldalát emeli ki: az, hogy a pályaválasztás során és a tanulmányokat folytatók esetében is ez állt az első helyen, arra enged következtetni, hogy a katonai pálya iránti pozitív attitűdök érvényesülését elősegítheti a hivatás vállalásával összefüggésbe hozott egzisztenciális biztonság vétele, de e nélkül a pozitív attitűdök nem, vagy csak kisebb arányban dinamizálnák a szolgálatot választókat pályaválasztásuk során. Friss vizsgálati eredmények megerősítik e kutatási következtetéseket: a katonai pályaválasztás egyéni, pszichológiai vetületében a fent említett motívumok vannak jelen, míg társadalmi kontextusban a családi-szülői háttérrel való összefüggés a meghatározó. A biztos megélhetés szempontja szintén kiemelkedően fontos motivációs tényező mind a pályaválasztáskor, mind az életpályára tekintve, a pályán maradás kérdését mérlegelve. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a „biztos állás” mint motiváció sokszor nem belső indíttatásból, hanem az egyén életkörülményeiből fakad, tehát nem feltétlen esik egybe a pályához kapcsolt magas értékítélettel vagy pozitív attitűddel. „A fegyveres szervezetek és szakmák presztízse az elmúlt időkben fokozatosan csökkent, amelyet alátámasztanak a honvédség foglalkozáspolitikájának kialakítása érdekében végzett munkaerő-piaci elemzések. Ugyanakkor nemzetközi tendencia, hogy elsősorban a legénységi állomány a társadalom szegényebb rétegeiből, elsősorban a fizikai munkát végző családokból kerülnek ki, valamilyen kényszer hatására.” A katonai feladatok ellátásához ugyanúgy minőségi, fejlesztését tekintve tudatosan irányított személyi állományra van szükség, különösen a tiszti beosztásban tevékenykedők esetében. Kíváncsi vagyok, hogy „váljon tudatossá, hogy a katonatiszt szakértelmiségi, ugyanolyan fontos értéket képvisel, szakterületét tekintve olyan speciális, mint egy orvos, ügyvéd, közgazdász”.¹⁵

A KATONAORVOSI PÁLYAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓI

Az orvosi és a katonai irányú pályaválasztás esetén megállapítható, hogy mindkét hivatás esetén mind a pályaeorientációban, majd azt követő pályaválasztásban létezik több azonos

¹⁴ Papula Lászlóné: A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata. PhD-értekezés, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013, 74–77. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/papula_laszlone.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 14.)

¹⁵ Német Tamás: A pályaválasztás és pályaeorientáció vizsgálata egy empirikus kutatás során. Hadtudományi Szemle, 2015/8 (1), 339. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_nemett.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 04. 09.); Nagy-Vargáné Juhász Ágnes: A motiváció szerepe a magyar honvédségben. Bolyai Szemle, 2010/12 (2), 12.; Papula: i. m. 51.

motívum. Közös keresztmetszetnek tekinthető mindkettő esetében a család, a szülői minták szerepe, a másokon való segítő szándék és a hazaszeretet (mint az altruizmus megjelenési formái), a közösség érdekében megvalósított munka, a biztos megélhetést jelentő hivatás választása, valamint a viszonylag korai elhatározásra jutás.¹⁶

Katonaorvosi pályára terelésben nagy szerepe volt a Magyar Honvédség kínálta ösztöndíjas rendszernek. A 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet és a Hjt. 2012. évi CCV. törvény alapján a (ahogyan a jogászok, lelkészek, meterológusok is) katonai képzésben nem megszerezhető, speciális végzettséget igénylő beosztások betöltése érdekében a Magyar Honvédség pályázaton elnyerhető ösztöndíjjal támogatja az egyetemi hallgatókat, amiért cserébe a képzéssel megegyező idejű szolgálatot ír elő a hallgatóknak, vagy a teljes ösztöndíjat vissza kell fizetni.

Mivel az alkalmassági követelmények azonosak a katonai alkalmassággal, ezért ezek komoly szűrőt jelentenek, és sokan nem tudnak megfelelni a magas fizikai és erőnléti alkalmassági követelményeknek, és emiatt esnek ki a rendszerből. Korábban szintén sokan maradtak a honvédségnél a diploma megszerzését követő sorkatonai szolgálatuk után, azonban ez a lehetőség a hivatásos haderőre történő áttéréssel megszűnt.¹⁷

A Magyar Honvédségnél 120 fő bevonásával Pákozdi Márta és dr. Fejes Zsolt által elvégzett 2015-ös kutatás szerint a katona-egészségügyi pályaválasztás *motivációi* fiatalabb és idősebb korban különböznek egymástól. Fiatalkorban a képzési és oktatási, valamint a későbbi stabil kereseti lehetőségek biztosítása, a katonai karrier tekintélye és a katonai előmenetel lehetősége voltak a legfontosabb tényezők, míg felnőttkorban ezeket felváltja a megélhetés biztosításának és a korábban megszerzett szakmai képességeknek megfelelő munka folytatásának lehetősége, valamint a „szeretek katonáskodni” érzés és a missziós kiküldetés lehetőségének a biztosítása.¹⁸

Kutatásomban a válaszadók felénél a katonaorvosi pálya jelentette kihívások és változatosság, új lehetőségek és a pálya érdekessége, a tisztii rendfokozat voltak a fő motivációs tényezők. A második helyre a közalkalmazotti bérekhez képest magasabb katonai fizetés került. A válaszadók nagyjából negyede a missziós és harctéri szakmai tapasztalatok megszerzését, az anyagilag is kiemelt módon honorált külföldi szolgálatot jelölte meg.

Egy-egy fő említette meg a (jelenleg már nem biztosított) szolgálati lakás és karkedvezményes nyugdíj lehetőségét. Egy másik válaszadónál a sorkatonai szolgálat alatt szerzett pozitív tapasztalatok játszottak szerepet a beöltözésben. Mivel a sorozásokat 2004-től szüneteltetik, ezért egyre kevesebb orvos kerül kapcsolatba a sereggel. Megemlítették a honvédségi ösztöndíj jelentette anyagi többletet is. Ezt a régen jól működő intézményt azóta egyszer leépítették, majd meg is szüntették, de néhány éve újra elindították. A gátat a medikusokkal szemben támasztott magas katonai követelményrendszer jelenti, ami azt eredményezi, hogy hiába jelentkeznek többen, a 80–90%-uk itt kihullik. A válaszadók szintén megemlítették a katonai és harci feladatok ellátásához szükséges fizikai képességek fejlesztését és az egészségmegőrzés fontosságát mint motivációs tényezőt. Volt, aki biztos állásként tekintett a katonaságra, más az újonnan épült, modern Honvédkórházban végzendő munka lehetőségét találta vonzónak. A kutatás során a biztos jövőt, a speciális műszaki ismeretek megszerzését és a hazaszeretetet a témában folytatott kutatásaim során nálam konkrétan nem említették meg a válaszadók.

¹⁶ Német: i. m. 339.

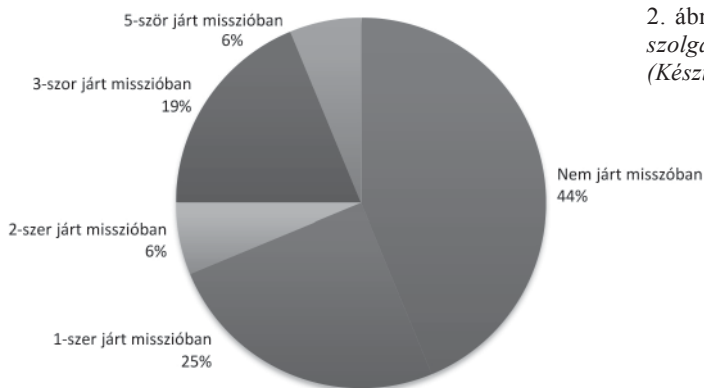
¹⁷ Nagyné Bereczki Szilvia: Speciális katonai beosztások orvosi és pszichológiai alkalmasságvizsgálatának története Magyarországon. Bolyai Szemle, 2007/ 9 (1), 21–23.

¹⁸ Pákozdi Márta – Fejes Zsolt: A katona-egészségügyi pályaelhagyás motívumainak feltárása. 2015. http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/e5konf/nap11/2_Fejes_Pakozdi.pptx (Letöltés időpontja: 2016. 09. 25.)

Vizsgálatomban rákérdeztem a katonai pálya során teljesült és nem teljesült elvárásokra, és azokra a tényezőkre, amelyek teljesülése esetén nem szereltek volna le.

2. táblázat *Teljesült és nem teljesült elvárások összevetése (Összeállította a szerző)*

Teljesült elvárások	Nem teljesült elvárások
relatíve magasabb fizetés	magasabb fizetés iránti igény
missziós elvárások és külföldi tapasztalatszerzés	orvos-szakmai fejlődés lehetőségének és a szakmai kihívásoknak a hiánya
biztos munkahely	a ranglétrán való továbbjutás és az előléptetés akadályozása
egy-egy kolléga említette: jó szakképzés és a rendszeres továbbképzések szolgálati lakás korkedvezményes nyugdíj a tiszti ranggal és a katonasággal járó kihívások és a változatosság a nyelvtanulás támogatása „kaland, izgalom, életérzés, lövészetek, gyakorlatok, barátok, misszió, kórházi gyakorlat, pontos kifizetés, szabadidő”	az anyagi, szakmai, erkölcsi megbecsülés hiánya
	rugalmatlanság és lehetőségek hiánya
	perspektívák hiánya
	kiszámíthatatlan életpálya
	egy-egy válaszadó említette: hogy ugyanazt az orvosi munkát végezte, mint beöltözés előtt „megbecsülés, rendfokozat miatt betölthetetlen beosztások, fizetés nem emelkedett/értéke csökkent, cafeteria elvétele, katonai kitelepülés alkalmával elfogyasztott élelmiszer levonása a járandóságból, felesleges adminisztrációs terhek, szervezetlenség-fejetlenség, szerény jogkör miatti tehetetlenség”

2. ábra *Katonaorvosok missziós szolgálatainak száma és aránya (Készítette a szerző)*

A válaszadók a legfontosabb pályán tartó tényezőként jelölték meg a versenyképes, magasabb fizetést. Ezt rögtön a szakmaiság, a szakmai fejlődés, az előmenetel, a megfelelő felszerelés és munkakörnyezet biztosítása követte. Szintén sokan írták a jó, megbízható főnököt és vezetést. Egy kollégát azért vesztett el a sereg, mert irodai beosztásba vezényelték, miközben a betegellátás volt az élete. Ha nem helyezték volna át, akkor maradt volna az amúgy is emberhiánnyal küzdő csapategységügyben. Idetartozik az is, hogy relatíve sok kolléga a „missziókba való kényszerítés eltörlését” nevezte meg fontos pályán tartó tényezőnek. Egyikük konkrétan ezért is szerelt le, mert nem akart külszolgálatot vállalni. Többen maradtak

volna, ha a lakhely közelében lett volna a szolgálati helyük, illetve kedvezőbbek lettek volna a lakáskörülmények. Megemlítették még a megfelelő perspektívát, a biztos életpályamodell kérdését, a korkedvezményes nyugdíj lehetőségét és a hálapénzrendszer eltörlését.

A KATONAORVOSI PÁLYAELHAGYÁS OKAI

Kutatásomban két helyen kérdeztem rá a leszerelés okára. A döntő tényező a szakmai előmeneteli lehetőségek hiánya, illetve az anyagi megbecsülés elmaradása lett. Az orvosi pálya sajátossága, hogy a szakmai fejlődéshez megfelelő gyakorlati tudás megszerzése szükséges, aminek biztosítása alapvetően fontos lenne. Ezt követte a missziós szolgálatra való „kényszerítés”, illetve ennek a lehetősége. A nemzetközi szerepvállalás a katonai állományhoz képest jobban érinti a katonaeorvosi állományt, mivel gyakrabban kényszerülnek misszió vállalására. Ezt követte a nem megfelelő vezetés és irányítás, a szervezetlenség, illetve az eljáróval való konfliktus. További tényezők voltak: a lakhelyváltás, valamint a munkahely és otthon közötti nagy távolság, az előmenetel hiánya, a szakértelem kihasználatlansága, az értelmetlen munkafeladatok végzése, illetve áthelyezés után nem az adott személy szaktudásának megfelelő feladatok ellátása. Megjelölték még leszerelési okként a korrupciót és a hálapénz rendszerét, valamint a rossz munkakörülményeket is. Az egyik leszerelt és külföldre távozott kolléga véleménye szerint a kivándorló orvosokat nyugatabbra jobb anyagi megbecsülés, megfelelő munkaeszköz (eszköz, gyógyszer) és stresszmentes munkakörnyezet várja. A témában végzett további kutatás során – főleg a megkérdezett nők – a katonai fizikai követelményeknek való megfelelést, a korkedvezményes nyugdíj eltörlését, a túlterheltséget, az egészségügyi okokat, a civil munka előnyeit említették meg.

Kutatásomban a stressz szerepét is vizsgáltam a pályaelhagyásban. A leszerelt orvosok nem tartották különösen stresszesnek a katonai pályát. Kritikus pontként a megfelelő irányítás hiányát, a szakaszos munkavégzést, az értelmetlen munkát, a szakértelem kihasználatlanságát, a rossz kommunikációt, a problémamegoldás és személyes fejlődés támogatásának alacsony szintjét, illetve a szervezeti célkitűzések meghatározásának hiányát jelölték meg problematikusnak.

Külön ki szeretném emelni a misszió szerepét, mivel egyrészt mind motivációs, mind leszerelési tényezők között előkelő helyen szerepel. A válaszadók nagy része, mintegy 56%-a volt misszióban a pályája során, sokan többször is. A szakmai tapasztalatszerzés lehetősége, amit ráadásul anyagilag is honorálnak, pozitív lehetőség, azonban a misszióba kényszerítés leszerelési okként jelenik meg. A 150 fő alatti katonaeorvosi létszámhoz képest 8–14 orvos tartózkodik egyszerre külföldön, a 3–6 hónapos váltások miatt ennek a számnak átlagban a háromszorosát teszi ki az egy évben missziót teljesítő orvosok száma. A 25 733 fős katonai állomány esetében jelenleg évi 900 fő körül mozog (tehát éves szinten egyszerre a létszám 3,5%-a van külföldön), megmutatva a katonaeorvosi állomány többszörösen súlyos leterheltségét.¹⁹

A katonákkal szemben az orvosok könnyebben találnak maguknak munkát a civil szektorban, vagy külföldön, így nem kötöttek a katonai pályához annyira.

¹⁹ Dr. Simicskó István – Varga Mihály: XIII. Honvédelmi Minisztérium. 2016. 4. www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/13.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 11. 18.)

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásom alapján az 5 év, vagy annál kevesebb szolgálati viszonyral rendelkező, fiatal, 40 év alatti, nyelveket jól beszélő, általában szakvizsgával rendelkező (sőt 38%-uknak több is van) és újabb szakvizsga megszerzését is célul tűző, jól képzett és szorgalmas katonaeorvosokat veszítjük el. Meg kell említeni, hogy 31%-uk a leszerelés után teljesen vagy részben továbbra is dolgozik a honvédségnél, amire érdemes a jövőben tekintettel lenni.

A kapott eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábban tárgyalt – anyagi stb. – ösztönzőkön kívül apróbb szervezési, vagy a mindennapokat érintő problémák megoldása is pozitívan jelentkezik a munkavállalóknál. Meg kell említeni, hogy a sportolás lehetősége konditerem megnyitásával biztosított lett a kórház területén, valamint újabb parkolóhelyeket is létesítettek.

Kutatásomban a megkérdezettek egyike sem bánta meg a leszerelést, és sajnos majdnem 50%-uk nem ajánlaná végzős medikusoknak a katonaeorvoslást, ami eléggé elgondolkoztató; szükség lenne ezen változtatni, hiszen az utánpótlás biztosítása miatt fontos, hogy ne rossz szájjal hagyják el a kollégák a Magyar Honvédség kötelékét, és ne csak negatív kritikát fogalmazzanak meg a környezetükben a katonaeorvosi pályával kapcsolatban.

Összességében látható, hogy a katonaeorvosi és egészségügyi szakszemélyzet hiánya súlyos és egyre súlyosbodik, a helyzet megfelelő lépések hiányában tovább fog romlani. A lineáris csökkenő létszám alapján megjósolható, hogy egyre nehezebb lesz a hazai és a nemzetközi missziók orvosi biztosításának ellátása.

A fejlett nyugati NATO-tagországokat ugyanúgy sújtja a katonaeorvosok hiánya, azonban azokban a tagállamokban, amelyekben megfelelő lépéseket tettek, sikerült menedzselni ezt a problémát. A pénzügyi ösztönzőkön kívül számos egyéb lehetőség áll rendelkezésre, úgymint a rugalmas szolgálat és munkahelyi állománytábla bevezetése, lehetőség magánpraxisban való munkavégzésre, tanulási lehetőség biztosítása, a család és a karrier közti egyensúly biztosítása, a karriermodell és szakmai fejlődés elősegítése, oktatással kapcsolatos intézkedések, toborzási lehetőségek jobb kiaknázása stb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200205.TV
- 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1300009.hm
- A tünetek: hosszú várólista, szakember- és felszerelési hiány. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/tunetek-hosszu-varolista-szakember-es-felszereshiany>
- Bakos Csaba Attila: *A magyar honvédség megítélése pályaválasztás előtt álló fiatalok körében.* Hadtudományi Szemle, 2013/6. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_1/2013_1_hm_bakos_csaba.pdf
- Beszámoló az egységes ágazati humán erőforrás-monitoringrendszer 2014. évi helyzetéről. www.enkk.hu/hmr/documents/beszamolok/HR_beszamolo_2014.pdf
- Dr. Bolgár Judit – Szekeres György: *A pályaaorientáció jellemzői, kapcsolata a pályaaalkalmassági vizsgálattal.* Hadtudományi Szemle, 2015/8. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_bolgar_szekeres.pdf

- Bukodi Erzsébet – Vukovich György – Harcsai István: *A magyar társadalom a jelzőszámok tükrében*. Társadalmi riport. Budapest, Tárki, 2000. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a789.pdf>
- Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit: *Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. 2014. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b327.pdf>
- Gebauer Ferenc: *Három évtized, érdeklődési tesztek tükrében*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. http://www.mfpi.hu/data/cms53989/Harom_evtized_palyavalasztasi_tesztek_tukreben.pdf
- Gebauer Ferenc: *Pályaválasztás a középiskolában*. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, 2009. http://www.mfpi.hu/data/cms54104/Palyavalasztas_a_kozepiskolaban.pdf
- Girasek Edmond: *Rezidens orvosok szakterület-választási és vidéki munkavállalási motivációi*. Semmelweis Egyetem – Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2012. http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/girasekedmond.d.pdf
- Hova lettek az orvosok? 2015. december 22. http://www.medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/hova_lettek_az_orvosok?utm_source=newsletter&utm_medium=medicalonline_orvosi_hirlevel&utm_campaign=15590
- Dr. Jasztrab Jácint Szilárd: *Katonaorvosi pályaelhagyás*. 2017. 07. 31. http://hhk.uni-nke.hu/uploads/media_items/dr_jasztrab-jacint-szilard-a-katonaorvosi-palyaelhagyas.original.pdf
- Kispálné Horváth Mária – Vincze Szilvia: *Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők*. Új Pedagógiai Szemle, 2009/12.
- Dr. habil Kiss Zoltán László – Prof. Dr. Malomsoki József – Dr. habil Krizbai János – Dr. Kányó Mária: *Kiválás, 2010–2011* („Katonák Munkaerő-piaci Reintegrációjának Képzési Programja” elnevezésű projekt keretében.) Empirikus katonaszociológiai kutatás. ZMNE Egyetemi Kiadó, Budapest, 2011.
- Lannert Judit: *Pályaválasztási aspirációk*. PhD-értekezés, BKG-Szociológia, 2004. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/86/1/lannert_judit.pdf
- Lantos Gabriella: *Az orvosbárókra megy el a pénz. Mi a baj a magyar egészségüggyel? 1. rész*. http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2016/04/18/korhaz_orvos_egeszsegugy_betegseg_lantos_gabriella_elso_resz/?token=34dc327ee393a579ead5945772ceed93
- Lengyel Zsuzsanna: *A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról*. Hadtudományi Szemle, 2008/1. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_1/2008_1_tt_lengyel_zsuzsanna_69_74.pdf
- Lukács Fruzsina: *A pályaválasztási bizonytalanság és az identitás összefüggései középiskolás mintán II. rész*. Életpálya-tanácsadás. 1 (2), 2013.
- Magyar Orvosi Kamara Online: *Orvosi látlelet 2013 – eredmények*. 2013. https://www.doki.net/tarsasag/mok/dokumentumok.aspx?web_id=&archiv=1
- Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna: *Általános iskolások pályaválasztása 2014*. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest, 2014. http://gvi.hu/files/researches/127/palyaorientacio_2014_tanulmany_140724.pdf
- Molnár Péter – Csabai Márta – Csörsz Ilona: *Orvosi professzionalizáció és magatartástudomány*. Magyar Tudomány, 2003/173 (11).
- Molnár Regina – Molnár Péter: *Az orvosi pályaszocializáció*. Lege Artis Medicinae, 2002/12 (4).
- Molnár Regina – Nyári Tibor – Molnár Péter: *Az orvostanhallgatók pályán maradásra, pályaelhagyásra vonatkozó elképzelései*. Orvosi Hetilap, 2008/149 (18).
- Nagyné Bereczki Szilvia: *Speciális katonai beosztások orvosi és pszichológiai alkalmasságvizsgálatának története Magyarországon*. Bolyai Szemle, 2007/9 (1).

- Nagy-Vargáné Juhász Ágnes: *A motiváció szerepe a magyar honvédségben*. Bolyai Szemle, 2010/12 (2).
- Német Tamás: *A pályaválasztás és pályaaorientáció vizsgálata egy empirikus kutatás során*. Hadtudományi Szemle, 2015/8 (1). http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2015_1/15_1_alt_nemett.pdf
- OECD (2017): Health Workforce Migration. http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI
- Pákozdi Márta – Fejes Zsolt: *A katona-egészségügyi pályaelhagyás motívumainak feltárása*. 2015. http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/e5konf/nap11/2_Fejes_Pakozdi.pptx
- Papula Lászlóné: *A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata*. PhD-értekezés, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2013. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/papula_laszlone.pdf
- Dr. Simicskó István – Varga Mihály: *XIII. Honvédelmi Minisztérium*. 2016. www.parlament.hu/irom40/10377/adatok/fejezetek/13.pdf
- Varga Julianna: *Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon 2003–2011*. Budapesti Gazdasági Füzetek. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 2015/6.

Országné Faragó Éva alezredes:

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÁLLOMÁNYA FIZIKAIALKALMASSÁG-VIZSGÁLATAINAK KUTATÁSÁBAN ALKALMAZHATÓ MATEMATIKAI STATISZTIKAI MÓDSZEREK

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Honvédségben alkalmazott fizikaialkalmasság-vizsgálatok eddig kiértékeletlen eredményeinek statisztikai feldolgozása rendkívül időszerű, a jövőbeli változtatások tudományos alapját képezi. Annak érdekében, hogy a közel két évtized alatt összegyűlt és folyamatosan bővülő adatbázisban rejlő információkat kinyerhessük, nagyon fontos, hogy szakmailag a leghatékonyabb és korszerű alkalmazások használatával vizsgáljuk azokat. A szerző ennek első lépéseként az alkalmazható matematikai statisztikai módszereket foglalja össze írásában.

KULCSSZAVAK: fizikaialkalmasság-vizsgálat, adatbázis, statisztikai módszerek

A katonai tevékenység fizikai felkészültséget is igényel. A katonai szolgálatra való alkalmasság elbírálásához egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságot kell vizsgálni. A Magyar Honvédségben ilyen irányú, összetett vizsgálatok 1998 óta folynak, melyeket honvédelmi miniszteri rendelet¹ szabályoz.

A fizikaialkalmasság-vizsgálatokat a bevezetést követően először a Magyar Honvédség Egészségvédelmi Intézet Fizikai Alkalmasságvizsgáló Osztályán hajtották végre. Az MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ Alkalmasságvizsgáló Intézetében, illetve Kecskeméten, a Repülőorvosi, Egészségvizsgáló és Kutató Intézetben 2007-től kezdődtek meg fizikaialkalmasság-vizsgálatok. 2013-ban az MH Egészségügyi Központ, Védelem-egészségügyi Igazgatóság, Repülőorvosi, Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet teljes egészében átvette az alkalmasságvizsgálatok végrehajtását.

A fizikaialkalmasság-vizsgálat bevezetése óta eltelt idő alatt sport-, társadalom- és hadtudományi szempontból többen vizsgálták a témát, ám a teljes időszakot felölelő matematikai statisztikai vizsgálat máig nem született. 2007-től munkám során a HM és MH vezető állománya éves állapotfelmérését, a missziókba, külszolgálatokba egyéni beosztásokba történő kiválasztását, a katonai oktatási intézményekbe jelentkezők alkalmasságvizsgálatát végeztem. 2013-tól a Magyar Honvédség valamennyi alkalmasságvizsgálata intézetünkben zajlik, melyekben főergonómusként vettem részt. A fizikai vizsgálatokon, felméréseken túl statisztikai elemzéseket, jelentéseket készítettem, részt vettem a katonatestnevelők éves összevonasán, előadásokat tartottam a vizsgálatok tapasztalataiból. 2010-ben a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Karán, MA tanár-testnevelő tanár szakon, „A katonai fizikai alkalmasság mérése, tapasztalatai” címmel írtam meg szakdolgozatot.

¹ 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról.

Ez idő alatt – a munkám során felmerülő problémák nyomán – egy sor kérdés fogalmazódott meg bennem:

- A katonai szolgálatra jelentkezők milyen arányban képesek a követelményeket teljesíteni?
- A fizikai állapotra vonatkozó követelmények és a tényleges katonai feladat végrehajtásához szükséges fizikai teljesítőképességek összhangban vannak-e?
- A fizikaialkalmasság-vizsgálat gyakorlatanyaga összhangban van-e a tényleges katonai feladat végrehajtásához szükséges fizikai képességekkel?
- Milyen változások, tendenciák mutathatók ki a fizikaialkalmasság-vizsgálat egyes mozgásformái eredményeinek elemzése, vizsgálata alapján, nemre, korra, rendfokozatra vonatkozóan?
- Kimutatható-e összefüggés a különböző időpontokban alkalmazott alkalmasságvizsgálati jogszabályok, rendeletek által támasztott követelményrendszer és a fizikaialkalmasság-vizsgálatok eredményei között?
- A katonai szolgálatra való alkalmasságot hogyan befolyásolja az életkor előrehaladása?
- Milyen összefüggések mutathatók ki a fizikai és az egészségi állapot között?
- Milyen összefüggések mutathatók ki a fizikaialkalmasság-vizsgálat egyes mozgásanyagai és az egészségi állapot között?

Jelen írás része annak a kutatásomnak, melyben az 1998 óta, a fizikaialkalmasság-vizsgálatok során keletkezett adatokat elemzem. E dolgozatban a fizikaialkalmasság-vizsgálatok során keletkező adatok feldolgozására alkalmazható módszereket kívánom feltárni, közreadni. Nem sorakoztatom fel a paletta valamennyi lehetőségét, a módszerek körét a kutatásban eredményesen felhasználható eszközökre igyekszem leszűkíteni.

A KUTATÁSI MÓDSZER MEGVÁLASZTÁSA

A kutatás során a Magyar Honvédség alkalmasságvizsgálatot végző intézetei és osztályai fizikaialkalmasság-vizsgálatai során keletkezett eredményeket, illetve személyes és egészségügyi adatokat dolgozom fel. Az adatok között szerepelnek nem metrikus, nominális és ordinális adatok is, többségüket azonban számszerű vagy számszerűsíthető információk, metrikus adatok alkotják.² Ezért a feldolgozást a statisztika eszközeinek felhasználásával, kvantitatív módszerek alkalmazásával tervezem.

A statisztikát a tudományos élet szinte minden ágában használják, specializálva az adott terület sajátosságaira. Így az egészségügyi adatfeldolgozásban és modellezésben³ a biostatistikát,⁴ a népegészségügyi és epidemiológiai statisztikai módszereket, a testnevelés és sport⁵ területén a sportstatistikát⁶ dolgozták ki. Mindkét szakterület módszerei között vannak a kutatásban alkalmazható módszerek. Így ezek tanulmányozására külön figyelmet szenteltem.

² Hornyacsek Júlia: A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest, 2014.

³ Dinya Elek: Biostatistika. E-book, <http://semmelweis.hu/dei/files/2013/11/biostatistika.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 10. 15.)

⁴ Sándor János – Ádány Róza: Biostatistika. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2011.

⁵ Ács Pongrác – Pintér József: Bevezetés a sportstatistikába. Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft., Budapest, 2011.

⁶ Oszváth Károly – Ács Pongrác: Bevezetés a sporttudományos kutatásba. TÁMOP-4.1.2.-08/1/A-2009-0025 pályázat keretén belül.

A FELÁLLÍTANDÓ ADATTÁBLA ADATTARTALMÁNAK, SZERKEZETÉNEK VIZSGÁLATA

A feldolgozandó adatok között szerepelnek személyes adatok, illetve keletkezhetnek a nemzetbiztonság szempontjából érzékeny, a védelmi képességeket kifejező adatok. Ezért eredményeimet csak engedéllyel, a hatályos adatvédelmi⁷ és információvédelmi⁸ törvények betartásával teszem közzé.

A kutatni kívánt adatok a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ szervein, archivált lemezein és levéltáraiban található. Mivel ezeknek egy hányadát strukturált adatbázisban, más részét viszont elavult adathordozókon tárolják, mindenekelőtt egy egységes adatbázis létrehozása a cél. Az elmúlt 15–18 év elérhető adatai megközelíthetik a százezres nagyságrendet is. Ez a mennyiség a feldolgozást végző informatikai eszközökkel szemben, mind a gépi feltételek, mind a szoftver vonatkozásában komolyabb követelményeket támaszt.

A vizsgálat elvégzéséhez javasolt adatszerkezet az alábbi szerinti struktúra felépítését igényli:

A) Személyi adatok

1. születési dátum,
2. kor,
3. nem (férfi/nő),
4. rendfokozat
5. antropometriai adatok (a test összetételének kvantitatív jellemzői)

a) testmagasság,

b) testsúly,

c) BMI:

Body Mass Index = $\text{testtömeg (kg)}/\text{testmagasság}^2 \text{ (m)}$,

d) testzsírszázalék:

A testzsírtömeg teljes testtömegéhez viszonyított mennyiségét jelenti százalékban kifejezve:

testzsírszázalék (%) = $\{\text{testzsírtömeg (kg)}/\text{testtömeg (kg)}\} \times 100$

e) zsigeri (viszceriális) zsírszint

A belső szerveket körülvevő zsír szintje.

f) vázizomszázalék

A test mozgatásáért felelős, csontokhoz tapadó izmok tömegének a teljes testtömegéhez viszonyított mennyiségét jelöli százalékban kifejezve.

A BMI alkalmazása a szakirodalom szerint vitatott mutató, hiszen nem veszi figyelembe a nemet, kort, testösszetételt, egészségi állapotot, életmódot. A BMI, mint a testsúly és testmagasság arányát meghatározó érték, alapvetően arra szolgál, hogy az átlagos populációnál egyszerű számítással fel lehessen mérni a túlsúlyosság meglétét, mértékét, ami egészségi kockázat lehetőségét hordozza magában, ezért ez inkább népegészségügyi mutató, aminek használata széles tömegek számára is közérthető és az egészségtudatos életmód kommunikációjához tökéletesen megfelel. Emiatt is hasznos információhordozónak és egyszerűen,

⁷ 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről, 21. §.

⁸ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről, 40. § (1) bekezdés.

gyorsan kiszámítható mutatónak tartom a BMI-t. Más adatok – nem és életkor – által meghatározott skálára vetítve jól jellemzi a fittségi állapotot. Mindezt alátámasztja Juhász Zsolt doktori (PhD-) értekezésének megállapítása, miszerint „a mérések alapján bebizonyított, hogy a testtömeg, testzsírszázalék és BMI-értékek emelkedése negatív korrelációt mutat a katonák fizikai teljesítőképességével”.⁹

A BMI pontatlanságának kiküszöbölése érdekében a Magyar Honvédségben 2016-ban bevezetett Honvéd Testalkati Program végrehajtásához Omron BF511 készülékeket szereztek be, melyekkel a testzsírszázalék, a zsigeri zsírszint és a vázizomzat adatait kell mérni. Ennek az eszköznek az alkalmazásával egzakt adatok gyűjtésére, a mért és számított jellemzők, valamint a fizikai állapot közötti kapcsolatok feltárására és kutatására nyílik lehetőség.

B) A fizikaialkalmasság-vizsgálat adatai

6. vizsgálat dátuma
7. helye (MH EK, saját alakulat)
8. felmérés célja (állományba vétel, beiskolázás, beosztásra való alkalmasság, előmenetel, külszolgálat, misszió)
9. tervezett beosztásnak megfelelő alkalmasság szintje (a korábbi rendelet¹⁰ szerint T1–T4)
10. vizsgálat mozgásformái
 - a) állóképességi
 - (1) 3200 m síkfutás,
 - (2) 2000 m síkfutás,
 - (3) 1600 m gyorsított menet,
 - (4) 6000 m gyorsított menet
 - b) erő-állóképességi
 - (1) törzs (hanyatt fekvésből felülés leszorított lábakkal, módosított felülés, hanyatt fekvésből lapockaemelés, függésben lábemelés)
 - (2) kar (karhajlítás-nyújtás mellső fekvőtámaszban/térdelőtámaszban/függésben, hajlított karú függés)
11. eredmények (időeredmények, ismétlésszámok)
12. értékelés (a mindenkori érvényes rendeletben meghatározott értékelési táblázatoknak és követelményeknek megfelelően)

C) Egészségi állapotot jellemző adatok

13. Fizikailag nem terhelhető minősítést alátámasztó megbetegedések diagnózisai.
14. Fizikailag csak korlátozással terhelhető minősítést alátámasztó megbetegedések diagnózisai.

A fizikaialkalmasság-vizsgálatot minden esetben orvosi vizsgálat előzi meg, melynek célja az aktuális egészségi állapot monitorozása és a fizikai terhelhetőség megállapítása. A szakorvos a vizsgálatra jelentkező pillanatnyi státusának megfelelően dönthet úgy, hogy

⁹ Juhász Zsolt: A magyar katonák külföldi katonai szolgálatra történő fizikai alkalmasság-vizsgálatának tapasztalatai. Doktori (PhD-) értekezés, Budapest, 2011, 105.

¹⁰ 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól, 11. § (2) bekezdés.

annak fizikai terhelését nem engedélyezi. Ez általában valamilyen akut megbetegedés esetében fordul elő. Ebben az esetben a fizikaialkalmasság-vizsgálatra egy későbbi időpontban kerül sor, amikor a vizsgálatra jelentkező egészséges, terhelhető.

Előfordulhat azonban krónikus, huzamosabb ideig tartó megbetegedés vagy egészségkárosodás következtében fennálló állapot, amelyek esetében a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóságának Felülvizsgáló Intézetnél működő másodfokú felülvizsgáló bizottsága a betegség jellegének megfelelően, a módosult fizikai terhelhetőségre figyelemmel, alternatív mozgásformákkal történő fizikaialkalmasság-vizsgálatot írhat elő.

Ezen kóros állapotok vagy egészségkárosodások áttekintése fényt derít a nem terhelhetőség és a könnyített mozgásformák elrendelésének okaira, a Magyar Honvédségben előforduló, a fizikai terheléssel kapcsolatba hozható akut és krónikus megbetegedésekre, amiknek többek között a primer és szekunder prevencióban lehet jelentős szerepe.

A VIZSGÁLATHOZ FELHASZNÁLHATÓ STATISZTIKAI MÓDSZEREK

A) *Leíró statisztika (az adathalmaz elemzése mennyiségi jellemzéssel és leíró jellemzéssel)*¹¹

- a) terjedelem (a legnagyobb és legkisebb érték eltérése)
- b) gyakoriság:
 - (1) abszolút (egy adott érték előfordulásainak száma)
 - (2) relatív (egy adott érték előfordulásainak aránya az összes előforduláshoz viszonyítva)
 - (3) az adathalmaz gyakorisági eloszlásának szemléletes ábrázolása hisztogrammal
- c) középértékek:
 - (1) módusz, a leggyakrabban előforduló érték
 - (2) medián, a sorrendbe rendezett értékek közül a középső (vagy azok számtani közepe)
 - (3) kvartilisek, sorrend szerint negyedelő értékek
 - (4) kvantilisek, adott számú részekre osztásra épülő értékek
 - (5) átlag, a mintaközép, a mintában szereplő értékek számtani átlaga
 - (6) szórás
- (a) szóródás
- (b) variancia (V_x)
- (c) átlagos eltérés (D_x)
- (d) standard deviáció (SD_x)
- (e) szabadságfok
- (f) ferdeség
- (g) csúcosság

A leíró statisztika vagy más néven alapstatisztika a minta jellemzőinek leírására szolgál, így a teljes felmért állományra vonatkozóan kívánok következtetéseket levonni. Az alapstatisztika eredményei további elemzések, statisztikai számítások kiindulópontjai lehetnek. Ezért ezeket mind a személyes adatok, mind a felmérés adatainak elemzésére használom.

Az előzőeket figyelembe véve megvizsgálom az esetek számát, meghatározom az elemszámot (n) évenként, időszakonként, összesen, nemenként és állománykategóriánként.

¹¹ Benyovszki Annamária: Leíró statisztika. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2013.

Így összehasonlíthatóvá válnak létszámadatok, arányok, kialakíthatók időintervallumok, csoportok. Számolok középértékeket: átlagot (\bar{x}), móduszt, mediánt a személyes adatok, illetve a fizikaialkalmasság-vizsgálatok tekintetében. Az adatok változatosságának vizsgálatára megkeresem a minta szélsőértékeit, például a legjobb és legrosszabb eredményeket, kiszámítom a minta terjedelmét. Megszámolom az egyes adatok, eredmények előfordulási gyakoriságát, ebből megkapom az eloszlást. Ezek segítségével meghatározom az adatok átlag körüli elhelyezkedését, a varianciát (V_x) és a szórást (SD_x), illetve a relatív szórást, ami az átlaghoz viszonyított százalékos formában mutatja az adatok változékonyságát, így különböző dimenziójú és nagyságrendű adatok is összehasonlíthatóvá válnak. A sorba rendezett adatokat egyenlő darabszámú kvantilisekre bontom és vizsgálom. Mivel nagy mennyiségű adatot fogok feldolgozni, ezért az adatok egyenlő intervallumokba, osztályokba sorolása is célszerű, így például korcsoportok használata.

A leíró statisztikával nyert eredmények szemléltetésére hisztogramokat használok.

B) Következtető statisztika¹²

- becsléselemélet
 - statisztikai becslés: az alapsokaság jellemzőinek közelítő meghatározása mintajellemzőkkel
15. torzítás
 16. konzisztencia
 17. hatásfoka: hatásos, elégséges
 18. pontbecslés: a becsült jellemző számított lehetséges értéke
 19. intervallumbecslés: számított értékintervallum, ami előre megadott valószínűséggel tartalmazza a becsült jellemző értéket
 20. konfidenciaszint (beválás)
 21. szignifikanciaszint (hiba)
 - a) kritikus érték
 - b) kritikus tartomány
 22. használhatósága:
 - a) várható érték becslése (pont, intervallum)
 - b) szórás becslése (pont, intervallum)
 - c) alapsokaságbeli arány becslése

A korábbi rendeletek szerint az állományba vétel után nem mindenki vett részt egészségügyi intézetekben hatósági fizikaialkalmasság-vizsgálatokon. Az érvényben levő, a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról szóló 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet előírja, hogy életkornak megfelelően mennyi ideig lehet érvényes az alkalmas minősítés, milyen időközönként kell alkalmasságvizsgálatot végrehajtani. A teljes állományról így nem áll rendelkezésre hatósági vizsgálati eredmény. Azért hangsúlyozom a hatósági vizsgálatot, mert bár fizikai állapotfelmérésen 55 éves korig mindenkinek, minden évben részt kell venni a végrehajtási utasításban szabályozott módon, a tapasztalatok szerint mégsem egységes a végrehajtás, így az adatok validitása és összehasonlíthatósága is erősen megkérdőjelezhető. Az MH egészségügyi szerveinél az elmúlt 18

¹² Vargha András: Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal. Pólya Kiadó, Budapest, 2000.

évben képződött adatok analizálása után lehetségesnek tartom a meglévő állomány fizikai állapotának a korábbi adatok általánosításával történő közelítő leírását. Erre a következtető statisztika módszereit fogom alkalmazni. A hatályos jogszabályban meghatározott vizsgálat mozgásformáival összhangban számításokat végzek a motoros képességek közül a keringérendszeri állóképesség és a törzs, valamint a kar-vállöv erő-állóképességének meghatározására. Az adatok kiindulópontjai lehetnek a további kutatásoknak.

C) *Hipotézisvizsgálat (egy minta alapján döntés az adott hipotézis elfogadásáról vagy elvetéséről)*¹³

23. hipotézisek megfogalmazása (null-hipotézis)
24. próbafüggvény megválasztása
25. szignifikanciaszint megválasztása
26. kritikus tartomány megválasztása
27. mintavétel és függvényértékek meghatározása
28. döntés
29. korreláció- és regressziószámítás (két mérhető változó közötti összefüggés, kapcsolat vizsgálata)
30. korreláció (kapcsolatok szorosságának mérése)
 - a) Pearson korrelációs együttható
 - b) Spearman-rangkorreláció
 - c) Kendall-rangkorreláció
31. regresszió (a kapcsolatot legjobban leíró függvény meghatározása)
 - a) lineáris regresszió

Az eredmények értékelése során szeretném a felmérések adatait összehasonlítani nemenként, korcsoportonként, alkalmassági szintenként, mozgásformánként, évenként. Ezekből az adatokból már következtetések vonhatók le, illetve megállapíthatók a trendek, és előrejelzések készíthetők hipotézisem bizonyítása érdekében. Mindezekhez hipotézisvizsgálati eljárásokat használok majd.

Feltevésem szerint összefüggés van a fizikaialkalmasság-vizsgálatokon elért eredmények és a bevezetésre kerülő rendeletekben meghatározott követelményszintek között. További összefüggéseket valószínűsítek az adatok között, amelyek felismerésével megfelelő irány mutatható a megfelelő mozgásformák kiválasztása, a kiképzés, a fizikai felkészítés terén. A meghatározott nullhipotézis szignifikanciáját statisztikai próbákkal lehet igazolni.

Ezek a paraméteres eljárások az *F-próba*, két szórás összehasonlítására, a Student-féle *t-próbák* két átlagának összehasonlítására: egymintás t-próba (ugyanazon minta két különböző mérése), kétmintás t-próba (nem összetartozó minták esetén), *varianciaanalízis* (VA) vagy nemzetközileg elterjedt nevén az *ANOVA*, több minta átlagainak összehasonlítása egy szempont alapján. Ezek a próbák a különbségek vizsgálatát szolgálják.

Az összefüggések feltárására korreláció- és regressziószámítás alkalmazható majd, például a magasabb beosztásba való helyezés vagy misszióban való szolgálatteljesítés – a lehetséges és az alkalmas szint elérésének – összefüggésében.

¹³ Dr. Fidy Judit – Dr. Makariz Gábor: Biostatisztika. InforMed 2002 Kft., Budapest, 2005.

A nem paraméteres eljárás, a rendstatisztika kvalitatív adatok elemzésére szolgál. Ezt használhatjuk paraméteres eljárások helyett is, ha az adatok eloszlása nem normális, vagy a minták szórásainak szignifikáns az eltérése, ugyanis a nem paraméteres eljárások esetében nincsenek az eloszlásra vonatkozó előfeltételek. Így két összetartozó minta rangsorainak összehasonlítására *Wilcoxon-próba*, több összetartozó minta rangsorainak esetén *Friedman-próba*, két független minta rangsorainak esetén *Mann–Whitney U-próba*, és több független minta rangsorának összehasonlítására *Kruskal–Wallis H-próba* alkalmazható.

AZ ALKALMAZHATÓ MÓDSZEREK KIVÁLASZTÁSA

A statisztikai módszerek tanulmányozása után, a Magyar Honvédség állománya fizikai-alkalmasság-vizsgálati eredményei feldolgozása során a fent felsorolt eljárásokat tartom használhatónak. A módszerek kiválasztása után a következő lépés: az adatokból egy célzottan felépített próbaadatbázis kialakítása, mely felhasználásával elvégezhető a kiválasztott statisztikai számítások, valamint végrehajtható egy ellenőrző, kísérleti kutatás.

A közel két évtized alatt összegyűlt és folyamatosan bővülő adathalmaz vizsgálata rendkívül időszerű. A katonák megfelelő fizikai állapotának elérése és megtartása érdekében elengedhetetlen a hatékony és objektív fizikaiállapot-felmérés, az összehasonlítható, pontos adatok gyűjtése és feldolgozása. A vizsgálat eredményei a jövőben lehetőséget biztosíthatnak arra, hogy egy szakmailag megfelelően alátámasztott, objektív vizsgálati módszert lehessen kidolgozni, amely a Magyar Honvédség állományának korszerű és a mindennapi munkavégzéshez szükséges igényeinek megfelelő követelményrendszert állít fel. Ezért fontos a fizikaialkalmasság-vizsgálat kutatásában használható leíró statisztika, következtető statisztika és hipotézisvizsgálat módszereinek alkalmazása az adatok elemzésére, az összefüggések feltárására, a szükséges módosítások előkészítéséhez. Jelen munkában ennek a problémakörnek megvizsgálásához szükséges matematikai, statisztikai alapokat igyekeztem bemutatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700047.TV
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV
- 7/2006. (III. 21.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálatra, valamint a katonai oktatási intézményi tanulmányokra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság elbírálásáról, továbbá az egészségügyi szabadság, a szolgálatmentesség és a csökkentett napi szolgálati idő engedélyezésének szabályairól. http://www.honvedelem.hu/files/9/8110/7_2006_alkalmassagi_vizsg_hm_r.pdf
- 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1500010.hm
- Ács Pongrác – Pintér József: *Bevezetés a sportstatisztikába*. Dialóg Campus Kiadó–Nordex Kft., Budapest, 2011.
- Benyovszki Annamária: *Leíró statisztika*. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2013.
- Dinya Elek: *Biostatisztika*. E-book, <http://semmelweis.hu/dei/files/2013/11/biostatisztika.pdf>
- Dr. Fidy Judit – Dr. Makarz Gábor: *Biostatisztika*. InforMed 2002 Kft., Budapest, 2005.
- Hornycsek Júlia: *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest, 2014.

Juhász Zsolt: *A magyar katonák külföldi katonai szolgálatra történő fizikai alkalmasság-vizsgálatának tapasztalatai*. Doktori (PhD-) értekezés, Budapest, 2011.

Ozsváth Károly – Ács Pongrác: *Bevezetés a sporttudományos kutatásba*. TÁMOP-4.1.2.-08/1/A-2009-0025 pályázat keretén belül.

Sándor János – Ádány Róza: *Biostatisztika*. Medicina Könyvkiadó Zrt, Budapest, 2011.

Vargha András: *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Pólya Kiadó, Budapest, 2000.

A Zrínyi Kiadó könyvajánlata

Brandt Gyula

Magyar felségjelű Mi-24 harci helikopterek

Ellenfelei okkal félték, alkalmazói büszkén használták...Többször így jellemezhető a Mi-24-es harci helikopter, mely korunknak igazi csúcstechnikája és eddigi története során igazi legendává vált. Egy olyan albumot vehet kezébe az olvasó, amely méltó módon mutatja be a Mi-24-es harci helikopter magyarországi alkalmazását. A kiadvány a magyar katonák szemével láttatja a Mi-24-es helikoptertípust, annak mindennapjait és magyarországi alkalmazását.

A Magyar Honvédség temérdek tapasztalattal és felejtetetlen történetekkel rendelkezik a Mi-24-es helikoptertípus üzemeltetése terén, mivel a közel félszáz harci helikopter több mint három évtizeden keresztül teljesített és teljesít szolgálatot Magyarországon. A típus hazai története az eltelt idő és a vitathatatlan népszerűsége alapján nem szűkölködik olyan történetekben, amelyeknek joggal van helye ebben az albumban.

Dr. Orosz Zoltán altábornagy

Jól emlékszem arra a forró júliusi délutánra, amikor izgatottan vártuk az első négy gép megérkezését. A távolból egyre erősödő – a Mi-8 hangjához hasonló, de mégis más – rotorzaj hallatszott, majd megjelent az első „Huszonnégyes” sziluett, besorolva a repülőter légterébe. Leszállás után előttünk gurultak a kijelölt állóhelyeikre, így aztán közelebről is láthattuk, érezhettük mindazt, amit a különböző repülő szaklapok fényképei nem adhattak vissza: azokat az ívelő, erő sugárzó formákat, a vadászgépekre jellemző pilótakabint, a fegyverzet hordozására szolgáló csonka, kissé lelógó szárnyakat, az erős, masszív faroktartót, a sokkal gyorsabb forgószárnyat, az általa keltett tomboló légörvényt, a hajtóművek sivító hangját, az elégett kerozin illatát...

*Brandt Gyula nyugállományú őrnagy,
Mi-8/17 helikoptervezető, a kötet szerzője*

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017

Információ, vásárlás, megrendelés: www.hmzrinyi.hu

Gulyás Géza alezredes:

TÜZÉRFELDERÍTÉSÜNK KEZDETEI ÉS MŰKÖDÉSE A NAGY HÁBORÚBAN (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Hazánk hadereje korszerűtlen eszközparkkal és korszerűtlen elvekkel lépett be az első világháborúba. Nem volt más a helyzet a tűzérségnél sem. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregeiben a tábori lövegeknek csak mintegy negyede volt meredek röppályával tüzelni képes eszköz, általában elégtelen lőtávolsággal és csekély lőszerkészlettel. Komoly hegyitűzértségünk tulajdonképpen nem volt, hiszen a hegyiágyúk és -tarackok aránya együtt is alig valamivel emelkedett 10% fölé. A gyalogság soraiban pedig ekkor még egyáltalán nem találunk ágyúkat, illetve egyéb kérdésekben is elmaradtunk a többi hadviselő fél tűzértségétől. Sajnálatos, de bizonyos szempontból érthető, hogy egységes tűzérfelderítő rendszerről sem beszélhettünk, tűzérfelderítő alegységeink nem voltak. A háború során az egyes figyelőpontok önálló célfelderítéséből és az ütegek önálló tűzvezetéséből fokozatosan egységes felderítőrendszer és tűztervezés, tűzvezetés fejlődött ki.

KULCSSZAVAK: tűzértség, tűzérfelderítés, ágyú, világháború, üteg, gyalogság

A TÜZÉRFELDERÍTÉS FEJLŐDÉSE

A későbbiekben már jobban figyeltek a közös munkára, de még időbe telt, míg megtalálták a kívánatos egyensúlyt a lövészekkel való együttműködés és a tűzérszakma között. Október 21–22-én a Visztula menti előrenyomulás során az 1. hadsereg jobbszárnyát biztosító Grunnercsoport ütegei tüzelőállásban, felderítői figyelőben voltak, de a gyalogsággal összeköttetésük nem volt. A következő napon érkezett a hír, hogy az ellenség előrevonja erőit. A csoportparancsnok az osztály első ütegének felderítőjárőrét küldte ki útvonala- és „közelfelderítésre”, azt megállapítandó, hogy az orosz csapatok hol keltek át a folyón, jelenleg hol tartózkodnak és – eközben – a saját ütegének szemrevételezzen új tüzelőállást és figyelőhelyet is.

A „közelfelderítői” feladatok és a jelentés megtétele, valamint a harcrendi elemek helyének kiválasztása után a járőr parancsnoka megpróbálta felvenni a kapcsolatot az akkor már harcoló gyalogsággal, de csak a sikeres tűzharcot követően érte utol őket. A közben megváltozott harc helyzet, és az a tény, hogy az első üteg felderítőjárőre jó egy napig nem az ütege érdekében dolgozott, azt eredményezte, hogy az Ivangorod-offenzívában, majd az ezt követő visszavonulás során az üteg egyetlen lövést sem adott le.

Az osztrák–magyar és német hadosztályok 1915 tavaszán Gorlice térségéből kívánták támadni, áttörni az orosz erőket. A sok pozitív tanulság miatt, úgy vélem, nem haszontalan egy kicsit elidőzni a csata szakmai vonatkozású kérdéseinél, illetve tapasztalatainál.

A 11. német hadsereg vezérkari főnökének úgynevezett előkészítő intézkedésében és később a konkrét parancsban – egyebek mellett – igen részletes feladatszabásokat találunk a tűzérfelderítésre és a fegyvernemek közötti együttműködésre is.

Az intézkedésben külön meghatározta, hogy minden parancsnoki figyelőpontra „látrajzokat” kell készíteni, amelyekkel nemcsak a megfigyelőtisztek, de az ütegpáncsnokok

is ellátandók. Ezek a rajzok kezdetben még nem voltak egységesek. Tartalmuk dandáronként vagy akár ezredenként is változhatott. Volt okmány, amelyen a tüzelőállásokat – néha a lőtávolságok feltüntetésével együtt – és a lehetséges célokat is megjelölték, ám zömében csak a figyelőpont előtti területre koncentráltak. Eltérően a későbbi korok hasonló anyagaitól, ekkor még csak a terep és a célok – a könnyű tájékozódáshoz szükséges mértékű – ábrázolása volt a cél. Ennek ellenére az ilyen igényű munka komoly előrelépés az egységesebb és végső soron eredményesebb felderítés megszervezése irányában, hiszen így minimálisra csökkenthetők a félreértések akkor is, ha a felderítést végzők nem egy „megfigyelőhelyen” tartózkodnak, illetve az előjáró számára is érthetőbbé válnak a jelentések.

Seek ezredes és vezérkara döntőnek ítélte meg a gyalogság és a tüzérség együttműködését, ezért elrendelte, hogy a folyamatos összeköttetés érdekében, a megfelelő híradóeszközökkel egyetemben egy „erre különösen alkalmas tisztet” tartson a tüzérüteg a gyalogos parancsnok mellett. Ennek fontosságát olyannyira hangsúlyozni kívánták, hogy szükségét érezték a már szinte szakmai kérdésekre történő intézkedést is, és meghatározták, hogy ez a személy: „...a gyalogság kívánságait és saját megítélését is jelenteni tartozik.”

Mindezek mellett – az addigi szokásoktól némiképp eltérően – figyelmet fordítottak arra is, hogy a tüzérparancsnokok is pontosan tisztában legyenek a gyalogság helyzetével...

Mackensen vezérezredes kiemelt fontossággal kezelte a támadás gyorsaságának kérdését, hiszen vélekedése szerint csak ez akadályozhatja meg az ellenséget erős tartalékainak harcbevetésében, és végső soron ez fog a sikerhez vezetni. Ezt pedig véleménye szerint a gyalogság mélységi tagozódása és a „tüzérségi tűz hatásának gyors követése” fogja biztosítani.

A hadseregparancsnok – a később kiadott „Parancs a tüzérség harci tevékenységére” című parancsában – a tüzérfelderítők számára a védelem minél pontosabb felderítését és a készített vázlatok gyalogsághoz történő eljuttatását szabta feladatul. A gyalogsághoz rendelt tüzérfelderítő járőröket a gyalogság érdekében történő célfelderítésre és tűzkérésre utasította. A felderített tüzelőállásokat elsősorban „repülőmegfigyeléssel” tervezték pusztítani, ám ha azokat egy üteg főfigyelője derítette fel, akkor annak azonnal tüzet kellett rá nyitnia.

A tüzérfelderítés feladatainak ilyen részletes meghatározása abban az időben nem volt általános, így mindenképpen óriási előrelépésként értékelhető. Ha arra a korábbi vélekedésre gondolunk, miszerint a gyalogság egyedül is meg tudja oldani feladatait, látnunk kell, hogy a harcokkal telt háromnegyed év – szerencsére – alaposan átformálta a gyalogság gondolkodását.

A művelet elején – május 2-án hajnalban – szórványos tüzértevékenység vette kezdetét, 6.00-tól megkezdődött a négyórás tüzérségi előkészítés. „Ezt követően a tűz áthelyezésre került a következő terepszakaszra és támadó gyalogságunk eltűnt a füstben és porban... A por oszlása után felemelt kezű oroszok özönlöttek felénk és a szórványos, kisebb helyi ellentámadásokat is sikerült elhárítani. Így voltak olyan alakulataink, akik tulajdonképpen szinte harc nélkül vették birtokba a számukra kijelölt orosz állásokat.” Talán az egyetlen komolyabb nehézséggel a 39. honvéd gyaloghadosztály szembesült, ahol a tüzelőkészítés nem volt olyan elsöprő hatású és egy ideig a fegyvernemek közötti együttműködést sem sikerült megoldani. Így az ő támadási sávjukban – sokkal nagyobb veszteséggel és – csak 18.00 környékére sikerült elérni az orosz csapatok visszavonulását.

A támadás összességében azonban oly sikeres volt, hogy két nappal később a hadseregparancsnok már arra intézkedett, hogy „...az ellenséget visszavonulásban kell tartani...”.

A szövetséges erők 32 km szélességben, 8-10 km mélységben törték át a velük szemben védő 3. hadsereg arcvonalát, ezért 12 nappal később már egy 300 km-es arcvonalon rengett meg az orosz védelem, és Seek ezredes azt írhatta, hogy „a harcászati és hadászati áttörés sikerült... A 3. orosz hadsereg állapota teljesen reménytelen... Ennek eredményeképpen

pedig sikerült az orosz haderőt kiűzni a Kárpátok hegyláncai közül, illetve elejét venni a további – hazánkat veszélyeztető – támadásoknak. Ez a csata több későbbi hasonló ütközet példájául is szolgált.”

A sokszor felesleges veszteségek – és talán a gorlicei sikerek – 1915 közepére már egyértelművé tették azt a tény, hogy ha a gyalogság parancsnoka megbeszélte, pontosította szándékát az őt támogató tüzércsoport parancsnokával, akkor kisebb veszteséggel és talán gyorsabban is tudta elérni támadási célját.

A felderítőrendszer megszervezésének, a rendszer által szolgáltatott adatok értékelésének és a belőlük levont helyes következtetésekre törekvés szükségességét kiválóan példázza egy, az orosz félnél történt eset.

1915. július 3-án az Osztrák–Magyar Monarchia 129. gyalogdandárja megtámadta volna a Hnilcze település körül védő orosz erőket. Egy tüzérüteg figyelőpontja azonban észlelte, amint a falu mögül – két irányból is – több zászlóaljnyi orosz erő közeledik a védők felé. Az ütegparancsnok azonnal írásos jelentésben értesítette a dandár parancsnokságát e tényről. A dandárnak számottevő, a térségbe irányítható tartalék nem állt rendelkezésre, így a had-

3. ábra *Példa a tereprejtjelzésre*

Forrás: HL II. 440/1 2045.

test összevonta az összes rendelkezésre álló üres kocsiját, szekerét és – két menetvonalon – megindította őket az orosz állások felé, le egy völgybe. A kocsik között egy-két ember gallycsomókat is lóbált az út porában. Ezzel egy időben egy szétbontakozott századnyi erő nyílt terepen lefutott egy völgy – oroszok számára – be nem látható szakaszára. Itt a gyalogosok is, illetve a kocsik is eltűntek a védők szemei elől, majd más terepszakaszon kezdődött újra az „előadás”.

Eme tevékenység eredménye az lett, hogy – még a dandár támadásának megkezdése előtt – az oroszok kiürítették állásaikat. Elfogott katonák kihallgatása során derült azonban csak igazán fény a csel eredményességére. A korábbi parancsot ugyanis, miszerint a csapatoknak állásaikat mindenáron tartani kell, az orosz vezetés – a „sokszoros túlerő” hatására – visszavonta, és a támadást be nem várva kiürítette az állásokat, majd a csapatokat egy hátrébb lévő terepszakaszra rendelte.

Ahogy telt az idő – a harci tapasztalatok alapján – egyre részletesebbé, egyre aprólékosabbá vált a felderítés, egyre komolyabb súlyt fektettek a tűzrendszer megszerzésére és a fegyvernemek együttműködésére is. Ezt segítette elő a 3. ábrán látható tereprejtjelzés is.

1915. augusztus végén, egy az orosz fronton végrehajtott támadás előtt a szemben álló fél védelmének mélységét is felderítették. Precíz tüztervet dolgoztak ki, amelynek végrehajtását a gyalogságot támogató tüzércsoport parancsnoka a zászlóaljparancsnokokkal is egyeztetette a terepen, és figyelőpontról figyelőpontra járva személyesen jelölték ki, illetve pontosították az ütegek céljait. Ezt követően maguk az ütegparancsnok – a szomszédok egymás figyelőiből is (!) – tájékoztatták egymást feladataikról, ekképpen szervezve meg az ütegek közötti együttműködést is. A gyalogság soraiban mindenhol az élen helyezkedtek el a tüzérutegek felderítőjárói, így a gyalogság és a tüzérség között is szoros volt az együttműködés; ismerték egymás jeleit, jelzéseit.

Ennek a végletekig aprólékos tervezésnek és szervezésnek köszönhetően a Zlota Lipa folyón keresztül történő, reggel kezdődő támadás 22.00 órára teljes sikerrel zárult. A korábbi harcokhoz képest csekély emberveszteséggel végrehajtott támadás során – a visszaemlékezések szerint – „... a tüzérség tüze mindenkor a helyes időben a helyes helyen feküdt”.

Az előző esemény sajnálatos folytatása azonban már más eredményt hozott. A korábbi támadás és az üldözés sikerének köszönhetően – alig két nappal később – a következő állások elleni támadásra már csak egy egyórás „pergőtűz” követően került sor.

Hiába volt a gyalogdandár parancsnokának a saját felderítésükön alapuló jelentése, hiába volt az őket támogató tüzércsoport parancsnokának a tüzérfelderítésen alapuló jelentése, az előljáró nem változtatta meg parancsát, nem adott több időt a felkészülésre, több tűzalegységet és löszert a végrehajtáshoz. Ennek következtében a támadás másnapjára – augusztus 30-án – két teljesen feltöltött, harcedzett magyar ezred morzsolódott fel az orosz tüzérség és géppuskák tüzeiben. A gyalogság soraiban mozgó tüzérfelderítő járőrök néhány ember kivételével szintén elesetek, illetve a dandárhoz csatlakozó szomszédok is hasonló helyzetbe kerültek. A kapkodás eredményeként nemcsak az előretörés üteme lassult, illetve megállt, hanem pár nappal később a már elfoglalt területekről is vissza kellett vonulni.

Természetesen igazságtalan lenne, ha nem ejtenénk szót a gyalogság gondolkodásában, harceljárásaiban bekövetkezett változásokról, a tüzérséghez való megváltozott hozzáállásukról. Mint említettem, a háború előtt nem vették komolyan a tüzér szakemberek óvó figyelmeztetését, ám a harcok során ők is megtapasztalhatták, mire képes a megnövekedett lőtávolság és tűzgyorsaság. Nézzünk erre példaként egy igen szemléletes magyar tüzérsikert.

1916. január 11-én 13.00-kor a keleti fronton a cs. és kir. 6. sz. önálló messze hordó üteg felderített egy az orosz támadás tartalékeként, egy talajúton előrevont ezredet. „10 500

méterről már az első gránátok is a menetoszlopban csapódtak. A vegyes gránát és srapel gyorstüzeket később megfigyelni, vagy helyesbíteni is könnyű volt a nagyszerű látási viszonyok miatt. Az orosz támadás aznap kétszer is összeomlott csapataink tüzeiben és a foglyok vallomása alapján a kérdéses ezredet már nem tudták bevetni, mint tartalékot.”

A fronton eltöltött idő természetesen nemcsak a gyalogság parancsnokainak hozzáértését, hanem a tűzérfelderítéssel foglalkozó személyek tapasztalatát is növelte. Amíg a háború első napjaiban elsősorban a célok felderítésére és azok pusztítására fordították a fő hangsúlyt, és például naplemente után sok esetben ki is ürítették a figyelőpontokat – tekintve, hogy az éjszakai sötétben úgysem látnak semmit –, addig egy harcos év eltelte után már teljesen más volt a helyzet. Akkor sem tétlenkedtek, ha nem találtak új célokat, illetve olyan jeleket, amelyek egyértelműen egy cél meglétére engedtek következtetni, hanem az előttük húzóódó és jól ismert terület folyamatos megfigyelését végezték.

A folyamatos felderítés hasznosságára példa vitéz Solth Imre már többször idézett naplójának egy eseménye. A felderítési sávban található kissé romos, használaton kívüli pajta mögött először mozgásra lett figyelmes az ütegparancsnok, majd a mozgást egy ló farkával azonosította. Ekkor a lehetőségek értékelése és egy szomszéd ütegparancsnokkal történő egyeztetést követően már az első osztúzt után kiderült, hogy rengeteg ló van rejtetten a környéken. A tüzelés eredményéből, a lovak és a fogatok számából pedig később arra következtettek, hogy legalább egy lóról szállt század lovait és egy üteg mozdonyállását pusztították el, illetve ugrasztották szét. Itt is bizonyosságot nyert, hogy a folyamatos tűzérfelderítés talán legfontosabb eleme a terepfelderítés.

A gyalogsággal mind szorosabbá váló együttműködés eredményeként 1915 októberére az orosz fronton megjelentek és igen gyorsan el is terjedtek a hadosztály által készített tűzrendszervázlatok. Ezek az ütegszintig eljuttatott okmányok elsősorban a gyalogság elé tervezett zárótüzeket, illetve a tűzkörleteket tartalmazták. Az ilyen okmányokon szereplő tervezett zárótüzek igénylése és lövése gondosan megtervezett koordinációt igényelt.

Ekkortájt a szakemberek igyekeztek egyre pontosabbá tenni az éjszakai tűztevékenységet is. A gyalogság jelzőrakéta fellövésével jelezte, hogy honnan – tehát nem hova (!) – kéri a tüzet. Az előretolt figyelőponton pedig szerkesztettek egy olyan „zárótűztáblát”, melyen a figyelőpont helye fölé egy forgatható mutatót erősítettek. A tábla megfelelő tájolása után már csak a felröppenő jelzőrakétára kellett irányítani a nyilat, és egyértelműen ki lehetett választani, hogy melyik nappal előkészített és előjegyzett zárótűz terepszakaszára kell kiváltani a tüzet. A rendszer alapvetően működött, így már rossz látási viszonyok között sem volt lehetetlen a gyalogság támogatása.

A tűzérütegek figyelőpontjainak és felderítőjáróireinek rendszere támadásban is, védelemben is működőképes volt. A tűzérütegek általában egy-egy gyalogos szervezetet támogattak, hozzájuk küldték ki járóereiket, az ütegparancsnokok pedig a – a tűzercsoportparancsnok mellett – gyalogos parancsnokkal működtek együtt. Ez a helyzet az orosz fronton – 1915. szeptember végén – egy hadosztály által végrehajtott támadás során megváltozott. A tűzérfelderítést és a tűzvezetést merőben új elvek szerint, de eredményesen szervezték és hajtották végre.

A hadosztály támadási sávjában 57 tűzérüteg biztosította a tűztámogatást. A korábbiaktól eltérően az ütegek nem egy-egy gyalogos alegységet támogattak – és tűzzel követték tevékenységüket –, hanem mindannyian egy-egy 100–150 méter széles célsávot kaptak. Ennek eredményeként a könnyű ütegek – egy meghatározott terv szerint és hívásra – a saját sávjaikat lőtték végig, míg a nagyobb űrméretű eszközök az erősebb támpontokat és az ellenség tűzéréséig pusztították. A célok felderítését – sávonként – zömében a tűzérfigyelőpontok

végezték, azonban az elkezdődött tüzelőkészítést igazából csak figyelték. Később az egybefüggő porfelhő miatt már azt sem...

A felderítőjárőrök a gyalogsággal mozogtak ugyan együtt, de ebben a helyzetben a távbeszélő-vezetékek fektetésére nyilván nem, vagy alig volt mód, a támadó alegységek pedig nem mindig a kijelölt sávokhoz tartották magukat. Így a tüzerek – az előző példában leírt eljárást a mozgó harc körülményei között is alkalmazva – ismét csak a sávjukba eső rakétajelekre figyeltek, és azokra reagálva nyitották meg, helyezték át vagy szüntették be tüzüket. A támadás sikerrel járt, és a tüztevékenység eredménye leírhatatlan volt. Nemeszser teljes orosz zászlóaljok estek áldozatul az állásokon fekvő tüzelőkészítésnek, majd később az ellentámadó oroszok elé lőtt zárótüzeknek.

A folyamatos szakmai fejlődés azonban nem korlátozódott kizárólag az orosz frontra. Ugyanebben az időben, a szerb fronton – a Belgrád elleni támadás megkezdése előtt – a tüzfelderítésben egyre nagyobb szerepet kaptak a repülők. Az általuk készített légi fényképek, a tüzfelügyelők felderítési adatainak és a kémek által szolgáltatott információk együttes értékelése után a Duna túlszárnyán elhelyezkedő ellenséges tüzérállásairól készített vázlatokkal már minden, a támadásban részt vevő üteg parancsnokát ellátták.

Az 1916. június 5-én történt eset kiválóan példázza, hogy a jól szervezett tüzfelderítés és az elméleti tudáson alapuló cselvetés milyen hatással is lehet az eredményes tüztevékenységre. Zeitler Gusztáv százados a 2/37. nehéz táborigényező üteg parancsnoka – a Bruszilov-offenzíva során – felügyelői segítségével meghatározta egy olyan orosz táborigényező üteg körülbüklő helyét, ami a 13. honvéd gyalogezred állásépítő munkálatait nagyban zavarta. A tűz kiváltásához szükséges pontosságú felderítésre nem lévén képes, léggömb- és repülőfelderítést igényelt és vett igénybe. A repülőgéppel sikerült is lefényképeznie a tüzelőállást, és ezt követően a 2/37-es ütegre hárult a pusztítás feladata is.

A pár száz méterrel hátrébb települt tüzercsoport parancsnokságánál volt rádióeszköz. Ennek segítségével személyesen a tüzelőállásban tartózkodó ütegparancsnok tartotta a kapcsolatot a repülőeszközzel. Meglepő módon azonban – ahogyan a magyar üteg befejezte a belövést – az oroszok válaszoltak. A kezdetben meglehetősen hosszú lövéseik egyre kevésbé voltak hosszúak, a robbanópontok lassan ugyan, de közeledtek a magyar tüzelőállás felé. A hátrébb lévő csoportparancsnokság mindezt észlelte és figyelmeztette az ütegparancsnokot: elkerülendő a veszteséget, szüntesse be a tüzelést, és rendelje a kezelőket az óvóhelyekre.

Az ütegparancsnok azonban úgy gondolta, hogy ha akkor fejezi be a tüzelést, amikor az orosz üteg tüze pontosan az ő tüzelőállásán fekszik, akkor tulajdonképpen ő szolgáltatja számukra a legbiztosabb felderítési adatot a tüzelőállása valós helyét illetően, így aztán a lehető legnagyobb tűzütemet vezényelte. A hatás nem maradt el. Az oroszok – gondolván, hogy még mindig pontatlanok a lövelemek – tovább csökkentették a lőtávolságot, ő pedig akkor utasította embereit kisebb tűzütemre, amikor az orosz gránátok már 150 méterrel előttük csapódtak. Ezt követően minden alkalommal, ha a magyarok megnyitották a tüzet, az oroszok – a kezelőállomány nem kis derűtségére – egyre nagyobb intenzitással löttek... eléjük.

A tüzharc végeztével a magyar repülő ismét felvételt készített a tüzelőállásról. A fényképen jól látható volt a pontos – magyar – tüzvezetés és két ellenséges lövegben elért telitalálat.

Pár hónappal később és pár száz kilométerrel odébb – 1916 kora őszén a román fronton – a Gyergyói-havasokban történt eset bizonyítja, hogy a tüzér felügyelőpontok által szolgáltatott adatok milyen komolyan járulhatnak hozzá egy-egy művelet sikeréhez.

A Gyimesi-szorosba a tüzérállással is megerősített 14. oláh gyalogdandár kilenc zászlóaljka tört be. Velük szemben – Csíkszeredánál – csak egy dandár kisebb csoportját és mindössze egy tüzérüzetet tudunk felvonultatni. Az ütegparancsnok felvonulójából észrevette, hogy a

város felé északról egy nagyobb, közel zászlóalj erejű menetoszlop közeledik, majd megáll és védelemre rendezkedik be. Sem akkora tüzéség, sem akkora gyalogos erő nem volt a közelben, hogy ezt a tevékenységet meg tudtuk volna akadályozni, így az ütegparancsnok cselhez folyamodott.

Egyik fogatolt lövegét oly módon alakította át és rakatta meg, hogy messziről határozottan egy szénásszekér benyomását keltette. Ezt követően a „szekér” megindult a románok épülő állásai felé az országúton. Mikor az ellenség közvetlen közelébe értek, hirtelen szabadabbá tették a löveget és tüzet nyitottak. Nyilvánvaló, hogy egy löveg közvetlen közlelről megnyitott tüze – ha mégoly pusztító erejű is – nem tudott igazán komoly veszteséget okozni az ellenség soraiban, azonban annál nagyobb volt a lélektani hatása. Ez a kis „tűzharc” annyira meglepte és megzavarta az oláhokat, hogy az egész harccsoport rendezetlenül menekült.

Ezen a napon ennek az ütegnek egy szakasza – egy gyalogszázaddal együtt – máschol szintén rajtaütött a támadók egy másik zászlóalján. A hatás és az eredmény ott is hasonló volt.

Ekkorra a tüzérfelderítés tervszerűvé tételének első eredményei már megmutatkoztak, az ütegszintű tüzérfelderítés pedig egyértelműen működött. A rendszer szükségességéhez és hasznosságához kétség sem férhetett, ám azért voltak alapvető problémái is.

1917. november 29-én az olasz fronton német szövetségeseink sikertelenül próbáltak meg átkelni a Piavén, mi pedig csak a bressenini olasz hídfőállás lefoglalására törekedtünk. Pár nappal később, december 9-én tüzéségi előkészítés után a 32. honvéd gyalogezred 1. zászlóalja – sikeres támadásának köszönhetően – elfoglalta a hídfőállást és foglyul ejtett 8 tisztet, 250 főnyi legénységet és 6 géppuskát. Éjszaka az olasz aknavetők kizárólag az általunk már elfoglalt hídfőállást lőtték, így éjjel 1 órára az összes figyelővel és felderítőjárőrrel megszűnt a telefonos összeköttetés, és csak az 1. üteg felderítőjárőre tudott egy írásos jelentést eljuttatni a parancsnokságra. Így tudta meg a vezetés, hogy az olaszok csónakokon és pontonokon Capo-Silénél átkelve újra elfoglalták a hídfőállást.

És bár ez az eset példa lehetne arra is, hogy egyedül a tüzérfelderítők voltak képesek valós idejű, pontos információt szolgáltatni az ellenségről, igazából azonban inkább a rendszer sebezhetőségét mutatja meg. A felderítőjárőröknek ugyanis, mivel a gyalogság soraiban dolgoztak, általában csak arról volt információjuk, ami a közvetlen közelükben történt. Az ütegparancsnokok – ezzel szemben – olyan helyen igyekeztek figyelőpontjaikat kiválasztani, ahonnan saját sávjukat és annak mélységét is mind teljesebben belátják. E két szerv egymás tevékenységét kiválóan kiegészítette, és általában pontos információkkal látta el a parancsnokokat, ám csak abban az esetben, ha a terepi körülmények és az összeköttetés – elsősorban technikai lehetőségei – ezt megengedték.

Az állásharcok általánossá válásával nyilván nőtt a tűzelőkészítés jelentősége is. Ennek mind nagyobb és nagyobb méretei pedig már a kedvező terepviszonyok mellett is teljesen lehetetlenné tették nemcsak a tűz megfigyelését és helyesbítését, hanem a peremvonal mögött zajló események, illetve harcrendi elemek földi figyelőpontokról történő megfigyelését. Ebben a helyzetben az egyetlen lehetőség a már említett légi felderítés egyre szélesebb körű alkalmazása volt.

A másik gond az összeköttetés volt. A távbeszélő-vezetékek meglehetősen sérülékenyek voltak, különösen a harcok megindulása után vált bizonytalanná használatuk. A pár év alatt kialakult jelekkel – elsősorban jelzórakétával – történő kommunikáció biztos volt ugyan, azonban nyilvánvaló, hogy csak bizonyos üzenetek voltak ily módon továbbíthatók.

Ezek a gondok mindaddig nem voltak áthidalhatatlanok, amíg a terep segítette a munkát, azonban az olasz front – elsősorban a Piave folyó környéki – általában lapos területe felszínre hozta a rendszer súlyos hiányosságait vagy inkább korlátait. Itt a kizárólag figyelőpontokra

épülő tüzerfelderítő rendszer hatékonyságát már nagyban befolyásolta az, hogy saját csapataink támadtak, avagy védtek.

A tüzermérés fejlődése okán a tüzelőállásban lévő tüzeinknek már célszerű volt foglalkozni az olasz hangmérő osztagok munkájának nehezítésével is. E célból az ütegekből rendszerint egy félészakaszt küldtek ki oldalra, amelynek az üteggel fő tüzelőállásban lévő lövegekkel együtt kellett megnyitnia a tüzet, a két irányból jövő hanghatással is zavarván az olasz kollégák munkáját.

A felderítőjárőrök tevékenysége és elméleti lehetőségei ugyan nem változtak, de mivel például támadás során a folyóátkeléseknél lehetetlen volt megoldani a távbeszélő-vezeték fektetését, a küldöncök használata maradt volna az egyetlen lehetőség, azonban a valóságban ez sem bizonyult használhatónak, hiszen zömük elesett a golyózáporban. Azon kevesek, akik elkerülték a halálos lövedékeket és visszajutottak a folyón, le tudták ugyan adni jelentéseiket, ám azok akkorra már rendszerint érdektelenné váltak.

Védelemben azonban a folyó komoly akadályból erős szövetségessé vált. A terep megfelelő kihasználására és a fegyvernemek közötti eredményes együttműködésre jó példa az 1917. október 27-én végrehajtott sorozatos olasz támadások megakadályozása. A szemben álló fél egész nap, majd éjszaka próbálkozott a vízi átkeléssel, ám minden eredmény nélkül.

A 2/51. honvéd tábori tarackos üteg parancsnokának eseményleírásában kiemelte, hogy a védelem egy – domborzati szempontból – szerencsés szakaszán a hadosztály tüzérének főfigyelői és a hadtestközvetlen ütegek figyelői nagyjából egy terepszakaszon, egy hegy keleti lejtőin voltak elhelyezve. Innen egyrészt nagyszerűen belátták nemcsak a kérdéses folyószakaszt, hanem az ellenség mélységét is, másrésztől megbízhatóan ki tudták építeni az összeköttetést a fő figyelőpont és a tüzelőállás, valamint a figyelőpont és gyalogságnál elhelyezkedő tüzer összekötő tiszt között. Hatékonyan meg tudták szervezni a tüzekek és a gyalogság közötti együttműködést, amelynek a – már említett – jelzőrakétával történő jelzés és tüzkérés is része volt.

Amennyiben egy üteg nem volt képes teljesíteni a tüzigényt, akkor értesítette más ütepparancsnok társát, hiszen ez a domboldalon még annak ellenére sem volt nehéz feladat, hogy az olasz tüzéréség nemegyszer szaggatta szét a híradóvezetékeket.

A tüzerfelderítés folytonosságának, az együttműködés megszervezésének, a távbeszélő-híradás viszonylagos állandóságának köszönhetően hajnalra három szétlőtt híd árválkodott az 51. hadosztályunk sávjában, és az olaszok még további három napig nem voltak képesek leküzdeni a vízi akadályt.

Az összeköttetés fontossága soha nem csökkent. És amennyire így volt ez a gyalogsággal történő együttműködéskor, annyira fontos volt egy tüzerütegen vagy tüzércsoporton belül is. A sérülékeny vezetékes összeköttetés és a rakétajelzések mellett a parancsnoki állomány mindig újabb és újabb ötleteket eszelt ki a tűzvezetés folyamatosságának fenntartása érdekében is.

A 10. isonzói csatát követően – 1917. június második felében – a 7. hv. ágyúszred egyik tüzércsoportja fő figyelőjét Vojscicán létesítette, a helyi templom alatt. Csikvándi Béla százados foglalta el a figyelőt, aki a szokásos összeköttetési lehetőségek mellett – a zárótüzek kiváltására – egy kicsit talán bizarrnak tűnő, de igen hasznos jelzést talált ki és vezetett be.

A figyelő közelében lévő temetőben lévő sok-sok sírkereszt mellé csináltatott egy olyan eldölt keresztet is, mely az ütegek figyelőiből is jól látható volt. Ehhez a kereszthez sír ugyan nem tartozott, azonban tőle egy zsinór volt behúzva a százados figyelőjébe. A kereszt felállítását jelezte az ütegek számára a zárótűz-terepszakaszokra a tüzmegnyitás parancsát.

Ennek az alaposan megszervezett és nem minden ötletet nélkülöző összeköttetésnek is köszönhetően, a 11. isonzói offenzíva alatt az 1. osztály 1. és 4. ütege – amelyek nem is

Csikvándi százados tűzercsoportjához tartoztak –, miután saját csoportparancsnokukkal elveszítették az összeköttetést, az ő parancsai szerint vezették tovább a tüzet. Ennek ellenére feladataikat nem folytathatták sokáig, mert az olasz tűzérés a figyelőpontok felett felgyújtotta és leégette a fenyves erdőt, így láthatóvá váltak a jól kiépített állások. Ezeket pedig a 31 cm-es nehézágyúk és 28 cm-es mozsarak rommá lőtték. Eme későbbi esemény azonban semmit nem von le Csikvándi százados leleményességének értékéből.

A TÜZÉRMÉRŐ SZERVEZETEK MEGJELENÉSE

Az évek óta zajló világháború, valamint annak – általában vérrel szerzett – tapasztalatai számos fegyvernem életében hoztak gyökeres változást. Változtak az elméletek, változtak a harc eljárások, változott a fegyverzet, néha teljes egységek szűntek meg, alakultak át vagy esetleg jelentek meg. Ilyenek a tűzérfelderítő alegységek – illetve az akkori terminológiának megfelelően – a tűzér mérőosztatok is.

1917 elejére a magyar királyi honvédségben is egyértelművé vált, hogy önmagukban az – addigra már jól kialakult rendnek megfelelően működő – ütegparancsnokok főfigyelői, illetve a tűzérfelderítő járőrök nem képesek minden feladatnak megfelelni. Ekkorra repülőink – különösen az olasz fronton – komoly veszteségeket szenvedtek, így idővel az általuk szolgáltatott felderítési adatok mennyisége is csökkent.

Szükségét érezték hát annak, hogy olyan különleges tűzér alegységeket hozzanak létre, amelyek rendeltetése kifejezetten a tűzérfelderítés, és amelyek más haderőkben már rendszeresítve voltak. Az 1917. január 18-án kiadott 716. számú honvédelmi miniszteri rendelet értelmében minden tűzérdandár parancsnoksága mellett egy-egy tűzérési mérőosztatot (később „tűzér mérőszakaszt”) állítottak fel.

A mérőszakasz egy parancsnokságból, egy tervmérő és egy hangmérő rajból állt. A parancsnokság rendeltetése a beosztott rajainak vezetése, valamint az általuk jelentett adatok feldolgozása után elkészíteni és sokszorosítani azokat a vázlatokat, amelyek a valós terepet és az ellenséges állásokat naprakészen és pontosan ábrázolják a tűzér alegységeknek és a magasabb parancsnokságoknak.

A tervmérő raj feladata a saját tűzérés tevékenységét elősegítő terepfelderítés mellett elsősorban az ellenség gyalogsága állásainak részletes megfigyelése, valamint a tűzérés tüzelőállásainak felderítése, a tűzér alegységek folyamatos megfigyelése, esetleg más felderítőelem (repülő, kötött léggömbök, megfigyelőállomások) segítségével megszerzett adat pontosítása.

A hangmérő raj feladata az optikai eszközökkel nem megfigyelhető, vagy nem pontosan felderíthető tüzelő tűzér alegységek helyének meghatározása, továbbá a saját tűzérés tüzének kiszolgálása.

A tervek, a kiadott parancsnok és az igyekezet ellenére, a mérőosztatok felállítása és kiképzése nem volt egyszerű. Háborús viszonyok közepette nehéz volt kiválasztani a megfelelő előképzettséggel rendelkező személyi állományt, illetve mindig komoly gondot jelentett kiképzésük is. Így még fél évvel később is – amikor az alegységek felállításának már be kellett volna fejeződnie – volt olyan tűzérdandár, mely nem rendelkezett működőképességgel.

A problémáktól függetlenül azonban a rendszer fejlődött, és a június 2-án kiadott 10.091./eln.1.-1917. számú rendeletben meghatározták, hogy a tűzérdandároknak alárendelt mérőosztatok a dandárok számainál 500-zal nagyobb számot viseljenek, míg az alegységek a hadsereg, esetleg önálló hadtest „rendelkezési egységeit” képezik.

Ennek szellemében, amennyiben a tüzérandár tevékenységi sávja változik, a mérő-osztagát általában nem vitte magával, hiszen a korabeli kényszerű tapasztalatok alapján célszerűbbnek vélték, ha a működő tüzér mérőosztag felderítési sávjába települ egy másik tüzéregység vagy -egység, mintsem a felderítők váltsanak sűrűn állást.

Alkalmazásuk kétségkívül előrelépést jelentett, ám kiképzésük tulajdonképpen soha nem volt igazán harcszerű, és mivel ezek elsősorban a tüzérandárok érdekében dolgoztak, minden problémára nem jelentettek, nem jelenthettek megoldást. Másfelől viszont felszereltségük elmaradt a velünk szemben álló hadseregekben megszokottaktól, így például csak 1918 áprilisára tudtuk megvalósítani azt, hogy a mérő alegységek képesek legyenek együtt mozogni a tüzérandárjaik parancsnokságával.

Az alegységek sikeres felállítására és kiképzésére érdekében elrendelték, hogy 1917 első felétől kezdve folyamatosan, a dandárok a saját pótütegükből a közös hadsereg Bécsben működő Műszaki Katonai Bizottság IV. csoportjához küldjenek kiképzésre:

- 2 alantos tisztet vagy zászlóst (tisztiszolgálóval);
- 3 hadapródjelöltet;
- 1 nem lovasított küldönc altisztet;
- 6 távbeszélő-kiképzésben részesült altisztet,
- 4 távbeszélő-kiképzésen átesett tüzért;
- 1 olyan tüzért, aki értett a kő- (cink-) nyomáshoz.

Az első tanfolyamra a 37., a másodikra a 39., 40., 41. tábori tarackos pótütegek vezényelték a meghatározott állományt, és így tovább. A tanfolyamok szükségességét bizonyítja, hogy az 1917-es évben hat mérőtanfolyamot szerveztek meg és hajtottak végre.

A nagyjából 3 hetes tanfolyam végeztével ezek a személyek újra bevonultak a pótütegekhez, ahol addigra már kijelölték és felszerelték az osztag többi részét, és – a parancs értelmében – „teljes megalakulásuk” után útba indultak a harctérre.

Az 1917. július 25-én kiadott miniszteri intézkedés hatálytalanította az előzőekben már említett 716. intézkedést, és a kiadta a 15048/el.n.1.-1917. számút, melyben az addigi változásokat összegezte, valamint közzétette az előzőhöz képest megnövelt állománytáblát.

Nem egy hétköznapi alegységről volt szó. A hatalmas létszámú szakasz parancsnoka ugyanis általában egy százados (esetleg főhadnagy) volt, és minden rajt tiszt vezetett. Pár hónappal később pedig – a harci tapasztalatok okán – még egy újabb tiszttel és a hozzá tartozó egyéb állománnyal megnövelték a létszámot. A szakmai munka bonyolultságát pedig – a különleges, szakaszszinten egyáltalán nem jellemző beosztások mellett – mi sem jelzi jobban, mint hogy a rajok tiszt parancsnokai mellett a kidolgozópontok munkáját általában egy-egy zászlós vezette, és tervmérő csoportonként, tehát figyelőpontonként is 2-2 fő tiszthelyettest, 2-2 fő távbeszélőt találunk.

A fentiekben már említett 1055/el.n.1.-1918. intézkedés D. pontjában rendelkezik arról, hogy az 571. (melyből 564. lesz és a 64. gy. ho. alárendeltségébe kerül), és 572. (melyből 655. lesz és a 155. gy. ho. alárendeltségébe kerül) mérőszakaszok kivételével a többi megtartja eredeti számozását.

A rövid idő alatt végbemenő és folyamatos fejlődés következő állomása 1918. április 10., amikor is a tüzér mérőszakaszok 20826/el.n.1. sz. rendeletben előírt létszámát a 8161/el.n.1.-1918. sz. rendeletben 120 főre emelték, és az alegység megnevezése „honvéd tüzér mérőszázad” lett. A terv- és hangmérő rajok pedig szakaszokká alakultak. Az intézkedés értelmében – a szervezeti változással együtt – minden működő tervmérő szakaszt ki kellett egészíteni:

- 5 altiszttel^a (mérőhelyek parancsnokai);
- 9 altiszttel (mérőhelyek megfigyelői);

- 3 altiszttel (előintők);
- 12 altiszttel vagy közemberrel (hallgatók);
- 4 altiszttel vagy közemberrel (kidolgozók);
- 8 távbeszélővel;
- 1 könyvkötővel^b;
- kőszabóval;
- 1 számvivő altiszttel^c;
- 1 tüzér cipésszel;
- 1 tüzér szabóval;
- 1 tüzér szakáccsal;
- 1 tüzér kocssal.

Az „a” és „b” indexszel jelzett szakszemélyzet szintén elvégezte a bécsi tanfolyamot, a „c”-vel megjelölt állományt viszont a honvéd pótütegeknél szerelték fel, és várta a hazaérkezőket.

A tüzerfelderítés fontosságát és a tüzermérő alegységek eredményességét az osztagok századszintre történő emelése mellett ekkor már egyértelműen jelzi az előbbieken tárgyalt intézkedés egyik utolsó mondata is:

„A tüzer mérőszázadok sokoldalú (sic) és pontos munka végzésére vannak hivatva, ezért a kiegészítő személyzet kiválasztásánál a pótütegeparancsnokok (sic) figyelmét felhívom arra, hogy csakis ezen szolgálatra alkalmas /:rajzoló, műszerekhez értő, stb., de mindenestre irni (sic), olvasni tudók:/ legénység vezényeltessék. Amennyiben a honvéd pótütegeknél ilyen személyzet nem állana teljes számban rendelkezésre, úgy (sic) a hiány a honvéd kerületi parancsnokságtól táviratilag igénylendő, aki ezen legénységet haladéktalanul az alárendelt gyalog póttestektől az illető pótüteghez vezényli.”

A mérőszakaszok századdá történő bővítése azonban már komoly nehézségekbe ütközött. Volt, ahol ezt nem is sikerült megvalósítani, mint például a 40. honvéd táborig tüzérdandárnál, amelynek – az 1918. szeptember 9-én aláírt – iratjegyzékében található hadrendben még mindig csak „540. mérőszakasz” található.

1918-ra egyértelművé vált, hogy a német nyelven történő kiképzés nem a legjobb megoldás, tekintve, hogy az állomány nagy része nem rendelkezett olyan szintű nyelvismerettel, mint amire szükség lett volna. Így igény mutatkozott arra, hogy a tüzer mérőszolgálat számára biztosított tiszti és legénységi állományt magyar nyelven képezzék ki. Mivel azonban – összetettsége okán – egy önálló magyar mérőtanfolyam indítására nem volt reális lehetőség, a közös hadsereg bécsi iskolájában felállítottak egy magyar különítményt, amelynek anyagát (egy teljes tüzer mérőszakaszt, valamint az irodai berendezéseket és segédeszközöket) a császári és királyi hadügyminisztérium utalta ki. E csoporton belül egy tiszti, egy altiszti „oktatókülönítmény” működött a szükséges kiszolgálószeméllyel (szabó, cipész, rajzoló, nyomdász, villanyműszerész stb.) a tervmérők és hangmérők számára, valamint egy honvédségi „gyűjtőkeret”, amely a már harctéri tapasztalatokkal is rendelkező személyeket képezte tovább. Fontos tényező volt a hadvezetés abbéli törekvése, hogy az iskolába vezényelték önkéntes alapon lássák el a rájuk háruló feladatokat, és a magyar nyelvet tökéletesen bírják.

A tüzermérés rendszerének ilyen gyors, és tulajdonképpen háborús viszonyok közötti felállítása azonban – a kétségtelen eredmények mellett – rengeteg problémát is hordozott magában. A gondok két téma köré voltak csoportosíthatók. Az egyik szakmai okokra, míg a másik anyagi okokra vezethető vissza.

A magasabb parancsnokságokon nem vagy alig voltak olyan személyek, akik tisztában lettek volna a tüzer mérőszázadok lehetőségeivel, feladat-végrehajtásuk sajátosságaival. Így

aztán sokszor túlzó, nem, vagy csak alig teljesíthető követelményeket támasztottak velük szemben. Egyes esetekben létszámproblémákkal folyamatosan küzdő alegység 5 hónapon keresztül folytatott folyamatos felderítést, nemritkán mindössze napi 3-4 óra pihenéssel. Ez pedig óhatatlanul a pontosság rovására ment. Ebben az időben a felderítés a különböző mérőszakaszok, majd -századok között még nem volt megszervezve, alkalmanként a felderítési sávok között nem, vagy csak kis mértékben, máskor pedig túlzott mértékben volt átfedés.

Az eljárások által a veszteségek pótlására biztosított személyi állomány minősége csak szükségszerűen volt elfogadható. Visszaemlékezések alapján elmondható, hogy amíg a tüzérmérők számára csak szakaszszinten kellett a bécsi tanfolyamnak állományt kiképezni, addig a háromhetes tanfolyamból nemritkán két hetet is terepen töltöttek folyamatos gyakorlással, azonban a századok megnövekedett létszámigényét már nem tudták ilyen alapos kiképzésen átesett legénységgel pótolni, így a terepi kiképzésre már csak pár nap jutott. Ez pedig különösen a hangmérők későbbi tevékenységének eredményét nagyban csökkentette.

Az anyagi problémák – megítélésem szerint – elsődlegesen nem is a pénzügyi nehézségekből, hanem a szervezetek újszerűségéből adódó tapasztalatlanságból adódtak. A mérőszázadok igényei ugyanis nagyban eltértek egy gyalogos- vagy lovasszázad, de még egy tüzérüteg szükségleteitől is. Olyan speciális anyagok, mint rajzeszközök, papírok, oleáták, asztalok és székek, stopperórák, más alegységeknél jóval nagyobb mennyiségben használt tábori telefonok és híradóvezetékek, műszerek és távcsövek nem mindig a szükséges mennyiségben és mennyiségben álltak rendelkezésre. Előfordult például az a lehetetlen helyzet, hogy a harc térről egy mérőszázadnak havonta egy-két alkalommal Bécsbe kellett embereket küldeni az irodai és nyomdai anyagok beszerzése céljából. A mérőszázad parancsnokának tehát a szakmai munka mellett a frontról a hátszországba és vissza történő utaztatás megszervezésével is foglalkozni kellett...

Ennek ellenére a tüzér mérőszázadok általában erejükön felül teljesítettek, és munkájuk eredményes volt. 1918. július 7-én az orosz fronton harcoló 5. hadosztályunk tüzérdandárjának hangmérő osztaga – az optikai felderítőkkal közösen, nagyjából egy nap alatt – 30-40 orosz üteget derített fel.¹ A 20. dandár mérőszázad (a 4. ábrán látható tervének értelmében) képes volt – a szükséges négy helyett – mindössze 3 „mérőállással” és 3 „hallgatóállomással” 7-8 km szélességben szétbontakozni, ami akkortájt nagyjából egy hadosztály sávjának felelt meg. Ha megfigyeljük a 4. ábrát,² akkor a hegycsúcsok és patakok ábrázolása jól mutatja, hogy a Piave mindkét partján egy-egy gerinc húzódik. A tervmérő és a hangmérő szakasz állásait is sikerült elhelyezni a felderítendő terület felé eső lejtőkön. A folyó túlsó partján lévő magaslatoknak köszönhetően az optikai felderítők csak a számukra meghatározott terület nagyjából harmadát voltak képesek megfigyelni,³ azonban a hangmérők az egész területről szolgáltathattak adatokat, és csak a bal szélén lévő kis sávban⁴ nem voltak képesek a „legkedvezőbb” feltételek mellett dolgozni.

A század parancsnokának, Koós századosnak egy későbbi – 1918. augusztus 10-i – jelentéséből pedig kiderül, hogy alegysége a dandárhoz való beérkezés után 4 nappal már mérőkész volt, és 1918. május 20-a óta (a jelentés megírásáig) 91 üteg-tüzelőállást (melyből 37 több napon keresztül harcolt) derített fel – elsősorban hangmérés segítségével. Ez – átlagban – naponta egy új tüzet kiváltó alegységet jelentett. Figyelembe véve, hogy a harcok abban

¹ Felszeghy–Hellebronth (szerk.): i. m. 209.

² HL II. 495/8 820. tüzér mérőszázad tervezett telepítése.

³ Nagyjából a szerző által berajzolt szaggatott vonal.

⁴ A szerző által berajzolt fekete-fehér sraffozott sáv.

A rendszer hiányosságaként értékelhető azonban, hogy a mérő alegységeknek az egyes tüzerütegekkel általában nem volt közvetlen összeköttetésük. Eme hiányosságon enyhítendő, például az olasz fronton, az 1918. június 15-i – a Piave folyón keresztül végrehajtott – egyik utolsó nagy támadást megelőzően a mérőszázadok minden ütegparancsnok számára eljuttattak egy tervtáblát, melyen szerepelt a tüzerüteg, a figyelő és az ütegek számára kiutalt célok. Ezeket a célokat tervméréssel, hangméréssel és légi fényképezéssel a mérőszázadok derítették fel, és sok esetben ők is lövették be az ütegekkel.⁶ Mivel az ütegparancsnokok a sík vidéken legjobb esetben is az ellenség peremvonalára láttak rá, így a gyalogság harcát is csak addig tudták megfigyelni, és később az előretörésüket is csak a füstön és poron keresztül is látható jelzőrakéták segítségével voltak képesek követni.⁷ Harc közben sem megfigyelni, sem helyesbíteni nem tudták alegységeik tüzét. Így aztán gyalogságunk egy olyan tüzelőkészítést követően kezdte meg támadását, amelynek sikerességéről maguk a tüzer parancsnokok sem lehettek meggyőződve, és amelyről gyalogságunk hatalmas veszteségei és az egész fronton jelentkező sikertelenség később bizonyította, hogy sajnos nem eredményezte az elvárt hatást...

ÖSSZEGRZÉS

A császári és királyi hadügyminisztériumban szolgáló Nowotny ezredes adatai szerint a világháborúba 571 üteggel lépett be a Birodalom tüzérsége, ami akkor 206 000 főt jelentett. 1917 végén viszont már 1931 üteggel rendelkezünk, és 535 000 ember szolgált a fegyvernemnél.⁸ A háború kitörésekor a magyar királyi honvédség alkalmazásában lévő 60 ágyús ütegből csak 31 volt magyar.⁹ Tüzérségünk azonban – mint ahogy azt az alábbi táblázat is mutatja – az egész világháború alatt folyamatos fejlődésben volt, így természetesen a figyelőpontok száma is nőtt, azonban ez a növekedés önmagában nem oldott meg minden problémát.

A magyar királyi honvédség tüzérségének fejlődése az első világháború alatt¹⁰

tüzerütegek fajtái		eszköz szám	mozgósítás alkal-mával	1914	1915	1916	1917	1918
				év végén				
tábori	ágyús üteg	6	31	39	44	51	50	48
	nehézágyús üteg	2–4				9	12	13
	tarackos üteg	6			8	52	70	72
	nehéztarackos üteg	4			1	25	33	38

⁶ Vitéz Solth Imre ezredes: i. m. 516.

⁷ HL II. 442/2. 19. sz. 2.

⁸ HL TGY 399. Az osztrák–magyar tüzérség a világháborúban, 86.

⁹ Ez az állapot 1915 végéig állt fenn. A magyar tábori tarackos tüzérsztyályok harctérre kerülésével egy időben ugyanis kivonták a cs. és kir. ütegeket.

¹⁰ Az 1. táblázat Berkó István: A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, (é. n.) 524. és 525. oldala alapján készült.

tüzérütegek fajtái		eszköz szám	mozgósítás alkalmazásával	1914	1915	1916	1917	1918
				év végén				
hegyi	ágyús üteg	4				4	21	14
	ágyús üteg (gyalogosági kísérőlövegekkel)							11
	tarackos üteg	4					10	11
lovass	ágyús üteg	4–6	3	4	4	6	6	4
	tarackos üteg	4–6					2	8
aknavetőüteg		8–16					12	12
légvédelmi üteg		4				5	11	12
összesen			34	43	57	152	227	243

Forrás: Berkó István: *A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig*

A tüzerfelderítés és a fegyvernemek közötti összeköttetés fontosságát szakembereink is felismerték, és egyrészt intézkedésekkel, másrészt új alegységek létrehozásával próbáltak meg javítani a helyzeten.

Az évek során az ütegek – folyamatosan fejlődő – optikai felderítőképessége mellett, egyre nagyobb hangsúlyt kapott a „repülőfelderítés” is. Ennek szükségességét a harcok megkezdése után rövid idővel már felismerték, azonban a harci tapasztalatok azt is nyilvánvalóvá tették, hogy ez a felderítési mód is akkor igazán hatásos, ha a megfigyelést képzett tüzerbiztosok végzik. Így például a 38. tüzerdandárnál már 1915 januárjában – a dandárparancsnok utasítására – jelentkezőket kerestek megfigyelői munkakörbe.¹¹

Annak ellenére, hogy már korábban is tisztában voltak a fegyvernemek együttműködésének fontosságával,¹² a harcoló csapatok és a tüzeriség együttes tevékenységét érintő vagy kifejezetten azzal foglalkozó – az első világháború után napvilágot látott – tanulmányok szerzői egyetértettek abban, hogy kezdetben nem volt kielégítő sem a tüzerfelderítők szakmai munkája, sem a gyalogsággal, lovassággal való együttműködésük. Mindhárom fegyvernem inkább a saját fontosságát kívánta hangsúlyozni, és igyekezett megvédeni saját harcát, semmint az együttműködésre, a közös feladat-végrehajtásra törekedtek volna. Az állóháború időszakában, az egymáshoz közel húzódo lövészárkok miatt sűrűn előfordult, hogy a tüzeriség és a repülőcsapatok tévedésből a saját lövészeiket pusztították. Demény ezredes, pár évvel a harcok elülte után íródott kiváló cikkében a Somme menti csaták német lövészárkok-feliratait idézi, mely szerint:

¹¹ HL II. 440/1. 339. sz.

¹² „Miótan a gyalogságnak és a tüzeriségnek a tűzbeli túlsúlyért való küzdelemben együtt kell működnie, a két fegyvernem tüzevetői egymást meg kell, hogy értsék és harcban egymást értesítsék. A gyalogos tisztnek egyrészt tudnia kell, hogy mily támogatásra számíthat a saját tüzerisége részéről, másrészt pedig tudnia kell, hogy mire kell elkészülve lennie az ellenséges tüzeriség részéről, miként befolyásolja ennek tüze a saját tevékenységét és miként küzdhet legjobban az ellenséges tüzeriség ellen.” Buschek Vilmos cs. és kir. vezérőrnagy, a hadsereg-lövőiskola parancsnoka: *A lövésben való kiképzésről*. Hadsereg-lövőiskola, Bécs, 1908, 56–57.

„Gott strafe England, unsere Artillerie und unsere Flieger.”¹³

A nem problémamentes együttműködésért azonban mindkét fél hibás volt, hiszen a gyalogos- és lovasparancsnokok sem mindig értették meg azt, hogy a tüzérség nem egy gyorsan mozgó, gyorsan reagálni képes lovasegység.

Ez idő tájt úgy vélték, hogy ezt a problémát megoldja, ha a gyalogos- és a tüzérparancsnok egy helyről vezeti a harcot,¹⁴ vagy ha ez nem lehetséges, akkor a tüzérek „közvetítőket”, mai szóhasználattal összekötőket küldenek a harcoló csapatokhoz. A német erők állományában ezek – mint önálló beosztások – meg is jelentek, hazánkban pedig úgy vélték, hogy minden osztályparancsnokság és üteg 2-2 lovasított felderítőjárórt (1 tiszt, 3 altiszt és 1 távbeszélő) és 1-1 lovasított tüzérközvetítő járórt (1 tiszt, 1 távbeszélő) kell hogy alkalmazzon. A harcokat is megjáró parancsnokok idővel ugyanis felismerték, hogy bár a tüzérnek a számára legideálisabb helyen kell figyelőpontot foglalnia és szakfelderítését végeznie, ám a gyalogosoknak legalább olyan fontos már maga az érzés is, hogy a lövészárokban, a közvetlen közelükben tartózkodik egy olyan tüzér szakember, akinek átadhatják a támogatási igényeiket, és aki pontosan átérzik valós helyzetüket. Ez – vélhetőleg – nem lenne másként ma sem. . .

A tüzérfelderítő és tüzérközvetítő járőrök alkalmazása lehet, hogy megoldotta az összeköttetés problémáját és elősegítette a fegyvernemek közötti együttműködést, de a szakfelderítés problémáira – bár a képességeken javított kissé – nem adott igazi választ. Erre honvédségünkben még éveket kellett várni. A megoldást ugyanis csak a tüzérfelderítő rendszer lehetőségeinek kiszélesítése, a tüzérmérő alegységek megszervezése és felállítása hozta magával.

Az ütegek szervezetében található csekély számú felderítőkön felül tehát létrehozták a tüzérmérő alegységek rendszerét is. A szervezetek harcászati értékét, kétségtelen szükségességét mi sem bizonyította jobban, minthogy – nagyon rövid idő alatt – a kezdetben létrehozott osztagokból szakaszok lettek és a háború végén igyekeztek századokká szervezni őket. Ezek a változások pedig nemcsak névváltoztatást, hanem komoly létszámbeli és – ezzel együtt – határozott képességbeli növekedést is jelentettek.

A tárgyalt kor óta száz év telt el. Hosszú idő. Egy fegyvernem fejlődésében kiváltképp, így érthető, hogy nagyon sok minden valóban meg is változott a hadviselésben, de a tüzérszakmán belül is. Sok minden... ám mégsem minden! Vannak örök érvényű igazságok, vannak nem, vagy csak nagyon lassan változó elvek.

Amíg a tüzérségnek feladata a lövészek támogatása, addig szükség lesz a gyalogosok közvetlen közelében élő és dolgozó tüzérekre is. Nevezhetjük őket összekötőknek vagy felderítőkné, tűztámogatóknak vagy járőrnek – nem a név a fontos. De amíg a szemben álló fél tüzérségével is meg kell vívni a harcot, addig szükség lesz – a nagy mélységből – a tűzvezetéshez felderítési adatokat biztosítani képes szakfelderítő alegységekre is.¹⁵ Egymás munkáját ugyanis nem képesek átvenni. A legmozgékonyabb lokátor sem képes arra, hogy a csapataink előtti területről valós képet adjon a tűzvezető parancsnokok számára, és annak

¹³ „Isten verje meg Angliát, a tüzérségünket és a repülőinket.” Demény Géza vk. ezredes: Tüzérfelderítő és tüzérközvetítő járőrök. Magyar Katonai Közlöny, Tizedik évfolyam, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest, 1922, 129.

¹⁴ Sándor ezredes egyenesen azt írja: „Gyalogos és tüzérparancsnok együtt lakjanak, egyenek, igyanak, kártyázzanak, stb.” Demény Géza vk. ezredes: i. m. 134.

¹⁵ A tüzérmérő rendszer létrehozása, azaz 1917 óta ezek az alegységek mindig is léteztek, ám ma már teljesen hiányoznak Honvédségünkben.

is roppant kevés az esélye, hogy a lövészsázadok harcrendjében elhelyezkedő optikai figyelepont valaha rábukkanna egy nagyobb lőtávolsággal bíró tüzér- vagy sorozatvető ütegre...

A tüzérfelderítés akkor megfogalmazott elvei ma vajon megállnák-e a helyüket? Valószínűleg mindegyik nem, ám nagyon sok – minden bizonnyal – igen. Szándékosan olyan példákat említettem a tanulmányomban, melyek nem feltétlenül technikafüggők. Olyanokat, melyek a tüzérfelderítés kihívásaira, a gyalogság viszontagságaira és a közös munka nehézségeire utalnak. A nehézségekből eleink tanultak, és a háború végére egy nem hiba nélkül való, de mégis eredményesen működő rendszert alkottak meg és működtettek.

A példa hát adott, sok újat nem is kell kitalálni, mindössze hozzá kell igazítani a régi tapasztalásokat jelenkorunk megváltozott környezetéhez. Nem lehetetlen feladat, csak akarat kell hozzá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1871. évi IV. törvénycikk az 1868. évi XLI. törvénycikk 9. §-ának módosítása, illetőleg a honvéd zászlóalji törzsek személyzetének változtatása tárgyában. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5470>
- Berkó István: *A Magyar Királyi Honvédség fejlődése 1868–1918-ig*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, é. n.
- Buschek Vilmos: *A lövésben való kiképzésről*. Hadsereg-lövőiskola, Bécs, 1908.
- Demény Géza: *Tüzérfelderítő és tüzérközvetítő járőrök*. Magyar Katonai Közlöny, Tizedik évfolyam, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest, 1922.
- Felszeghy Ferenc – Hellebronth Antal (szerk.): *A magyar tüzér*. Reé László Könyvkiadó és Terjesztővállalat, Budapest, é. n.
- Hadtörténelmi Levéltár iratanyagai.
- Solth Imre ezredes: *Egy tüzértiszt naplója az 1914–18. évi világháborúból*. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület kiadványa, Budapest, 1942.

Mező András alezredes:

A HONVÉDSÉG ÉS A TÁRSADALOM KAPCSOLATRENDSZERE – TUDOMÁNYOS SZEMMEL

Nyíregyházán tartotta vándorgyűlését az MHTT

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) egyik régi hagyományát keltette életre, amikor az elmúlt év őszén vándorgyűlést tartott Nyíregyházán, „Hadtudomány és társadalom, különös figyelemmel a Tiszántúlra” címmel. Az MHTT a Magyar Honvédség Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnoksággal, az MH 5. Bocskai István Lövészdandárral, Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalával, a Nyíregyházi Egyetemmel, valamint a Váci Mihály Kulturális Központtal együttműködve szervezte meg a rendezvényt.

KULCSSZAVAK: Magyar Hadtudományi Társaság, vándorgyűlés, Nyíregyháza, plenáris ülés, szekcióülés

A Társaság régi szép hagyományát elevenítette fel azzal, hogy a Magyar Honvédség (MH) történelmének egyik kiemelkedő jelentőségű katonavárosában rendezte meg éves vándorgyűlését. Nyíregyháza nemcsak katonai hagyományai, valamint a környéken vívott csaták, hadjáratok és ezekkel összefüggő veszteségei miatt jelentős, de híres arról is, hogy a mindenkori hazai hadsereg fontos toborzóbázisa volt hosszú történelmi korokon keresztül. A legfontosabb magyar gyalog- és huszárezredek számára bőségesen biztosított utánpótlást a régió hazaszerető lakossága.

A konferencia legfőbb célja a Magyar Honvédség és a társadalom közötti kapcsolat erősítése volt. „Ezt a kapcsolatot erősíteni kell, mert a honvédség része a magyar társadalomnak, és egy erős, jól működő honvédség elképzelhetetlen a magyar társadalom támogatása nélkül” – hangsúlyozta megnyitójában az MHTT elnöke, *Tömböl László ny. vezérezredes*. A konferencia előadásai igyekeztek közelebb hozni a honvédelem, a haza fegyveres szolgálatának ügyét Nyíregyháza polgáraihoz, a diákokhoz, egyetemi hallgatókhoz, a közigazgatás tagjaihoz. A konferencia rendeltetése az volt, hogy a város megismerkedjen a Társaság célkitűzéseivel és tevékenységével, a honvédelem, a haza fegyveres szolgálatának hadtudományi aspektusaival.

A tanácskozás első részében a város közigazgatási szakemberei ismerkedtek meg az MHTT-vel, és maguk is tájékoztatást adtak a várost foglalkoztató kérdésekről. A konferencia második része a szélesebb nyilvánosság számára nyújtott népszerű ismereteket a honvédségről. Végül a rendezvény második napján a szűkebb tudományos közönség a hadtudomány részleteit kibontó előadásokat hallgathatott meg.

PLENÁRIS ÜLÉS

Dr. Ulrich Attila történész, muzeológus, a város alpolgármestere bemutatta Nyíregyházát, a régió jelentős katonavárosát. Nyíregyháza már a római korban is lakott település volt és fontos kereskedelmi kapcsolatok fűzték Rómához. A népvándorlás korából előkerült leletek (pajzstöredékek, kardok, nyílhegyek, temetők) is mind arról tanúskodnak, hogy komoly katonai erők fordultak meg a város környékén. A honfoglalás korából már az innen kiinduló és ide visszatérő magyar katonai kalandozásoknak is vannak nyugat-európai eredetű régészeti emlékei (kétélű egyenes kardok, ékszerek, gyöngyök). A magyar állam megalakulása, a kereszténység elterjedése rövid fellendülést hozott a város életében, majd a tatárjárás elnéptelenítette a várost. A 14. században a Báthoryak építettek kúriát Nyíregyházán, és Nyírbátorba költözésükig innen igazgatták birtokaikat. Nyíregyháza nevének első írásos emléke 1326-ból, Károly Róbert király adományleveléből maradt fenn, amelyben megerősíti a Báthoryakat korábbi birtokaikban. Nyíregyháza ez idő tájt a megye közepes nagyságú települései közé tartozott. A török hódoltság korát megelőző gazdasági fellendülésnek sok levéltári nyoma maradt fenn. A Báthory család mellett számos más történelmi család (a Lórántffy, a Lónyai és a Bethlen is) felemelkedését ennek a környéknek köszönheti. A törökdúlást a város túlélte, ámbar sokan elhagyták, és helyükre hajdúkat telepítettek be, majd hamarosan hajdúvárosi címet szerzett. A viszonylagos önállósággal rendelkező településen telepedtek le azok a szabad hajdúk, akiket Bocskai István katonai szolgálataik elismeréseként nemesekké tett.

A Rákóczi-szabadságharc után a város népessége növekedésnek indult, de az igazi nagy változások csak a 18. század közepén kezdődtek; ezt az időszakot nyugodtan nevezhetjük Nyíregyháza felvirágzásának. Ekkor érkeztek ugyanis azok a szlovák telepések – mai szóhasználatlaltal tírjákok –, akik a város köré, ún. „bokortanyák”-ban telepedtek le, sajátos településszerkezetet kölcsönözve így a város környezetének. Az evangélikus vallású, szorgalmas tírjákok keze nyomán lendületes fejlődés bontakozott ki, már 1786-ban kivívták a mezővárosi rangot s az ezzel járó kiváltságokat. Ekkor 7500 lakosával már a vármegye legnépesebb települése volt. Nyíregyháza polgárai részt vettek az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban, amelynek bukása után több polgár börtönbe került, köztük a polgármester, Hatzel Márton is. A világháborúk és a gazdasági világválság visszavetették a települést a fejlődésben. A Tanácsköztársaság alatt a városban munkás- és katonatanács alakult, majd áprilistól Nyíregyháza tíz hónapig román megszállás alatt állt. Azonban a legnagyobb sebeket a város a második világháborúban szerezte: több mint 6000 nyíregyházi zsidót deportáltak, további kétezer embert pedig szovjet munkatáborokba hurcoltak. Egyetlen stratégiailag számottevő objektum – ideértve a hidakat, út- és vasúthálózatot – sem élte túl a rettenetes bombázásokat. Az 1946 februárjában aláírt magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezménynek köszönhetően 55 ezer fölé emelkedett a lakosság létszáma. A világháborút követően három laktanyában helyezkedett el a 15. Gépkocsizó Lövészadosztály több alakulata. A katonai szervezeteket 1987-ben átszervezték, majd – több lépcsőben, a kilencvenes évek elején – létszámukban lecsökkentették, áthelyezték és végül beolvastották más alakulatokba. Az egykori laktanyák területén azóta esélycentrum, középiskola, illetve lakópark üzemel.

A következő előadó, *dr. Nagy László ny. ezredes* a hadtudomány rendszerét és az MHTT működését mutatta be. A hadtudomány, hasonlóan más tudományterületekhez az ismeretek rendszerezését és a megismerés módszereinek összességét jelenti. Az ókorban még csak egyetlen tudomány létezett, a filozófia, melynek központjában a világ megismerhetősége és az igazság mibenlétének megismerése állt. A világ és ismereteink fejlődésével egyre bővült

a tudás és egyre több ismeret bukkant fel, ami megkövetelte a tudományok önállóságát. Ugyanakkor ezek a tudományágak sosem válnak el egymástól teljesen, hiszen a kutatás elvei és az objektivitás megmaradtak közös jellemzőjüként. A tudományok szétválása, rétegződése során három nagy tudományterület alakult ki: a társadalomtudományok, élettelen, illetve élő természettudományok. E három tudományterületen belül további részterületek és tudományágak jöttek létre. A Magyar Tudományos Akadémia legfrissebb felosztása (2016. július elsejével lépett életbe az új tudományági lista) a tudományágak számát jelentős mértékben csökkentette: a korábban létezett, elismert és elfogadott 630 tudományággal szemben 306-ot vettek nyilvántartásba. A hadtudomány a társadalomtudományok viszonylatában a gazdaság- és jogtudományok osztályán (IX.) helyezkedik el. A hadtudomány a háborúval, a fegyveres küzdelemmel, a hadviseléssel kapcsolatos ismereteket általánosan véve és mindenkire vonatkozóan gyűjti és rendszerezi, tehát egyetemleges. Az ókorban ez a fajta tudomány még megelégedett a korábban volt csaták és hadjáratok leírásával, a hadtörténelmi kutatásokkal, de új határtudományok jelentek meg, melyek tovább gazdagították (pl. katonai műszaki tudományok), majd árnyalták és mélyítették (pl. hadászat, hadművelési művészet és harcászat). A hadtudomány ágazatai mára egyfajta réteges szerkezetet hoztak létre, melynek magja a hadművészet, melyhez szorosabban a kiképzés és felkészítés, a hadtörténelem, logisztika, vezetés területei kapcsolódnak, végül pedig lazábban a biztonságpolitika, hadijog, védelem-gazdaságtan, katonai szociológia, katonai egészségügy, haditechnika és térképészet illeszkedik ebbe a „hagymaszervezetbe”.

Az MHTT egyik alapító tagja és kiemelkedő személyisége, Ács Tibor ny. ezredes a hadtudomány magyarországi fejlődését a következőképpen szakaszolta: 1825 előtt, a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáig csak esetleges megnyilvánulásai voltak; 1825-től 1883-ig (lényegében a Hadtudományi Bizottság megalakulásáig) nem volt intézményes képvisellete. 1883-tól 1947-ig – az akkor már Hadtörténelmi Bizottságnak nevezett HB felosztásáig – a hadtörténelmi aspektusokra koncentrált. Gyakorlatilag a nyolcvanas évek végéig a szovjet hadtudományi elképzelések és koncepciók adaptációja volt meghatározó; a kilencvenes évek végéig – különösen 1994-től, az MTA Hadtudományi Bizottságának újjáalakításától – az önálló magyar hadtudomány megteremtésére, az egyetemes hadtudomány magyar sajátosságainak kifejezésre juttatására irányuló törekvés volt jellemző. Végül a kilencvenes évek végétől a NATO-beli hadtudományi elvek, nézetek és kutatási eredmények adaptálása vált meghatározóvá. Az MHTT célja a magyar hadtudomány fejlődésének elősegítése azzal, hogy a tagság részére tudományos ön- és továbbképzést biztosít, valamint lehetőséget teremt a hozzáféréshez napjaink korszerű hadtudományi eredményeihez és írásaihoz. A Társaság fontosabb együttműködő partnerei a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, a Honvéd Vezérkar, a Magyar Rendészettudományi Társaság és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Tudományos eredményeiket a Hadtudomány című folyóiratban és eseti kiadványokban jelenítik meg. A hadtudomány szempontjából kiemelkedő jelentőségű a Társaság által megalkotott Hadtudományi Lexikon (1995), melynek átdolgozása és új kiadása folyamatban van.

Dr. Besenyő János ezredes, a Honvéd Vezérkar (HVK) Tudományos Kutatóhelyének (TKH) vezetője bemutatta a honvédség legfiatalabb kutatóhelyét, létrehozásának személyi feltételeit, valamint feladatait. A TKH létszáma 14 fő, amit 4 fő geoinformációs kutatócsoport, ezenkívül külső kutatók (23 fő) és önkéntes művelési tartalékos (ÖMT) munkatársak (31 fő) egészítenek ki. A TKH célul tűzte ki, hogy a HVK rendeltetésével, működésével, rövid, közép- és hosszú távú fejlesztési programjaival, valamint a nemzeti kutatásokkal összhangban támogassa a katonai szervezetek feladatainak tudományos és szakmai megalapozását,

a parancsnoki döntéshozatalt, valamint a tudományos képzést és továbbképzést, megfelelő tudományos előrelátást biztosítson a haderő működése, építése és a kutatás-fejlesztés területén. A TKH fontosnak tartja, hogy a honvédelmi feladatok elvi alapjainak (tudományos eljárások/módszerek alkalmazása, kutatások, eredmények hasznosítása) kidolgozásával segítse a vezérkar tevékenységét, biztosítsa a tudományos és szakmai kutatóműhelyek, kutatások szervezettségét, tudományos módszerek, információk biztosításával hozzájáruljon az előjárók döntéseinek előkészítéséhez. Ennek érdekében évente két konferenciát, számos könyvbemutatót és havonta egy egyéb rendezvényt szervez. Saját gondozásban 2014 óta 12 kiadvány, más kiadónál pedig – szerzői tollából, illetve közös kiadásban – pedig 17 szakmai munka jelent meg. A TKH részt vesz a MH központi folyóirata, a Honvédségi Szemle működtetésében, valamint az angol nyelvű számainak szerkesztésében, lektorálásában. A kutatóhely tevékenysége kiterjed a tudományos könyvtár működtetésére, és a tervek szerint az MH valamennyi szervezeténél működő könyvtár szakmai felügyeletét is átveszi. Nagy hangsúlyt fektet a tudományos, szakmai élet képviselőivel való széles körű együttműködés elmélyítésére, az együttgondolkodás alternatíváinak megteremtésére nemcsak hazai, de nemzetközi viszonylatban is.

Rubik László ezredes, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat igazgatóhelyettese geopolitikai és biztonsági szempontból értékelte a régiót és Magyarországot. Emlékeztette a jelenlévőket a hidegháború évtizedeinek bipoláris világrendjére, arra, hogy a háborús fenyegetésnek Európában viszonylag magas volt a kockázata, mert a világháború kirobbanásának valószínűsége ugyan alacsony volt, de következményeinek súlyossága rendkívül magas lett volna. A Szovjetunió felbomlása megváltoztatta a geopolitikai erőviszonyokat és egypólusúvá tette a világot, de nem csökkentette a kockázatokat, mert az új típusú konfliktusok következményei ugyan kevésbé megsemmisítőek, de azok bekövetkezésének valószínűsége magasabb lett. Oroszország ebben a helyzetben igyekszik visszaállítani egy olyan multipoláris világrendet, amelyben maga is jelentős hatalmi központként van jelen. Ennek a nagyhatalmi játszmának egyik színtere Európa és azon belül is főként Kelet-Közép-Európa. Időközben a térség legtöbb állama, így Magyarország is elköteleződött az euroatlanti integráció mellett. A közelmúltban lezajlott és még mindig le nem zárt konfliktus a Krímben és Kelet-Ukrajnában felélesztette a NATO önvédelmi reflexeit. Hazánk pillanatnyilag a NATO második lépcsőjében működik közre a kollektív védelmi feladatok ellátásában. Környezetünkben Ukrajna belpolitikai és gazdasági instabilitása, valamint a Nyugat-Balkán feszült államközi kapcsolatai és esetlegesen radikalizálódó iszlám mozgalmak jelentik a fő biztonsági kockázatokat. A Tiszántúlon ezek a jelenségek az illegális migráció, a szervezett bűnözés formájában, szélsőséges szervezetek tevékenységében, radikális eszmék, terrororganus személyek megjelenésében öltenek testet. Hazánk szűkebb környezetét szemlélve Ukrajna érdemel figyelmet, mint a legkevésbé stabil szomszédos ország. Kárpátalja vonatkozásában a fenyegetések közül a szervezett bűnözés, azon belül a jövedéki termékek csempészete érdemel figyelmet, és megjelent az illegális migráció is. Katonai szempontból meg kell említeni a Munkácson állomásozó 128. önálló gárda hegyivadászdandárt, amely jelenleg a kelet-ukrajnai konfliktusban érintett.

A következő előadó *dr. Muhoray Árpád ny. pv. vezérőrnagy* volt, aki a hadtudományhoz kapcsolódó rendvédelmi és katasztrófavédelmi tudományterület jelentőségéről beszélt. Előadásában ismertette az MHTT Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szakosztály munkájának kereteit. A szakosztály igyekszik összefogni a hadtudomány és a kapcsolódó tudományterületek, a belügyi ágazat, a katasztrófa- és polgári védelem iránt érdeklődő és azokat fejleszteni, gyarapítani kívánó szakembereket és kutatókat. Integráló jellegű szervezet, tagjai között megtalálhatóak aktív állományú katonák, rendőrök (volt határőrök), katasztrófavédelmi

szakemberek, nyugdíjasok, egyetemi hallgatók és doktoranduszok egyaránt. A sokszínű tagságnak megfelelően szerveződik a szakosztály munkája és kapcsolatrendszere az állami és civil szervezetekkel, kutatóintézetekkel, illetve a hasonló tudós társaságokkal. A szakosztály szoros kapcsolatot ápol a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katasztrófavédelmi Intézetével (KVI), az egyetem kutatóhelyeivel, doktori iskoláival. A BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (OKF) szervei egy-egy döntés meghozatala előtt szakértőként is kikérik a szakosztály véleményét. A szakmai rendezvények (konferencia, szeminárium, kerekasztal-beszélgetés stb.) nagy jelentőségűek a szakosztály életében. Az előadó jelezte: legközelebbi katasztrófavédelmi konferencián a 80 éves polgári védelmi jogelőd, a Légtalmai Liga megalakításának évfordulójáról emlékeznek meg. A szakosztály tagsága tudományos tevékenységét nemcsak az MHTT keretein belül végzi, hanem saját munkahelyén is (a BM OKF, vagy területi szerveinek beosztásaiban). A tagság aktívan tevékenykedik a Polgári Védelmi Tudományos Egyesületben. Nemcsak hazánkban, hanem nemzetközi szinten is felismerték a polgári védelmi szakterület jelentőségét. Az ENSZ Katasztrófacsökentési Titkárságának (UNISDR) 2015. évi jelentése leszögezi, hogy évente átlagosan 250-300 milliárd dollár veszteség éri a világ gazdaságát a bekövetkező természeti katasztrófák, cunamik, ciklonok, árvizek miatt. A kilátások nem biztatóak, az előrejelzések szerint növekedés várható. A gazdasági károkon túl a katasztrófák emberéletet is veszélyeztetnek. Ezenfelül hosszabb távú, tartósan megmaradó zavarokat okoznak a gazdaságban, a termelésben, a lakosság életvitelében, az emberi élet minőségében, ezért a katasztrófavédelem nemzeti ügy. Az előadó részletesen ismertette a katasztrófavédelem irányításának rendjét, a nemzeti védekezés időszakait, a hivatásos katasztrófavédelmi szervek feladatát, felépítését, szervezeti elemeit, a polgári védelmi szervezetek és speciális mentőszervezetek közreműködését. Végezetül kiemelte: e szerteágazó és komplex tevékenység szakszerű elvégzése nem nélkülözheti a széles tudományos alapokat, melyeknek az MHTT biztosít megfelelő bázist.

NYILVÁNOS PLENÁRIS ÜLÉS

Az ülésen előadást tartott Magyarország honvédelmi minisztere is. Dr. Simicskó István előadásában felhívta a figyelmet, hogy az ország biztonsága nemcsak az MH képességein és a szövetségi együttműködésen alapul, hanem minden állampolgárának hazafias elkötelezettségén. Napjainkra hazánk biztonsága már nem csupán katonai biztonságot jelent, hanem tudomásul kell venni a biztonság más (politikai, társadalmi, szociális, gazdasági, ökológiai, kulturális) szegmenseit is. A fenyegetések, kockázatok és kihívások olyan biztonsági környezetet eredményeznek, melynek egyre nehezebb megfelelni. Az alaptörvény és a honvédelmi törvény rendkívül részletes és sokrétű feladatrendszert ír elő az országvédelem, a terrorizmus elleni harc, a béketámogatás, a kiképzés és felkészítés, a katasztrófa elleni védekezés, a tűzszerész-mentesítés stb. területén. Hazánk elkötelezett a nemzetközi szerepvállalások iránt; jelenleg mintegy 1000 magyar katona teljesít szolgálatot nemzetközi missziókban, jellemzően a Nyugat-Balkánon, Irakban és Afganisztánban.

Az MH előtt álló feladatok ellátásához a legfontosabb erőforrásunk a jól képzett magyar katona. A honvédség jelenlegi állományának 80%-a férfi, 20%-a nő, 42%-uk életkora 30–40 év között van, míg 37%-uk már elmúlt 40 éves, és csak 21%-uk a katonai szolgálatra legalkalmasabb 18 és 30 év közötti életkorú. Az állomány iskolai végzettsége és nyelvtudása is viszonylag magas. A honvédelmi életpályamodell vonzó lehetőséget nyújt a haza védelmét hivatásul választó fiataloknak. A Zrínyi 2026 honvédelmi és haderőfejlesztési program nemcsak a haderő technikai és strukturális fejlesztésében jelent előrelépést, hanem a honvédelmi

életpályamodell folyamatos követését, a hazai pilótaképzés újraindítását és a kadétképzés beindítását is magában foglalja. A program keretében megvalósul az önkéntes tartalékos rendszer (ÖTR) és a Honvédelmi Sportszövetség megújítása. Számos előnnyel jár az önkéntes területvédelmi tartalékhhoz (ÖTT) csatlakozás, így szerződésenkénti díj, rendelkezésre állási díj, a tényleges szolgálatteljesítés alatt pedig fizetés, utazási költségtérítés, ruházati és ételmezési ellátás, laktanyai elhelyezés illeti meg az érintetteket. A felsőoktatásban tanulmányokat folytatók, akik önkéntes tartalékos szolgálatot vállalnak, ösztöndíjat kapnak. A Honvédelmi Sportszövetségben lehetőség nyílik elméleti ismereteket és gyakorlati jártasságot szerezni lövészetben, közelharcban, rádiókommunikációban, tájékozódásban és elsősegélynyújtásban.

Dr. Padányi József mk. vezérőrnagy, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) tudományos rektorhelyettese az egyetembe integrálódott honvédelmi, rendvédelmi és közszolgálati képzést mutatta be. Az egyetem célja a közigazgatást, a hon- és rendvédelmet érintő tevékenységet végzők, valamint a vízügyi ágazat szakembereinek képzése, a hon- és rendvédelmi szervek tisztii utánpótlásának biztosítása, valamint az egységesülő közszolgálati életpályák közti átjárhatóság megteremtése, a közszolgálati továbbképzési rendszer teljes körű működtetése. Az egyetemen, amely 2012. január 1-jén jött létre, öt kar mellett három karközi intézmény, valamint négy doktori iskola is működik. Az NKE a társadalmi igények, megrendelői elvárások és az egyetemi autonómia közötti hatékony egyeztetés modellje, egyben Magyarország egyik legjobb és legvonzóbb egyeteme, a magyar közszolgálat fejlesztésének, a közszolgálati életpályának stabil oktatási és kutatási bázisa, a hazai és a külhoni magyar nyelvű felsőoktatás elkötelezett támogatója, valamint aktív részese a nemzetközi felsőoktatási és tudományos kapcsolatoknak. Az egyetem jövőjét, az együttműködések, a képzésfejlesztés és a kutatások közös keretét az NKE államtudományi egyetemmé alakításának célja jelenti.

Az egyetemi alap- és mesterképzés mellett szakirányú továbbképzések is folynak az intézményben. A Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar a Honvédelmi Minisztériummal kötött együttműködési megállapodásban foglaltak szerint folytatja a honvédelmi miniszter által jóváhagyott, az adott tanévre vonatkozó hazai beiskolázási tervben rögzített katonai karrier-, át- és továbbképző tanfolyamokat, idegennyelv-, valamint magyar nyelv-tanfolyamokat. Részt vesz a kormányzati feladatként megvalósuló hazafias és honvédelmi nevelés programjában. Az egyetem nemzetközi kapcsolatai három dimenzióban teljeseznek ki: regionális, európai és globális dimenzióban. A regionális dimenzió a határon túli (külhoni) magyar felsőoktatással való kapcsolatépítés, a külhoni magyar oktatás támogatását és a kelet-közép-európai politikai és gazdasági integrációk tudományos pilléreinek erősítését jelenti. Európai szinten az egyetemnek a közszolgálatosság ethoszát a tudomány eszközeivel kell erősítenie az európai integrációkban és a transzatlanti kapcsolatokban is. Globálisan az egyetemnek a nemzeti és az európai kultúra értékrendjét képviselve kell alakítania nemzetközi szerepvállalását. Össze kell hangolnia az euroatlanti orientációt és a keleti és déli irányú európai partnerség értékeit. Az NKE fejlesztése hatalmas ütemben folyik, 2017–2020 között több új oktatási és elhelyezési épület létrehozása, illetve elavult épület felújítása valósul majd meg.

Élettérháborúk, globális migrációs kihívások, terrorizmus – ezek voltak a főbb témái annak az előadásnak, amelyet *dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy*, háborús hadműveleti szakértő tartott. „A 21. század élettérháborúi a földért, a vízért, az élelemért, a ... létezésért!” című előadásának a „Részeiben zajló harmadik világháború” alcímet adta. Az előadó a 2015-ben megjelent könyvének (*A 21. század élettérháborúi a földért, a vízért, az élelemért, a ...létezésért! Válságvezetek konfliktusai és háborúi*. Gondolat Kiadó, 2015) esszenciáját osztotta meg a hallgatósággal. Isaszegi tábornok történelmi ívet húzott az első világháborútól kezdve napjaink migrációs problémaköréig. A történelemben sokkal mélyebb összefüggések

vannak, mintsem hogy egy adott eseményt egyetlen dátumhoz tudjunk kötni. Például az első világháború gyökereihez bő száz esztendővel korábbra kell visszanyúlnunk. Ha pedig az elkövetkezendő évtizedek és háborúk eseményeit és okait kutatjuk, azoknak eredete éppen a két világháborúra vezethető vissza. Isaszegi tábornok előadásában földrajzi területenként vette sorra a világban lezajlott és napjainkban is zajló konfliktusokat, amelyek nagyban hozzájárultak a menekültválsághoz. Részletesen bemutatta a nemzetközi szervezetek békefenntartó tevékenységét, a békeműveleteket a Balkánon, a Közel-Keleten, Közép-Ázsiában, amelyeknek célja az, hogy emberhez méltó feltételeket teremtsenek azokban az országokban, melyek a most zajló menekülthullám kiinduló állomásai. Az előadó bemutatta az iszlám vallást és kultúrát, majd rámutatott: az iszlám önmagában nem jelent veszélyt, mert alapvetően békés vallás, sokkal veszélyesebbek azok az emberek, akik félremagyarázzák, eltorzítják azt. Utalt arra is, hogy a menekültválság nem kizárólag az érintett országok biztonsági összeomlásának eredménye; egyre nagyobb súllyal jelenik meg a klímaváltozás által generált migráció. Az elsivatagosodás és a vízkészlet fogyása miatt a közeli jövőben Afrikából is óriási tömegek fognak megindulni – s mivel másfelé nem tudnak menni, Európa felé fogják venni az irányt. A nemzetközi, a nemzeti és a regionális testületeknek alapjaiban kell át gondolniuk a konfliktusok és válságok kezelésének eddig megszokott gyakorlatát, megújítaniuk a válságmegelőzés komplex rendszerét, így a nemzetközi felelősség és jog gyakorlatát is.

Pogácsás Imre dandártábornok előadásában a Magyar Honvédség előtt álló fejlesztésekről adott számot. Emlékeztetett arra, hogy Magyarország védelme nemcsak a szövetséges államok és fegyveres erők együttműködésén és kölcsönös segítségnyújtásán, hanem az állampolgároknak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségén és áldozatkészségén, a Magyar Honvédség felkészültségén és elszántságán alapszik. A biztonsági környezet elmúlt években tapasztalható változásai miatt felértékelődtek a Magyar Honvédség klasszikus védelmi feladatai. A régió országai, így Magyarország is, a NATO-csatlakozás óta eltelt időben jelentős képességvesztést szenvedtek el. Ennek következtében szinte valamennyi haderőnél képességihiányok alakultak ki, amikre a walesi NATO-csúcstalálkozó (2014) előtt a Szövetség vezetése is rávilágított. A képességihiányok többségét az elavult fegyverek és haditechnikai eszközök testesítik meg, így a NATO nyomást gyakorolt közép-európai tagországaira, hogy gyorsítsák fel eszközparkjuk modernizációját. A Magyar Honvédség haditechnikai helyzetét kettősség jellemzi, mert vannak korszerű, valamint a közelmúltban felújított eszközei, de még mindig az elavult szovjet/orosz alapú eszközpark dominál. Az új eszközök vonatkozásában nemcsak azok megvásárlása a cél, hanem az üzemeltetés és a fenntartás feltételeit – a készletképzést, a javító- és kiszolgálóbázist, a logisztikai ellátási rendszert, a szimulációs és kiképzőrendszereket – is megteremteni. Elmondhatjuk, hogy az MH legsúlyosabb helyzete a haditechnikai területen alakult ki, így elkerülhetetlen a fegyverzet és a haditechnikai eszközök átfogó fejlesztése, kiemelten azokon a területeken, ahol egyáltalán nincs hadra fogható eszköz.

A Honvédelmi Minisztérium a Honvéd Vezérkar szakembereinek bevonásával kidolgozta a Magyar Honvédség Zrínyi 2026 elnevezésű honvédelmi és haderőfejlesztési programját. A program végrehajtásával a Magyar Honvédség létszámában továbbra is kicsi, de fegyverzetében és haditechnikai eszközrendszerében a térség meghatározó hadereje lehet. Korszerű fegyverzettel fog rendelkezni, amelynek utánpótlási, karbantartási és üzemeltetési bázisai meghatározó részét a hazai védelmi ipari képességek biztosítják. A program a Magyar Honvédség egészét átfogja, mert a haderő minden egyes elemét érinti. A haderő átfegyverzése során alapelvek, hogy az új fegyverzet rendszeresítése után csak az előregedett eszközöket értékesítik, amelyek elavultságuk, alkalmazhatatlanságuk, gazdaságtalan

felújíthatóságuk és üzemeltetésük miatt már nem tarthatók hadrendben. A rendszerben álló, még értéket képviselő eszközök a magyar védelmi ipar által végrehajtott felújításuk után a tartalékerőknél változatlanul hadrendben maradnak. A légielő fejlesztésének megvalósításával a haderőnem – a jelenleg is korszerű eszközök megtartásával – teljesen megújul, így a kor színvonalának megfelelően, hosszú távra biztosítottá válik a magyar légtér, a Magyar Honvédség csapatainak, az ország stratégiaileg fontos objektumainak légvédelme. A program több elemből tevődik össze: szállító repülőgépek beszerzése; a helikopterflotta megújítása; a harcirepülőgép-képesség növelése; a repülőképzés eszközparkjának újjáélesztése; a légvédelmi csapatok fejlesztése; a légtérelenőrző rendszer megerősítése; a repülőterek és kapcsolódó objektumok korszerűsítése.

Az elmúlt évtizedekben az átalakítások, valamint a forráshiányok egyik legnagyobb vesztese a szárazföldi csapatok fegyverzete és haditechnikai eszközparkja volt. Voltak ugyan törekvések a fejlesztésre, de azok csak részleges és ideiglenes előrelépést biztosítottak, és inkább a fegyverzet diverzifikációját erősítették. A szárazföldi erők fejlesztésének elemei: a kézi fegyverprogram; a tüzerképesség újjáélesztése; a műszaki csapatok fejlesztése; a tábori vezetés-informatikai rendszer fejlesztése. A haderőfejlesztés nélkülözhetetlen részét képezi a Magyar Honvédség harctámogató-kiszolgáló (logisztikai) rendszerének korszerűsítése. A Honvédelmi Minisztérium kidolgozta a csapatok ellátását, elhelyezését és működését támogató katonai logisztikai programját, amelynek elemei: az egyéni harcászati felszerelési program; a logisztikai ellátórendszerek fejlesztési programja; a laktanya-rekonstrukciós program és a gépjárműbeszerzési program. Az előadásban bemutatott kezdeményezések jó alapját biztosítják az MH haditechnikai megújulásának.

Az MH önkéntes területvédelmi tartalékos rendszerét (ÖTTR) mutatta be *Szabó László dandártábornok*, az MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság parancsnok-helyettese. Gondolatait azzal vezette be, hogy Magyarország védelme olyan nemzeti ügy, mely minden polgárától áldozatot követel. Az ÖTTR képes lesz központi szakmai irányítás mellett, gyorsan és rugalmasan (a veszély mértékéhez igazodóan) a területi (megyei), helyi (járás) vagy települési szinten jelentkező honvédelmi feladatok támogatására, részbeni ellátására. Egyben pedig a szervezettsége és felkészítettsége alapján összekötő szerepet tölt be a professzionális hadsereg és a polgárok közössége között. Az ÖTTR ezenkívül a honvédelem strukturális elemeként személyi erőforrásaival hozzájárul az ország integrált védelmi rendszerének szükséges és fenntartható működtetéséhez béke-, békétől eltérő és különleges jogrendi időszakokban, és képes a reális védelmi szükségletek koordinált biztosítására és támogatására. Az MH ÖTTR békében közreműködik a katasztrófák következményeinek felszámolásában, a tömeges bevándorlás elleni védekezésben, őrzés-védelmi feladatokban, a befogadó nemzeti támogatás katonai feladataiban, a honvédelmi nevelés programjaiban, valamint támogatja a közlekedési infrastruktúra előkészítését, a toborzási feladatokat, az alapfelkészítést, a tartalékos gyakorlatot és a protokolláris feladatok ellátását.

Az MH ÖTTR létrehozását és működését jelentősen megkönnyíti, hogy támaszkodni lehet a közigazgatás rendszerében már meglévő olyan szervezeti elemekre, mint például a katonai igazgatási központok, a toborzó és érdekvédelmi központok, a katonai igazgatási és érdekvédelmi irodák, a honvédelmi igazgatás központi, területi és helyi szervei és a kormányablakok stb. Az önkéntes területvédelmi tartalékos (ÖTT) állomány logisztikai támogatása az MH logisztikai támogató rendszerében történik, amelynek biztosítania kell az alapfelszereléssel történő ellátást a különböző feladatokra meghatározott készenléti időkre. Ugyanakkor az ÖTTR nagymértékben támaszkodni fog a helyi állami és önkormányzati, valamint vállalati erőforrásokra, ingatlanokra és szolgáltatásokra is. Az ÖTT-állomány

alap ruházati felszerelése az MH szervezetétől eltérő jellegű lesz, jelenlegi tervek szerint a brit hadigyakorló felszerelést kapják meg, kiegészítve az MH-ban rendszeresített ruházati cikkekkel (sapka, bakancs). Sajnos logisztikai problémát jelent az ellátás és szolgáltatás vonatkozásában számba vehető potenciális bázislaktanyák területi elhelyezkedése, ugyanis a logisztikai támogatás területi fedése nem minden esetben egyezik meg a regionális tagozódással. A Magyar Honvédség kiképzési rendszerét úgy kell kialakítani, hogy ezeknek a feladatoknak a végrehajtására képes legyen. A békeidőszaki kiképzést a honvédelmi miniszter által évente kiadásra kerülő miniszteri irányelvek határozzák meg. Az ÖTTR teljes műveleti képessége elérésének első meghatározó lépése az egyéni felkészítések beindítása a 2017–2020 közötti időszakban, lépcsőzetesen, Magyarország valamennyi járásában. Ennek keretén belül a már megalakított 10 kiképzőszázadon túl további tíz kiképzőszázadot hoztak létre. Az első ÖTT-katonák ünnepélyes eskütételét követően, az alapfelkészítések során kiválogatott állomány tiszti, altiszti felkészítésének megindítása 2018-tól megkezdhető. Azok a járási kötelékek, amelyek átlépik a 70%-os személyi és haditechnikai feltöltöttséget, megkezdik a század-összekovácsolási gyakorlataikat a kezdeti műveleti képességeik elérése érdekében. Az ÖTTR a folyamatos fejlesztés, a legalább 90%-os feltöltöttség, a gyakorlaton történő minősítéssel eléri a teljes műveleti képességet. Így a tízéves ciklus végére a Magyar Honvédség mintegy 20 000 kiképzett, felszerelt önkéntes területvédelmi tartalékos erővel fog rendelkezni országosan.

„Nyíregyházát, amióta csak laktanyákban egyesítették a régi hadsereg csapatait, környékének talajviszonyai elsőrangú huszárhelyőrséggé avatták. Nem volt az országban még egy olyan város, ahol a huszár az istállóajtó mellől elindulhatott volna vágatában a világ mind a négy égtája felé anélkül, hogy egy percre lekerült volna a megyét borító homok szmirnaszőnyegről” – idézte *dr. Bene János* a városról és a huszárokról szóló előadásában Marjay Keresztély nyíregyházi huszár őrnagyot. A kiegyezés (1867) után az uralkodó, I. Ferenc József 1868. december 5-én szentesítette a magyar királyi honvédség felállításáról szóló törvénycikket, mely 82 gyalogzászlóalj, 28 huszár-, valamint 4 dzsidásszázad felállítását engedélyezte. A frissen szervezett magyar királyi honvédség mindkét fegyverneméből már a szervezések idején részesült a város, ugyanis ide irányították a szabolcsi 41. honvédzászlóaljat és a hajdúsági 15. lovasszázadot. Az alosztályokat a régi módi szerint magánházakhoz szállásolták el, hiszen kaszárnyák nem álltak rendelkezésre. 1874-ben a lovasság létszáma bővült a szatmári 14. lovasszázad átvezénylésével. Ekkor történt meg a lovasság ezredkebe való szervezése, s a két század a kassai központú 5. honvéd lovasezred II. osztályát képezte. 1875-ben a gyalogságot Kassára helyezték át, a huszárok részére pedig a város 100 000 forintos költséggel átalakította és kibővítette a Serház épületét. 1889-ben a huszárosztályok három huszárszázadra bővültek, s az új század elhelyezésére a város kibővítette a Honvéd utcai, József főhercegről elnevezett laktanyát. Ebben az időszakban, a 19. század utolsó harmadában a fellendülő városi ipar és kereskedelem lehetővé tette a nagyarányú városi építkezéseket is, melyek keretében a település délnyugati részén a kaszárnya és az ezredkórház felépült. Ez a kaszárnya az akkori idők legmodernebb igényeinek megfelelően épült, és az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legkorszerűbb, pavilonrendszerű lovassági laktanyája lett. (A huszárok számára a városon kívül egy 312 holdas gyakorló- és löteret is kímértek.) Ebbe a kaszárnyába vonult be ünnepélyes keretek között 1891. november 1-jén a császári és királyi 14. huszárezred. A hadrendi változások miatt 1894-ben a 14. huszárezredet a bukovinai Csernovicba helyezték át, helyére a császári és királyi 10. huszárezred érkezett. Hét év múlva a 14-esek visszatértek Nyíregyházára, s ide helyezték még a gyöngyösi 15. huszárezred pótkerétét is.

Ebben a szervezésben érte meg a két nyíregyházi huszáralakulat az első világháború kitörését, annyi változással, hogy az egyre korszerűsödő haditechnika az utolsó békeévekben egy lovas-géppuskás osztag felállítását is kikövetelte a közös huszárezredtől. A világháború kitörése után mindkét nyíregyházi huszáralakulat azonnal a frontra indult, s részt vett 1914 nyarán-őszén a galíciai felderítésekben és az első (a világháború történetében egyben utolsó) nagy lovasrohamokban is. A kassai 5. huszárezred 1914. augusztus 15-én, a 14-esek pedig augusztus 23-án hajtottak végre olyan lovasrohamot, melyek után a kozákok szerte Galíciában „vörös ördögökként” emlegették a magyar huszárokat. A világháború négy éve alatt mindkét huszárezred szinte minden hadszíntéren megfordult: Galíciában, Volhíniában, a Pripijaty-mocsarak vidékén, Erdélyben, az olasz hadszíntéren. A háború végén az 5. huszárezred az olasz frontról tért haza, s november 24-én, Kassán kezdte meg a leszerelést és a huszárok hazabocsátását, a 14. huszárezred pedig november 11-én tért haza Nyíregyházára teljes rendben, fegyvereinek megtartásával. 1920. nyár elején a városba bevonult a 12. gyalogezred parancsnoksága és a II. zászlóalj. 1920 augusztusában a debreceni katonai körletparancsnokság a 6. tüzérsztály törzsét, tábori tarackos és hegyi ágyús ütegét is Nyíregyházára rendelte.

A következő évben a gyalogság itteni elhelyezésére a város átadott a Honvédelmi Minisztérium részére 12 hold földterületet, s így 1931 végére elkészült a Damjanich János nevét viselő laktanyatelep. 1937-ben a honvédség újabb építkezést kezdett a Damjanich laktanyában, egy háromemeletes, szinteltolásos zászlóaljépületet húztak fel, ide költözött át Debrecenből a 12/1. zászlóalj, s 1938-ra itt állomásozott több mint kétezer katona, valamint nagyjából 1500 ló. A győri fegyverkezési program meghirdetése (1938. március) után a magyar királyi honvédségben jelentős mennyiségi és minőségi fejlesztés indult meg, mely kihatott a nyíregyházi helyőrség életére is. A magyar katonai repülés megteremtése után a nyíregyházi repülőtéren 1940-ben egy vadászrepülő osztályparancsnokság és három repülőszázad, 1941 és 1944 között pedig egy híradókiképző osztályparancsnokság és három század szolgált. Mind a 22. gyalogdandár, mind pedig az 1. lovasdandár teljes állományával részt vett a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély, valamint a Székelyföld visszacsatolásában. 1941 tavaszán a délvidéki hadműveletekben már csak az 1. lovasdandár alosztályai vettek részt, ugyanúgy, mint az 1941 nyarán és őszén zajló ukrainai hadjáratban is. A lovasság utolsó nagy átszervezése során 1942. október 1-jével lépett hadrendbe a nyíregyházi székhellyel felállított 1. lovas (későbbi elnevezéssel huszár) hadosztályparancsnokság. Ugyanakkor a hadosztályhoz tartozó három huszárezredben is fegyverzeti, felszerelésbeli, valamint tiszti és legénységi gyarapítást léptettek életbe, a huszárezredek addigi hat lovasszázada mellé egy-egy nehézfégyverszázadot szerveztek, s tovább erősítették az ezredközvetlen alosztályok létszámát. A magyar királyi honvédség 1943 őszi új hadrendjében pedig – a Don-kanyarban hatalmas veszteséget szenvedett 12. gyalogezred feltöltésével, s a mellé rendelt kassai 21. és ungvári 24. gyalogezreddel – létrehozták az ungvári 24. gyaloghadosztályt, a hadrendben előírt hadosztályközvetlen alakulatokkal, melyek közé a nyíregyházi 22. tábori tüzérsztály is tartozott. Mind a 24. gyaloghadosztály, mind pedig az 1. lovashadosztály alakulatai 1944 tavaszán és nyarán elhagyták helyőrségüket, és a háború utolsó két évében rendre vívták küzdelmüket az előretörő szovjet csapatokkal szemben, s ebben az egyenlőtlen harcban sorra morzsolódtak fel és estek szovjet vagy amerikai hadifogságba. Különleges sors jutott osztályrészül a 24. gyaloghadosztály egy töredékének: a szovjet parancsnoksággal az összeköttetést felvéve, 1945. április 7-én Szlovákiában letették a fegyvert. A szovjet fél a hadosztály maradékát átadta a magyar Ideiglenes Kormánynak, s ez lett a magva a demokratikus honvédség 5. gyaloghadosztályának.

Összességében a második világháború kitérésének idejére, a hadseregfejlesztés felgyorsításával vált igazi katonavárossá Nyíregyháza, melynek laktanyáiban közel négyezer tiszt és legénységi állományú katona szolgált.

A TÁRSADALOM ÉS A FEGYVERES ERŐK SZEKCIÓ ÜLÉSE

A szekcióülést a levezető elnök, *Tóth Sándor ny. ezredes* nyitotta meg, és közvetlenül utána, előadásában a régió kiemelkedő katonahőseiről emlékezett meg. Előadásának íve Szabolcs vezértől egészen Farkas Bertalan úrhajósig terjedt. „Boldog a föld, amely kitermelte ezeket, és büszke a nép, amelynek soraiból nőttek ki, mert ez mutatja, hogy a Nyírség Szabolcs vezér szállás-földje, olyan bányája minden jónak, szépnek, vitézségnek és nemzeti erőnek, amelynek kincsei kifogyhatatlanok” – idézte előadásában dr. Siposs Ferenc főszolgabírót. A vármegye a nevét Szabolcs honfoglaló vezértől nyerte, aki a honfoglalás időszakában alapította meg Szabolcs földvárát. A vezéri szállás, az egyedülálló honfoglalás kori építmény, ma nemzeti kincseink közé tartozik. A középkorból és a kora újkorból is maradtak fenn tartós hadilétesítmények, illetve azok emlékei. Meg kell említeni a rakamazi tábor néven ismert, sáncokkal megerősített táborhelyet, amelyből a hadak több évszázadon keresztül indították támadásaikat, legutóbb Klapka György 1849. január elején. Szabolcs nemessége nem vonhatta ki magát a mindenkori bel- és külpolitika hatásai alól. Megszerzett javai megőrzése, gyarapítása érdekében vett részt az évszázados küzdelmekben. Közülük kiemelkedik a Báthory család. Megyénkben sem közismert, hogy Báthory András, az ecsedi és nyíregyházi birtokok ura, 30 vitézzel sietett Dobó István várvédőinek segítségére, 1552-ben. 1686-ban, Buda visszavívásának idején a Szabolcs megyei Petneházy Dávid, Thököly egykori vitéz kuruc kapitánya majd ezredese, már a Habsburg-uralkodó szolgálatában vett részt az ostromban és a hagyomány szerint elsőként jutott be a várba. A török kiűzését követően Magyarország a Habsburg Birodalom részévé vált. Thököly és Rákóczi ezen a tájon bontották ki a szabadságharc zászlaját.

Az előadó a továbbiakban részletesen beszámolt Nyíregyháza további katonai szerepvállalásáról, és szavait a legközelebbi múlt történéseivel zárta: a nyíregyházi repülőtérén kezdte el katonai pályafutását Farkas Bertalan, aki innen indult a világűr meghódítására. Megyénkbeli kerültek ki honvédelmi miniszterek (Nyíri Sándor, Juhász Ferenc, Simicskó István), vezérkari főnök (Benkő Tibor vezérezredes), sok tábornok, a tisztikar egy jelentős része, a volt sor- és tartalékos katonák tízezrei, a jelenlegi szerződéses katonák szép számmal.

Dr. Krizbai János ny. ezredes előadásában a hivatás és foglalkozás fogalomköréit vetette össze az önkéntes katonai szervezetek vonatkozó jellemzőivel. Ennek során felhívta a figyelmet a mélyebb értelmezés hiányára. Több elméleti tanulmányban volt olvasható az elmúlt évtizedekben, hogy a modern piacgazdaság pluralista társadalma magával hozta bizonyos – korábban állandónak hirdetett – értékek szerepének változását. Ebben maga a háború és annak „végrehajtója”, a haderő is „sebeket” kapott. A társadalmi nézetek változása különösen intenzív volt az olyan, egyközpontú hatalomhoz kapcsolódó értékeknél, mint például a feltétel nélküli engedelmesség, a tekintélytiszteltet, a hatalmi szervek tevékenységének kritikátlan támogatása. Az újabb értékek térnyerése magával hozta a korábbi hatalmi tényezők – köztük a haderő – szerepének, felépítésének és működésének átalakulását. Ennek egyik markáns megjelenése, hogy többek között átalakult a belső funkciókban betöltött szerepük, a haderők részvétele a politika formálásában. Gyökeres nézetváltozások voltak (vannak) a külső funkciók esetében is. A nyugati polgári társadalmak lakosságának viszonylag széles hányada ellenérzéseket táplál azzal szemben, hogy adott esetben a katonai erőt politikai célok elérésére is alkalmazhatják.

A meglehetősen ellentmondásos fejlődési folyamat során napjainkra a polgári demokráciák haderői virtuálisan tartják tradicionális elkülönülésüket, a valóságban viszont megfigyelhető, hogy a társadalom egyik szerves alrendszerévé váltak, és egyre szorosabban tagozódnak az adott társadalom közzszolgálati rendszerébe. A legtöbb országban teljessé vált a fegyveres erők felett a demokratikus társadalom kontrollja. Ennek formáiban, mélységében, eszközrendszerében – történelmi, társadalmi hagyományok örökségeként – természetesen jelentős eltérések is megfigyelhetők. A haderőknek mint tipikus bürokratikus szervezeteknek a működését tradicionálisan széles körű szabályrendszer és kapcsolódó intézményrendszer (katonai bíróság, katonai ügyészség, katonai rendőrség stb.) fonja körül. Ezek a szabályok a modern demokráciákban már társadalmi alrendszerként igyekeztek a társadalomba integrálni ezt a speciális szervezetet. Egyre szűkül a haderők esetében is a „kivételes” szabályzó aránya. Az állomány foglalkoztatását meghatározó katonai szabályzó is jelentős mértékben a civil jogszabályokból vezethető le. A megváltozott és új típusú biztonsági kockázatok kisebb létszámú, de a korábnál lényegesen több katonai képesség birtokában lévő, azonnal és rugalmasan alkalmazható haderőt követelnek meg. Az ilyen képességek kialakítása olyan jól képzett katonákat kíván, akik ezt szakmájuknak tekintik, képesek a kor követelményeinek megfelelő haditechnika alkalmazására, illetve a Szövetség (NATO) célkitűzéseivel összhangban határokon kívül is bármikor bevetethetők. Összességében tehát egy fontos történelmi változás az önkéntes haderőben, hogy a haderő teljes állománya „fizetett munkavállaló” lesz. Sajátos kérdésként jelenik meg az önkéntes haderő tartalékos állományának biztosítása, aminek erőteljesek a munkaerőpiaci összefüggései.

Dr. Szabó Tibor Magyarország második világháborús katonai veszteségeiről tartott előadást, a megszokott szemlélettől eltérően rámutatva arra, hogy ismereteink nem teljeseek, és még mindig nem találtuk meg a megfelelő módszereket, hogy megállapíthassuk a ténylegesen elszenvedett veszteségeket. Még a korábbi, történelmileg jól dokumentált „híres” csaták veszteségeiről is a különböző források 20-25%-kal eltérő adatokat közölnek. Fokozódik az adatok kuszasága, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia csatáiban kizárólag a magyar veszteségadatokra próbálnak fókuszálni a kutatók. Bonyolítja a helyzetet, hogy az ezredek ugyan dominánsan magyar katonákból álltak, de kisebbségben német és más nemzetiségűek is szolgáltak bennük, ezért a szűréseket csak a név szerinti veszteséglisták alapján, a név „magyaros csengése” alapján lehet elvégezni.

A második világháborúból fennmaradt adatok már viszonylag egyszerűsítettek, mert öt csoportba bontották a veszteségeket (elesett, eltűnt, hadifogságba jutott, sebesült, sérült). A biztosnak látszó 144 503 fős veszteség az eddig feldolgozott és regisztrált név szerinti veszteségkimutatásokból adódik. Az elemzést eddig nem végezték el a nem kompatibilis adatbázisok miatt, néhány eleme azonban kiemelhető. A honvéd állomány teljes veszteségeinek döntő hányada (45,14%) a téli időszakra esett, nyáron és ősszel viszonylag alacsonyak (20-20%) maradtak a veszteségek, tavasszal pedig 15% volt. A tél azonban sokkal több áldozatot szedett a munkaszolgálatosok között (66%). Meglepő adat, hogy a veszteségadatok között a legmagasabb az eltűntek aránya: a honvéd állományúak esetében a teljes veszteség 44%-a eltűntként van nyilvántartva, a munkaszolgálatosok esetében ez 70%. Más forrás (a második világháború 14 veszteségi lajstromáról van tudomásunk) szerint és az eddig fel nem dolgozott név szerinti veszteségkimutatásokból kerekén 400 000 áldozat adatait rögzítették. Viszont a név szerinti veszteségkimutatások alapján „csak” 144 503 fős veszteséget azonosítottak. A 14 veszteségi lajstrom alapjául szolgáló hiányzó név szerinti veszteségkimutatásokat tehát fel kell kutatni, és újra kell írni a második világháború demográfiai történetét. Tartozunk az elesett honvédek emlékének azzal, hogy legalább halálukban ne legyenek névtelenek, közönséges számok.

A konferencia utolsó előadója, *Magyar István alezredes* a minősített jogrend és a civil társadalom kapcsolatának kérdéseit boncolgatta. A Magyar Köztársaságban végbement politikai változásokat követően az 1989–1990-es években békés rendszerváltás ment végbe. Az új, demokratikus Magyarország első éveiben bekövetkeztek olyan események (taxisblokkád, hidak elfoglalása, tüntetések) amelyek szükségessé tették a demokráciában is létező szabályok értelmezését. A Romániában (1989), később a déli határunknál lezajlott fegyveres konfliktusok, háborús események és a Varsói Szerződésből történő kilépés megkövetelték a honvédelemmel és a fegyveres erők működési rendjével kapcsolatos törvények, rendelkezések felülvizsgálatát. A sorkatonai szolgálat felfüggesztése, a honvédség átalakítása és a NATO-hoz való csatlakozás egy teljesen új kapcsolati formát hozott létre a haderő és a civil szféra között.

Ezek az események új alapokra helyezték az ország biztonságpolitikáját, és változásokat eredményeztek az Alaptörvényben és jó néhány sarkalatos törvényben is. A különleges jogrend jelentheti a törvények felfüggeszthetőségét, korlátozhatóságát, hatályon kívül helyezését, rendeleti kormányzás bevezethetőségét, operatív intézkedési lehetőséget. Az Alaptörvény 48–54. cikkében határozzák meg a különleges jogrend fogalmát és tartalmát: rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, váratlan támadás, terror-veszélyhelyzet, melyeket az országgyűlés hirdethet ki, akadályoztatás esetén a köztársasági elnök. Különleges jogrend esetén az MH irányítása a kormány hatásköréből a honvédelmi miniszter hatáskörébe kerül, a Honvédelmi Tanács gyakorolja az Országgyűlés által rá átruházott jogokat, a köztársasági elnök és a kormány jogait is. A Magyar Honvédséget a terror-veszélyhelyzet idején akkor lehet felhasználni, ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő. Az előadó részletesen ismertette a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló törvény előírásait.

A Magyar Hadtudományi Társaság kezdeményezése, a kétnapos kihelyezett vándorgyűlés jól szolgálta a kitűzött célt, a honvédelem ügyének népszerűsítését, a Magyar Honvédség (és ezzel együtt a hadtudomány), valamint a civil társadalom közelítését.

EGY BRIT KÜLÖNLEGES ALAKULAT ENYÍTHET A FELVÉTELI KÖVETELMÉNYEKEN

A brit Különleges Légi Szolgálat (SAS⁵) vezetése azt fontolgatja, hogy nők számára enyhítenek a nagyon szigorú felvételi követelményeken, hogy elősegítsék részvételüket az alakulat tevékenységében.⁶ A SAS-hoz csatlakozni szándékozóknak először egy fizikai állóképességi teszten kell bizonyítaniuk, melynek során nehéz hátizsákkal kell végigmenniük egy hegyvidéki terepen kijelölt útvonalon. A nőknek könnyebb hátizsákot kellene hordaniuk, és több időt kapnának a menet végrehajtására. Az elgondolás támogatói szerint a menetelési teszt tisztességtelen hátrányt okoz az olyan nők számára, akik amúgy megfelelnek a többi feltételnek. Az ellenzők szerint viszont az enyhített felvételi teszten megfelelő nők csökkentenék a szervezet egészének a képességét. A SAS-ba a brit haderő bármely alakulatából lehet felvételre jelentkezni, de a többség az ejtőernyős ezredből és a tengerészgyalogságból érkezik. A SAS vezetése azért vetette fel a nők felvételének a könnyítését, mert a kormány már 2019-ben szeretne nőket is látni minden olyan katonai alakulatban, amely közvetlen harcérintkezésbe kerülhet az ellenséggel.

A BRITEK ERKÖLCSI KÖTELESSÉGE AZ AFGÁN TOLMÁCSOK MEGSEGÍTÉSE

A brit Képviselőház (a Parlament Alsóháza) védelmi bizottságának egyik tagja, Tom Tugendhat – aki katonaként korábban négy évet szolgált Afganisztánban – felvetette, hogy Nagy-Britanniának nagyobb segítséget kellene nyújtania a brit katonákkal és diplomákkal együttműködő afgán tolmácsoknak.⁷ Példaként hozta fel annak a tolmácsnak az esetét, aki a brit csapatok tevékenységét segítve három végtagját is elvesztette, de nem sikerült számára orvosi kezelést biztosítani Nagy-Britanniában, mert „az precedenst teremtene”, ugyanakkor előfordul, hogy brit katonai táborban végzett egynapi takarításért már brit útlevelet adnak. A külföldi csapatok kivonulása után a tolmácsok közül sokan kénytelenek elhagyni korábbi lakóhelyüket, vagy pedig el kell viselniük az őket és családjukat érő különböző atrocitásokat az újra megjelenő tálibok részéről. Ez viszont nehezebbé teszi az esetleg visszatérő britek helyzetét, mert a helyiek kevésbé lesznek motiváltak tolmácsszerep vállalására. A britek Helmand tartományban eddig mintegy 3000 főt foglalkoztattak tolmácsként. A védelmi minisztérium szóvivője szerint eddig a briteknek segítők közül 385 afgán személynek és közvetlen családtagjainak tették lehetővé, hogy Nagy-Britanniába költözzenek.

VÍZ SZIVÁROG AZ ÚJ BRIT REPÜLŐGÉP-HORDOZÓBA

Az 1,3 milliárd fontba került Queen Elizabeth repülőgép-hordozó 2017 novemberében vált hivatalosan a brit Királyi Haditengerészet egyik hajóegységévé, de már decemberben elég komoly hiányosságot fedeztek fel nála: az egyik hajócsavar tengelyének felfújható gumi-

⁵ Special Air Service.

⁶ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/03/sas-could-change-selection-make-easier-female-recruits/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

⁷ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/28/britain-has-moral-obligation-help-afghan-interpreters-mps-hear/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

tömítése nem zár rendesen, ezért óránként mintegy 200 liter tengervíz jut be a hajótestbe.⁸ Haditengerészeti illetékesek elismerték a hibát, amelyet egy tengeri próbaút során észleltek. Kijavítása becslések szerint néhány millió fontba fog kerülni, de a költségek a gyártót terhelik. A hajó próbaútjai 2018-ban is folytatódni fognak, hogy az esetleges további hiányosságokra is fény derüljön még az előtt, hogy fedélzetére helikopterek és az F-35 típusú repülőgépek leszállnának.

AZ OROSZ „ZAPAD” HADGYAKORLAT ALÁTÁMASZTOTTA A LENGYEL VÉDELMI STRATÉGIA HELYESSÉGÉT

Lengyelország egyike volt azoknak a NATO-tagállamoknak, amelyek intenzíven reagáltak a „Zapad 2017” hadgyakorlat hírére.⁹ A 2017. szeptemberi közös orosz–fehérorosz gyakorlat eseményeit a lengyel politikai és katonai vezetés árgus szemekkel figyelte, mivel az megteremthette volna egy agresszív akció feltételeit. A hadgyakorlat mozzanatait és lefolyását elemezve a lengyel katonai szakértők megállapították, hogy a 2016-ban elvégzett stratégiai védelmi felülvizsgálat megállapításai általában helyesek, az abban megfogalmazott modernizációs feladatok lényegében megfelelnek Lengyelország igényeinek. Bartosz Kownacki védelmi minisztériumi politikai államtitkár decemberi washingtoni látogatásán elmondta, hogy a korábbi orosz hadgyakorlatok általában sok új adattal látták el az elemzőket, a „Zapad 2017” azonban nem sok meglepetéssel szolgált, ezért nem lesz szükség jelentősebb változtatásokra a modernizációs tervekben. A stratégiai védelmi felülvizsgálat jelentősebb modernizációt ír elő a felderítő-repülőgépek, a rakétavédelmi rendszer (lásd Patriot rakéták beszerzése) és a tengeralattjárók területén, valamint nagy hangsúlyt fektet a rádióelektronikai harc eszközeinek és módszereinek a fejlesztésére.

LENGYELORSZÁG TOVÁBBI KORSZERŰ FEGYVEREKET VÁSÁROL

Az amerikai külügyminisztérium 2017. november végén előzetesen ismét jóváhagyott két lehetséges fegyvereladást Lengyelország számára, de a végső szót a Kongresszus fogja kimondani. A lépés megfelel annak az elhatározásnak, hogy a NATO és tagállamai támogatják Lengyelország védelmi képességeinek fejlesztését, bár az Oroszország szerint aláássa a térség biztonságát.¹⁰ Az egyik eszköz az M142 típusú nagy mozgékonyaságú rakéta-tűzrendszer (HIMARS¹¹), amelynek a beszerzése mintegy 250 millió dollárba kerül.¹² A HIMARS az M270 típusú rakéta-sorozatvető rendszer (MLRS¹³) könnyített, kerek változata. Egy jármű a konténerben hat nem irányított vagy egy irányított rakétát hordozhat, lőtávolsága 70 km. Lengyelország 16 indítójárművet vásárolna. A másik fegyvertípus az AIM-120C-7 kor-

⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/18/hms-queen-elizabeth-britains-new-31bn-aircraft-carrier-has-leak/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

⁹ <https://www.defensenews.com/global/europe/2017/12/06/in-russias-zapad-drill-poland-sees-confirmation-of-its-defense-strategy/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹⁰ http://www.spacewar.com/reports/Poland_to_buy_AMRAAMs_HIMARS_systems_from_US_999.html (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹¹ High Mobility Artillery Rocket System.

¹² <https://www.defensenews.com/land/2017/11/29/poland-to-buy-lockheed-made-rocket-launcher/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

¹³ Multiple Launch Rocket System.

szerű közepes hatótávolságú levegő-levegő rakéta (AMRAAM¹⁴), melyből Lengyelország 150 db beszerzésére kért jóváhagyást. Ennek az üzletnek az értékét szintén 250 millió dollárra becsülik. Az összegek természetesen nemcsak a konkrét eszközök, hanem a kiegészítő berendezések, tartalék alkatrészek, kiképzés stb. költségeit is tartalmazzák.

A PAKISZTÁNI LÉGIERŐ MEGSEMISÍTI AZ ORSZÁG LÉGTERÉBE BEREPÜLŐ AMERIKAI FELFEGYVERZETT DRÓNOKAT

2017. december elején Sohail Aman marsall, a pakisztáni légielő parancsnoka egy konferencián bejelentette, hogy alárendeltjei parancsot kaptak az ország légtérét megsértő felfegyverzett amerikai drónok lelövésére.¹⁵ A bejelentésre néhány nappal az után került sor, hogy négy személy meghalt, amikor az amerikaiak drónról indított rakétával támadták a Hakkáni-hálózat egyik feltételezett rejtékhelyét az afganisztáni–pakisztáni határ közelében. Ez volt az első alkalom, hogy a pakisztáni kormány ilyen kemény álláspontot fogalmazott meg az Afganisztánban állomásozó amerikai csapatok által Pakisztán légterében bevetett drónokkal kapcsolatban. Jelentések szerint az amerikai dróntámadásokban 2016–2017-ben 35 állítólagos terrorista és több mint 100 civil személy halt meg, ehhez jött még számos sebesült és az okozott vagyoni kár. Amerikai állítások szerint a támadások az afganisztáni–pakisztáni határ mentén tevékenykedő terroristák ellen pontos hírszerzési adatok alapján történnek. A pakisztáni közvélemény is erősen ellenzi a dróntámadásokat, és már több alkalommal szerveztek demonstrációt az egyoldalú amerikai akciók miatt.

A PENTAGON FELOLDJA A KAZETTÁS LŐSZEREK ALKALMAZÁSÁNAK TILALMÁT

Humanitárius szempontoktól vezérelve 2008-ban több ország kezdeményezésére megszületett a kazettás lőszer alkalmazását, gyártását, átadását és felhalmozását tiltó konvenció, amely 2010-ben lépett hatályba. 2017. decemberi adatok szerint 119 ország írta alá, ebből 102 tagja is a konvenciónak, vagyis vállalta az előírásainak betartását.¹⁶ Nem írta alá a dokumentumot – többek között – az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Kína, Észak- és Dél-Korea. 2008-ban George W. Bush amerikai elnök egy intézkedésével gyakorlatilag betiltotta az ilyen eszközök használatát, mivel a töltetek mintegy 20%-a a bevetéskor nem aktiválódott.¹⁷ Robert M. Gates akkori védelmi miniszter azt a feladatot szabta a gyártók számára, hogy 2018-ra ezt az arányt csökkentsék le 1% alá. Egy 2008-ban született megállapodás alapján az amerikai haderő több mint 1,5 millió kazettás lőszer (különböző irányított és nem irányított rakétákat, bombákat, tüzérségi lövedékeket) raktároz Dél-Koreában, melyekkel legalább 90 millió töltet juttatható a célterületekre. A Pentagonból származó információ szerint¹⁸ az Amerikai Egyesült Államok hozzáállása a kazettás lőszerhez változóban van, mert azok

¹⁴ Advanced Medium Range Air-to-Air Missile.

¹⁵ http://www.defenseworld.net/news/21471/Pakistan_Air_Force_Ordered_to_Shoot_Down_US_Attack_Drones#.Wi0oeU2pXIU (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

¹⁶ <http://www.clusterconvention.org/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 15.)

¹⁷ <https://www.nytimes.com/2017/12/01/us/cluster-munitions-pentagon-south-korea.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 15.)

¹⁸ <http://edition.cnn.com/2017/11/30/politics/pentagon-cluster-bomb-policy/index.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 15.)

„hatékonyak és szükséges képességet biztosítanak”, vagyis az amerikai haderő számára engedélyezni fogják a jelenleg raktáron levő készletek felhasználását is.

ÚJ FEGYVERZET FEJLESZTÉSE A SZU–57 TÍPUSÚ REPÜLŐGÉP SZÁMÁRA

Oroszországban befejezték a Szu–57, korábban PAK FA,¹⁹ illetve T–50 elnevezéssel is ismert repülőgép egyik új fegyverzetének a fejlesztését, amelynek tesztelését 2016-ban kezdték el.²⁰ Az eszköz a PBK–500U²¹ „Drelj” (fúró) típusú siklóbomba, amely 15 robbanótöltetet hordoz. A bomba tömege 540 kg, hossza 3,1 m, átmérője 0,45 m, maximális indítási magassága 14 km.²² A célterületet 30 km távolságra megközelítő repülőgépről már indítható, így a hordozója nem kerül az objektumvédő légvédelmi eszközök hatósugarába. A bombának nincs hajtóműve, a célterületet siklóval közelíti meg, felhasználva a repülőgéptől kapott kezdeti sebességet és a kioldási magasság által biztosított helyzeti energiát. Szükség esetén manővereket hajt végre, ehhez az orosz globális műholdas helymeghatározó rendszerrel (GLONASSz²³) együttműködő fedélzeti berendezés adja meg a szükséges adatokat. Az eszköz rendeltetése páncélozott harcjárművek, radarállomások, vezetési pontok, valamint légvédelmi rakétakomplexumok energetikai berendezéseinek a megsemmisítése – napszaktól és időjárás viszonyoktól függetlenül. A bombatestből a célterület felett kiszóródó robbanótöltetek infravörös és/vagy rádiólokációs érzékelőkkel keresik meg a céljukat – természetes és mesterséges zavarójelek ellenére is.

KÖZÖS EGYIPTOMI–OROSZ HADGYAKORLAT 2018-BAN

2016. október 15–26. között az egyiptomi Alexandria térségében került sor az első „Barátság védelmezői” elnevezésű közös egyiptomi–orosz terrorellenes hadgyakorlatra. Ez volt az első alkalom, hogy orosz katonák Afrikában harcászati gyakorlat részeseként voltak jelen. A tevékenységbe összesen mintegy 500 fő ejtőernyőst, hat repülőteret és 15 repülőgépet vontak be, a levegőből ledobott haditechnikai eszközök száma 10 volt.²⁴ A következő év szeptemberében az Oroszországi Föderációban, Krasznodar körzetében, hegyvidéki terepen tartottak közös harcászati gyakorlatot, amelyen egy orosz megerősített légi mozgékonyaság zászlóalj és egy egyiptomi ejtőernyős század vett részt, összesen mintegy 600 fő.²⁵ Az egyiptomi katonák Il–62 típusú repülőgépből kiugorva kipróbálták az orosz D–10 típusú ejtőernyőt, megismerkedtek az orosz katonák által használt egyes felszerelési tárgyakkal, fegyverekkel, valamint közös kiképzésen is részt vettek. Az orosz fél január eleji bejelentése

¹⁹ Perspektivnij aviacionnij kompleksz frontovoj aviaciji – a frontlégierő perspektivikus repülőkomplexuma. Az orosz légierő első ötödik generációs harci repülőgépe. A légi főlény kivívása mellett felszíni célok eredményes támadására is alkalmas.

²⁰ http://www.defenseworld.net/news/21716/Russia_Completes_Development_of_Small_caliber_Ammunition_for_Su_57_Fighter_Aircraft#.WlpkYE2pXIU (Letöltés időpontja: 2018. 01. 13.)

²¹ A PBK a „planyirujuscaja bombovaja kasszeta” (sikló kazettás bomba) rövidítése.

²² <http://tass.ru/armiya-i-opk/3600536> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 19.)

²³ Globalnaja navigacionnaja szputnyikovaja szisztyema.

²⁴ <http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12098828@egNews> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 19.)

²⁵ <http://www.israeldefense.co.il/en/node/31239> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 19.)

szerint 2018-ban ismét Egyiptom lesz a házigazdája egy hasonló gyakorlatnak, amelyen mindkét fél részéről ejtőernyős alegységek vesznek részt.²⁶

OROSZ–AMERIKAI LÉGI INCIDENS SZÍRIA FELETT

Az orosz légierő egyes alegységei – Aszad elnök kérésére – 2015 szeptembere óta tartózkodnak Szíriában és vesznek részt harci cselekményekben. 2015 októberében az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország képviselői egyetértési nyilatkozatot írtak alá, melyben meghatározták azokat az intézkedéseket, amelyek lehetővé teszik mindkét fél repülőeszközei számára, hogy a szír légtérben egymás zavarása nélkül hajthassanak végre harci tevékenységet. Az orosz védelmi minisztérium 2017 decemberében arról számolt be, hogy az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció repülőgépei a megelőző hónapban különösen gyakran zavarták az orosz légi bevetéseket, és főképpen akkor, amikor azok célja az Iszlám Állam erőinek és eszközeinek a pusztítása volt. Ilyen eset volt, amikor november 23-án két orosz Szu–25 Frogfoot azt a feladatot kapta, hogy támadja az Iszlám Állam bázisát az Eufrátesz folyó nyugati partján fekvő Majádin város külterületén, de az orosz gépek feladat-végrehajtását egy amerikai F–22 Raptor típusú repülőgép megakadályozta.²⁷ A Raptor pilótája a két Frogfoot közelében – légi harcot imitálva – hőpatronokat lőtt ki és folyamatos manőverezés közben időnként kiengedte a féklapokat. A veszélyes incidensnek egy orosz Szu–35Sz típusú vadászipülőgép megjelenése vetett véget, hatására a Raptor keleti irányban Irakba távozott. Az esetet követően a felek megállapodtak, hogy az Eufrátesz mintegy 80 km-es szíriai szakaszán a folyót tekintik a tevékenységüket elválasztó vonalnak.

DRÓNTÁMADÁSOK SZÍRIAI OROSZ BÁZISOK ELLEN

2018. január 5-éről 6-ára virradó éjszaka a Szíriában állomásozó orosz erők Hmeimim mellett lévő légibázisát és a tartúsi haditengerészeti kikötőjét tömeges dróntámadás érte.²⁸ Az orosz védelmi minisztérium által kiadott tájékoztató szerint összesen 13 pilóta nélküli repülőgépet észleltek, ebből 10 a légibázist és három a kikötőt támadta. A drónok közül hetet az objektumvédelmi célra telepített Pancir–Sz típusú önjáró légvédelmi eszközök megsemmisítettek, hat pedig az objektumokat védő rádióelektronikai zavaró alegységek ellentevékenysége miatt nem tudta teljesíteni feladatát. Közülük három a bázisok területén kívül szállt le, míg három becsapódott a földbe, és felrobbant. A védelmi minisztérium bemutatott két épen maradt eszközt, az egyiknek a szárnyai alatt négy-négy 0,4 kg-os bomba volt függesztve. A bombákat viszonylag erős robbanóanyaggal, pentaeritrit-tetranitráttal (PETN) töltötték. Orosz szakértők szerint a repülőgépek valószínűleg „házi készítésűek”, nem pedig a kereskedelemben vásárolt eszközök. Robbanómotorjuk és a rendelkezésükre álló tüzelőanyag mintegy 100 km-es hatótávolságot tett lehetővé számukra. Szárnyuk falécekkel megerősített polisztirolból készült, a tervezett útvonal megtartását műholdas navigáció segítette.

²⁶ <https://sputniknews.com/world/201801061060553794-russia-egypt-drills/> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 07.)

²⁷ <https://sputniknews.com/military/201712091059853377-russia-us-army-syria/> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 10.)

²⁸ <http://www.janes.com/article/77013/russians-reveal-details-of-uav-swarm-attacks-on-syrian-bases> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 13.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- http://defense-update.com/20171128_australia-enters-an-a1-4-billion-army-digitization.html
- <http://edition.cnn.com/2017/11/30/politics/pentagon-cluster-bomb-policy/index.html>
- <http://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12098828@egNews>
- <http://tass.ru/armiya-i-opk/3600536>
- <http://www.clusterconvention.org/>
- http://www.defenseworld.net/news/21471/Pakistan_Air_Force_Ordered_to_Shoot_Down_US_Attack_Drones#.Wi0oeU2pXIU
- http://www.defenseworld.net/news/21716/Russia_Completes_Development_of_Small_caliber_Ammunition_for_Su_57_Fighter_Aircraft#.WlpkYE2pXIU
- <http://www.israeldefense.co.il/en/node/31239>
- <http://www.janes.com/article/77013/russians-reveal-details-of-uav-swarm-attacks-on-syrian-bases>
- http://www.spacewar.com/reports/Poland_to_buy_AMRAAMs_HIMARS_systems_from_US_999.html
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/28/britain-has-moral-obligation-help-afghan-interpreters-mps-hear/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/03/sas-could-change-selection-make-easier-female-recruits/>
- <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/18/hms-queen-elizabeth-britains-new-31bn-aircraft-carrier-has-leak/>
- <http://www.xe.com/currency/aud-australian-dollar>
- <https://sputniknews.com/military/201712091059853377-russia-us-army-syria/>
- <https://sputniknews.com/world/201801061060553794-russia-egypt-drills/>
- <https://www.defenseindustrydaily.com/canada-preparing-to-replace-its-cf-18-hornets-05739/>
- <https://www.defensenews.com/global/europe/2017/12/06/in-russias-zapad-drill-poland-sees-confirmation-of-its-defense-strategy/>
- <https://www.defensenews.com/land/2017/11/29/poland-to-buy-lockheed-made-rocket-launcher/>
- <https://www.nytimes.com/2017/12/01/us/cluster-munitions-pentagon-south-korea.html>

Nagy László ny. mk. ezredes:

EGY MAGYAR KATONADIPLOMATA VISSZAEMLEKEZÉSEI

Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok új könyvéről

2018. január 18-án a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hungária körúti objektumának dísztermében mutatta be a Felderítők Társasága Egyesület és a Zrínyi Kiadó dr. Tömösváry Zsigmond nyugállományú dandártábornok „életrajzi” művét, *A hagymakupolák árnyékában* (alcíme: *Egy katonadiplomata visszaemlékezései*) című kötetet.

Már a meghívó is felcsigázhatta az érdeklődők kíváncsiságát, miszerint „...a könyvet méltatja dr. Isaszegi János nyugállományú vezérőrnagy, a Zrínyi Kiadó vezetője, bemutatja dr. Béres János vezérőrnagy, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat főigazgató-helyettese, a szerzőt köszönti dr. Horváth István Béla nyugalmazott nagykövet, a könyv lektora”. A meghívó „ígért” egy szerzői zárszót is, és ebből kiderült, hogy Tömösváry Zsigmond – nem mellékesen – a Felderítők Társasága Egyesület elnöke. A meghívást igen tekintélyes létszámú érdeklődő fogadta el, az egyetem dísztermében mintegy kétszázan voltunk. (Az érdeklődést minden bizonnyal növelte az a tény, hogy a helyszínen a szerző dedikálta is könyvének megvásárolt példányaikat, magát a „beszerzést” pedig 40% árengedménnyel biztosította a Zrínyi Kiadó.)

A szerző a következőket írja a könyv bevezetőjében: „Közel húsz esztendő telt el azóta, hogy moszkvai külszolgálatomból hazatértem. Ez alatt a két évtized alatt számtalanszor kapacitáltak a barátaim, ismerőseim, hogy próbáljam meg leírni azokat a történeteket, eseményeket, amelyeknek a rendszerváltozást követő, valóban történelminek nevezhető időszakban személyesen is tanúja voltam.” Az olvasó nagy szerencséjére az ösztönzés eredményes volt, Tömösváry Zsigmond nemcsak „megpróbálta”, hanem le is írta mindazt, amit személyesen megtapasztalt az Oroszországban eltöltött öt esztendő alatt.

Ha megengedhető nekem egy személyes megjegyzés: megtiszteltetésnek érzem, hogy a *Honvédségi Szemle* szerkesztősége engem kért fel recenzió írására. Boldogan teszek eleget a megbízásnak, több okból is. Először is egy nagyon színvonalas műről kell véleményt alkotnom, és örömmel fogalmazhatom meg a lényegét: szívesen és fenntartás nélkül ajánlom elolvasásra szinte mindenkinek. Másodsor a könyv a szívemhez – és a tudományos kutatási területemhez – igazán közel álló Oroszországról szól. Harmadsor pedig egy olyan szolgálatról, a katonadiplomáciai munkáról íródott, amelybe magam is belekóstolhattam, és amely időszakot életem egyik élményekben leggazdagabb szakaszaként tartom számon. És végül büszkén mondhatom, hogy régi jó barátok vagyunk a szerzővel, akivel összeköt katonai előéletünk, közös érdeklődési területünk, a világról kialakított szemléletmódunk, nyelvtudásunk, valamint az orosz élet ismerete és elismerése.

Béres János tábornok a könyv bemutatása kapcsán kiemelte: az előzetesen várt élménybeszámoló és szimplán ismeretterjesztő mű helyett egy tudományos dolgozatot, könyv formájában megírt átfogó elemzést vehetett kézbe. Márpedig a tábornok ilyen jellegű elismerése nem kis dolog, hiszen maga is gyakorló és gyakorlott katonadiplomata, aki ráadásul ismeri a külszolgálat nagyhatalmi vetületeit is. Horváth István nagykövet pedig – aki éppen Moszkvában első beosztottként, később Szentpéterváron főkonzulként képviselte hazánkat,

ezért is vállalhatta a kötet lektorálását – fontosnak tartotta megemlíteni, hogy ez a kötet nem csak katonákról, és nem csak katonáknak szól.

A szerzői zárszóból megtudhattuk, hogy Tömösváry ezredes 1993-ban kezdte meg moszkvai katonadiplomáciai szolgálatát. Mindjárt moszkvai tartózkodása kezdetén azt a tanácsot kapta tapasztaltabb kollégáitól, hogy amennyire lehet, fényképekkel „dokumentálja” hivatalos találkozásait, és a fényképekhez írt megjegyzéseiben örökítse meg a körülményeket. Ebből a megfogadott jó tanácsból és a javaslatnak megfelelő gyakorlatból született jó néhány vastkos fényképalbum, amelyek kronológiai sorrendben tükrözték a történéseket. Mondani sem kell, jótékonyan segítettek a könyv megírását, amelyet mellesleg száznál jóval több – túlnyomó többségében a szerző által készített – fénykép ékesít.

Mit is érdemes tudni magáról a könyvről? Mindenekelőtt azt, hogy az ajánlást dr. Nanovfszky György nyugalmazott nagykövet írta, aki az 1993–1998 közötti teljes időszakban a moszkvai nagykövetség élén állt. Mint nagykövet, politikai értelemben a katonadiplomata „főnöke” volt, és objektíven meg tudta ítélni a munkájukat. Nem kis dolog, hogy dicsérően szól a szerzőről: „Tömösváry Zsigmond tökéletes felkészültségű szakembernek bizonyult. Kiválóan beszélt az orosz nyelvet, és személyében Magyarországot egy komoly tudással bíró, a helyi viszonyokat rendkívül jól ismerő szakember képviselte, akit segített több évtizedes katonai múltja és tájékozottsága, valamint kiváló kapcsolatteremtő képessége.” Kiegészítésül hozzátésem, amit a könyv egésze is ékesen bizonyít: a szerző elsősorban és konkrétan a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget képviselte Moszkvában.

A könyv minden lapja visszaigazolja számomra a nagykövet elismerő véleményét, de Béres tábornok pozitív megítélését is, miszerint ez egy tudományos igényű és igényességgel megírt értekezés. A tartalomjegyzék szerint 18 fejezetre tagolódik a visszaemlékezések óriási halmaza, ezek jól áttekinthető, bizonyos fokig egymásra épülő, ugyanakkor önálló tematikus elemek, amelyek közül a szerintem legfontosabbak a következők: Bemutatkozás az állomás-helyen; A fogadó ország; Rendkívüli állapot Moszkvában; Miniszteri delegáció látogatása; Kapcsolatépítés a fogadó ország szervezeteivel; Az első csecsen háború; Oroszország és a NATO kapcsolata; Emlékeztető delegációk, vendégek és nagykövetségi programok; A fogadó ország rendezvényei; Oroszország helyzete szolgálatom végén, 1998-ban.

Mint látható, a szerző tényleg elemző módon értelmezte katonadiplomáciai feladatait, nem korlátozódott a formális és természetes kapcsolatokra, hivatali teendőkre, megbeszélésekre, küldöttségek látogatásaira, hanem tárgyilagos elemzést is adott például az 1993-as belpolitikai válságról, az első csecsen háborúról, az atlanti–oroszlós kapcsolat alakulásáról, egyáltalán Oroszország és az orosz fegyveres erők helyzetéről. Megállapítható az is – amit egyébként a szerző is több ízben megfogalmaz –, hogy egy (katona)diplomata szempontjából ritka szerencsés (mert rendkívül eseménydús) időszakot töltött Moszkvában. Erre a néhány évre esnek olyan események (a teljesség igénye nélkül), mint az említett belpolitikai válság és az utcai harcok a parlament (Fehér Ház) körül, az első csecsen háború, Cseh-, Lengyel- és Magyarország felvétele a NATO-ba, a jugoszláv válságsorozat intenzív szakasza stb.

A kötet ugyanakkor több mélyenszántó, tárgyilagos elemzésnél, mert át- meg átszövi a szerző személyes élményanyaga, véleménye, állásfoglalása – anélkül, hogy ez az objektivitás rovására menne. A visszaemlékezések helyenként valóban átadják a helyüket az élménybeszámolóknak, például amikor a kinevezés előtti összefüggésekről, a felkészülésről, az együttműködő partnerekről, magyar diplomatakollégákról vagy éppen az attasétestület mindennapi életéről, a búcsúzás megható pillanatairól, illetve a szabadidő eltöltéséről esik szó. Tömösváry tábornok nagyon jó arányérzékkel vegyíti ezeket az elemeket.

A szakmai előjárók már „menet közben” nagyra értékelték Tömösváry Zsigmond munkáját, nem véletlenül került sor a jellemzően négyéves külszolgálat meghosszabbítására. A hivatalos szakmai értékelés kitér – többek között – a szerző elemzőképességére, lényeglátására és íráskészségére is. Mindezek a tulajdonságok megmutatkoznak a könyv színvonalas megformálásában.

Külön kiemelném a kötet azon részeit, amelyek a magyar hősi temetők kialakításával kapcsolatos eseményeket rögzítik. Jóformán egyetlen másik attasénk munkájából sem tett ki akkora szeletet ez a kegyeleti tevékenység, mint a moszkvaiéból. Érthető, hiszen a második világháborús katonaveszteségeink döntő hányada a Szovjetunió területére esett, az utódállamok közül pedig ezekben az években csak Oroszországban és Ukrajnában működtek attaséhivatalok.

Ha kritikát kellene megfogalmaznom, azt írnám, hogy néhány esetben – különösen a csecsen háború vonatkozásában – egy-egy térkép jól szolgálta volna az olvasók tájékozottságát.

Üdítően kevés elütés, gépelési hiba, pontatlanság maradt a szövegben, ami – a szerző színvonalas és igényes nyelvtudásán, fogalmazásán túl – a lektorok és más közreműködők munkáját is dicséri. Ami pedig mégis maradt, arra maga a szerző hívta fel a figyelmet a könyv bemutatása során, jelezve egyúttal, hogy a Zrínyi Kiadó máris fontolgatja egy második kiadás lehetőségét. A magam részéről csak javasolni tudom!

Összefoglalva: nagy élvezettel olvastam végig a 390 oldalas kötetet, amely plasztikusan láttatja, milyen volt egy katonadiplomata élete „a hagymakupolák árnyékában”. Olvasás közben ismételtlen arra gondoltam, hogyan lehetett Tömösváry Zsigmond ezredesnek ideje minderre a szerteágazó tevékenységre sokrétű hivatali teendői mellett. Merthogy van bizony még jó néhány szakmai tennivaló, amelyről nem, vagy alig esik szó a könyvben, érthető okokból. Ilyen például a jelentések összeállítása egy-egy kétoldalú vagy sokoldalú találkozó után. Aztán itt van még a „bürokrácia”, az adminisztrációs, nyilvántartási, pénzügyi stb. tennivalók sokasága, amelyeket alapvetően a kéttagú attasétestület feleségei láttak el, de óhatatlanul elvittek valamennyit a férjek „drága” idejéből is. Ehhez jönnek a hétköznapi élet teendői a bevásárlástól a háztartási munkákon át a hivatalos ügyintézésig, amelyek mind-mind időt rabló elfoglaltságnak bizonyultak.

És mindezek mellett számos esetben érkeztek még alacsonyabb szintű magyar katonai küldöttségek is, amelyekről a könyvben nem is esett szó, amelyek néhány napot töltöttek Moszkvában, de a delegációk tagjai számítottak arra – és nem is hiába –, hogy az attasé odafigyel rájuk, megoldja apró kis kéréseiket, velük tölt egy fél napot, elszállítja őket ide vagy oda, esetleg meghívja őket egy vacsorára a saját lakásába. Onnan tudom, hogy magam is tagja voltam ilyen delegációnak, magam is élveztem Tömösváry Zsigmond – és felesége, Nágya – odafigyelését és vendégszeretetét, amely vacsorameghívásban nyert kifejezést. És elraboltuk a katonai attasé értékes fél napját.

Egyszóval minden vonatkozásban egy élmény volt elolvasni a katonadiplomata visszaemlékezéseit. A könyv természetesen főként a katonák számára – sőt elsősorban a katonadiplomataik számára – mond sokat, árul el sok apró titkot, tár fel a katonaeletre jellemző összefüggéseket. De – Horváth István nagykövet szavait ismételve – meggyőződéssel állítom: ez a könyv nem csak katonákról, és nem csak katonáknak szól.

(Tömösváry Zsigmond: A hagymakupolák árnyékában. Egy katonadiplomata feljegyzései. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 392 oldal)

ABSTRACT

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Maj. Sándor Farkas: Procedures and strategy applied by ISIL 3

Nowadays ISIL is the most mentioned and regarded by many, as the most dangerous Islamist organisation. The attacks committed by “lone wolves” involved in terrorist activities, and by terrorist cells made up by such people, coupled with the wave of refugees from the Middle East present a significant challenge for Hungary, the European Union, and its most powerful ally the United States of America. The central issue of the present study is the elements which the most successful current terrorist organisation has taken over from groups having waged their wars on the basis of guerrilla tactics with special regard to guerrilla activities led by Mao Zedong in the past centuries.

Keywords: Mao Zedong, protracted war, guerrilla warfare, strategy, procedure

Bence Kis Kelemen: Drone Wars (2.) Examining the legality of drone strikes in light of international humanitarian law and human rights 16

Since 2001 the United States has been using unmanned combat aerial vehicles (armed drones) against terrorists in the Middle East. This study examines the lawfulness of the use of drones by presenting the discussion on this issue. The polemic has different aspects, such as political, philosophical, and military, so the lawfulness of drone strikes is just one of these aspects. The discussion has not produced any final results yet. The purpose of this article is to examine the legality of targeted killings with the use of armed drones through the application of international law and, in particular, through international humanitarian law, and human rights. In his study the author describes his own views of the most controversial dimensions of the discussion and provides an overview of the current sources.

Keywords: drones, use of force, humanitarian law, human rights, authority and control, effective control continuous combat function

INTERNATIONAL ACTIVITIES

Jenő Spitzer: A clash between self-defence and terrorism – does international law bend or break 30

The series of 21st century terrorist acts hit the decades-old system of international peace and security rather unexpectedly. How do non-state actors – as some modern-time challenges – influence the normative frameworks elaborated by the United Nations Organisation? How will the ban on the use of force and violence, and legitimate defence stand their ground in the dynamic transformation of international relations? In his study the author seeks the answers to such questions.

Keywords: legitimate defence, collective security, imputability, proportionality, pre-emptive self-defence, expansion of criteria

Márton Forgács: Chad: A conflict zone turning into a stabilizing factor? (2.) 42

The second half of the two-part study presents the history of Chad from 1990 to present, hallmarked by the name of Idris Deby, president of the country since 1996. The conflict with Libya (occupation of the Auzu-zone) had been peacefully settled, however, the Darfur conflict in 2003 created a new challenge. Hundreds of thousands of refugees from Sudan arrived in the country, moreover, Khartoum provided financial support and supplied weapons to rebel groups, which resulted in another civil war (2005-2010) and an international intervention (EUFOR Tchad/RCA, MINURCAT). The events of the Arab Spring in North Africa in 2011 rearranged the balance of power again. By that time the internal situation in Chad had been stabilised and parallel with the increasing chaos in Libya the well-trained Chadian Armed Forces were given increasingly important roles in the region. Together with Nigeria, Niger, and Cameroon, Chad successfully fights Boko Haram and today the EU seems to envisage a key role for the country in managing the refugee crisis.

Keywords: Chad, Idris Deby, Darfur conflict, MINUSCAT, EUFOR

Capt. Mariann Vecsey: The results of the 5th African Union – European Union Summit Meeting 55

November 2017 saw the 5th African Union – European Union (AU-EU) Summit Meeting, which was to identify the prospective guidelines of the strategic cooperation of the two continents. The frameworks

of the new cooperation focused on migration considered as the most serious problem of the past years. Peace and security, mobility and migration, economic opportunities for young people, and cooperation in the field of governance were identified as strategic priorities. These goals focus on individuals more than ever before. The question is, whether that will be sufficient for containing migration.

Keywords: African Union, European Union, summit meeting, strategic partnership, migration, investment in young generation

COMMAND TRAINING

Lt. Col. Péter Szegedi: The preparation of Hungarian service members in light of generation changes in warfare and Alliance expectations (1.) 62

Hungarian military traditions provide a large number of examples of keeping up with development parallel with maintaining traditional values. In a military organisation one of the keys to development is the strategic development of preparation and training. The level of success also depends on how much and how precisely experts (military and civil specialists) are able to foresee the nature and characteristics of a prospective war, and to outline appropriate suggestions for the political leadership with regard to the identification of objectives and the military preparation of the country, on the basis of the existing resources of own armed forces. The decisions made today about the preparation of the Hungarian Defence Forces will be paramount for the capabilities and achievement of the Hungarian Defence Forces in the second half of the 21st century. The study examines these problems through the analyses of open-source documents.

Keywords: generations of warfare, development of warfare, training systems, preparation systems

Lt. Krisztián Károly: Application of Global Satellite Navigation Systems in Military and Civilian Fleet and Tracking Systems (2.) 77

A satellite-based navigation system receiver that provides a navigational positioning is an indispensable component of fleet and force tracking systems supporting public service. In my scientific paper, I will discuss the general structure of Global Navigation Satellite Systems (GNSS), and provide details of American GPS, Russian GLONASS, European Galileo and Chinese BeiDou systems. In my study I examine the satellite constellation of various infrastructures and the signal structure emitted by the satellites for navigation purposes. I also analyse the reception options for open and encrypted channels. With an experimental receiver configured by myself I performed primary measurements to study GNSS services. On the basis of my research I made proposals for the development and application of complex GNSS receivers.

Keywords: GNSS, GPS, GLONASS, BeiDou, Galileo, satellite, navigation

Col. (Ret.) Zoltán Szalay (contr.): From the Central NCO School to the NCO Academy (1957-2017) 89

The professional Hungarian NCO training has come a long way for the past 60 years. The structural and operational modernisation of the Hungarian Defence Forces has been an on-going process since the events in 1956 to the regime change in 1989, Hungary's NATO accession in 1999, and to present. The modification of the proportion of officer corps and NCO corps, the rearrangement of responsibilities, and the adjustment of the order of preparation to the new requirements grew into one of the most important objectives of human-resource strategies. The goal is to run an institute for training and educating NCOs, where unified basic training, military special training, career training courses, including the sergeant major preparation, are conducted within a single establishment. The state-accredited, school-system based military special training and adult training, and also the system of in-house training courses introduced in September 2011 ensure both NCO supply and career development.

Keywords: preparation, training, education, military special training, NCO training

Capt. Szilárd Jácint Jasztrab (Med): Motivations of career choice and career abandonment by military doctors 101

In the recent past there have been several studies analysing the employment of civil medical workers and doctors abroad. At the same time there have been few studies and research programs focusing on decommissioning of and career abandonment by military doctors. The author – on the basis of his own research findings – embarked on the analysis of this issue.

Keywords: military career choice, military doctor career choice, motivation, decommissioning, national defence, military medicine, military science

LOGISTICS

- Lt. Col. Éva Faragó Országné: Mathematical statistic methodology applicable in research of physical fitness testing of the personnel of the Hungarian Defence Forces 114

The statistical analysis of the results of physical testing used in the Hungarian Defence Forces, unevaluated to date, is extremely timely as it will provide a scientific fundament for the prospective changes. In order to derive the information gathered for the past nearly two decades, stored in the continuously growing databases, it is very important to examine these data with the use of the most efficient and modern professional applications. As the first step, the author summarises the mathematical methodology applicable in this field in his study.

Keywords: physical fitness test, database, statistical methodology

MILITARY HISTORY

- Lt. Col. Géza Gulyás: The beginnings and operation of our artillery reconnaissance in the Great War (2.) 123

The military forces of our country entered the First World War with an outdated set of assets and obsolete principles. The situation was similar at the artillery. In the armies of the Austro-Hungarian Monarchy only about a quarter of the field artillery guns were capable of firing with a steep trajectory, usually with insufficient range and small rations of ammunition. In fact, we did not have any real mountain artillery since the proportion of mountain cannons and howitzers combined together barely rose above 10%. At that time the infantry had no cannons at all and we were lagging behind the other warring parties with regard to other artillery assets as well. It is rather unfortunate but in a way it can be understandable that there could not be a unified artillery reconnaissance system, and there were no artillery reconnaissance subunits either. During the war, from the independent artillery spotting of individual observation posts and the independent fire control of the batteries gradually a uniform artillery system and fire planning and fire control developed.

Keywords: artillery, artillery reconnaissance, cannon, World War, battery, infantry

FORUM

- Lt. Col. András Mező: The relations between the military and society – from scientific aspect 140

The Hungarian Association of Military Science (MHTT) revived an old tradition of its when it held a conference in Nyíregyháza last autumn titled “Military science and society, with special regard to the Transisza region”. The event was organised with the participation of the MHTT, the HDF Recruitment and Training Command, the HDF 5th Bocskai István Mechanised Infantry Brigade, the Municipality of Nyíregyháza, the University of Nyíregyháza, and the Váci Mihály Community Centre.

Keywords: Hungarian Association of Military Science, conference, Nyíregyháza, plenary session, section meeting

REVIEW

- Col. (Ret.) Eng. Csaba Gál: International military and military technology review 153

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

- Col. (Ret.) Eng. László Nagy: Memoirs of a Hungarian military attaché 160

The author presents to the readers a book entitled “In the Shade of Onion Domes. Memoirs of a Military Attaché” by Brigadier-General Zsigmond Tömösváry.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

Közlési feltételek a Honvédségi Szemlében

Tájékoztatjuk szerzőinket, hogy a folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat beszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Kft. a szerzővel *szerződést köt*, mely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket.

Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése, az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékletként (Microsoft Word DOC- vagy DOCX-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a szerkesztőségnek (kisszoltan@armedia.hu, illetve hsz@hm.gov.hu).
- A küldeményben tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), tudományos fokozatukat és elérhetőségüket.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrészletekkel, grafikonokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. *Az illusztrációkat ne illesszék be a szövegbe (csak a helyüket jelöljék), azokat külön csatolva küldjék el (jpg-, bmp- vagy tiff-formátumban).* Az íráshoz csatoljanak magyar nyelvű ábraszöveget, melyben az ábra címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés idejét.
- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Kérjük, ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra, illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Kérjük, a leadott íráshoz csatolják annak angol nyelvű összefoglalóját és a vonatkozó kulcsszavakat.

Folyóiratunk csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző neve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni, az alábbiak szerint. (Az internetes hivatkozásokat a Felhasznált irodalom végén tüntessék fel.)

Könyv esetében:

Mendöl Tibor: *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

Könyvfejezet esetében:

Székely András: *A periglaciális felszínformálás*. In: Borsy Zoltán (szerk.): *Általános természetföldrajz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 356–421.

Folyóiratcikk esetében:

Beluszky Pál: *A mezővárosok és az „alföldi út”*. Földrajzi Közlemények, 2005. 1–2., 31–46.

Internetes hivatkozásoknál:

NATO looks to global partnership. http://www.nato.int/cps/en/SID-42EC607A-C84E90A3/natolive/news_22328.htm?selectedLocale=en

Több szerző esetén a hivatkozott mű első szerzőjének nevét vegyék figyelembe.

Külföldi szerző(k) esetében is a vezetéknev alapján állítsák fel a sorrendet, pl. Bush, George W.: *Döntési helyzetek*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: *The Strategies of Terrorism*. International Security, Volume 31, No. 1, 2006.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy egyetlen olyan forrás se szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző/szerzők a törzsszövegben nem hivatkoznak és amely nem szerepel lábjegyzetben.

A felhasznált irodalomra való konkrét hivatkozás az adott oldalon, *lábjegyzetben* történjen, rövidített formában, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével (Mendöl 1963, 122.).

Külföldi szerzőnél a művön feltüntetett formában:

Kydd–Walter 2016, 15.

Ha azonos szerző(k)től ugyanazon évben megjelent több tanulmányra hivatkoznak, akkor a közleményeket az évszám után írt a, b, c stb. betűkkel kérjük megkülönböztetni mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben (Mendöl 1963/a, 122.). A hivatkozás ismétlődése esetén: Mendöl: i. m. 156., illetve Uo. 156.

Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk, illetve a rövidítések feloldásai.

Internetes hivatkozásnál tüntessék fel a letöltés idejét:

NATO looks to global partnership. http://www.nato.int/cps/en/SID-42EC607A-C84E90A3/natolive/news_22328.htm?selectedLocale=en (Letöltés időpontja: 2014. 03. 02.)

Köszönjük együttműködésüket!

*A Honvédségi Szemle
szerkesztőbizottsága és szerkesztősége*

A HVK TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁR KÖNYVAJÁNLÓJA

Komán János–Pál-Antal Sándor–Süli Attila:

Ágyúcső és puska / Mentor Könyvek Kiadó, 2017, 3780 Ft

Süli Attila: *Két háromszéki kormánybiztos a forradalomban és szabadságharcban. Gál Dániel és Németh László tevékenysége 1848–49-ben* / Line Design Kft., 2017, 3200 Ft

Pál-Antal Sándor (sajtó alá rend.):

Csikszék az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején / Csíki Székely Múzeum, 2017, 5000 Ft

Weiszler Alinda: *Bridge generáció – Álmodból üzletet: Prezi, Ustream, LogMeIn* / Kossuth Kiadó, 2013, 2990 Ft

José Rodrigues Dos Santos: *A 632-es kódex* / Kossuth Kiadó, 2017, 3800 Ft

Estók József: *Deák Ferenc – Sorsfordítók a magyar történelemben sorozat, 1. köt.* / Kossuth Kiadó, 2017, 895 Ft

Orboni Teréz: *Bethlen Gábor – Sorsfordítók a magyar történelemben sorozat, 2. köt.* / Kossuth Kiadó, 2017, 1790 Ft

Rainer M. János: *Nagy Imre – Sorsfordítók a magyar történelemben sorozat, 3. köt.* / Kossuth Kiadó, 2017, 1790 Ft

Turbucz Dávid: *Horthy Miklós – Sorsfordítók a magyar történelemben sorozat, 4. köt.* / Kossuth Kiadó, 2018, 1790 Ft

Gebei Sándor: *II. Rákóczi Ferenc – Sorsfordítók a magyar történelemben sorozat, 5. köt.* / Kossuth Kiadó, 2018, 1790 Ft

Detlef Koenig–Susanne Roth–Lothar Seiwert:

Életségvezetés / Kossuth Kiadó, 2017, 995 Ft

Lothar Seiwert: *Munka és magánélet* / Kossuth Kiadó, 2017, 995 Ft

Földes László (szerk.): *Spanyol társalgás – Berlitz Nyitott Világ (MP3 CD-vel) – CD- melléklettel* / Kossuth Kiadó, 2010, 3391 Ft

Steve Williams: *Német társalgás – Berlitz Nyitott Világ (MP3 CD-vel) – CD-melléklettel* / Kossuth Kiadó, 2010, 3990 Ft

Földes László–Pekó Zsolt (szerk.):

Angol társalgás – Berlitz Nyitott Világ (MP3 CD-vel) – CD-melléklettel / Kossuth Kiadó, 2010, 3990 Ft

Huhák Heléna–Szécsényi András (szerk.):

Lágerutazás – Holländer Margit feljegyzései a vészorszakról és az újrakezdésről 1945–1946 / Jaffa Kiadó, 2017, 3490 Ft

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története* / Jaffa Kiadó, 2017, 3490 Ft

Takács Tibor: *Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban* / Jaffa Kiadó, 2014, 3150 Ft

Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés következményei* / Jaffa Kiadó, 2014, 3490 Ft

Nicholas Kardaras: *A képernyő rabjai* / Jaffa Kiadó, 2017, 3490 Ft

Belső Nóra: *Depresszió. Betegség vagy úri huncutság?* / Jaffa Kiadó, 2013, 3490 Ft

Őszy-Tóth Gábor: *Így főznek a katonák* / Zrínyi Kiadó, 2017, 8500 Ft

A Zrínyi Kiadó újdonsága

Tömösváry Zsigmond

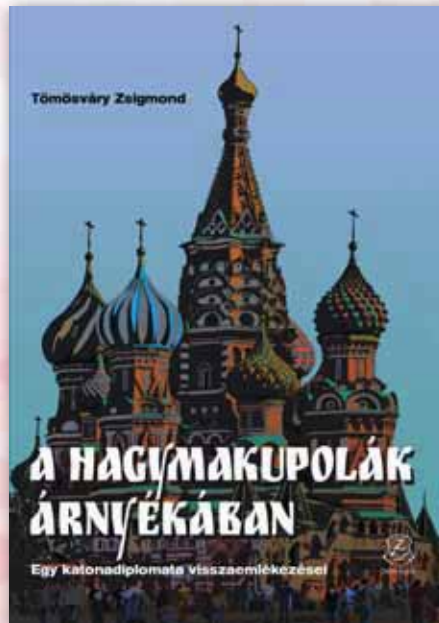
A hagymakupolák árnyékában

Egy katonadiplomata feljegyzései

Tömösváry Zsigmond tábornok munkája rendkívül időszerű. Nemcsak a szűkebb szakma, hanem a széles olvasóközönség számára is bepillantást enged a katonai attasék felkészülésébe, a fogadó országban folytatott szakmai tevékenységbe, a szakmai és társadalmi kapcsolatokba, a mindennapi életbe és a fogadó ország szokásaiba.

A visszaemlékezés sajátos, katonai szempontból, tudományos igényességgel készült korrajz a kilencvenes évek Oroszországról, az orosz bel- és külpolitikáról, mindenekelőtt a biztonság- és védelempolitikáról, Magyarország és Oroszország kétoldalú katonai kapcsolatairól, a NATO keleti bővítésének oroszországi fogadtatásáról. Mindezek mellett színes és érdekes leírás Moszkváról és a meglátogatott volt szovjet tagköztársaságokról.

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 392 oldal

További információk, vásárlás: shop.hmzrinyi.hu/

ZRÍNYI KIADÓ